Д 814

BULETIN DE LA SOCIÉTÉ HISTORIQUE À SOFIA
VOL. XIII (1933)

ИЗВЕСТИЯ
НА
ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО
ВЪ СОФИЯ

КНИГА XIII
(1933)

СОФИЯ — SOFIA
ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — IMPRIMERIE DE LA COUR
1933

[illegible] БИБЛИОТЕКА — СОФИЯ
1936 г. № 137

BULETIN DE LA SOCIÉTÉ HISTORIQUE À SOFIA
VOL. XIII (1933)

ИЗВЕСТИЯ
НА
ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО
ВЪ СОФИЯ

Книга XIII
(1933)

СОФИЯ — SOFIA
ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — IMPRIMERIE DE LA COUR
1933

СЪДЪРЖАНИЕ — TABLE DES MATIÈRES

Стр.

Д. П. Димитровъ, Бележки върху античната география и етнография на Ст.-Загорско

D. P. Dimitrov, Bemerkungen über die antike Geographie und Ethnographie von der Umgebung Stara-Zagora 1

Г. Моравчикъ, Списъкътъ на българскитѣ пратеници на събора отъ 869—870.

Gy. Moravcsik, Die Namenliste der bulgarischen Gesandten am Konzil vom J. 869/70 8

В. Бешевлиевъ, Първобългарскитѣ надписи отъ с. Хамбарлий.

V. Beševliev, Die protobulgarischen Inschriften aus Hambarlii 24

В. Н. Златарски, Георги Скилица и написаното отъ него житие на св. Ивана Рилски

V. N. Zlatarski, Georgios Skylitzes und die vom ihm verfasste Biographie des Heiligen Johannes von Rila. 49

П. Никовъ, Видинскитѣ първенци Шишманоглу.

P. Nikov, Die Vidiner Notabeln Schischmanoglu 81

Исторически материали.

Ив. Дуйчевъ, За документитѣ изъ Ватиканския архивъ, отнасящи се до българската история (IX—XIV в в.) 113

Ив. Сакъзовъ, Изъ завещанията на дубровничанитѣ въ България презъ 15 в 142

Г. Ивановъ, Два набѣга на В. Левски отъ Влашко преди неговото главно апостолство въ Ловечъ (България) 153

А. Цвѣтковъ, Тайнитѣ и революционни комитети въ нѣкои Врачански села 164

В. Бешевлиевъ, Новъ изворъ за вѣрата на първобългаритѣ 176

Вести и оценки.

Нѣколко крепости, селища и светилища изъ Родопитѣ отъ Ив. Велковъ, стр. 180 до 184. — Кюстендилски находки отъ г. Батаклиевъ, стр. 184 до 185. — Нова етимология на Πόντος Ἄξεινος и Ἄξιος отъ В. Б. стр. 185. — К. Ἄμαντος, Σκλάβοι, Σκλαβησιάνοι καὶ βάρβαροι отъ В. Б. стр. 185 до 186. — D. Detschew, Vardarios отъ отъ В. Б. стр. 186 до 188. — Α. Δ. Κεραμόπουλλος, Οἱ βάρβαροι Μακεδόνες τοῦ Δημοσθένους отъ В. Б. стр. 188. — Gy. Moravcsik, Κουκούμιον ein altbulgarisches Wort? отъ В. Б. стр. 188 до 189. — I. Németh, Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós, Budapest 1932 отъ В. Б. стр. 189 до 190. — Paulys Realenzyklopädie der klass. Altertumswissenschaft, Bd. XV и Bd IV-a отъ Г. Батаклиевъ, стр. 190 до 191.

Бележки върху античната география и етнография на Ст.-Загорско.

Отъ Д. П. Димитровъ

Най-старитѣ писмени известия за Тракия, като оставимъ на страна сведенията у Хомера за тракийската култура презъ бронзовата епоха[1], не отиватъ по-далечъ отъ V. в. пр. Хр. Въ това време вече нашитѣ земи сѫ влѣзли въ широки културни, търговски, пъкъ и политически връзки съ околния гръцки свѣтъ, и Тракия почва да привлича вниманието и на елинскитѣ историописци. За жалость обаче, въ съчиненията на тѣзи историописци, дето се описватъ голѣмитѣ политически събития на V. и IV. вѣкъ, сѫ били засегнати само онѣзи земи отъ Тракия, които сѫ взели непосрѣдствено участие въ тогавашнитѣ международни конфликти, а това сѫ предимно земитѣ по Черноморското и Егейско крайбрѣжие. Действително, елинската култура успѣла да проникне дълбоко въ вѫтрешностьта на Тракия, и произведенията на гръцката художествена индустрия ние намираме по тѣзи мѣста още въ V. в. пр. Хр.[2], обаче историческитѣ известия за вѫтрешна Тракия и особено за земитѣ отсамъ и оттатъкъ Балкана сѫ така оскѫдни, че прави впечатление, като че ли тѣзи земи сѫ били, наистина, една terra incognita за гърцитѣ. Въ тази terra incognita трѣбва да се включи и днешно Старозагорско. Отдалечени твърде много както отъ Черноморското, така и отъ Егейското крайбрѣжие, малко на страна и отъ главния по-късно пѫть Singidunum (Бѣлградъ) — Byzantion, земитѣ около днешна

---

[1] Вж. Кацаровъ, Тракия въ Омировия епосъ, Изв. на Истор. Д-во XI—XII, 1931—1932, стр. 122 сл.

[2] Ср. Филовъ, Античната гробница при с. Дълбоки, Ст.-Загорско, ИАИ VI, 1930/31, стр. 54; Нови находки отъ античната гробница при Дуванлий, ИАИ IV, 1926/27, стр. 52 сл.

Ст.-Загора, а и самиятъ античенъ градъ Берое (Августа-Траяна) останали малко познати и за римлянитѣ. Особено интересно е обстоятелството, че името на единъ такъвъ значителенъ градъ като Августа-Траяна не се споменува нито единъ пѫть въ съчиненията на нѣкой античенъ или срѣдневѣковенъ авторъ, нито пъкъ е отбелязано въ нѣкоя пѫтна карта или география отъ древностьта.[3]

Срѣдна-Гора като отдѣлна планина изобщо не се споменува отъ античнитѣ автори. Изглежда, че тя е била отъждествявана съ Хемусъ (Балкана)[4]. Рѣката Тунджа се споменува, както изглежда, за първи пѫть отъ ретора Анаксименъ, живѣлъ презъ IV. в. пр. Хр.[5], подъ името Τάξος[6], което трѣбва да се поправи на Τόνζος[7]. Tomaschek мисли, че още Херодотъ (IV 49) познава тази рѣка, само че подъ името Ἀρτησκός[8]. Обаче това предположение срѣща възражения отъ много страни.[9] Едва въ епохата на римското владичество надъ Тракия, когато и тѣзи земи били свързани по-тѣсно съ римско-елинистическата цивилизация, рѣката Тунджа почва отново да се споменува подъ името Tonzus.[10] Но, както изглежда, тази рѣка е била позната само въ долното си течение[11], напротивъ, горното и часть отъ срѣдното сѫ останали непознати.[12] Все отъ сжщата епоха датиратъ и нѣкои известия, въ които е спомената и друга една рѣка, течаща не далечъ отъ Берое (Августа-Траяна). Това е рѣката Arzus, която се споменува въ житието на св. Александра Друзипарски[13]. Днесъ се приема отъ всички, че съ името Arzus е била означавана въ древностьта сегашната рѣка Сазлийка[14] (обр. 1).

---

[3] Вж. моята статия въ Изв. на Истор. Д-во XI—XII, 1931—1932, стр. 52 сл.

[4] Срѣдна-Гора е била считана като разклонение отъ Стара-Планина дори до седемдесеттѣхъ години на миналия вѣкъ. Източната ѝ часть обаче — Сърнена-Гора (Караджа дагъ) — е отбелязана като отдѣлна планина малко по-рано, напр. въ картата на Александъръ х. Руссетъ (1843 г.) на Fried (1828 г.). По този въпросъ вж. Г. Гунчевъ, Вакарелъ, Год. на Соф. Унив ист. филол. фак. кн. XXIX, стр. 7 сл.

[5] Вж. Robert у Pauly-Wissowa R. E I 2086 сл.

[6] Anaxim. VIII: οὗτος δέ φησιν αὐτὸν ἱδρύσθαι πρὸς Τάξῳ ποταμῷ κατὰ μέσον τῆς Θρᾴκης.

[7] Вж. Кацаровъ, Царь Филипъ II Македонски, стр. 213, заб. 5; Oberhummer у Pauly-Wissowa R. E. X 1455.

[8] Die alten Thraker, II, стр. 92; у Pauly-Wissowa II 1304.

[9] Ср. Кацаровъ—Дечевъ, Извори за старата история на Тракия и Македония, стр. 180.

[10] Вж. Besnier, Lexique de géographie ancienne. Paris 1914, стр. 777; Младеновъ, Имената на десеть български рѣки, Сп. на Бълг. Акад. на Наук., X 1915, стр. 67 сл.; Tomaschek, Thraker, II, стр. 97.

[11] Върху една монета, сѣчена въ Адрианополъ презъ времето на М. Аврелия, е представена рѣка Тонзусъ като рѣчно божество, вж. Мушмовъ, Монетитѣ на Балканския п-овъ, № 2517.

Що се отнася до античната етнография на Старозагорско, известията сж сжщо така оскждни и неясни, и ние трѣбва да се задоволимъ само съ предположения. На времето Tomaschek[15] бѣше изказалъ мнение, че въ по-стари времена долината на Тунджа е била заета отъ мизийското племе артаци (Ἀρτακοί), отдето и мизийското название на рѣката Ἀρτησκός. По-късно обаче отъ северъ, презъ източнитѣ балкански проходи се спуснали одриситѣ, заели долината на Тунджа и оттогава тя добива одриското название Тонзусъ

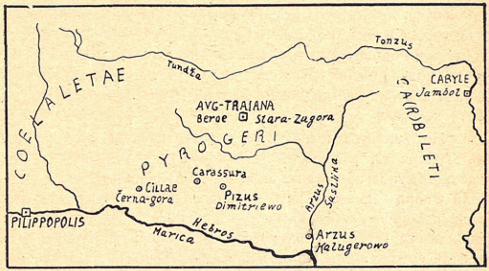

Обр. 1.

---

[12] Ср. Tabula Peutingeriana (изд. C. Miller, 1916) segm. VIII, дето името на рѣката е предадено въ формата Tontus; у Cl. Ptolemaeus, Geographia III. 11. (изд. C. Mueller, стр. 473, заб. 12) сведението за тази рѣка е много неясно; вж. у Кацаровъ-Дечевъ, Извори, стр. 165, заб. 48.

[13] Acta Sanctorum, Maii, III, стр. 198.

[14] Ср. Tomaschek, Thraker II, стр. 92; сжщо моята статия въ ИАИ VII, 1931/32, стр. 306 и тамъ посочената литература.

[15] Thraker I, стр. 80 сл.; Pauly-Wissowa R. E. II 1304.

Това мнение на Tomaschek се яви като резултатъ отъ раздѣлението, което той направи на тракийскитѣ племена на две голѣми групи — южна, фриго-мизийска и северна — тракийска. Първата се поселила по-рано въ нашитѣ земи (тукъ спада и племето артаци), а по-късно се спуснала тракийската група, къмъ която спадатъ и одриситѣ. По-новитѣ изследвачи отхвърлятъ тази хипотеза на Tomaschek'а[16]. Все пакъ, когато въ втората половина на V. в. пр. Хр. се създала одрисillkата мощь, въ царуването на Ситалка, може да се твърди съ положителность, че въ предѣлитѣ на одриската държава сѫ влизали и земитѣ около днешна Ст.-Загора. Тукидидъ изрично споменува, че когато Ситалкъ потеглилъ отъ одриската земя къмъ Халкидика, подигналъ най-напредъ тракитѣ между Хемусъ и Родопитѣ, надъ които властвувалъ чакъ до морето[17]. Къмъ коя племенна група сѫ спадали тѣзи траки, какви имена сѫ носили, най-добриятъ познавачъ на тракийскитѣ работи не казва.

Настѫпилитѣ политически събития презъ IV. в. пр. Хр. въ Тракия сѫ засегнали, безъ съмнение, и земитѣ около днешна Ст.-Загора. Както е известно, македонскиятъ владетель Филипъ II, следъ като покорилъ Тракия, основалъ редица колонии, между които се споменуватъ Филипополъ и Кабиле (Таушанъ тепе при Ямболъ). Твърде вѣроятно е, че и тракийското селище Берое или Бересъ (Βέρης)[18], което безспорно вече ще е сѫществувало на мѣстото на днешна Ст.-Загора, ще да е било превърнато отъ Филипа въ македонска колония[19]. Днесъ се приема, че и центърътъ на основаната въ 278 г. келтска държава Тилисъ (Τύλις) е билъ не много далечъ отъ Ст.-Загора. Това селище се търси въ околностьта на казанлъшкото село Тулово[20]. Въ такъвъ случай не би било невѣроятно да се предположи, че близостьта на една компактна келтска маса ще е оказала известно влияние и върху етническия обликъ на Старозагорско презъ онова време. Все пакъ върху този въпросъ, както и изобщо върху въпроса за мѣстото на келтската столица Тилисъ последна дума могатъ да иматъ само едни системни археологически проучвания върху могилитѣ изъ Казанлъшко и Старозагорско.

---

[16] Kretschmer, Einleitung in die Gesch. der griechischen Sprache Göttingen 1896, стр. 173 сл.; Jokl у Ebert Reallexikon XIII, стр. 278.

[17] II. 96.: ἀνίστησιν οὖν ἐκ τῶν 'Οδρυσῶν ὁρμώμενος πρῶτον μὲν τοὺς ἐντὸς τοῦ Αἵμου τε ὄρους καὶ τῆς 'Ροδόπης Θρᾷκας, ὅσων ἦρχε μέχρι θαλάσσης. . . .

[18] Вж. Dumont-Homolle, Mélanges d'archéologie, стр. 305.

[19] Кацаровъ, Филипъ II, стр. 213; Иречекъ, Пѫтувания стр. 162.

[20] Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Konstantinopel, стр. 152; Пѫтувания, стр. 209; Кацаровъ, Келтитѣ въ стара Тракия и Македония, Сп. на Бълг. Акад. на наук. XVIII, 1919, стр. 66.

Когато римлянитѣ завладѣли Тракия, тѣ превърнали тази областъ въ провинция и я раздѣлили на стратегии (военни окржзи). У географа Птолемей сж споменати 14 такива стратегии, повечето отъ които могатъ да се локализиратъ благодарение на това, че сж означени по името на главното племе, което влизало въ предѣлитѣ на всѣка една стратегия[21]. Напр. Сердикийската стратегия (Σαρδική) носи името си отъ сердитѣ, Дантелетската (Δανθηλητική) отъ племето дантелети, населяващо днешно Кюстендилско и т. н. Нѣкои приематъ, че Старозагорско е влизало въ стратегията Самаика (Σαμαϊκή). Племето самаи, което ни е известно само отъ името на тази стратегия, е обитавало, споредъ Tomaschek[22], срѣдното течение на Тунджа, около Кабиле. Kalopothakes[23] обаче предполага, че стратегия Самаика се е простирала малко по на западъ, като е обхващала пространството между Берое, Циле[24] (с. Черна-Гора, Чирпанско), Пизосъ (с. Димитриево, Чирпанско) и Арзусъ (с. Калугерово, Харманлийско). Значи, споредъ Kalopothakes, тъкмо самаитѣ ще сж били обитателитѣ на Старозагорско презъ I. и II. в. сл. Хр. За етнографията на Тракия презъ I. в. сл. Хр. имаме едно важно известие у Плиния, въ неговата Естествена история[25]. Като говори за племената, населяващи долината на Хебъръ (Марица), той казва:

---

[21] За стратегиитѣ вж. подробно у Кацаровъ, Приносъ къмъ старата история на София, стр. 15 сл. и тамъ посочената литература.

[22] Thraker I, стр. 85; вж. и Oberhummer у Pauly-Wissowa R. E. II редица, I, 2100.

[23] De Thracia provincia romana, стр. 23.

[24] За Cillae вж. Kazarow, Contribution à la géographie de l'ancienne Thrace, Eos XXII, 1929, стр. 143.

[25] Nat. hist. IV, 11 (18): Odrysarum gens fundit Hebrum accolentibus Carbiletis, Pyrogeris, Drugeris, Caenicis, Hypsaltis, Benis, Corpillis, Bottiaeis, Edonis. Eodem sunt in tractu Sialetae, Priantae, Dolongae, Thyni, Celaletae maiores Haemo, minores Rhodopae subditi. inter quos Hebrus amnis, opidum sub Rhodope Poneropois antea, mox a conditore Philippopolis, nunc a situ Trimontium dicta.

Хебъръ тече презъ земята на одриситѣ, покрай която живѣятъ карбилети, пирогери, другери, кеници, хипсалти, бени, корпили, ботиеи, едони. Въ сжщата область се намиратъ сиалети, прианти, долонги, тини, велико-келалети, разположени подъ Хемусъ, и мало-келалети — подъ Родопитѣ. Между тѣхъ тече рѣка Хебъръ, а подъ Родопитѣ е градътъ . . . Тримонциумъ (Пловдивъ).

Повечето отъ тѣзи племена могатъ съ положителность да се локализиратъ[26]. Велико-келалетитѣ се поставятъ обикновено на югъ отъ Троянския проходъ[27]. Племето сиалети се свързва съ стратегия селетика (Σελλητική). Oberhummer[28] ги поставя въ жгъла между Ст.-Планина и Черно море, на северъ отъ Анхиалския заливъ. На западъ отъ сиалетитѣ трѣбва да сж се простирали кабилетитѣ, у Плиния погрѣшно означени като карбилети. Тѣ сж обитавали вѣроятно околноститѣ на гр. Кабиле[29]. На западъ отъ последнитѣ пъкъ, въ земитѣ между Пловдивъ и Чирпанъ, Tomaschek поставя пирогеритѣ[30]. Това племе обаче може да се локализира още по-точно, тъй като то е отбелязано и въ Пеутингеровата карта[31]) Въ тази карта пирогеритѣ сж поставени въ пространството между Берое и Арзусъ, значи точно въ земитѣ на днешното Старозагорско поле. И действително, при наличностьта на тѣзи известия може да се приеме съ пълна сигурность, че тракийското население, което е обитавало Старозагорския край, поне презъ римската императорска епоха, е принадлежало къмъ племето пирогери. Дали пирогеритѣ сж били едно поддѣление на одриситѣ, или сж принадлежали къмъ нѣкоя друга по-голѣма племенна група, не може да се каже нѣщо положително. Tomaschek[32] дава твърде интересна етимология на името pyrogeri. Въ елемента pyro- той съзира корена на тракийска дума, сродна по значение съ грьцката πυρός, славянската пыро, литовската purai — пшеница. Пирогери, споредъ него, означава „Siedler des Weizengebietes“, „обитатели на житна (пшенична) область“. Тракийската пшеница, за която говори подробно Теофрастъ, е била добре известна на гърцитѣ[33]. Вѣроятно пирогеритѣ въ древностьта сѫ били производителитѣ на „загарията,“ родина на която си остава и днесъ изключително само Старозагорското плодородно поле.

---

[26] Kalopothakes, цит. съч., стр. 17 сл.

[27] Кацаровъ — Дечевъ, Извори, стр. 139, заб. 12; Вж. обаче Tomaschek, Thraker I, стр. 85; Oberhummer у Pauly-Wissowa R. E. VI 1049.

[28] У Pauly-Wissowa R. E., II редица, II 1320 и тамъ посочената литература.

[29] Oberhummer у Pauly-Wissowa R. E. X 1455; Kalopothakes, цит. съч., стр. 17.

[30] Thraker I, стр. 87.

[31] Цит. изд., segm. VIII.

[32] Thraker I, стр. 87.

Bemerkungen über die antike Geographie und Ethnographie von der Umgebung Stara-Zagora

Die antiken Quellen geben aus sehr wenig Auskunft über die Geographie und Ethnographie der St.-Zagora-Umgebung. Das Gebirge Särnena-Gora wie auch das ganze Sredna-Gora war, wie es aussieht, mit Haemus identifiziert. Von den Flüssen werden folgende angeführt: Tonzus (j. Tundža), nur in ihrem Unter-und Mittellauf bekannt, und Arzus (j. Sazlyka). Während des 5. Jahrhunderts gehörte die St.-Zagora-Umgebung zum Bereiche des Odrysenreich. Über das weitere Schicksal dieser Gegend nach dem Tode von Sitalkes und den sich abspielenden politischen Ereignissen kann nichts sicheres gesagt werden. Zu Anfang der Römerherrschaft über Thrakien gehörte die St.-Zagora-Umgebung wahrscheinlich der Strategie Samaika an. Zu dieser Zeit wurde diese Gegend vom thrakischen Volksstamm Pyrogeri bewohnt.

D. P. Dimitrov.

---

[33] Kazarow, Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker, стр. 37.

Die Namenliste der bulgarischen Gesandten am Konzil vom J. 869/70.

Von **Gy. Moravcsik** (Budapest)

Bekanntlich hat der bulgarische Fürst Boris-Michael nach langem Zögern im J. 870 endgültig mit Rom gebrochen, um sich der orthodoxen Kirche anzuschliessen. Diese für Bulgarien so bedeutungsvolle Frage wurde auf dem VIII. ökumenischen Konzil im J. 869/70, an welchem auch die Gesandten von Boris-Michael teilnahmen, entschieden. Über den Ablauf dieses Konzils berichten uns Akten, welche sowohl in lateinischer, als auch in griechischer Sprache erhalten sind. Die vom Konzil heimkehrenden päpstlichen Gesandten, welche unterwegs von slavischen Piraten angegriffen wurden, verloren das mitgebrachte griechisch geschriebene amtliche Exemplar. Zum Glück hatte der Bibliothekar Anastasius, welcher ebenfalls am Konzil teilnahm, noch in Konstantinopel eine griechische Abschrift vom Original hergestellt, diese nahm er später nach Rom mit, wo er sie auf Wunsch des Papstes Hadrian II. ins Lateinische übertrug. Dieses Exemplar ist uns ungekürzt erhalten blieben, während wir vom griechischen Original nur einen späteren Auszug besitzen.[1]

Über die Teilnahme der bulgarischen Gesandten lesen wir im griechischen Auszuge nur folgenden kurzen Bericht: πρὸς δὲ τούτοις συνεκάθισαν ὄπισθεν ἐν τῷ δεξιῷ μέρει οἱ ἐνδοξότατοι ἄρχοντες τοῦ τε Μιχαὴλ τοῦ ἐνδοξοτάτου καὶ λαμπροτάτου ἄρχοντος Βουλγαρίας . . . (Mansi, Acta Conc. XVI. 389 E.). Dem gegenüber zählt die vollständige lateinische Übersetzung des Bibliothecarius Anastasius sogar die Namen der bulgarischen Gesandten auf Den diesbezüglichen Text können wir sowohl in der ersten Ausgabe der Konzilakten von *S. Binius,*[2] als auch in den neueren Sammlungen bei *Labbe,*[3] *Mansi*[4] und *Migne*[5] lesen. Auf Grund dieser Ausgaben befassten sich mehrere Fachleute mit der wertvollen Namensliste, welche bulgarische Personennamen aus dem IX. Jahrhundert überliefert, so meines Wissens *Roesler*[6] als erster, und nach im *W. Tomaschek,*[7] *J. Marquart,*[8] *F. I. Uspenskij,*[9] vor kurzem endlich *V. N. Zlatarski,*[10] *F. Dvornik*[11] und *V. Beševliev.*[12]

---

[1] Vgl. J. Hergenröther, Photius Patriarch von Constantinopel II. Regensburg 1867. S. 63 ff., 119.; C. J. Hefele, Conciliengeschichte IV. Freiburg 1879^2. S. 384—435; Ch. J. Hefele — H. Leclercq, Histoire des conciles IV. 1. Paris 1911. p. 481—546.; V. N Zlatarski, Geschichte der Bulgaren I. Leipzig 1918. S. 46.; История на българската държава прѣзъ срѣднитѣ вѣкове I. 2. Sofia 1927. S. 132—152.; F. Dvornik, Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle, Paris 1926. p. 206.; M. Manitius, Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters I. München 1911. S. 679, 685.

Als ich das Material zu meinem bisher noch unveröffentlichten Werke *„Sprachreste der Türkvölker und des Ungartums in den byzantinischen Quellen“* sammelte, nahm ich auch die Angaben der aus dem Griechischen übertragenen lateinischen Namenliste auf, da ich mich aber mit dem Text der bekannten Ausgaben, welchen ich für verdorben hielt, nicht begnügte, trachtete ich bis auf die Originalhandschrift zurückzugreifen. Auf meine Anfrage hin gab mir der Präfekt der Biblioteca Apostolica Vaticana Monsignore Giovanni Mercati im Jahre 1929 mit verbindlichster Zuvorkommenheit bekannt, dass er im Material der Vaticana vier Abschriften gefunden habe, welche den Text der Anastasiusschen Akten des VIII. Konzils enthalten. Nach seinen Angaben fehlt in den zwei neueren (cod. Vatic. lat. 4900 und 7304) von diesen vier Abschriften unsere Namenliste, während sie in den zwei anderen, die entweder aus der Zeit des Anastasius oder aus einer kurz darauf folgenden Periode stammen, enthalten

---

[2] Concilia generalia et provincialia graeca ei latina III. 2., Coloniae Agrippinae 1618. p. 670. col. 2 D.

[3] Sacrosancta concilia X. Venetiis 1730. c. 630 C.

[4] Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio XVI. Venetiis 1771. c. 158 B.

[5] Patrologia Latina 129. (Parisiis 1853.) c. 148 B.

[6] Romänische Studien, Leipzig 1871. S. 252—253.

[7] Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 28 (1877) 685.

[8] Die Chronologie der alttürkischen Inschriften, Leipzig 1898. S. 41.

[9] Извѣстія Русскаго Археологическаго Института въ Константинополѣ X. (Sofia 1905.) 204.

[10] Имената на българскитѣ пратеници въ Цариградъ на събора въ 869—70 год., in seiner oben citierten История I. 2. S. 794—800.

[11] Bulletin de correspondance hellénique 52 (1928) 136–137.

[12] Известия на Историческото Дружество въ София 11—12 (1931—32) 366. (ich citiere es weiter unten unter dem Sigel: *IIDS.*) und Byzantinische Zeitschrift 32 (1932) 14.

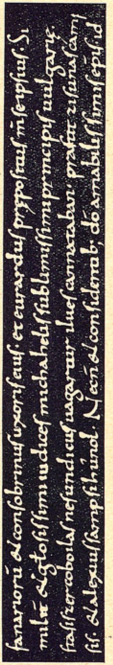

Abb. 2. — R = cod. Vatic. lat. 5749. fol. 102r

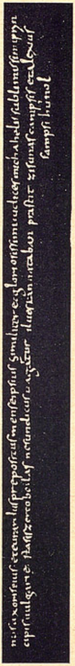

Abb. 3. — V = cod. Vatic. lat. 4965. fol. 120v

ist. Monsignore Mercati setzte seine Liebenswürdigkeit fort, indem er mir Photographien der betreffenden Stellen aus den zwei letztgenannten Handschriften zusandte, (s. Abb. 2 u. 3) und ich benütze hier die Gelegenheit, ihm sowohl für seine Mitteilungen, als auch für die Photographien meinen aufrichtigsten Dank auszusprechen. Die genaue Untersuchung der Lichtbilder bestätigte meinen Verdacht. Es stellte sich heraus, dass die bisherigen Ausgaben falsch gewesen sind und die beiden Vatikaner Handschriften miteinander übereinstimmende, jedoch von dem gedruckten Text an mehreren Stellen abweichende Namensformen geben.

Da mein oben erwähntes Onomastikon infolge finanzieller Schwierigkeiten schon seit Jahren ungedruckt liegt und der Zeitpunkt seines Erscheinens ganz unbestimmt ist, halte ich es für nötig, diese wertvollen bulgarischen Sprachreste aus dem IX. Jahrhundert auf Grund der beiden Handschriften, mit einigen Bemerkungen versehen, herauszugeben, um sie den Turkologen und Slavisten zugänglich zu machen.

Meine Abkürzungen sind folgende:

V = cod. Vatic. lat. 4965. fol. 120^{v}
R = cod. Vatic. lat. 5749. fol. 102^{r}
} sie sind laut Mitteilung von *Mgre Mercati* „le due più antiche, vicinissime ai tempi di Anastasio e una contemporanea o quasi“.

Bi = die Ausgabe von Binius.
La = die Ausgabe von Labbe.
Ma = die Ausgabe von Mansi.
Mi = die Ausgabe von Migne.

Similiter et gloriosissimi iudices michahelis[1] sublimissimi principis uulgarię.[2] stasis zerco[3] boilas[4] nesundicus uagạ[r]tur.[5] ilues cannataban.[6] prastit[7] zisunas campsis. et alexius[8] sampsi hunol.[9]

[1] Michaelis **Bi La Ma Mi.**

[2] Bulgariae **Bi La Ma Mi.**

[3] stasiszerco (*zusammengeschrieben!*) **V Bi La Ma Mi.**

[4] borlas **Bi La Ma Mi.**

[5] uag$\overset{r}{a}$tur **V** (*das r über dem Wort später eingeschoben!*): uagartur **R:** vagantur **Bi La Mi:** vagantus **Ma.**

[6] il vestrannatabare **Bi La Ma Mi.**

[7] praestit **Bi La Ma Mi.**

[8] Alexios **Ma.**

[9] hũnol **V R:** Hunno **Bi La Mi:** Huno **Ma.** Es sei noch bemerkt, dass der Text in der Handschrift **V** an dem unteren Rande des Blattes als spätere Ergänzung zu finden ist. Sie stammt von einer zweiten Hand, welche den Text auch an anderen Stellen korrigiert hat. In der Ausgabe **La** und **Ma** lesen wir folgende Anmerkung: „*Videntur nobis hae voces ita distinguendae:*

Stasis, Zerco, Borlas, Nesundicus, Vaganturil, Vestranna, Tabare, Praesti, Tzisuna, Scampsis et Alexius Sampsihunno". Der nachher stehende verkürzte Name *Hard.* weist auf die Ausgabe der Acta Conciliorum des *Hardouin* hin, die mir nicht zugänglich war.

Den ersten Schritt zur Lösung der Namen tat Roesler, als er entdeckte, dass die Liste nicht nur — wie Hardouin meinte — Personennamen enthält, sondern dass auf die einzelnen Personennamen Würdennamen folgen. Er wies als erster darauf hin, dass campsis an Stelle von sampsis steht und dass es mit dem anderen sampsi zusammen mit einem aus der Vita Clementis bekannten bulgarischen Würdennamen identisch ist. Wir lesen nämlich in der dem Erzbischof Theophylaktos (XI. Jh.) zugeschriebenen Biographie des Clemens († 916) folgendes: . . . καί τις Βουλγάρων Ἐσχάτζης τὴν κλῆσιν, σαμψῆς τὸ ἀξίωμα . . . [13] Dadurch wird die Existenz dieses Titels zur Zeit des Fürsten Boris-Michael unzweifelhaft bewiesen. Wir haben jedoch noch einen späteren Beleg für das Wort. Eine Fortsetzung der Chronik des Georgios Monachos und das aus ihr schöpfende „Theophanes continuatus" genannte Werk erwähnen unter den bulgarischen Gesandten des Jahres 927 einen gewissen Οὔσαμψις[14] und in diesem Namen ist ganz gewiss dieser Würdenname verborgen[15]. Den Titel selbst halten nach Miklosich auch Meyer[16] und Marquart[17] für slavischen Ursprunges und vergleichen ihn mit dem slavischen Wort санъ 'Würde'. Tomaschek verweist andererseits auf das türkische sanči 'Berater' (vgl. türk. *sanmaq* 'nachdenken, sinnen, beraten')[18]. Jireček denkt an das türkische šan[19], Ašmarin hingegen lässt ihn vom bulgarischen Worte *sam (> ungarisches szám) + dem Suffix —či, welches 'Rechnungsführer, számadó' bedeuten soll, abstammen[20].

---

[13] N. L. Tunickij, Матеріалы для исторіи жизни и дѣятелности учениковъ Свв. Кирилла и Меѳодія I. (Sergiev Posad 1918). S. 116_{11}.

[14] V. M. Istrin, Хроника Георгія Амартола въ древнемъ славяно-русскомъ переводѣ II (Petrograd 1922). S. 55_{30} und Teoph. cont., ed. Bonn. 413_{9} wo Οὔσαμφος steht, doch las ich in der Handschrift ebenfalls οὔσαμψις. In der altslavischen Übersetzung der Fortsetzung des Georgios (Istrin a. a. O. I. 561_{13}) finden wir die Form Оусапсъ.

[15] Zlatarski a. a. O. S. 523 Anm. 4. meint, οὐσάμψις (sic!) stehe für σάμψις.

[16] Neugriechische Studien II., Sitzungsberichte der philos.-hist. Cl. d. k. Akad. d. Wis. 130. V. (Wien 1894) S. 55.

[17] a. a. O. Anm. 8.

[18] a. a. O. S. 686.

[19] Archiv f. slav. Phil. 21 (1899) 609.

Inwiefern die Erklärungen für die türkische Herkunft des σαμψής richtig sind, müssen die Turkologen entscheiden, aber was Roeslers Identifizierung betrifft, kann darüber kein Zweifel bestehen: in dem Worten campsis und sampsi des Namenverzeichnisses müssen wir den Titel σαμψής der Vita Clementis erblicken. Wenn wir weiter bedenken, dass der Text von Anastasius eine Übersetzung, oder besser gesagt: Übertragung aus dem griechischen Original ist, können wir die Form campsis leicht erklären. Das unziale c des Wortes σαμψής, welches am Ende des IX. Jh.-es auch in der alten Minuscula gebräuchlich ist, hat Anastasius oder ein Abschreiber wahrscheinlich im Gedanken an das lateinische c umgeschrieben.

Den nächsten Schritt hat Marquart getan. In der fehlerhaften Form borlas hat bereits Roesler ein bolias vermutet und Marquart stellte dann fest, dass dies nur der bekannte bulgarische Titel sein könne. Der Text der Handschriften hat dies in vollem Masse bewiesen: boilas ist die genaue Transkription des griechischen βοϊλάς, βοΐλας, βοήλας, wie wir dies aus den griechisch geschriebenen bulgarischen Inschriften[21] und aus anderen byzantinischen Quellen[22] wissen. Wir finden diesen Würdennamen auch in byzantinischen Eigennamen wieder[23].

Ebenfalls von Marquart stammt die Feststellung, dass in dem Worte uaga[r]tur, das er noch in der Form vagantur kannte, gleichfalls ein bulgarischer Würdenname, bzw. Ehrentitel steckt, und zwar jener, den wir in den Formen βαγατούρ und βογοτόρ von den bulgarischen Inschriften her kennen[24]. Das erste **r** ist durch irgendeinen Irrtum in den Text geraten. Das beweist schon der Umstand, dass in der älteren Handschrift V der Buchstabe **r** über dem Worte steht und nur in der Handschrift R im Worte selbst zu finden ist.

---

[20] Болгары и Чуваши, nach dem Referat von B. Munkacsi, Ethnographia 14 (1903) 151.

[21] V. Beševliev, Грѣцкиятъ езикъ въ прабългарскитѣ надписи, Годишникъ на Народния Музей за 1922—1925 год. (Sofia 1926), № VIII$_{6}$, XI$_{4-5, 13-14}$ und in zwei neueren Inschriften: F. Dvornik, Bulletin de correspondance hellénique 52 (1928) 128—129. = J. Ivanov, Български старини изъ Македония (Sofia 1931^{2}) S. 3. und P. Nikov, Byzantinoslavica 3 (1931) 359—360.; vgl noch V. Beševliev, Byz. Zschft 32 (1932) 14, wo auf weitere noch nicht veröffentlichte Inschriften hingewiesen wird.

[22] Theophanes, ed. C. de Boor 436_{11}, 447_{3}, $_{12}$; Vita Ioannicii (+ 846), Acta SS. Novembris II. 338 A.; Konstantinos, De cerim., ed. Bonn 681_{17-18}, 682_{16-17}., De adm. imp., ed. Bonn. 154_{18}. — Wahrscheinlich hierher gehört auch der Name Βουλίας in der Vita Mariae (+ 902): Acta SS. Novembris IV. 701—702 und bei Konst., De cerim., 681_{15}.

[23] Ich kenne folgende Angaben: Κωνσταντῖνος ὁ Βοϊλᾶς (ca 798): Theoph., ed. de Boor 474_{11}; Πετρωνᾶς ὁ Βόϊλας (X. Jh.): Konst., De adm. imp. ed. Bonn. 204_{16}; Βάρδας ὁ Βοΐλας (X. Jh.): Georg. cont. ed. Bonn. 896_{11}, 897_{1}, 903_{13} (Βάρδας ὁ Βοήλας ed. Istrin a. a. O. II. 51_{16}, 51_{25}, 54_{33}. Theoph. cont. ed. Bonn. 404_{5}, $_{16}$, 411_{3}), Skylitzes-Kedrenos, ed. Bonn. 302_{6}, $_{19}$.; Ῥωμανὸς ὁ λεγόμενος

Nach all' dem ist also aus dem Namenverzeichnis der Sinn der Worte boilas, uaga[r]tur, campsis und sampsi mit Sicherheit festzustellen. Wenn wir nun die Schreibweise der beiden Handschriften betrachten, so merken wir, dass beide Handschriften gewisse zusammengehörige Wörter in gleicher Weise durch Punkte voneinander scheiden. Auf Grund obiger Erörterungen dürfen wir darauf schliessen, dass die so voneinander getrennten Wortgruppen solche Wörter enthalten, welche Namen und Titel der einzelnen Gesandten bezeichnen. Wir finden in den Handschriften nach jenem Punkt, der nach uulgarię steht, noch drei solche absondernde Punkte, welche sämtliche Wörter in vier Gruppen scheiden. Da wir aber sehen werden, dass das nesundicus aller Wahrscheinlichkeit nach ebenfalls ein Personenname ist, müssten wir demgemäss auch nach boila einen Punkt finden, der möglicherweise durch die Schuld irgendeines Abschreibers verloren gegangen ist. Das Namenverzeichnis enthält also Namen und dazu gehörige Würdennamen von fünf Gesandten. Betrachten wir nun die noch ungelösten Wörter.

Was das Wort stasis anbelangt, so schreibt Beševliev, dass das stasiszerco borlas „aus Stas (Name) und iszerco boilas oder aus Stasis (Name) und zerco boilas verdorben zu sein scheint"[25]. Ich für meinen

---

Βοΐλας (XI. Jh.): Skylitzes-Kedrenos 605_2, Zonaras, ed. Bonn. III. 644_{17}; Εὐστάθιος ὁ Βόηλας in einer Inschrift, Zlatarski, Byzantinoslavica I (1929) 22 und in einem Testament, Beneševič, ЖМНПр. N. S. 9 (1907) Mai 218—231. — Es unterliegt wohl keinem Zweifel, dass dieser byzantinische Familienname bulgarischer Herkunft ist.

[24] Beševliev a. a O. V_2, VIII_5, XV_1; vgl. F. I. Uspenskij, Извѣстія Русскаго Археологическаго Института въ Константинополѣ X. S. 192, 555. und J. B. Bury, A history of the Eastern Roman Empire from the fall of Irene to the accession of Basil I., London 1912. S. 334. Am. 4. Die Identifizierung mit βαγαΐνος wird auf Grund der richtigen Lesart vollkommen hinfällig.

[25] Byz. Zschft 32 (1932) 14. Anm. 1 ; vgl. IIDS. a. a. O. 366. Anm. 4.: „ . . . Stasis е развалено отъ [Ana]stasis или отъ друго нѣкое име".

Teil dachte ebenfalls an diese Möglichkeit und meiner Meinung nach ist der Name Stasis ein Deminutiv des griechischen Ἀναστάσιος. In der heutigen neugriechischen Volkssprache kommen mehrere solche Formen von Ἀναστάσιος (volkstümlich Ἀναστάσης) vor, aus denen die beiden ersten unbetonten Silben verschwunden sind, so z. B. Τάσιος, Τάσης, Στασινός[26]. Auf Grund dieser Formen können wir die Existenz einer Form Στάσης oder Στάσις bereits im byzantinischen Zeitalter voraussetzen. Ich denke, dass das stasis des lateinischen Textes eine genaue Transkription dieses Namens ist. Von den Gesandten haben also zwei die byzantinischen Namen Stasis und Alexius besessen. Letzterer ist selbstverständlich die latinisierte Form des griechischen Ἀλέξιος.

Das nächste Wort ist zerco. Zlatarski war der erste, der darauf hinwies, dass ähnliche, wohl dieser Gestalt entsprechende Formen auch in anderen Quellen aus dem IX. Jh. vorkommen. Unter den bulgarischen Namen der Notizen im Evangelium von Cividale kommt ein Zergobula vor[27] und in der Überschrift des Briefes von Papst Johannes VIII „ad consiliarios Michaelis regis Bulgarorum" vom J. 879 lesen wir den Namen Cerbulae (Dativ)[28]. Noch interessantere Paralellen bieten die bulgarischen Inschriften. In der berühmten Presianos-Inschrift, welche neulich von F. Dvornik,[29] J. Ivanov[30] und V. Beševliev[31] veröffentlicht wurde, kommt der Ausdruck τὸν ἠτζίργου βοιλάν (Transkription von Beševliev) vor, welchen bereits Dvornik mit dem zerco boila des Namenverzeichnisses identifizierte. Dvornik erblickte in dem ἠτζίργου einen Personennamen[32], doch Beševliev gelang der Nachweis, dass diese Verbindung in der Form [ἠτζή]ργου βουληά und . . . HC ἠτζήργ[ου βοηλάς] in zwei weiteren Inschriften zu finden ist, und da in der letzteren das HC scheinbar zum Namen des Würdenträgers gehört, kann das ἠτζίργου kein Personenname sein[33] Wir sehen in allen angeführten Beispielen, dass zerco, bzw. ἠτζίργου, [ἠτζή]ργου, ἠτζήργ[ου] immer vor boilas, bzw. βοιλάν, βουληά, [βοηλὰς] steht und deshalb dürfen wir ruhig annehmen, dass das zerco des Namenverzeichnisses das Attribut, d. h. die nähere Bezeichnung von boilas ist und dass Dvornik auf der richtigen Fährte war, als er an die türkischen Wörter ič, ičeri dachte und sich auf die bei Konstantinos (De cerim. ed. Bonn. 681.) erwähnten οἱ ἔσω καὶ ἔξω βολιάδες (= die inneren und äusseren Boiladen) berief. Nach der Erklärung von J. Németh heisst nämlich ἠτξίργου βοιλάς = ičirgü bojla 'innerer Boila'[34] Dasselbe gilt auch vom zerco boilas des Namenverzeichnisses. Im Zusammenhang damit möchten wir noch auf einen anderen ähnlich klingenden Namen aufmerksam machen. Wir erfahren aus den Fragmenten des Priskos Rhetor, dass Attila einen Hofnarren namens Ζέρκων hatte. Trotzdem der Verfasser diesen ausdrücklich für einen Mann von morischer Abstammung erklärt, bieten doch seine Worte, soweit sie den Ursprung des Namens betreffen, absolut keinen Anhaltspunkt[35] und so ist es durchaus möglich, dass jener Hofnarr seinen Namen schon am hunnischen Königshofe erhalten hat. Die auffallende Übereinstimmung dieses Ζέρκων mit dem zerco unserer Namenliste und dessen oben angeführten Formen kann schwerlich als Zufall betrachtet werden, es liegt vielmehr die Annahme nahe, dass die beiden Namen identisch sind. Als Günstling Attilas konnte der Narr leicht einen hunnischen Namen, der gerade auf seinen inneren Vertrauensposten hinwies, erhalten haben. Unserer Ansicht nach verbirgt sich in diesem Ζέρκων auch die Form icirgü 'innerer'[36]. Wir haben Beispiele dafür, dass die byzantinischen Quellen das türkische dš und č ausser mit den gewöhnlichen τζ und τσ manchmal auch mit ζ oder τ transskribieren[37]. Was die Fortlassung des anlautenden i betrifft, so kommt auch diese Erscheinung häufig bei byzantinischen Transkriptionen türkischer Namen vor[38], wie auch hie und da das Gegenteil davon zu sehen ist, wenn vor türkische Namen, die mit einen Konsonanten beginnen, in der griechischen Transkription ein Vokal tritt.

---

[26] A. Ch. Buturas, Τὰ νεοελληνικὰ κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἑρμηνευόμενα, Athen 1912. S. 57—58.; vgl. noch die eben dort angeführten analogen Bildungen aus Ἀναστασία: Τασία, Στασιά u. s. w. Ähnliche Beispiele aus der neugriechischen Sprache könnte man in grosser Menge anführen, z. B. Ἀθανάσιος > Νασός, Θεοδόσιος > Δόσης, Νικηφόρος > Φόρης u. s. w. Ich erwähne noch, dass die Endung -ις anstatt -ιος in Personnennamen schon sehr früh vorkommt. So z. B. lesen wir in einer byzantinischen Inschrift aus dem VI. Jh. Μ[αυρ]ίκις anstatt Μαυρίκιος, s. V. V. Latyšev, Сборникъ греческихъ надписей христіанскихъ временъ изъ Южной Россій, S.-Peterburg 1896. № 99; vgl. S. B. Psaltes, Grammatik der byzantinischen Chroniken, Götingen 1913. S. 44 ff.

[27] C. L. Bethmann, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 2 (1877) 119.

[28] Migne, PL. 126. c 833 B.

[29] Deux inscriptions greco-bulgares de Phillippes, Bulletin de correspondance hellénique 52 (1928) 125--147.

[30] Български старини изъ Македония (Sofia 1931²) S. 1—9.

[31] Der Titel κανάρτι κεῖνος, Byz. Zschft 32 (1932) 13—15., vgl. Ἑλληνικά 3 (1930) 232—234.

---

[32] a. a. O. 133—137.

[33] Byz. Zschft a. a. O. 14. Anm. 1. und ausführlicher IIDS. a. a. O. 362—367. — Die erste Inschrift wurde neuerdings von P. Nikov, Byzantinoslavica 3 (1931) 359—360 publiciert, die zweite ist noch unveröffentlicht.

[34] Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós (Bibliotheca Orientalis Hungarica II.), Budapest-Leipzig 1932. S. 13.

[35] Ζέρκων ὁ Μαυρούσιος, Excerpta de legationibus, ed. C. de Boor, Beroini 1903, p. 145_1, Ζέρκων, Σκύθης οὕτω καλούμενος, Μαυρούσιος τὸ γένος, Historici Graeci Minores, ed. Dindorf I. 324_{22}.

Auf die verwandten Formen des Namens nesundicus hat ebenfalls schon Zlatarski hingewiesen. Gemäss den Notizen des Evangeliums von Cividale trug ein Bulgare des IX. Jhs. den Namen Sondoke.[39] Der andere Adressat der erwähnten Briefes von Papsten Johannes VIII. hiess Sundicae (Dativ).[40] Zlatarski hält nesundicus für eine fehlerhafte Form von Sundicus. Da wir aber auch in den beiden alten Handschriften die Form nesundicus finden, können wir uns mit dieser Erklärung nicht zufrieden geben. Ohne selbst diese Form erklären zu können, möchte ich bloss auf zwei Umstände hinweisen, vielleicht sind diese geeignet, etwas zur Lösung der Frage beizutragen. Einerseits kennen wir einen Leibgardisten masssagetischer Herkunft (Hunne, Alane?) der ungefähr im J. 530 im byzantinischen Heer diente und der Σουνίκας hiess.[41] Andererseits können wir die

---

[36] vgl. F. W. K. Müller, Thomsen-Festschrift, Leipzig 1912. S. 213.: „ičräki rein türkisch bedeutet 'innen (im Palast) befindlich', also Palastbeamte. Kammerherren in der näheren Umgebung des Herrschers".

[37] z. B. Τζινεήτ Dukas, ed. Bonn 80_{14}Ζουναΐτης Laonikos, ed. Darkó I. 191_{23}; vgl. Németh a. a. O. und Gy. Moravcsik, Seminarium Kondakovianum 4 (1931) 73.

[38] z. B. Οὐζοῦν Χασάνης Hierax bei Sathas, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη I. 268_{29} und ebenso in vielen anderen Quellen, Ζουχασάνης Phrantzes, ed. Bonn. 449_{23}; vgl. noch Gy. Németh, A honfoglaló magyarság kialakulása, Budapest 1930. S. 168—169.

[39] a. a. O. S. 120.

[40] Es ist noch nicht entschieden, ob Functicus (oder Funticus?), welcher in einem anderen Briefe des Papstes Johannes vorkommt, mit dem Sundica identisch ist, vgl. H. Grégoire, Byzantion 5 (1929—30) 410.

[41] Prokopios, ed. Haury I. 62_{14} ff.; Malalas, ed. Bonn 453_{9} ff.; vgl. schon Tomaschek, Zschft f. österr. Gymn. 23 (1872) 155.

Angaben zweier byzantinischer Quellen anführen, welche als Führer der slavischen Truppen um 690 herum einen gewissen Νέβουλος (oder Νεβοῦλος) anführen.[42] Der zweite Teil dieses Namens, das - βουλος ist mit dem - βουλος im türkischen Σιλζίβουλος (Σιζάβουλος) und im bulgarischen Ἠσβοῦλος (Ἰσβοῦλος) und Σουρσούβουλος (Σουρσούβουλις) identisch, sein Träger muss also aller Wahrscheinlichkeit nach kein Slave, sondern ein Bulgare gewesen sein.[43] Wir treffen hier den gleichen Fall, wie bei nesundicus, wo wir die Silbe ne ebenfalls vor einem anscheinend türkischen Namen finden.[44]

Somit sind wir bei jenem Teil der Namenliste angelangt, welcher in den bisherigen Ausgaben bis zur Unkenntlichkeit verunstaltet war. Die verdorbene Form il vestrannatabare veranlasste Marquart, in ihr auf phantastische Weise das alttürkische ältäbär zu suchen. Das ilues cannataban der Handschriften ist leichter zu lösen. In ilues müssen wir allem Anschein nach einen Personennamen erblicken, cannataban wieder scheint ein Würdenname zu sein. Es dünkt, mir als ob ilues dem Ἡλείας oder Ἡλίας (neugriechisch Ἠλίας, Ἠλιᾶς) des alten Testamentes entspreche, dessen mittel- und neugriechische Aussprache ilias oder iljas lautet. Das ilues in unserer Namenliste entspricht dem nicht ganz, vielmehr scheint es mit dem heutigen ungarischen Illés (altungarisch Helias, Elias) verwandt zu sein. Desungeachtet können wir an unmittelbare Beziehungen zwischen dem bulgarischen ilues des IX. Jh.-es und den oben angeführten ungarischen Formen nicht denken, da die Form Illés die ungarische Sprachentwickelung widerspiegelt.[45] Die Form ilues der lateinischen Namenliste ist also wahrscheinlich ein blosser Schreibfehler. Das *u* ist paläographisch leicht zu erklären, wenn wir annehmen, dass das Originalexemplar mit Minuskeln geschrieben war. Die Ligaturen des ει und ου sind nämlich leicht verwechselbar, wie auch die tachygraphischen Verkürzungen der Endungen -ας und -ες einander sehr ähnlich sind. Es sei noch diesbezüglich erwähnt, dass in den bulgarischen Inschriften einmal die Form κάνες anstatt κάνας vorkommt.[46] Das der Name Ἡλείας (= Илия) bei den Bulgaren gebräuchlich war, bedarf keiner besonderen Beweise.[47]

---

[42] Theophanes, ed. de Boor 366_2, Nikephoros patr., ed. de Boor 36_{24}.

[43] vgl. Zlatarski, История I, 161.

[44] Wir erwähnen noch, dass um 1018 ein vornehmer Bulgare Νεστόγγος genannt wird: Skylitzes-Kedrenos, ed. Bonn. 476_8 und dass der Name eines petschenegischen Flüchtlinges (ca 1086) Νεάντζης ist: Anna Komnena, ed. Reifferscheid I. 245_{25} ff.

[45] S. J. Melich, Szláv jövevényszavaink II. (Budapest 1905) 172., und Magyar Nyelv 12 (1916) 195.

Das darauffolgende cannataban muss wieder als Würdenname bzw. Titel gedeutet werden. Es scheint ein ähnlich zusammengesetzter Name zu sein, wie wir solche bereits in den türkischen Inschriften von Orkhon gefunden haben[48] und wie sie nach dem Zeugnis der byzantinischen Quellen[49] und der griechisch geschriebenen bulgarischen Inschriften[50] auch bei den Protobulgaren gebräuchlich waren. cannataban ist auf den ersten Blick auf zweierlei Art zu trennen: als cann-ataban oder canna-taban. Der erste Teil ist also jedenfalls jener bekannte bulgarische Titel, welcher in den Inschriften in der Form κανάς vorkommt. Wenn wir aber die neuesten Resultate von Beševliev, nach denen bei den zusammengesetzten Titeln in den griechischen Inschriften immer nur die lezten Glieder griechische Kasusendungen haben, in Betracht ziehen[51] so ist die protobulgarische Stammform von κανάς kana und wir müssen unbedingt für die zweite Trennung stimmen. Im Zusammenhang mit dem zusammengesetzten Würdennamen τὸν κανὰ βοιλὰ κολοβρόν, welcher in der Presianos-Inschrift vorkommt, hat ja schon Beševliev darauf hingewiesen, „dass auch andere Personen als der Kan im protobulgarischen Staat den Titel κανάς tragen konnten". Unserer

---

[46] Beševliev a. a. O. № VIII$_1$.

[47] Ein bulgarischer Befehlshaber von Moglena (ca 1000) namens Ἠλίτζης (= Илица) wird bei Skylitzes-Kedrenos ed. Bonn 462$_2$ erwähnt.

[48] z. B. apa-tarkan, bouilabaga-tarkan; s. Thomsen, Inscriptions de l'Orkhon déchiffrés, Mémoires de la Société Finno-Ougrienne V., Helsingfors 1896. S. 130—131.

[49] z. B. Βοριτακάνῳ (Dat.): Vita Clementis, ed. Tunickij a. a. O. S. 114$_{13}$; Κουλουτερκάνος Georg. cont., ed. Istrin a. a. O. S. 55$_{30}$ [> Καλουτερκάνος Theoph. cont. ed. Bonn. 413$_9$].

[50] z. B. ὁ ζερὰ ταρκάνος, ὁ ζουπὰν ταρκάνος, ὄλγου τρακάνος, ὁ βοηλὰ καυχάνος, ὁ βαγατοὺρ βαγαίνος, βογοτὸρ βοηλὰ κουλοὺβρος s. Beševliev, BZ. 32 (1932) 14. und IIDS. a. a. O. 367—368.

[51] a. a. O. Ich bemerke, dass die genaue Untersuchung des für mein erwähntes Onomastikon gesammelten Materials die Feststellungen von Beševliev vollkommen bestätigt. Die griechischen Formen auf -ας entsprechen nämlich fast immer türkischen Namen, welche auf *-a* oder *-an* auslauten.

Ansicht nach ist auch der erste Teil des cannataban, das canna, das hier als Titel eines vornehmen Gesandten vorkommt, ein Beweis dafür. Es sei noch bemerkt, dass die Form καννάς, welche der Schreibart von canna entspricht, neben dem gewöhnlichen κανάς ebenfalls in den griechisch geschriebenen Inschriften vorkommt.[52]

Die Lösung des zweiten Teiles ist nicht ganz so leicht, da der Würdenname taban weder bei den Bulgaren, noch im allgemeinen bei den Türken bekannt ist. Demnach müssen wir hier unbedingt mit einem Schreibfehler rechnen. J. Németh lenkte meine Aufmerksamkeit darauf hin, dass man vielleicht an den türkischen Würdennamen taman denken könnte,[53] da dieser, den türkischen Lautwechsel $b > m$ angenommen, auch in der Form taban voraussetzbar sei. Ich würde aber eher zur Paläographie als zur Lautlehre Zuflucht nehmen, da uns die Form taban in einem aus dem Griechischen abgeschriebenen und mehrmals kopierten Text erhalten geblieben ist. In der griechischen Minuscula ist bekanntlich das β dem μ sehr ähnlich und wird auch öfters damit verwechselt. Dieser Umstand fordert dort, wo türkische Worte in griechischer Transkription erhalten sind, eine gewisse Vorsicht, da oft nicht der Fall des türkischen Lautwechsels $b > m$, sondern einfach eine Verwechselung des ähnlich geformten griechischen β und μ vorliegt. So steht z. B. in der ältesten und besten Handschrift des Konstantinos βάϊτζαν an Stelle von Μαΐτζαν, welche sich in einer jüngeren Handschrift und in der Bonner Ausgabe des De adm. imp. 165_6 findet und ebenso sehen wir anstatt Μαλάχ Kedrenos, ed. Bonn I. 644_4 in seiner Quelle Theophanes ed. de Boor 175_{15} Βαλάχ. Wurde also das Original der Konzilakten vom J. 869/70 schon in Minuscula geschrieben, — was uns sehr wahrscheinlich dünkt —, dann kann recht gut die Möglichkeit einer Verwechselung des μ mit β bestehen. Wir könnten also voraussetzen, dass taban aus taman verdorben wurde. Doch taucht in paläographischer Hinsicht noch eine zweite Möglichkeit auf. In der griechischen Minuscula sind nicht nur β und μ, sondern auch β und κ einander sehr ähnlich. Wir könnten hier zahlreiche Beispiele für die Verwechslung dieser beiden Buchstaben anführen. So steht anstatt Στρούβουν bei Konstantinos, De adm. imp. ed. Bonn. 77$_{15}$ in der Pariser Handschrift vom XI. Jh. στρούκουν. Statt Κιλτέρ bei Skylitzes-Kedrenos, ed. Bonn. 582$_5$ lesen wir in einem Teil der Handschriften βιλτέρ. Wenn also der Originaltext der Namenliste in Minuskeln geschrieben war, kann taban sehr wohl aus dem griechischen τακάν(ος) verdorben sein. Dieses Wort aber kennen wir aus der Vita Clementis, wo der ὑποστράτηγος von Belgrad unter dem Namen Βοριτακάνῳ (Dat.) erwähnt wird. Nemeth [54] und Beševliev[55] lesen dies einstimmig als bori-ta[r]kan, Fehér hingegen liest Böri-täkän.[56] Im zweiten Teile des Namens steckt also entweder tarkan oder täkän. Im ersten Fall müssen wir jedenfalls einen Schreibfehler voraussetzen, da wir in den bulgarischen Inschriften und griechischen Quellen überall die Form ταρκάνος oder τερκάνος antreffen. Wenn wir nun annehmen, dass sich im zweiten Teile des canna-taban ebenfalls ein tarkan verbirgt, müssen wir neuerdings mit einem Schreibfehler rechnen. Wenn wir aber bedenken, dass Beševliev im Konstantinischen κανάρτι κεῖνος den Titel kanatikin entdeckte,[57] scheint jene Annahme näher zu liegen, dass auch in dem zweiten Teile des canna-taban, bzw. καννὰτακάν(ος) das türkische *tägin — tigin* verborgen steckt. Im Falle sich diese Annahme als wahr erweist, entspricht das καννὰτακάν(ος) dem von Beševliev rekonstruierten κανὰς τικεῖνος.

---

[52] vgl. Beševliev's Ausgabe X_{30}.

[53] Aus dem chasarischen Würdennamen taman-tarchan (*tamγan-tarqan?) wird auch der Name von Ταμάταρχα erklärt; vgl. Thomsen, Inscriptions a. a. O. S. 131., 185.; Marquart, Über das Volkstum der Komanen S. 178.; V. Smirnov, Что такое Тмутараканъ?, Византійскій Временникъ 23 (1917—22) 15—73.; Gombocz, Nyelvtudományi Közlemények 46 (1923—27) 6.; Marquart, Ungarische Jahrbücher 4 (1924) 271.; Graf I. Zichy, Kőrösi Csoma-Archivum 2 (1926) 184.; Gy. Németh, A honfoglaló magyarság kialakulása S. 81. — Ich erwähne noch, dass in einer griechischen Inschrift aus dem J. 819. der Name Ταμγάν (ein christianisierter Chasare?) tatsächlich vorkommt, s. V. V. Latyšev, Сборникъ греческихъ надписей христіанскихъ временъ изъ Южной Россіи, S-Peterburg 1896. № 75.

Der folgende Personenname heisst prastit oder vielleicht auch prastitzisunas. Zlatarski suchte in ihm den in den griechischen Quellen in den Formen Πρεσιανός, Πρεασιάνος und Προυσιανός vorliegenden bulgarischen Namen und die fehlerhafte Form praestit zisunas schien ihm die Transkription einer vorausgesetzten griechischen Form Πρεασ(τ)ι(ζ)άνος. Diese Erklärung scheint etwas gezwungen zu sein. Die Lösung des Wortes prastitzisunas harrt noch der Slavisten und Turkologen.

---

[54] Magyar Nyelv 28 (1932) 9.

[55] a. a. O. S. 14. Anm. 6.

[56] Die Inschrift des Reiterreliefs von Madara, Sofia 1928. S. 202. Anm. 2.; Остатъци отъ езика на дунавскитѣ прабългари, Известия на Българския Археологически Институтъ 5 (1928/29) 137.

[57] Der Titel κανάρτι κεῖνος, Byzantinische Zeitschrift 32 (1932) 13—15.

Es bleibt noch das Wort hunol übrig. Zlatarski sah in dem Hunno der älteren Ausgaben den Zunamen (прозвище) von *Alexius sampsis*, welcher nach seiner Meinung auf dessen hunnische Abstammung hinweist. Die Form hunol wird in den Handschriften hůnol geschrieben, doch ist es unklar, was das Zeichen ' über dem *u* bedeutet. Wir können das Wort hunol mit dem BOYTAOYΛ in der Inschrift von Nagy-Szent-Miklós vergleichen.[58] Die Endung *-ul* (< *oγul*) bedeutet in türkischen Namen soviel wie 'Sohn', wofür wir auch andere Beispiele haben, z. B. *Borčul*.[59] Hunol bedeutet also soviel wie 'Sohn des Hun'. Daraus folgen zwei Umstände: erstens, dass bei den Donaubulgaren der Personenname *Hun* existierte, was uns nicht erstaunlich dünkt, da türkische Volks- und Stammesnamen oft als Personennamen fungieren,[60] zweitens, dass hunol das Patronymikon des fünften Gesandten Alexius sampsis war.

Unsere Erörterungen nochmals zusammenfassend, können wir auf Grund der beiden älteren Handschriften den Text der Namenliste dahin deuten, dass die bulgarischen Gesandten, die am Konzil teilnahmen, die folgenden waren: 1) Σστάσης *ičirgü boila*, 2) NESUNDICUS *bagatur*, 3) Ἡλείας *kana tägin* (oder *tarkan?)*, 4) PRASTITZISUNAS σαμψής, 5) Ἀλέξιος σαμψής *Hunol.*

Списъкътъ на българскитѣ пратеници на събора отъ 869—870.

Протоколитѣ на VIII вселенски съборъ презъ 869—870 г. съ изключение на едно късно гръцко извлечение сѫ запазени само въ латинския преводъ на библиотекара Анастасий. Тѣзи последнитѣ изброяватъ и имената на пратеницитѣ на бъл-

---

[58] J. Németh, Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós, Budapest-Leipzig 1932. S. 11.

[59] L. Rásonyi Nagy, Valacho-turcica, Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des Ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin, Berlin-Leipzig 1927. S. 76.

[60] Gy. Németh, A honfoglaló magyarság kialakulása S. 83.

гарския князъ Борисъ-Михаилъ. Когато авторътъ на горната статия събираше материалъ за своето още неиздадено съчинение „Sprachreste der Türkvölker und des Ungartums in den byzantinischen Quellen“ (*Езикови остатъци на тюркскитѣ народи и на унгарцитѣ въ византийскитѣ извори*), обърна внимание и върху този цененъ паметникъ на българския езикъ отъ IX в. Но, понеже досегашнитѣ издания ни даваха единъ развален текстъ, стана нужда да се приготви едно ново критично издание възъ основа на двата най-стари ржкописа (вж. обр. 2 и 3 на стр 10) въ Ватикана, съ които авторътъ се запозна благодарение на любезностьта на Monsignore G. Mercati. Това ново издание (вж. стр. 11) може вече да представя сигурна основа за езикови обяснения. Изследването на новия текстъ показа, че списъкътъ съдържа имена на петь български пратеника заедно съ принадлежащитѣ тѣмъ титли, между които ние намираме известнитѣ тюркски титли *ičirgü boila* („вжтрешенъ боила“) и *bagatur* и известната само отъ гръцки извори σαμψῆς. Въ cannataban авторътъ предполага или *kana tägin* или *kana tarkan*, на които отдѣлнитѣ съставни части се срѣщатъ въ гръцкитѣ първобългарски надписи и въ други гръцки извори. Що се отнася до личнитѣ имена, то ние намираме тукъ три християнско-византийски: stasis = Στάσης (отъ Αναστάσιος), ilues = Ἡλείας и alexius = Ἀλέξιος. Разгадаването на имената nesundicus и prastitzisunas чака славиститѣ и турколозитѣ. Следъ личното име и титла на последния пратеникъ се чете hunol, което може лесно да се обясни отъ тюркски. То значи „синъ на Хунъ“, следователно то е patronymikon.

Г. Моравчикъ.

Първобългарскитѣ надписи отъ с. Хамбарлий.

Отъ **В. Бешевлиевъ**

Първобългарскитѣ надписи отъ с. Хамбарлий (Казълъагачко) сѫ били съобщени най-напредъ отъ братя *Х.* и *К. Шкорпилъ* въ 15 томъ на Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn (Wien 1892) 98—99 подъ № 26 споредъ единъ много лошъ и непъленъ преписъ съ забележка, че едно по-подробно разглеждане на надписа се отлага до получаването на по-точенъ преписъ или абклачъ. Споредъ това съобщение надписитѣ сѫ гласѣли така:

I. ΚΑ⊏⊏ΤΡΑΕΡ
ΗΜ·Ο⊏ΕΝΛΛΔΕ
ΤΕΤΗΝ . . ΡΔΗ
ΚΗΝΤΗΝΝ..ΔΕ
ΤΟΝΤΗΝΚΟΝ⊏....
ΝΤΗΑΙΝΤΑΝΗΝ...
ΚΙΑΟΑΔΡΗΘΝΔΝ..
ΠΟΛΗΝΤΟΥΤΑ.
ΘΤΛΜΛW.ΑΚ.
ΚΑ⊏ΠΑ·ΛΑ◇ΚΗ
ΝΤΑΔΕΔΥ⊏ΑΚΟ
⊏ΥΑΙΕΔΟΚΕ....
..Κ◇Ν.Ε..Η Κ
ΑΝΚΕ..ΜΓ◇Ν.
ΝΘΑΘΡΗ..ΟΠΟΘ.
ΠΑΝΤΟΥΤΟΝ...
ΛΘ ΟΠΟ^{V}Θ
. . . .
. . . .

II. Τ⊢ΝΑΝΧΗΑΛΟΝΠ
ΔϵΒϵΛΤΟΝΤ⊢ΝϵΟΣ
ΠΟΛ⊢ΝΤΠΙΡΑΝΓΟΜΛ
ΝϵCΤ⊢ΝΚϵΟΘΛΗΟ'
ΡΑΤΖΗCΟΝΟΗΛΑΚΑΙΧ
ΛΝΟϵΚϵΛΚΟΡΔΛΗCϵC
ΟΠΡΗΓΟΡΑCΧΠΟΚΙΛΤο
ΖΠΟΥCτΡΑΤΗΓΥC...C

Презъ време на Европейската война камъкътъ, на който сѫ издълбани надписитѣ, е билъ пренесенъ съ помощьта на военнитѣ власти отъ с. Хамбарлий въ Варненския музей (инвентаръ III, № 934). Това премѣстване на камъка улесни много изучването на надписитѣ и въ една отъ последнитѣ книжки на сп. Byzantinoslavica (III/2, 1931 стр. 344—382) тѣ бидоха издадени отъ *П. Никовъ.* Споредъ Никова надписитѣ се четатъ и допълватъ, както следва:

I

. . . .	[Ὁ ἐκ Θεοῦ] .
ΑΡΧ̊ΟΝΥ̃Β̿ΗΝ̕Η̽(Ο)(Μ)	ἄρχων ὑβηνγὴ ὅμ . . .
ΞΗ. (Η) . . Η (Ο) . ΗΝΟΠ(Λ)	. . . .
. ΝΟ	. . . .
. Θ(Ϲ) . . (Λ) . . (Λ)(C) . . ΑΥ	. . . .
. Ε(Δ)Ο(Θ)Η . . (Λ)ΗΘΑΡ	. ἐδόδη[τε] ληθαρ
. . . . Κ(Є)(Є)ΞΕΤ	[γία δέκα] καὶ ἕξ ἐτ-
(Ο)ΝΚΕΕΔΟΚΕΝ	ῶν καὶ ἔδωκεν
(Α)ΥΤΟΝΟΘΕΟ	αὐτὸν ὁ Θεο-
ϹΚΕΤΑΜΕ(Ν)	ς καὶ τὰ μὲν
ΚΑϹϹΤΡΑΕΡ	κάστρα ἐρ-
ΗΜΟϹΕΝ(Τ)(Α)Ε	ήμωσεν τὰ ō
ΤΕΤΗΝ(Π)(Ε)ΡΔΗ	τε τὴν Περδη
ΚΗΝΤΗΝΝΔΕΒΕΛ	κὴν, τὴν Δεβελ
ΤΟΝΤΗΝΚΟΝϹ(Τ)(Α)	τὸν, τὴν Κωνσταν-
ΝΤΗΑΝΤΗΝ(Γ) . .	τίαν, τὴν [γλυ]
ΚΗΝ(Α)ΔΡΗΑΝ̆[δ̆]	κὴν Ἀδριανού-
ΠΟΛΗΝΤΟΥΤ(Α) . .	πολιν. Τοῦτα [οὖν]
ΕΤΥΜΑΝΤΑΛ(Α)	ἕτοιμα, (ν)τ' ἄλλα
ΚΑϹΤΡΑ[Ε](Λ)(Α)ΒΕ	κάστρα ἔλαβε
ΝΤΑΔΕΛΥΠΑΚΑ	ν. Τὰ δὲ λυπὰ κά-
ϹΤΡΑΕΔΟΚΕΝ(Τ)(Η)	στρα ἔδωκεν τὴ-
ΝΦΥΚΑΝΚΕΤΗΝ	ν Φύκαν καὶ τὴν
(Ε)(ω)[Α]ΝΚΕΕΦΥΓΑΝΚ	Ἐώαν. Καὶ ἔφυγαν. Κ-
ΕΟΚΑΤΟΥΤΟΠΟϹ(Κ)	αὶ ὁ κάτου τόπος, κ-
ΕΘΑΡΓΗ(Ε)(Π)(Η)ΤΟΝΤΟ	αὶ θ' ἄρ(χ)η ἐπὶ τὸν τό-
ΠΟΝΤΟΥΤΟΝΤΟΠΟΥЄ.	πον τοῦτον· τόπὸυ ἐσῆ-
ΛΘΕΤΟΝ(Ο)(Α)ΛΟΗΜΟΝΚ	λθε . . . . . ἡμῶν κ-
Ε[ΗΕ](Ν)ΟΡΗΑΗΜΟΝ(Ν)(Α)	αὶ ἡ ἐνορία ἡμῶν νὰ (?)
(Ο)(Π)ΟΤΕ(Ρ)[Ο]ΝΟ(Β)(Α)(C)ΗΛΕΥ	ὁπότερον ὁ βασιλεὺ-
C . (Λ)ΚΛ . Є(Κ)ЄЄ(Π)ΗΡΕΝ	ς . . καὶ ἔπηρεν .
(Ν)(Α)ΚΕΤΟΥCΟΡΚΟΥCЄ	. . . . καὶ τοὺς ὅρκους ἐ-
ΛΗCΜΟΝΗCЄΝΚЄЄΞ	λησμόνησεν καὶ ἐξ-
. (C)ΗΝЄ(Τ)(Ο)ΟΑΡΧΟΝΟ(Μ)	[ὀρ]ήνετο ὁ ἄρχων ὁ Μα-
(Λ)(Α) . . ΡΟC . . . C . . ΟΠΟΛ	λα[μή]ρος . . . . . ὁ πολ-
. . (Β)(Χ) . (Γ)(Α)Ρ(Ο)(Ν) . . .ΤΕ(Α)	[λῶν] Βουλγάρων . . . .
. . ΚΕΑ(Π) . (C)(Ο) ΝΗΜ(Α)	. . . .
. . . . ΜCΟΤΗΝ	. . . .
. . . . . . C . . . Λ . .	. . . .

„Отъ Бога поставения / великъ князъ . . . . / . . . . / . . . . / . . . . . . / Даде се летаргия / за шестнадесеть го/дини. И

даде / му Господъ / и еднитѣ крепости о/празнилъ, 5-тѣ (?)/ именно Перди/ка, Девелтъ, / Констан/ция, сладкия (?) / Одринъ. Следъ като / тия прочее / бѣха готови, той / получилъ другитѣ крепости. / Останалитѣ пъкъ / крепости той даде, / именно Фика и / Еоа. И си отидоха. / И Долна земя, / той ще владѣе върху тая земя, . . . / . . . . . . / и нашитѣ граници . . . / . . . . . императора / . . . . . и взе . . . / . . . и клетвитѣ / забравилъ. И се въз/будилъ князъ Ма/ламиръ . . . на мно/гото българи . . . . . “

II

. Λ	. . . .
ΙϹΙΑΝЄ	. . . .
ΤΑΝ . (Δ)(Η)	. . . .
ΓΑΝ	. . . .
ΟΝΗΝ(Α)	. . . .
Α(Ο)Ν . ΤΟ	. . . .
. Η(Μ) . . . . ΤΟΝ .	. . . .
(Ϲ)(Ο) . (Τ)(Ο)(Ν) . ΝЄ(Ϲ)ΟϹΑ(Ϲ)	. . . .
ΤΥΡΑ(Ϲ) . . ΦΟΝΜΟΥ(Κ)	τ(ὸ) ῥάσ[θο]φόν μου κ
(Є)ΟϹΤΡΑΤΗΓΟϹΟΛЄΟ(Ν)	αὶ ὁ στρατηγὸς ὁ Λέων
ΗΝΑΗΝΥΠΟΚΑΤΟΑΥΤ	ἵνα ἦν ὑποκάτω αὐ-
(Ο)ΥΑΠΟΒЄΡΟΗ̣ΝΚЄ	τοῦ. Ἀπὸ Βερόην καὶ
(Η) . . . . . ΔΟΚΑΤΟΥϹΔ	. . . . δοκατους Δ-
(ΟΥ)ΛΤΡΟΗΝΟΥϹЄϹϹΤΗΝ	ουλτροηνοὺς ἐστὶν
ΠΡΟΤΟϹΟΤΟΥΚΟϹΟΖ	πρῶτος ὁ Τοῦκος ὁ Ζ
ΟΥΡΓΟΥΒΟΥΛΗΑ(Ϲ)	ουργοὺ βουλήας,
ΤΟΔΕΥ·Η(ȣ)ΝΜЄ(Κ)	τὸ δεύτερον Ἠουνμὲ κ
ЄΟΒΑΡΔΑΝΗϹΚЄΟ(Η)[Ο]	αὶ ὁ Βαρδάνης καὶ ὁ Ἠω-
ΑΝΗϹΟϹΤΡΑΤΗ·(ΥΠΟ)	άννης ὁ στρατηγὸς ὑπο-
ΚΑΤΟΑΥΤΟΥΚЄΔΗ(Α)	κάτω αὐτοῦ. Καὶ διὰ
ΤΟΑ̣ΡΗϹΤΕΡ[Ο]ΝΜΕΡ[Ο]	τὸ ἀριστερὸν μέρο
ϹΤΟΥϹΑΡΑΚΤΟΥΜΟΥ	ς τοῦ σαράκτου μου·
ΤΗΝΑΝΧΗΑΛΟΝΤ(ΗΝ)	τὴν Ἀγχιάλον, τὴν
ΔЄΒЄΛΤΟΝΤΗΝϹΟΖ	Δεβελτὸν, τὴν Σωζ-
ȣΠΟΛΗΝΤΗΝΡΑΝΟ(Υ)Α	ούπολιν, τὴν Ράνουα
ΝЄϹΤΗΝΚЄΦΑΛΗΟ	ν, ἐστὶν κεφαλὴ ὁ
ΡΑΤΑΗϹΟΒΟΗΛΑΚΑΥΧ	Ραταὴς ὁ βοηλὰ καυχ-
ΑΝΟϹΚЄΟΚΟΡΔΥΛΗϹΚЄ	άνος καὶ ὁ Κορδύλης καὶ
ΟΓΡΗΓΟΡΑϹΥΠΟΚΑΤΟ	ὁ Γρηγορᾶς ὑποκάτω
ΤΟΥϹΤΡΑΤΗΓ[Ο]Υ.	τοῦ στρατηγοῦ.

„ . . . . . . моя расофонъ (?) / и стратегъ Лъвъ / да бѫде подъ него. / Отъ Вероя и / . . . . . . / Дултроини (?) първъ / е Тукъ зур/гу войла, / на второ мѣсто Юнме, / Вардань и стра/тегъ Иоанъ подъ / него. И за лѣвата страна / на моя сарактъ, / именно Анхиало, Девелтъ, Со/зополъ, Ранува, / глава (началникъ) е / войла кавханъ Ратаисъ, / а Кордилъ и Григора подъ стратега.“

За надписъ **I** Никовъ приема, че билъ отъ времето на канъ Маламиръ, а за надписъ **II**, че билъ отъ времето на канъ Омуртагъ. Съдържанието пъкъ на двата надписа стояло въ тѣсна връзка съ 30 годишния миръ сключенъ между канъ Омуртагъ и византийския императоръ Леонъ V Арменеца (814—815). Надписъ II съдържалъ имената на членоветѣ на комисията, която е опредѣляла границата, а надписъ I съобщавалъ за размѣна на територии между българи и византийци въ изпълнение на мирния договоръ и то следъ изтичането на единъ срокъ отъ 16 години следъ сключването на сѫщия договоръ.

Четенето и допълването обаче на въпроснитѣ надписи отъ Никова възбуждатъ на известни мѣста съмнения, които правятъ и самото тълкуване на надписитѣ неприемливо. Така напримѣръ въ надписъ I р. 25 ϑ'ἄρχῃ ἐπὶ се явява съмнително, не само поради необикновената конструкция на глагола ἄρχω съ предлога ἐπί, но и поради факта, че формата на описателния futurum ϑὰ + verbum finitum не се срѣща преди XV в.,[1] а надписътъ е отъ IX в. Допълването и тълкуването на думата ληϑαργία въ р. 6—7 буди сѫщо съмнение. Както тѣзи мѣста така и нѣкои други ме накараха да прегледамъ Хамбарлийскитѣ надписи, а това преглеждане ме доведе до нови четения и тълкувания на тѣзи надписи.

⁂

Хамбарлийскитѣ надписи сѫ издълбани отъ двете страни на единъ античенъ надгробенъ камъкъ въ видъ на олтаръ (ara), на лицевата страна на който още личатъ буквенитѣ следи отъ нѣкогашната надгробна епиграма.[2] Камъкътъ има следнитѣ размѣри: височина 1·72 м., широчина 0·43 м.[3] Той е сивъ твърдъ варовникъ—мраморообразенъ типъ breccie. Странитѣ, на които сѫ издълбани надписитѣ, сѫ грапави. Такива сѫ били и когато сѫ били издълбавани надписитѣ. Затова буквитѣ се четатъ много трудно, а на мѣста дори не могатъ да се установатъ, ако и да се виждатъ ясно следи отъ букви. Хамбарлийскиятъ камъкъ е билъ намѣренъ въ Хамбарлийското градище и отъ тамъ пренесенъ въ с. Хамбарлий близо до единъ изворъ. Тукъ той е служилъ да се изтупватъ пранитѣ вещи, поради което античниятъ грѫцки надписъ се е изтрилъ почти напълно. Споредъ едно друго сведение надписътъ е билъ първоначално въ развалинитѣ на малката крепость „Пашакьойско кале“.[4] Следъ многократно преглеждане на надписитѣ успѣхъ да прочета отъ тѣхъ следното.

---

[1] Вж. N. Bănescu, *Die Entwicklung des griechischen Futurums*. Bucarest 1915, 109.

[2] Издадена въ АЕМ. XV 99 и Byzantinoslavica III 2, 340.

[3] Byzantinoslavica III 2. 339.

I.

Въ първитѣ три реда на надписъ I могатъ да се различатъ само отдѣлни букви и то не винаги съ пълна сигурность. Въ самото начало на първия редъ се разпознава добре само ΡΧΟΝ т. е. ἄρχον. При днешното състояние на надписа не може да се установи съ положителность, дали той е започвалъ съ сегашния първи редъ или е имало преди него и другъ, както мисли Никовъ и което е много вѣроятно. Сѫщо така не може да се каже, какъ точно е гласѣло началото, дали [ὁ ἐκ Θεοῦ] ἄρχον, както мисли Никовъ по подобие на Пресияновия надписъ отъ Филипи: [Τῶ]ν πολῶν Βου[λ]γ̣ά[ρων ὁ] ἐκ Θεοῦ ἄρχον ὁ Π[ρε]σ̣ι̣άνος κ.τ.λ. или е стояло най-напредъ името на кана евентуално съ κανὰς ὑβηγή и следъ това е идвало [ὁ ἐκ Θεοῦ ἄ]ρχον, което ми се вижда по-вѣроятно, понеже така започватъ повечето първобългарски надписи, напр.: κανὰς ὑβηγὴ Μαλαμὴρ ὁ ἐκ Θεοῦ ἄρχον, ὁ κ.τ.λ. или κανὰς ὑβιγὶ Ὀμουρτὰγ ἴς τὶν γῖν, ὅπου ἐγενίθιν, ἐκ Θεοῦ ἄρχον ἐστίν. Следователно началото, може би, е гласѣло така: [κανὰς ὑβηγὴ Κροῦμος ὁ ἐκ Θεοῦ ἄ]ρχον, ὁ κ.τ.λ. Значението на следващитѣ букви не може да се установи. Мнението на Никова, че тукъ се крие думата ὑβηνγή = ὑβηγή е малко вѣроятно. Изхождайки отъ члена ὁ следъ ἄρχον и отъ подобни изрази въ началото на нѣкои надписи би трѣбвало да се очаква тукъ по-скоро нѣкакво собствено име.

2 р. Може би края трѣбва да се тълкува като ἦν ὁ ΠΑ.

4 р. Отъ този редъ надписътъ става вече четливъ. Затова и факсимилето (вж. обр. 4) започва съ този редъ. Съ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ се означава сигурно брата на споменатия въ началото на надписа канъ.

7—11 р. Конструкцията ἔδοκε[ν α]ὐ̣τὸν ὁ Θεὸς κὲ τόπ[ου]ς κ̣[ὲ] κάσστρα ἐρήμοσεν [τ]άδε· съответствува на подобни пара-

---

[4] п. т.

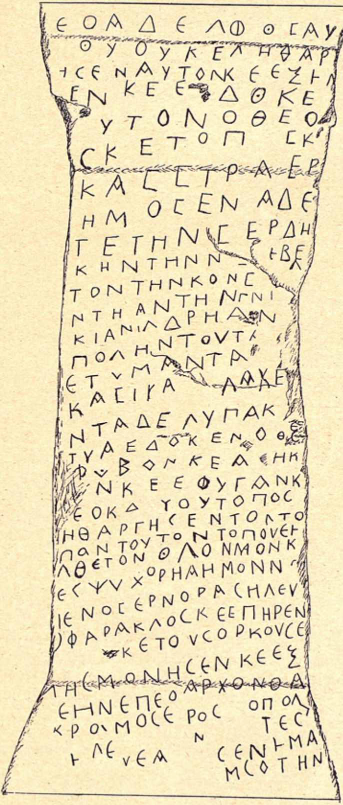

ΕΟΑΔΕΛΦΟϹΑΥ
ΟΥΟΥΚΕΛΗΘΑΡ
ΗϹΕΝΑΥΤΟΝΚΕΕΞΗΝ
ΕΝΚΕΕ ΔΘΚΕ
ΥΤΟΝΟΘΕΟ
ϹΚΕΤΟΠ ϹΚ
ΚΑϹϹΤΡΑΕΡ
ΗΜ ΟϹΕΝΑΔΕ
ΤΕΤΗΝϹΕΡΔΗ
ΚΗΝΤΗΝΝ ΗΒΕ
ΤΟΝΤΗΝΚΟΝϹ Λ
ΝΤΗΑΝΤΗΝΓΝΙ
ΚΙΑΝΙΛΔΡΗΑΝ
ΠΟΛΗΝΤΟΥΤ
ΕΤΥΜΑΝΤΑ
ΚΑϹΙΚΑ ΔΑΚΕ
ΝΤΑΔΕΛΥΠΑΚ
ΤΥΑΕΔΟΚΕΝΟΘΕ
ΦΥΒΟΝΚΕΑ ΗΚ
ΝΚΕΕΦΥΓΑΝΚ
ΕΟΚΔ ΥΟΥΤΟΠΟϹ
ΗΘΑΡΓΗϹΕΝΤΟΛΤΟ
ΠΑΝΤΟΥΤΟΝΤΟΠΟΥΕΗ
ΛΘΕΤΟΝ ΘΛΟΝΜΟΝΚ
ΕϹΨΥΧΟΡΗΑΗΜΟΝΝ
ΙΕΝΟϹΕΡΝΟΡΑϹΗΛΕΥ
ΦΑΡΑΚΛΟϹΚΕΕΠΗΡΕΝ
ΚΕΤΟΥϹΟΡΚΟΥϹΕ
ϹΜΟΝΗϹΕΝΚΕΕΞ
ΤΗ ΑΡΧΟΝΟΔ
ΕΗΝΕΠΕΟ ΟΠΟΛ
ΚΡΟΜΟϹΕΡΟϹ ΤΕϹ
Ν
ΗΛΕΥΕΑ ϹΕΝΗΜΑ
ΜϹΟΤΗΝ

Обр. 4. — Надписъ I. (Факсимиле споредъ фотография).

такси у Малала,[5] напр. 279_1 οἵτινες καὶ ἐκελεύσθησαν παρ’αὐτοῦ καὶ ἔκτισαν ἐν ’Αντιοχείᾳ οἴκους πολλοὺς καὶ λουτρά. или 447_{17} οὐχ ὥρμησε κατ’αὐτῶν καὶ ἐσκορπίζοντο. Срв. сѫщо и съответнитѣ новогръцки конструкции, напр. τοὺς βάνει κάθε νύχτα καὶ ὀργώνουν τὰ χωράφια του.[6] Въ думата ΚΑϹϹΤΡΑ второто Ϲ, може би, не се дължи на дитография, а показва, че сричковата граница е падала въ σ.[7] За значението на глагола ἐρημῶ вж. забележката на края.

12 р. Въ началото на този редъ се чете ΤΕ или ΓΕ. Каменодѣлецътъ е започналъ да издълбава члена τήν, отъ който е издълбалъ само първата буква, следъ това поради отвлечено внимание е издълбалъ буквата Ε, т. е. втората буква на следващото градско име Σερδική. По-късно, когато е забелязалъ грѣшката си, е издълбалъ наново члена τήν безъ да поправи или изличи погрѣшно издълбанитѣ букви.

15 р. Въ края на този редъ личатъ доста ясно следи отъ букви, но при все това не може да се опредѣли, какви сѫ тѣзи букви.

16 р. Четенето на буквитѣ между Κ и Α въ началото на реда е съмнително. Допълването на Никова [γλυ]κήν не отговаря както по смисъль така и на буквенитѣ остатъци.

17—18 р. Правилното тълкуване на тѣзи три реда се натъква на много голѣми мѫчнотии. Преди всичко не може да се установи съ положителность, дали следъ ΤΟVΤΑ въ редъ 17 и следъ ΤΑ въ редъ 18 е имало още букви или не. Камъкътъ на тѣзи две мѣста е доста грапавъ, та не е изключена възможностьта каменодѣлеца да не е издълбалъ букви тукъ. Отъ думитѣ пъкъ, които се четатъ, не може да се заключи, дали е имало още букви или не. Но най-голѣма трудность представя тълкуването на ЄΤVΜΑΝΤΑ въ р. 18. Тукъ сѫ допустими следнитѣ три възможности: 1. ЄΤVΜΑΝΤΑ трѣбва да се чето като ἔτυμα = ἕτοιμα и τά, при което буквата Ν е била погрѣшно издълбана. 2. Буквитѣ ΝΤΑ сѫ издълбани погрѣшно. 3. ЄΤVΜΑΝΤΑ трѣбва да се чете като ἑτυμα[στέ]ντα = ἑτοιμασθέντα т. е. part. aor. pass. отъ ἑτοιμάζω.[8] Първата възможность е малко вѣроятна, понеже, ако се допусне, би се получило невъзможното словонареждане: τοῦτα ἕτυμα τὰ κάστρα. При втория случай пъкъ мжчно може да се обясни, защо каменодѣлецътъ е издълбалъ три излишни букви. Затова третата възможность се явява най-вѣроятна. Тя обяснява задоволително издълбаването на въпроснитѣ три букви. Наистина все пакъ остава не ясно, защо слогътъ στε е останалъ неиздълбанъ. Но отъ тритѣ възможности сравнени помежду си най-вѣроятна се явява последната. Следователно р. 17—19 е гласѣлъ първоначално навѣрно така: τοῦτα ἑτυμαστέντα κάστρα ἔλαβεν. Липсата на члена следъ показателното мѣстоимение не е рѣдко явление въ простонародния гръцки езикъ. Тя се дължи по всѣка вѣроятность въ повечето случаи на единъ видъ хаплология, напр.: τούτου πράγματος, ταῦτα ἀδικήματα въ единъ надписъ отъ Магнесия, τοῦτο μνῆμα надписъ отъ Ликия[9], τούτῳ δικαίῳ Epistula Tiberii ad Pilatum 78 Robinson, ταῦτα δὲ παλαιὰ καὶ ἀρχαῖα βασίλεια Malalas 25_{10}, ταύτη καλὴ ἀρχή Constant. Porph. de cer. 421 и др. Глаголътъ ἑτοιμάζω има тукъ навѣрно значението „приготвямъ се за война“ „въоржжавамъ се“, срв. τἆλλα ἡτοιμάζετο ὡς ἐπὶ τὰς Σίφας . . . ἀπαντησόμενος. Thuc. IV 77., ἵππος ἑτοιμάζεται εἰς ἡμέραν πολέμου LXX Proverb. 21, 31, ὅμοιοι ἵπποις ἡτοιμασμένοις εἰς πολέμον N. T. Apokal. 9, 7, ἑτοιμάσατε στρατιώτας διακοσίους ὅπως πορευθῶσιν ἕως Καισαρίας N. T. Acta 23, 23, особено Aeneae Tactici de obsidione toleranda commentarius ed. R. Schoene, p. 4, 78 ἑτοιμασθέντος δὲ πλήθους ἀξιομάχου, p. 94, 1619sqq. ἡτοιμάσθαι δὲ καὶ τοῖς εἰς τὰ χείλη μηχανήμασιν. . . κριῷ καὶ τοῖς ὁμοτρόποις τούτῳ. Сжщо ἑτοιμασία въ LXX Befestigung, Sicherung, вж. Pape s. v. Изречението τοῦτα ἑτυμα[στέ]ντα κάστρα ἔλαβεν се противополага очевидно на следващитѣ редове, т. е. споменатитѣ по-горе крепости сж били превзети съ оржжие и следъ отпоръ, докато останалитѣ крепости сж били просто заети безъ сражение, понеже гърцитѣ уплашени ги напуснали и избѣгали.

---

[5] K. Wolf, *Studien zur Sprache des Malalas II Teil*: Syntax. Dissert. München 1912, 85 f.

[6] A. Thumb, *Handbuch der Neugriechischen Volkssprache*, 2 Aufl. Strassburg 1910, 175.

[7] Brugmann-Thumb, *Griech. Grammatik*, § 103 a. и C D. Buck, *Greek Dialekts*. Boston 1928, 70.

21 р. Думата θεός е предадена въ лигатура.

---

[8] Въ нашитѣ надписи съчетанието σθ гласи στ, вж. В. Бешевлиевъ, *Гръцкиятъ езикъ въ прабългарскитѣ надписи*, въ Год. на Нар. Музей 1922—1925, 384, § 6.

[9] L. Radermacher. *Neutestamentliche Grammatik*. 2 Aufl. Tubingen 1925, 113 и тамъ приведената литература.

22 р. Въ началото се чете: ясно Φ, долната часть на жглесто O съ точка въ срѣдата, ясно жгловато B и ясно жглесто O, следъ което се забелязва едно жгълче отъ нѣкаква изтрита буква, навѣрно N. Останалата часть отъ реда се чете ясно съ изключение на третата буква отъ края. За допълването ἄφηκαν срв. Theoph. 496_2 τότε καὶ Ἀγχίαλον καὶ Βέροιαν ἀφέντες Χριστιανοὶ ἔφυγον.

25 р. Четенето на буквата E не е съвсемъ сигурно. Може да бжде и H или N.

26 р. Въ края на реда се чете ясно OVE. Следъ това се забелязватъ следи отъ буква, която не може да се опредѣли съ сигурность, но изглежда да е H.

27 р. Цѣлиятъ редъ се чете ясно съ изключение на петата буква отъ края. Тази буква изглежда на H, но това е само привидно. Защото водоравната линия, която минава презъ цѣлата буква и достига на лѣво до буквата O, е въ сжщность драскотина на камъка, а не е дѣло на каменодѣлеца. Въ горния лѣвъ край на буквата се забелязва ясно острия жгълъ на буквата N. Следващата буква прилича на M, но може да бжде и свързано ΛA, което е по-вѣроятно. Двата реда 26 и 27 се четатъ на камъка заедно така: ΠΟΝΤΟVΤΟΝΤΟΠΟVΕΗ̣ΛΘΕΤΟΝΟΛΟΝΛ̣Α̣ΟΝΚ̣. Това съчетание отъ букви обаче не ни дава никаква мисъль, макаръ да се различаватъ ясно отдѣлни думи, като τόπου и τὸν ὅλον. Затова по необходимость трѣбва да се приеме, че каменодѣлецътъ не е преписалъ точно надписа отъ първоначалния концептъ. Следователно въ случая пакъ се налага да установиме, какъ е гласѣлъ първоначалния концептъ. Родителниятъ падежъ τόπου въ р. 26 или е зависѣлъ отъ нѣкакъвъ предлогъ, напр. ἐκ или е стоялъ при нѣкоя дума като genetivus possessoris, напр. ὁ στρατηγὸς τούτου τοῦ τόπου, понеже единъ родителенъ падежъ зависящъ направо отъ глагола е немислимъ за тази епоха. Като най-вѣроятно ми се вижда предположението, че тукъ е стоялъ предлога ἐκ. Мѣстото пъкъ, за което става тукъ дума, е сигурно едно и сжщо съ току що споменатото въ предходното изречение. Следователно азъ предполагамъ, че първоначалниятъ текстъ е гласѣлъ така: κὲ ἐκ τούτου τοῦ τόπου (може би безъ τοῦ). Когато каменодѣлецътъ е издълбавалъ тѣзи думи, той е билъ подмаменъ отъ предходното τοῦτον и е пропусналъ да издълбае още веднажъ показателното мѣстоимение заедно съ думитѣ предъ него, понеже е мислѣлъ, че вече е направилъ това, т. е. въ случая имаме типиченъ примѣръ на хаплография. Следващето съчетание отъ букви ΕΗ̣ΛΘΕ е издълбано очевидно погрѣшно вм. ΕΞΗΛΘΕΝ. Винителниятъ падежъ τὸν ὅλον λαόν е зависѣлъ сжщо така отъ нѣкой предлогъ и то по всѣка вѣроятность отъ μέ = μετά, срв. μετὰ λαὸν ἶλθεν въ 7 р. на Маламировия надписъ отъ Тумбулъ джамия. Следователно двата въпросни реда сж гласѣли въ първоначалния концептъ навѣрно така: κὲ ἐκ τούτου τοῦ τόπου ἐξῆλθεν μὲ τὸν ὅλον λαόν. При ἐξῆλθεν μὲ τόν имаме сжщо хаплография. Каменодѣлецътъ е пропусналъ да издълбае ΝΜΕ поради предходното Ε въ сричката ΘΕ.

28 р. Първата буква може да бжде и Η, а последната Α, Δ или Λ. И въ този редъ имаме навѣрно хаплография, понеже първитѣ четири букви самостоятелно не даватъ никаква дума, а съ следнитѣ букви не могатъ да се свържатъ въ едно цѣло. Може би тѣзи четири букви сж остатъкъ отъ израза ἐκ ψυχῆς. Поради това, че въ ψυχῆς има буквата Χ и че думата χορήα започва съ Χ каменодѣлецътъ е изпусналъ да издълбае при преписването това, което се е намирало между тѣзи две букви.

29 р. Въ самото начало на този редъ се забелязва една отвесна черта — часть отъ буква. Тази буква може да бжде Η или Ν. Втората буква е Ε или Ο. Следната буква е по-скоро Ν или Μ, отъ колкото Π. По-нататъкъ се чете ясно Ο. Следната буква може да бжде C или Γ или Τ. Останалитѣ букви се четатъ сравнително ясно. Между буквитѣ Ε и Ν има достатъчно празно мѣсто за една буква и се забелязва едно колелце, което може да бжде часть отъ буквата Ρ, но сжщо така и да принадлежи къмъ естеството на камъка. Тази несигурность въ четенето на първитѣ букви не позволява каквото и да е било тълкуване. Въ всѣки случай тукъ би трѣбвало да очакваме нѣкаква глаголна форма, напр.: ἀνένοσεν (?).

31 р. Въ началото на този редъ се забелязватъ несигурни следи на около четири букви. Може би тукъ трѣбва да се допълни мѣстоимението αὐτά.

33—37 р. Въ тѣзи редове съ изключение на думитѣ ὁ ἄρχον и Κροῦμος за сега неможе да се установи нищо сигурно, макаръ на мѣста буквитѣ да личатъ много добре. Може би буквитѣ ΟΠΟΛ трѣбва да се тълкуватъ като ὁ πόλεμος, а буквитѣ ΕΞ·ΕΗΝΕΠΕ като ἐξῆλθεν κὲ. Буквитѣ ΟΑ следъ ὁ ἄρχον сѫ навѣрно дитография на началото на предходната дума.

Надписътъ е изработенъ извънредно небрежно. Това личи не само отъ изтъкнатитѣ по-горе хаплографии, но сѫщо така и отъ издълбаването на отдѣлнитѣ букви и редове. Буквитѣ не само не сѫ еднакви по голѣмина и видъ, но тѣ нито сѫ издълбани една подъ друга, нито пъкъ редоветѣ съдържатъ еднакъвъ брой букви. Освенъ това редоветѣ не сѫ успоредни единъ на другъ, но често сѫ издълбани въ една крива линия, която на дѣсно се изкачва на горе.

Отъ епиграфско гледище надписътъ взетъ изцѣло не може да се сближи по своя дуктусъ съ никой отъ до сега известнитѣ.

Отдѣлни букви обаче се схождатъ съ съответнитѣ букви отъ други първобългарски надписи. Буквата Α се срѣща въ това начъртание въ Търновския Омуртаговъ надписъ, въ горнитѣ два надписа около Мадарския конникъ, въ известнитѣ колони съ имена на крепости, въ Преславския инвентаренъ надписъ и въ двата надписа отъ Филипи. Буквата Β има ѫглести полукрѫгове и се срѣща само тукъ. Буквитѣ Ε и C сѫ ѫглести само въ горнитѣ три четвърти отъ надписа и се срѣщатъ още въ Мадарския надписъ, Преславския инвентаренъ надписъ, въ Маламировия надписъ отъ с. Насърлие и въ надписитѣ отъ Филипи. Въ останалата часть отъ надписа тѣзи букви сѫ закрѫглени. Буквата Ο, съ изключение на две мѣста, гдѣто тя се явява четвъртита, е заоблена, а понѣкога и съ точка въ срѣдата. Буквата Θ е заоблена съ напречна чърта, която не излиза вънъ отъ крѫга. При буквата Κ чъртитѣ, които излизатъ отъ срѣдата на отвесната линия, сѫ много близки една до друга, та ѫгълътъ по между имъ е почти остъръ. Този видъ на буквата се срѣща въ Чаталарския надписъ. Буквата V е или голѣма безъ опашка като латинско V, както е напр. въ надписитѣ отъ Филипи, или е малка съ опашка, която представя въ сѫщность продължение на дѣсната хаста, както е напр. на известни мѣста въ Чаталарския надписъ. Лигатури има само на две мѣста въ р. 13, гдето подъ буквата Ε е прикачено едно Λ и въ р. 21, гдето подъ Θ или Ε е прикачено C. Подобни лигатури имаме въ Омуртаговия надписъ въ Търново и въ Преславския надписъ отъ Филипи. Съкращения липсватъ.

Нашиятъ надписъ е написанъ фонетично, както всички първобългарски надписи. Звукътъ і е изразенъ само съ белега Η. Знакътъ ω като излишенъ за фонетичния правописъ липсва. Буквата V има стойность на ӥ. Въ езиково отношение надписътъ не се различава сѫществено отъ другитѣ първобългарски надписи. И тукъ дателниятъ падежъ е замѣненъ съ винителенъ. Освенъ споменатата по-горе паратакса при глагола ἔδοχεν заслужава да се отбележатъ още новогръцкитѣ форми τοῦτα вм. ταῦτα, ἔφυγαν вм. ἔφυγον (срѣща се у Малала, напр. 3,66,₁₃), ἄφηκαν вм. ἄφεισαν. Въ κάτου вм. κάτω имаме навѣрно по-скоро влияние на генетивното окончание -ου или членната форма τοῦ отъ колкото редукция, понеже това фонетично явление е още неизвестно на първобългарскитѣ надписи, срв. новогръцкия изразъ ἡ κάτου γῆ „подземенъ свѣтъ“. Въ речниково отношение заслужава да се отбележи срѣдногръцкия глаголъ ληθαργῶ, който се срѣща у Малала, Иоанъ Златоустъ и др. Стилътъ на нашия надписъ е извънредно простъ.

1.	. ΡΧΟΝΟ̣ · ΒΗ̣ΝΗΟ̣ ·	[ἄ]ρχον ὁ . ΒΗ̣ΝΗΟ̣ .
	ΖΗΔΗ ·· ΗΟ̣ ˙ΗΝΟΠΑ	ΖΗΔΗ . . ΗΟ̣ . ΗΝΟΠΑ
	· ΝΤΟ ·· Ν̣Ο̣ṾϹΑΥΤȣ	· ΝΤ̣Ο . . Ν̣Ο̣VϹ αὐτοῦ
	· ЄΟΑΔΕΛΦΟϹΑΥ	[κ]ὲ ὁ ἀδελφ̣ὸς αὐ-
5.	. ΟΥ̣ΟΥΚ̣ΕΛΗΘΑΡ ·	[τ]οῦ οὐ̣κ ἐληθάρ[γ-]
	Η̣ϹΕΝΑΥΤΟΝ̣Κ̣ЄЄΞΗ̣Λ	ησεν αὐτὸν κὲ ἐξῆλ̣-
	. ΕΝΚΕΕΔΟΚΕ ·	[θ]εν κὲ ἔδοκε[ν]
	· Υ̣ΤΟΝΟΘЄΟ	[ἀ]ὐτὸν ὁ Θεὸ-
	ϹΚΕΤΟΠ ·· ⊏Κ̣ ·	ς κὲ τόπ[ου]ς κ̣[ὲ]
10.	ΚΑ⊏⊏ΤΡΑ̣ΕΡ	κάσστρα ἐρ-
	ΗΜΟ⊏ΕΝ . ΑΔΕ	ήμοσεν [τ]άδε .
	ΓΕΤΗΝ⊏̣ΕΡ̣ΔΗ	«ΓΕ» τὴν Σερδη-
	ΚΗΝΤΗΝΝΔ̣Ε̣ΒΕΛ	κήν, τὴν«ν» Δεβελ-
	ΤΟΝΤΗΝΚΟΝ⊏ΤΑ	τόν, τὴν Κονστα-
15.	ΝΤΗΑΝΤΗΝ	ντήαν, τὴν . . . .
	ΚΙΑ̣Ν̣ΑΔΡΗΑΝ .	ΚΙΑ̣Ν̣ ’Αδρηαν[ού-]
	ΠΟΛΗΝΤΟVΤΑ̣	πολην. Τοῦτα
	ЄΤΥ̣ΜΑ̣ΝΤΑ	ἕτυμα(στέ)ντα
	ΚΑϹΤΡΑ · ΛΑΒΕ	κάστρα [ἔ]λαβε-

20.	ΝΤΑΔΕΛVΠΑΚ . .	ν. τὰ δὲ λυπὰ κ[άσ-]
	ΤΡ̣ΑΕΔΟΚΕΝΟΘЄϹ	τρ̣α ἔδοκεν ὁ Θε[ὸ]ς
	Φ̣Ο̣ΒΟ . Κ̣ΕΑ . ΗΚ	φ̣ό̣βον κ̣ὲ ἄ[φ]ηκ-
	. ΝΚΕΕΦΥΓΑΝΚ	[α]ν κὲ ἔφυγαν κ-
	ЄΟΚ̣ . . ΟΥΤΟΠΟϹΛ̣	ὲ ὁ κ̣ά̣[τ]ου τόπος, λ̣-
25.	ΗΘΑΡΓΗϹЄ̣ΝΤΟΝΤΟ	ηθάργησε̣ν τὸν τό-
	ΠΟΝΤΟVΤΟΝΤΟΠΟVΕΗ̣	πον τοῦτον. (κὲ ἐκ τούτου τοῦ) τόπου ἐ(ξ)ῆ̣-
	ΛΘЄΤΟΝΟΛΟΝ̣Λ̣Α̣ΟΝΚЄ̣	λθε(ν μὲ) τὸν ὅλον λ̣α̣ὸ̣ν κ̣ὲ
	Є̣Κ̣ΨVΧΟ̣ΡΗΑΗΜΟΝΝΑ̣	Ε̣Κ̣ΨV(τὰ) χορήα ἡμῶ«ν» Α̣
	Ν̣Є̣Ν̣ΟϹ̣ЄΡΝΟΒ̣ΑЄϹΗΛЄV.	Ν̣Ε̣Ν̣ΟϹ̣ΕΡΝ ὁ βασηλεὺ[ς]
30.	Ο̣ΦΑΡΑΚΛΟϹ·ЄЄΠΗΡΕΝ	ὁ Φάρακλος [κ]ὲ ἐπῆρεν
	. . . . ΚΕ ΤΟVϹΟΡΚΟVϹЄ	. . . . κὲ τοὺς ὅρκους ἐ-
	Λ̣ΗϹΜΟΝΗϹЄΝΚΕЄΞ	λησμόνησεν κὲ ἐξ-
	. ЄΗΝЄΠЄΟΑΡΧΟΝΟΑ	(ῆ̣λθεν κ?)ὲ ὁ ἄρχον ὁ «Α»
	.ΚΡΟ.ΜΟϹЄΡΟϹ . . ΟΠΟΛ	.Κρο[ῦ]μος ΕΡΟϹ . . ΟΠΟΛ
35.	. . . . ΛЄ . . . . . Ν . . . ΤЄϹ.	. . . . ΛΕ . . . . . Ν . . . ΤΕϹ
	. . . . . Κ̣ЄΑ . . . ϹЄΝΗ̣ΜΑ	. . . . . Κ̣ΕΑ . . . ϹΕΝΗ̣ΜΑ
	. . . . ΜϹΟΤΗΝ	. . . . ΜϹΟΤΗΝ
	. . . .	. . . .

Преводъ

„ . . . братъ му не го забрави и той излѣзе и Богъ му даде да опустоши следнитѣ мѣста и крепости: Сердика, Дебелтъ, Константия . . . Одринъ. Тѣзи подготвени крепости той превзе. А на останалитѣ крепости Богъ даде страхъ и тѣ ги напуснаха и избѣгаха. Долната земя пъкъ, той забрави тази земя (и отъ тази) земя излѣзе съ всичката си войска и . . . нашитѣ земи . . . императорътъ Фараклосъ и взема . . . и забрави клетвитѣ и (излѣзе и?) канъ Крумъ . . .“

II.

Надписъ II не е започвалъ съ сегашния първи редъ, понеже горната часть на камъка, която е съдържала началото, е отлющена (вж. обр. 5). Липсватъ около 6—7 реда. Надписътъ става четливъ едва отъ редъ 9. Преди този редъ за известни мѣста биха могли да се предложатъ нѣкои тълкувания и допълвания, като напр. за р. 5 HN = ἦν или за края на р. 6 и началото на р. 7 χορήα. Обаче тѣзи допълвания сѫ безъ практическо значение за останалата часть отъ надписа и затова ги оставаме на страна.

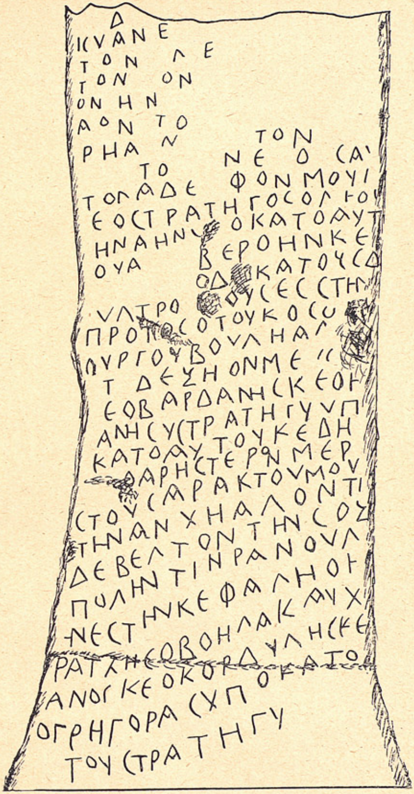

Δ
ΙϹΥΑΝΕ
ΤΟΝ Λ Ε
ΤΟΝ ΟΝ
ΟΝ Η Ν
ΑΟΝ ΤΟ
Ν ΤΟΝ
ΡΗΑ ΝΕ Ο ϹΑ
ΤΟ ΦΟΝΜΟΥΙ
ΤΟΓΑΔΕ
ΕΟϹΤΡΑΤΗΓΟϹΟΓΙΟΥ
ΗΝΑΗΝ ΟΚΑΤΟΑΥΤ
ΟΥΑ ΒΕΡΟΗΝΚΕ
ΟΔ ΚΑΤΟΥϹΔ
ΥΛΤΡΟ ΟΥϹΕϹϹΤΗ
ΠΡΟΤ ϹΟΤΟΥΚΟϹω
ΛΥΡΓΟΥΒΟΥΛΗΑΓ
Τ ΔΕΣΗ ΟΝΜΕ ϹϹ
ΕΟΒΑΡΔΑΝΗϹΚΕΟΗ
ΑΝΗϹΥϹΤΡΑΤΗΓΥΥΠ
ΚΑΤΟΑΥΤΟΥΚΕΔΗ
ΔΑΡΗϹΤΕΡΩΝΜΕΡΥ
ϹΤΟΥϹΑΡΑΚΤΟΥΜΟΥ
ΤΗΝΑΝΧΗΑΛΟΝΤΙ
ΔΕΒΕΛΤΟΝΤΗΝϹΟΣ
ΠΥΛΗΝΤΙΝΡΑΝΟΥΛ
ΝΕϹΤΗΝΚΕΦΑΛΗΟΗ
ΡΑΤΛΗΕΟΒΟΗΛΑΚΑΥΧ
ΑΝΟΓΚΕΟΚΟΡΔΥΛΗϹΚΕ
ΟΓΡΗΓΟΡΑϹΧΠΟΚΑΤΟ
ΤΟΥϹΤΡΑΤΗΓΥ

Обр 5. — Надписъ II. (Факсимиле споредъ фотография)

12 р. Следъ АП и предъ ВЕРОНN не може да се установи напълно, колко и какви букви сѫ били издълбани. Може би тукъ е билъ издълбанъ членътъ THN.

13 р. Буквата следъ Δ не е напълно сигурна, но при все това прилича по-скоро на V. Може би трѣбва да се чете δωδεκάτους (?).

14 р. Буквитѣ OHN не сѫ напълно сигурни.

16—17 р. Както допълването така и четенето δηὰ τὸ δεξηὸν μέρος принадлежи на Г. Фехеръ и е съобщено отъ него въ заседанието на Археологическия Институтъ отъ 4 II 1933 г.

19 р. VCTPATHΓV е nominativus pluralis (= οἱ στρατηγοί), а не nom. singularis (= ὁ στρατηγός), както мисли Никовъ.

30 р. τοῦ = αὐτοῦ, στρατηγὺ = στρατηγοί.

Въ епиграфско отношение надписътъ стои най-близо до надписъ I. Отъ него той се различава въ следното. Ѫглеститѣ букви Е и Ϲ, които се срѣщатъ само отчасти въ въ надписъ I, тукъ липсватъ. Въ замѣна на това пъкъ имаме предимно ѫглесто О покрай заоблено. Останалитѣ букви сѫ почти напълно еднакви съ тѣзи на надписъ I. Освенъ това въ надписъ II се срѣща извънредно често лигатури на буквитѣ N и H, което нѣщо липсва въ надписъ I. Това показва, че двата надписа сѫ работени отъ различни каменодѣлци. Иначе правописътъ на надписъ II е еднаквъ съ този на надписъ I, т. е. и тукъ звукътъ i е изразенъ само съ белега H. И въ надписъ I буквата σ е издълбана веднажъ двойна предъ звукъ t, както въ надписъ I.

Въ езиково отношение надписъ II е еднаквъ съ надписъ I. Въ стилно отношение, обаче, тѣ се различаватъ сѫществено. Надписъ I е написанъ въ трето лице единствено число съ изключение на р. 28, докато надписъ II е съставенъ въ първо лице. Наистина, тази разлика въ стила не може да служи още като доказателство за това, че надписитѣ сѫ били съставени отъ различни лица и въ разни времена, понеже такава промѣна на лицата намираме и въ други първобългарски надписи, напр. въ Търновския Омуртаговъ надписъ и въ Маламировия надписъ отъ Тумбулъ джамия.[10] Но все пакъ тя може да служи за отличителенъ белегъ на двата надписа.

---

[10] Срв. Бешевлиевъ прив. съч. 401, § 67.

Въ езиково отношение заслужава да се изтъкнатъ следнитѣ особености. Въ израза ἥνα ἦν е забележителна формата ἦν, която се срѣща и въ инвентарния надписъ отъ с. Шабла. Любопитна е употрѣбата на наречието ὑποκάτω като сѫществително въ смисъль „подчиненъ“, „подвластенъ“, срв. κατεπάνω.[11] Самото наречие ὑποκάτω се срѣща вече у Малала, напр. 279 20. Πρῶτος въ р. 15 е равнозначещо на κεφαλή въ р. 26. Въ р. 16 е забележителна формата βουληά безъ номинативно ς. Винителнитѣ падежи въ р. 23 зависятъ все още отъ предлога διά. Въ последния редъ στρατηγύ е безъ члена οἱ = ὁ, понеже е nomen praedicativum.

1.	. . Δ	. . Δ . . . .
	ICVANE	ICVANE . . . .
	ΤΟ̣ΝΑΛ̣Є̣	ΤΟ̣ΝΑΛ̣Ε̣ . . . .
	ΤΟ̣ΝΚ ΟΝ̣	ΤΟ̣ΝΚ . ΟΝ̣ . . . .
5.	ΟΝΗΝΛ	ΟΝΗΝΛ̣ . . . .
	ΑΟΝ . ΤΟ	ΑΟΝ . ΤΟ . . . .
	ΡΗΑ . . . . ΤΟ̣Ν	ΡΗΑ . . . ΤΟΝ . . .
	C . . . ΤΟ . ΝЄ . Ο . ЄΑ	C̣ . . . ΤΟ . ΝΕ . Ο . CΑ
	ΤΟ̣Ν̣ΑΔΕΛ̣ΦΟΝΜΟVΚ	τὸν ἀδελφόν μου κ-
10.	ЄΟCΤΡΑΤΗΓΟCΟΛΕΟ .	ὲ ὁ στρατηγὸς ὁ Λέο[ν]
	ΗΝΑΗ̣ΝΥΠΟΚΑΤΟΑVΤ	ἥνα ἦν ὑποκάτο αὐτ-
	ΟVΑΠ̣Ο̣ΒΕΡΟΗΝΚЄ	οῦ. Ἀπ̣ὸ̣ Βερόην κὲ
	. . . . . Ο̣ΔṾΚΑΤΟVCΔ	. . . . . Ο̣ΔṾΚΑΤΟVC Δ-
	Ο̣VΛΤΡ̣Ο̣Η̣Ν̣ΟVCЄCCΤΗΝ	ουλτρ̣ο̣ή̣ν̣ους ἐσστὴν
15.	ΠΡΟΤΟCΟΤΟVΚΟCΟΗ̣ .	πρῶτος ὁ Τοῦκος ὁ ἠ[ζ-]
	ΟVΡΓΟVΒΟVΛΗΑΔ̣ .	ουργοῦ βουληὰ δ̣[ηὰ]
	ΤΟΔΕΞΗΟ̣ΝΜЄ	τὸ δεξηὸν μέ[ρος κ-]
	ЄΟΒΑΡΔΑΝΗCΚЄΟΗ̣	ὲ ὁ Βαρδάνης κὲ ὁ Η-
	ΑΝΗCVCΤΡΑΤΗΓVVΠ .	άνης ὑ στρατηγὺ ὑπ[ο-]
20.	ΚΑΤΟΑVΤΟVΚЄΔΗ .	κάτο αὐτοῦ κὲ δη[ὰ]
	Τ̣Ο̣ΑΡΗCΤΕΡΟΝΜЄΡΟ	τ̣ὸ̣ ἀρηστερὸν μέρο-
	CΤΟVCΑΡΑΚΤΟVΜΟV	ς τοῦ σαράκτου μου·
	ΤΗΝΑΝΧΗΑΛΟΝΤΗ̣Ν̣	τὴν Ἀνχηάλον, τὴν
	ΔЄΒЄΛΤΟΝΤΗΝCΟΖ .	Δεβελτόν, τὴν Σοζ[ο-
25.	. ΠΟΛΗΝΤΗΝΡΑΝΟVΛ	ύ]πολην, τὴν Ρανούλ-

---

[11] St. B. Psaltes, *Grammatik der byzantinischen Chroniken.* Göttingen 1913, 336 § 469.

	Η̣ΝЄϹΤΗΝΚ̣ЄΦΑΛΗΟΗ̣	η̣ν ἐστὴν κεφαλὴ ὁ Ἡ-
	ΡΑΤΑΗϹΟΒΟΗΛΑΚΑΥΧ	ρ̇αταὴς ὁ β̇οηλὰ καυχ̇-
	ΑΝΟϹΚЄΟ̣ΚΟΡΔΥΛΗϹΚЄ	άνος κὲ ὁ̣ Κορδύλης κὲ
	ΟΓΡΗΓΟΡΑϹΥΠΟΚΑΤΟ	ὁ Γρηγορ̇ᾶς ὑποκάτο
30.	ΤΟΥϹΤΡΑΤΗΓΥ	τοῦ στρατηγύ.

Преводъ.

„. . . *моя братъ. А стратегътъ Леонъ нека да бжде неговъ подчиненъ. Отъ Бероя и . . . Дултроини* (?) *за дѣсната страна е първенецъ ичиргу-булията. Тукъ, а стратезитѣ Варданъ и Яни сж негови подчинени. За лѣвата пъкъ страна на моята държава* (= *сарактъ*)*: за Анхиало, Дебелтъ, Созополъ и Ранули, главатарь е боила-кавханътъ Иратаисъ, а Кордилъ и Григорасъ сж нему подчинени стратези*“.

⁂

Както съдържанието на надписъ I, така и споменуването на канското име Крумъ показватъ достатъчно ясно, че надписътъ е отъ времето на канъ Крумъ и че разказва за събития станали презъ управлението на този канъ. Мжчно, обаче, може да се отговори на въпроса, кои сж тѣзи събития.

Споредъ нашия надписъ Крумъ заедно съ брата си опустошилъ защищаванитѣ крепости: Сердика, Дебелтъ, Константия и Одринъ и ги превзелъ. Защитницитѣ пъкъ на осталналитѣ крепости, на които имената не се споменуватъ, толкова много се изплашили, та напуснали крепоститѣ безъ сражение и избѣгали. Отъ похода останала незасѣгната само „долната земя“, отъ която обаче, византийскиятъ императоръ излѣзълъ съ цѣлата си войска и се отправилъ на походъ срещу българскитѣ земи. За съжаление следващия текстъ е много развindependentъ, та не може да се разбере, какво е станало по-нататъкъ.

Споредъ обичайния нашъ изворъ — хрониста Теофанъ презъ 812 г. Крумъ превзелъ следъ кратка обсада Дебелтъ и се отправилъ за темитѣ Тракия и Македония. Страхътъ отъ нахлулитѣ българи билъ толкова голѣмъ, че византийцитѣ напустнали безъ отбрана редица крепости и избѣгали. (Theoph. 495_{21} sq. τοῦ δὲ Βουλγάρων ἀρχηγοῦ Κρούμμου ἑλόντος τὴν Δεβελτὸν πολιορκίᾳ. . . 496_{2} sqq. τότε καὶ Ἀγχίαλον καὶ Βέροιαν ἀφέντες Χριστιανοὶ ἔφυγον, μηδενὸς διώκοντος, Νίκαιάν τε καὶ τὸ Προβάτου κάστρον καὶ ἄλλα τινὰ ὀχυρώματα, ὡσαύτως καὶ τὴν Φιλιππούπολιν καὶ Φιλίππους. = нашиятъ надписъ р. 6—23 ἐξῆλθεν κὲ ἔδοκεν αὐτὸν ὁ Θεὸς κὲ τόπους κὲ κάστρα ἐρήμοσεν τάδε· τὴν Σερδικήν, τὴν Δεβελτόν, τὴν Κονσταντήαν, τὴν. . . Ἀδρηανούπολην· τοῦτα ἑτυμαστέντα κάστρα ἔλαβεν· τὰ δὲ λυπὰ κάστρα ἔδοκεν ὁ Θεὸς φόβον κὲ ἄφηκαν κὲ ἔφυγαν). Малко по-късно била превзета и Месемврия. Презъ м. февруарий 813 г. императорътъ Михаилъ I излѣзълъ успѣшно срещу Крума (Theoph. 500$_{4}$ sqq. καὶ τῇ ιε' τοῦ μηνὸς ἐξῆλθεν ὁ βασιλεὺς τῆς πόλεως, καὶ θεοῦ προνοίᾳ ἄπρακτος ἀνέστρεψε Κροῦμος οὐκ ὀλίγους ἀποβαλών. ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν Ἀδριανούπολιν καταλαβὼν καὶ διευθετήσας τὰ κατ' αὐτὴν ἀνέστρεψε μετὰ χαρᾶς. = нашиятъ надписъ 26 sqq. κὲ ἐκ τούτου τόπου ἐξῆλθεν μὲ τὸν ὅλον λαὸν. . . τὰ χορήα ἡμο͂ν. . . ὁ βασιλεὺς ὁ Φάρακλος κὲ ἐπῆρεν). Презъ м. май сжщата година императорътъ Михаилъ събралъ войски отъ всичкитѣ теми (Theoph. 500$_{12}$ ἐκ πάντων τῶν θεμάτων στρατολογήσας = нашиятъ надписъ р. 27 μὲ τὸν ὅλον λαόν) и се отправилъ на походъ срещу българскитѣ земи. Този походъ свършилъ катастрофално при Версиникия.[12]

Сега, ако сравнимъ това, което ни разказва надписътъ и хронистътъ Теофанъ, ще забележимъ едно поразително сходство, което едвали е случайно. Следователно и двата извора разказватъ за едни и сжщи събития. Наистина между двата текста не липсватъ и доста голѣми различия. Така напр. въ надписа се споменува за превземането на Сердика, Константия и Одринъ, а липсва това на Месемврия. Това различие обаче не е много сжществено, понеже може лесно да се обясни. Както е известно презъ 809 г. Крумъ превзелъ Сердика, но не дълго следъ това императорътъ Никифоръ навлѣзълъ въ българскитѣ земи за да си отмжсти за превземането на Сердика и за да я възобнови (Theoph. 485$_{14}$ τὴν δὲ παραληφθεῖσαν Σερδικὴν οἰκοδομεῖν βουλόμενος). Нашиятъ изворъ не ни съобщава, дали Сердика е била заета отъ византийцитѣ, но твърде вѣроятно е това да е станало. Тогава споредъ нашиятъ надписъ презъ 812 г. Сердика е била наново превзета отъ българитѣ. Що се касае пъкъ до Одринъ, възможно е българитѣ презъ 812 да сж опустошили само неговата околность, безъ да сж превзели самата крепость. Още повече, когато нашиятъ надписъ изброява по именно само опустошенитѣ крепости, а за превзетитѣ крепости се задоволява да каже само, че били „тѣзи“. Така, че може би „тѣзи“ не включва и крепостьта Одринъ. Сжщо така не е изключена възможностьта авторътъ на надписа да преувеличава или пъкъ да е смѣсилъ събитията. Обаче не е невѣроятно и сведенията на Теофана да не сж пълни или точни. Единъ добъръ примѣръ за това е следниятъ. Теофанъ подъ година 6304 отъ С. М ни съобщава, че Дебелтъ билъ превзетъ отъ Крума (495_{22} τοῦ δὲ Βουλγάρων ἀρχηγοῦ Κρούμμου ἑλόντος τὴν Δεβελτὸν πολιορκίᾳ), а подъ година 6305, че заедно съ Месемврия билъ завладенъ и Дебелтъ (Theoph. 499_{12} ταύτην (scil. Μεσημβρίαν) ἐκράτησαν σὺν τῇ Δεβελτῷ). Златарски[13] и следъ него Благоевъ[14] приematъ, че въ последния случай Дебелтъ е билъ наново завзетъ отъ българитѣ. Обаче Теофанъ не ни съобщава, че гърцитѣ сж завзели отново Дебелтъ следъ неговото превземане отъ българитѣ, нито пъкъ е известенъ византийския походъ срещу България по онова време. Следователно трѣбва да приемемъ, че Крумъ доброволно е възвърналъ града на византийцитѣ. Но, ако изхождаме отъ тогавашнитѣ отношения между България и Византия, както ни ги предава Теофанъ, то е малко вѣроятно, за да не кажемъ невъзможно се явява, да се превземе единъ градъ следъ обсада, да се предаде отново доброволно на воюващия неприятель и следъ нѣколко месеца да се превземе наново. Следователно явно е, че Теофанъ не ни предава точно развилитѣ се тогава събития. До сжщото заключение ни довежда и наречието αὖθις въ τούτῳ τῷ ἔτει Κροῦμμος, ὁ τῶν Βουλγάρων ἀρχηγός, διὰ Δαργαμηροῦ τὰ περὶ τῆς εἰρήνης αὖθις πρὸς Μιχαὴλ τὸν βασιλέα ἐπρεσβεύσατο 497_{16-18}. Явно е, че това наречие сочи или на едно по-раншно мирно пратеничество или пъкъ на единъ вече по-рано сключенъ миръ.[15] Обаче у Теофана нѣмаме никакви други сведения за това.

---

[12] За всички тѣзи събития срв. В. Н. Златарски, *История на българската държава* I, 261 и следнитѣ.

Не споменуването на Месемврия може би се дължи на това, че събитията, за които разказва надписътъ, сж станали преди превземането на Месемврия отъ Крума.

---

[13] Прив. съч. 263.

[14] *Князъ Крумъ*, 30.

[15] Срв. К. Παππαρρηγόπουλος, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, III, 591.

Много по-голѣма трудность представя обяснението на р. 31—32 τοὺς ὅρκους ἐλησμόνησεν. По всѣка вѣроятность този, който е забравилъ клетвитѣ, ще да е византийскиятъ императоръ. За какви клетви точно става дума, ни показва Theoph. 447_{5-7} καὶ ὤμοσαν ἀλλήλοις, μήτε Βουλγάρους ἐξελθεῖν κατὰ Ῥωμανίας, μήτε τὸν βασιλέα ἐπιτηδεῦσαι εἰσελθεῖν εἰς Βουλγαρίαν· Но нашиятъ изворъ за тази епоха Теофанъ не ни съобщава за миренъ договоръ между Крума и Михаила съ изключение, може би, на наречието αὖθις въ р. 497. Дали действително е имало миръ, макаръ и за кратко време, между Крума и Михаила или примирие или пъкъ Крумъ е смѣталъ, че се намира въ мирни отношения спрямо Византия въпреки воennитѣ действия, не може да се установи отъ досегашнитѣ извори.

Ако отъждествяването на изложенитѣ отъ Теофана събития съ тѣзи разказани въ надписа е вѣрно, тогава подъ името Φάρακλος ще се крие византийскиятъ императоръ Михаилъ I Рангаве, а съ ὁ κάτου τόπος се означава навѣрно земята отъ Цариградъ до Одринъ. Името Φάρακλος може би стои въ връзка съ ἡ ἐκκλησία τοῦ Φάρου, гдето императорътъ Михаилъ е билъ подстриганъ за монахъ, вж. Theoph. 502_{26} sqq. Въ неразчетенитѣ последни редове на надписа, може би, се е разказвало за Версиникийската победа.

Въ всѣки случай надписъ **I** не е миренъ договоръ, както мисли Никовъ, а разказва за събития станали въ времето на канъ Крумъ. Следователно този надписъ принадлежи къмъ лѣтописнитѣ първобългарски надписи. Най-сетне надписъ **I** е едно отлично доказателство за несъстоятелностьта на Фехеровата хипотеза за съдържанието на надписитѣ около Мадарския конникъ. Защото и нашиятъ надписъ ни показва, че името на Крума е гласѣло на гръцки само Κροῦμος.

⁂

Тълкуването на надписъ **II** е сравнително по-сигурно и по-лесно.

Споредъ Пресияновия надписъ отъ Филипи походътъ срещу славянското племе Смоляни е билъ предводителствуванъ отъ кавхана Исбулъ, който ималъ за свой най-близъкъ помощникъ ичиргу-боилата (ὁ Πρεσιάνος ἀπέστηλεν Ἠσβοῦλον τὸν καυχάνον δόσας αὐτὸν φοσᾶτα κὲ τὸν ἠτζίργου βοιλάν). Въ Маламировия надписъ отъ Тумбулъ джамия канъ Маламиръ се отправилъ на походъ срещу гърцитѣ заедно съ кавханъ Исбулъ (ὁ Μαλαμὶρ μετὰ τὸν καυχάνον Ἰσβοῦλον ἐπάρχον μετὰ λαὸν ἶλθεν ἰς τοὺς Γρικοὺς'. Презъ 921 царь Симеонъ изпратилъ войска срещу Цариградъ подъ началството на кавхана (G. Hamartolos ed. Muralt. p. 819 Ἐκστρατεύει δὲ πάλιν Συμεὼν κατὰ Ρωμαίων καὶ πλῆθος Βουλγάρων ἀποστείλας ἅμα καυκάνῳ καὶ Μηνικῷ καὶ ἑτέροις). Презъ 1040 г. Делиянъ изпратилъ войска срещу гърцитѣ пакъ подъ началството на кавханъ (Cedrenus ed. Bonn. II p. 529$_{18}$ καὶ πρότερον μὲν ἀποστείλας πλῆθος στρατηγὸν ἔχον τὸν λεγόμενον καυχάνον). Отъ приведенитѣ мѣста се вижда достатъчно ясно, че кавханътъ е билъ преди всичко висша военна длъжность — командуващъ армия. Това поличава и отъ нашия надписъ, гдето кавханъ Иратаисъ има за помощници стратезитѣ Кордилисъ и Григорасъ. Сѫщото важи и за длъжностьта ичиргу-боила. И тази длъжность, както се вижда отъ Пресияновия надписъ и отъ нашия, е била военна. Теофанъ разказва, че Крумъ, когато се отправилъ презъ 813 г. съ войскитѣ си за Цариградъ, оставилъ брата си да обсажда съ войската си Одринъ (Theoph. 503$_6$ Κροῦμμος. . . καταλιπὼν τὸν ἴδιον ἀδελφὸν μετὰ τῆς ἰδιὰς δυνάμεως πολιορκεῖν τὴν Ἀδριανούπολιν). Споредъ нашия пъкъ надписъ братътъ на кана[16] е ималъ за помощникъ военно лице — единъ стратегъ. Следователно и братътъ на българския канъ е заемалъ важна военна длъжность. И така споменатитѣ въ надписа първобългари сѫ били висши военни чинове — началници на армии. Тѣхнитѣ подчинени сѫ сѫщо военни лица. Всѣки единъ отъ първобългаритѣ е, споредъ изричното указание на надписа, върховенъ воененъ началникъ на една часть отъ българската държава. Така лѣвата часть край морето, която е обхващала градоветѣ Анхиало, Дебелтъ, Созополъ и Ранули[17] и която е била изложена най-много на византийскитѣ нападения поради флотата имъ, е била повѣрена на боила-кавханъ Иратаисъ. Дѣсната пъкъ часть, която е започвала отъ града Бероя и е стигала навѣрно до неизвестния иначе градъ Дултроини и която е била сравнително по-защитена, е имала за върховенъ воененъ началникъ ичиргу-булията Тукъ, второто по важность следъ кавхана военно лице у първобългаритѣ споредъ Пресияновия надписъ. За съжаление тази часть отъ надписа, гдето се говори за брата на кана и за неговата длъжность, е изтрита така, че не може да се установи, дали той е билъ началникъ на централната часть на българската държава или е билъ общъ главнокомандващъ или е билъ натоваренъ съ нѣкаква друга военна длъжность. Следователно надписътъ ни съобщава, кои сж били военнитѣ началници на отдѣлнитѣ области на българската държава.

---

[16] Едва ли би могло да има нѣкакво съмнение въ това, че подъ израза „моя братъ“ въ надписа се крие именно брата на кана.

[17] Мѣстото на този градъ е неизвестно, но изглежда и той да е билъ край морето.

Никовъ въ своето издание смѣта, че нашиятъ надписъ съдържа списъка на смѣсенитѣ гръцко-български комисии, които сж определяли граничната линия съгласно 30 годишния миръ. На това схващане, обаче, противоречи преди всичко самото съдържание на надписа, което най-категорично заявява, че споменатитѣ лица сж началници на области, а не на комисии.

На пръвъ погледъ обаче странно впечатление прави фактътъ, че за първи помощници на първобългаритѣ се явяватъ чужденци — арменци и гърци. Но не трѣбва да се изпуска изъ предъ видъ, че не рѣдко недоволни византийци сж избѣгвали при българитѣ, гдето нѣкои отъ тѣхъ сж били навѣрно настанявани на служба. Теофанъ ни съобщава за цѣла редица такива бѣгания на знатни византийци въ времето на Крума. Така презъ 809 г. много византийски офицери били принудени отъ Никифора да избѣгатъ при Крума. Между тѣхъ билъ и спатариятъ Евматий, опитенъ механикъ (Theoph. 485_9 τοῖς δὲ περισωθεῖσιν ἐκ τῆς σφαγῆς ἄρχουσιν αἰτοῦσι λόγον σωτηρίας ἀπαξιώσας δοῦναι, τοῖς ἐχθροῖς προσφυγεῖν ἐβιάσατο, ἐν οἷς ἦν καὶ Εὐμάθιος ὁ σπαθάριος μηχανικῆς ἔμπειρος). При Крума избѣгалъ и единъ арабинъ сжщо опитенъ механикъ, който научилъ българитѣ да строятъ обсадни машини (498_{11} ἀπονοηθεὶς δὲ (scil. ὁ Ἄραψ) ἐπὶ τούτῳ προσέφυγε τοῖς Βουλγάροις καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς πᾶσαν μαγγανικὴν τέχνην). Презъ 811 г. отъ византийската войска при Маркели избѣгълъ въ България и довѣрениятъ слуга на императора Никифоръ Византий (490_{14} πρὸ δὲ τοῦ εἰσελθεῖν αὐτὸν, Βυζάντιος, ὁ τούτου ἐπιστήθιος οἰκέτης, πρὸς Κροῦμμον ἀπὸ Μαρκέλλων προσέφυγε). Неизвестно кога отъ Византия избѣгалъ нѣкой си Константинъ Пацикъ при Крума и сталалъ не само неговъ приближенъ, но и неговъ зетъ (Scriptor incertus p. 343 κατῆλθεν ὁ Κροῦμος ἐπὶ τὴν θάλασσαν κατὰ τὴν συνταγὴν μετὰ ἄλλων τριῶν, τὸν λογοθέτην αὐτοῦ καὶ Κωνσταντῖνον τὸν λεγόμενον τοῦ Πατζικοῦ, φυγόντος εἰς Βουλγαρίαν πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἔχοντα καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὄντα ἐξ ἀδελφῆς τοῦ Κρούμου). За бежанци и то тъкмо за стратези ни съобщава и последниятъ запазенъ редъ отъ Сюлейманкьойския надписъ: *ἐὰν ἀποφύγι στρατηγός*. Разбира се, не сж били само тѣзи, които сж избѣгали въ България. Имало е и други, но за тѣхъ не се опазилъ споменъ. Едва ли може да има нѣкакво съмнение върху това, че Крумъ е използвалъ тѣзи бѣжанци въ походитѣ си срещу Византия. Следователно на българска служба е имало и византийци. Разбира се, тѣзи чужденци сж били подъ прекия надзоръ на тѣхнитѣ военни началници българи. За отбелязване е, че една часть отъ помощницитѣ-чужденци носятъ арменски имена и сж били навѣрно и въ действителность арменци. Дали има нѣкаква голѣма връзка между Кордилъ и Варданъ и дали стоятъ въ нѣкакво отношение спрямо Кордилъ (баща) и Варданъ (синъ), които застанали на чело на въстанието презъ 837 въ областьта отвъдъ Дунава, не може да се каже.

Въ първия печатенъ Прологъ[18] (Москва 1642) подъ 22 януарий между другото стои следното: „и Іоанна и Леонта христіанскіѫ воеводы мечемъ посѣче (Муртагонъ = Омуртагъ)“. По всѣка вѣроятность споменатитѣ тукъ воеводи Иоанъ и Леонъ ще да сж едни и сжщи съ тѣзи отъ надписа. Защото съгласно тридесетгодишния миренъ договоръ (вж. Сюлейманкьойския надписъ) Омуртагъ е освободилъ всички византийски военни лица. Ако Леонъ и Иоанъ сж останали въ България, гдето въ последствие сж били погубени, то това показва, че тѣ ще да сж били на българска служба, а не военнопленници.

И така вториятъ Хамбарлийски надписъ има чисто военъ характеръ. Въ това отношение той може да се сравни съ известнитѣ инвентарни надписи отъ Преславъ и с. Шабла, съ които той образува особена група — военни надписи.

Остава неразрешенъ още единъ важенъ въпросъ. Кога трѣбва да се датира този надписъ? Изхождайки отъ израза „моя братъ“, формата *ἐσστήν*, която съответства на *κάσστρα* въ надписъ I, и на нѣкои общности въ епиграфско отношение, може да се заключи съ голѣма вѣроятность, че и надписъ II е отъ времето на канъ Крумъ и може би стои въ връзка съ голѣмитѣ военни приготовления на Крума срещу Византия презъ 814 г.

---

[18] Вж. Х. М. Лопаревъ, Двѣ замѣтки по древней болгарской исторіи (= Запис. Импер. Русск. Археол. Общ. III (1888) 11 (= 351).

Като вземемъ предъ видъ лѣтописния характеръ на надписъ I и военния на надписъ II, ясно ни става, защо камъкътъ, на който сѫ били издълбани тѣзи надписи, е билъ поставенъ въ Хамбарлийската или Пашакьойската крепость.

Забележка. За да даде Никовъ едно тълкуване на надписитѣ съвсемъ противоположно на моето, се дължи на глагола ἐρημῶ, на който глаголъ той погрѣшно придава значението „изпразвамъ“.

Глаголътъ ἐρημῶ е означавалъ презъ цѣлата класическа древность, срѣдневѣковието, та чакъ до днесъ (новогр. ἐρημόνω) преди всичко „опустошавамъ“, когато се е отнасялъ до земи и мѣста. Изъ византийскитѣ хронисти, чийто езикъ стои най-близко до този на първобългарскитѣ надписи, ще приведа само единъ примѣръ отъ Теофана 470_{11} *ἢ τέλεσόν μοι πάκτα, ἢ ἔρχομαι ἕως τῆς Χρυσῆς πόρτης καὶ ἐρημῶ τὴν Θρᾴκην*, срв. още 300_{1}, 303_{30}, 327_{3}, 453_{3} и др. Сѫщото значение има този глаголъ и въ Маламировия надписъ отъ Тумбулъ-джамия, на който именно надписъ се позовава Никовъ.

р. 2—7. . . *ὁ πατήρ μου ὁ ἄρχον. . . ἰρίνην λ'ἔτο̄ν πυίσας κὲ καλὰ ἔζισεν μετὰ τοὺς Γρι[κοὺς] κὲ τὸ ἀρχέ[ον] καλὰ ἔζουν κὲ ὑ Γρικὺ ἐρήμοσα[ν τὰ χόρα μου κὲ ὁ ἄρχον] ὁ Μαλαμὶρ μετὰ τὸν καυχάνον Ἰσβοῦλον ἐπάρχον μετὰ λαὸν ἶλθεν ἶς τοὺς Γρικούς. . .*

Въ приведения текстъ наречието *τὸ ἀρχέον* служи очевидно да изтъкне разликата между това, което е било по-рано, и това, което е сега. Въ тѣсна връзка съ това наречие стои и глаголната имперфектна форма *ἔζουν*, която изразява, че само една часть (= *τὸ ἀρχέον*) отъ живота си Маламиръ е прекаралъ въ сѫщность въ добри отношения съ гърцитѣ. Напротивъ аористната форма *ἔζισεν* показва, че Омуртагъ е живѣлъ презъ цѣлия си животъ добре съ гърцитѣ. Че Маламиръ не е живѣлъ повече добре съ гърцитѣ, се вижда и отъ израза *Μαλαμὶρ. . . . μετὰ λαὸν ἶλθεν ἶς τοὺς Γρικούς*, който очевидно означава, че Маламиръ се е отправилъ съ войска (*μετὰ λαόν*) противъ (*ἶς* = лат. in cum acc.) гърцитѣ. Най-сетне съюзътъ *κὲ* изразява въ гръцки често едно доста силно противополагане,[19] както е въ случая и затова трѣбва да се преведе на български съ „но“, „обаче“.

Защо първоначалнитѣ добри отношения между Маламира и гърцитѣ, които сѫ били резултатъ на 30 годишния миръ, сѫ били развалени? На този въпросъ ни дава отговоръ самиятъ надписъ. Тѣ сѫ били развалени не, защото гърцитѣ сѫ изпразнили българскитѣ земи, а напротивъ, защото сѫ ги опустошили (ὁ Γρικὺ ἐρήμοσαν τὰ χόρα μου). Следователно и тукъ глагола ἐρημῶ означава „опустошавамъ“.

Die protobulgarischen Inschriften aus Hambarlii.

Diese Inschriften waren schon seit 1884 (vgl. AEM XV (1892)98—99) bekannt und wurden zuletzt von P. Nikov in *Byzantinoslavica* III 2 (1931) 333—382 veröffentlicht. Aber diese Ausgabe enthält manche Versehen, die den Verfasser des obigen Aufsatzes dazu bewogen haben, die Inschriften noch einmal herauszugeben. Die beide Inschriften sind auf einem und demselben Stein (einer antiken Ara, jetzt im archäologischen Museum zu Warna) schlecht ausgemeisselt. Sie sind schwer lesbar und nicht frei von Haplographien und drgl. epigraphischen Fehlern. Darum konnte der Verfasser nicht alles entziffern. Die Inschriften stammen entgegen der Meinung von Nikov aus der Zeit des Kans Krum. Die eine (S. 35 f.) hat mit dem dreissigjährigen Friedensvertrag von 814, wie Nikov meint, nicht zu tun, sondern erzählt von Kriegsführung und wohl dieselben Ereignisse, die *Theophanes* ed. de Boor 495_{20}—496_{5}, 500_{2}—$_{6}$, $_{28}$ sqq. uns überliefert hat. In unserer Inschrift trägt der byzantinische Imperator merkwürdigerweise den Namen Φάρακλος und nicht Μιχαήλ, wie es eigentlich zu erwarten wäre. Die andere Inschrift (S. 39 f.) dagegen enthält das Verzeichnis der mit der militärischen Verwaltung der südlichen Teile des damaligen bulgarischen Staats beauftragten Personen.

V. Beševliev

---

[19] R. Kühner — B. Gerth, *Ausführliche Grammatik der griech. Sprache* II 2. Leipzig 1904, 248 4. Thumb, op. cit. 175, § 261, 'A. Τζάρζανος, Νεοελληνική σύνταξις, ἐν 'Αθήναις 1928, 212.

Георги Скилица и написаното отъ него житие на св. Ивана Рилски

Отъ **В. Н. Златарски**

Въ библиотеката на Рилския мънастирь се намира единъ ржкописъ отъ XIV. вѣкъ въ старобългарски изводъ,[1] който въ началото съдържа канонитѣ на св. Ивана Рилски, а отъ 41 до 54 лл. тъй нареченото „безименно най-старо житие“ на сжщия светецъ, писано, както се предполага, въ XII. вѣкъ,[2] а подиръ него непосрѣдно отъ 54 до 73 (вкл.) лл. следва друго житие подъ надсловъ: **Жи́тїе и҆́же въ с҃тыⷯ прѣпⷣбнаго ѿ҃ца на́шего і҆ѡанна пѹстыножителѣ рыльскаго, и҆́же по въсѫ̑ дн҃и великаа сътварѣѫ чю́деса. съпи́сано ѿ геѡ́ргїа скилица. слово второ. бл҃ки ѿ҃че.**[3]

---

[1] Той е отбелязанъ у Л. Милетича, Славянскитѣ ржкописи въ библиотеката на Рилския манастирь, вж. „Библиотека“, приложение къмъ „Църковенъ Вѣстникъ“, кн. IV, V, VI, (1902), стр. 169, подъ № 120 (79), а у Е. Спространовъ, Описъ на ржкописитѣ въ библиотеката на Рилския манастирь София 1902, стр. 24—25, подъ № 1/26 (79). — Погрѣшно бележи П. А. Сырку, Нѣсколько замѣтокъ о двухъ произведеніяхъ търновскаго патриарха Евѳимія. I Сборникъ въ честь В. И. Ламанскаго. С. Петербургъ 1883, стр. 359, бел. 3, че това билъ рилскиятъ „Панегирикъ“. ✓

[2] Издадено отъ Л. Милетича, Най-старото житие на св. Ивана Рилски, п. т. стр. 124—140.

[3] Въ рилската библиотека сжщото житие се намира и въ другъ ржкописъ отъ началото на XVII. вѣкъ (1602) въ сръбски изводъ (у Л Милетича, п. т. подъ № 58 (47), а у Е. Спространовъ, п. т. подъ № 1/22 (47), предхождано сжщо отъ безименното житие, и по съдържание е сжщото, както и първото, само въ надслова е изпусната думата „**рыльскаго**“. — Издадено е нашето житие въ „Великія минеи четіи“ на московския митрополитъ Макария (1428—1563) (Октябрь. С. Петербургъ 1874, стлб. 1515—1530) въ руска редакция подъ 18. октомврий и подъ насловъ: „Житіе и жизнь преподобнаго отца нашего Іоанна, пустынножителя Рыльскаго иже въ Трапезици лежащаго и по вся дни великая сътворяюща чудеса“ (изпуснати сж думитѣ **и҆́же къ с҃тыⷯ**, а прибавено „и жизнь“). Сжщото житие съ сжщия надсловъ, въ който впрочемъ е изпусната думата „преподобнаго“, а вм. „сътворяюща“ се чете:

И тъй, авторътъ на едно отъ най-старитѣ засега жития на св. Ивана Рилски, което е дошло до насъ само на старобългарски, билъ **Георги Скилица** (Γεώργιος ὁ Σκυλίτζης), който е живѣлъ презъ царуването на византийския императоръ Мануила I Комнинъ (1143—1180). Но за жаль ние почти нищо не знаемъ за него лично и за дейностьта му, освенъ кратkитѣ бележки, които той самъ дава за себе си въ самото житие. Така въ предговора още на житието, като излага причината, задето се заловилъ да пише житието на св. Ивана, той казва: **Нѣкогⷣа** (въ ржкоп. **Нѣгогⷣа**) **бо въ срѣдець послани бѣхѡⷨ ѿ самодрьжца манѹ́йлѣ. въсѣⷯ въздє дрѐвлє црⷭ҇твова́вшиⷯ прѣимѫщаго**,[1] обаче съ какво назначение билъ изпратенъ въ Срѣдецъ, той не казва; само въ края на житието, като описва подробно болестьта си и разказва, какъ се излѣкувалъ отъ нея, той накратко бележи: **й въскорѣ лѣтѹ прѣшеⷣшѹ. срѣдечьскыи граⷣ намъ имѫщемь. прилѹчи сѧ самодрⷤцѹ манѹйлѹ прїити.**[2] Подчертаното тукъ съкратено изречение, което значи: „когато ние управлявахме“ (*соб.* „имахме“ въ смисълъ на гръц. глаг. ἔχω = „имамъ, държа въ ржце, владѣя, управлявамъ“) срѣдешкия градъ-крепость“, ясно показва, че Георги Скилица билъ назначенъ отъ Мануила I Комнинъ, ако не за дука на Сердика — Срѣдецъ (сег. София), т. е. за намѣстникъ-управитель на България, то поне за упра-

---

„сътворяя“, се намира въ единъ славянски миней за октомврий отъ края на XV. вѣкъ руска редакция, подъ 19. октомврий, принадлежащъ на Москов. Духов Академия (по-рано на Волокаламския мънастирь) подъ № 193 (591), л. 128 (вж. Іеромонахъ Іосифъ, Опись рукописей, перенесенныхъ изъ библіотеки Іосифова монастиря въ библіотеку Московской Духовной Академіи. — Москва 1882, стр. 241—242). Очевидно, че нашето житие е било занесено въ Русия въ два различни преписа, направени следъ пренасянето мощитѣ на св. Ивана въ Търново, а може би и въ тоя градъ, както може да се заключи отъ думитѣ „иже въ Трапезици лежащаго“ въ самия надсловъ, макаръ че въ самото житие и дума не става за това събитие (ср П. А. Сырку, п. т., стр. 361). Но изданието въ „Великія минеи четіи“ е крайно немарливо, погрѣшно и съ нѣкои пропуски Обаче благодарение на любезностьта на отца иеромонахъ Климента, секретаря на Рилския мънастирь, ние се сдобихме съ точенъ преписъ и провѣрка на най-важнитѣ мѣста въ житието по ржкописъ № 1/26 79), сравнени съ текста въ ржкописа № 1/22 (47), за което му изказваме тукъ голѣмата си благодарность.

[1] Вж. ржкоп. № 1/26 (79) л. 56. — Великія минеи четіи, п. т., стлб. 1517.

[2] Вж. сжщия ржкоп., л. 72 об. — Великія мин. четіи, п. т., стлб. 1529, дето вм. **срѣдечьскын** стои **срѣдскый**.

витель на сѫщия градъ.[1] Че Георги Скилица е заемалъ висока длъжность въ Срѣдецъ, показватъ и неговитѣ близки отношения къмъ императора, неговото назначение непосрѣдно отъ Мануила I Комнинъ и най-сетне връзката, която той поставя между своята болесть и оная на императора, както ще видимъ по-долу.

Времето на това назначение може да се опредѣли приблизително по това, което Георги самъ казва за себе си. Като разправя, какъ се излѣкувалъ отъ нѣкаква стомашна болесть само съ вода отъ мощитѣ на св. Ивана, съ която измивалъ стомаха си въ течение на три дни, той съобщава, че още на следната година (въскорѣ лѣтꙋ прошєⷣшꙋ) самъ императорътъ пристигналъ въ Срѣдецъ, дето заболѣлъ — схванали му се жилитѣ на рѫката съ страшни болки, така че не можалъ по цѣли нощи да заспи, но и той се излѣкувалъ сѫщо за три дена съ това, че мѣстниятъ епископъ мазалъ рѫката му съ масло отъ кандилото на светеца.[2] Мануилъ I дохождалъ въ Срѣдецъ нѣколко пѫти, особено презъ времето на продължителнитѣ войни съ маджаритѣ и сърбитѣ, въ 1161,[3] 1162,[4] 1165,[5] 1166[6] и 1173[7] години. Но като се вземе въ внимание, 1. че самъ Георги Скилица пише, какво билъ изпратенъ въ Срѣдецъ отъ императора „нѣкогда“ — „нѣкога“, „преди време“, т. е. оттогава вече се изминало не малко време до момента, когато той е писалъ житието; 2. че той е писалъ последното не по-късно отъ 1183 год., защото въ житието не се споменува нищо за отнасянето мощитѣ на светеца отъ маджаритѣ въ гр. Остригонъ (Strigonium и Strigonia, мадж.

---

[1] П. А. Сырку, п. т. стр. 359—360. — К. Иречекъ, Пѫтувания, II, стр. 634, бел. 17. — Йор. Ивановъ нарича Георги Скилица на едно мѣсто срѣдешки чиновникъ (βασιλικός γραμματικός), който билъ провожданъ въ София и други пѫть по работа за по-продължително време (Св. Иванъ Рилски и неговиятъ монастирь. София 1917, стр. 18).

[2] Вж. рѫкоп., п. т., л. 72 об. — Великія минеи четіи, п. т., стлб. 1529. — Вж. и тукъ по-долу цитата на стр. 53, бел. 3.

[3] Cinnamus, ed. Bon, p. 202, 18-19. — Nicetas Acominatos, ed. Bon., p. 166, 9-10; 21-22. — К. Гротъ, Изъ исторіи Угріи и Славянства въ XII вѣкѣ. Варшава 1889, стр. 265.

[4] Cinnamus, ib., p. 212, 8-9. — К. Гротъ, п. т., стр. 283.

[5] Cinnamus, ib., p. 240, 6-7. — К. Гротъ, п. т, стр. 339—340.

[6] Cinnamus, ib., p. 261, 13-14; 265, 12-13. — Nicetas, ib., p. 196, 7-8. — К. Гротъ, п. т., 356—357; 370.

[7] Cinnamus, ib., p 285, 21. — К. Гротъ, п. т, стр. 406-407.

Esztergom), сег. гр. Гранъ на срѣдни Дунавъ, сев.-зап. отъ Буда Пеща,[1] и при това докато Мануилъ I Комнинъ билъ живъ, т. е. въ и преди 1180 год., както това се подтвърждава отъ прославата, отправена къмъ тоя императоръ, че „той надминавалъ всички, които отъ старо време навсѣкжде сж царували“ (манѹилѣ, всѣх въздє древлє цр҇твовавших прѣимѫщаго), и 3. че въ 1166 год. Георги Скилица билъ императорски секретарь въ чинъ протокуропалатъ,[2] — въпросното дохождане на Мануила I Комнинъ въ Срѣдецъ трѣбва да се отнесе къмъ 1173 год., а понеже презъ и преди тая година Георги Скилица билъ вече управитель на Срѣдецъ — длъжность много по-важна отъ оная, която той до тогава заемалъ, следов. той по-рано не е могълъ да я заема, то той е билъ назначенъ за такъвъ въ края на 60-тѣ или въ самото начало на 70-тѣ години на XII. вѣкъ.

Дали нашиятъ Георги Скилица се е намиралъ въ нѣкакви роднински връзки съ известния византийски хронистъ Ивана Скилица (писалъ презъ втората половина на XI. вѣкъ), засега остава неизвестно;[3] но че той е билъ авторътъ на епиграмата, която носи неговото име и се намира въ единъ ржкописъ предъ Ἱερὰ Ὁπλοθήκη, т. е. „Свещена оржжейница“[1] на Андроника Каматиръ, единъ високъ държавенъ чиновникъ при Мануила I Комнинъ,[2] едвали може да има съмнение, защото тѣ сж били съвременници. Тия книжовни връзки съ високопоставени личности идатъ още веднажъ да подтвърдятъ, че Георги Скилица не е билъ простъ чиновникъ, а е заемалъ сжщо така висока длъжность, както това показватъ титлата и чинътъ му въ приведения по-горе актъ на събора въ 1166 г. Той е билъ освенъ това единъ отъ образованитѣ хора на времето си, защото, както се вижда отъ съдържанието на житието, той познавалъ добре наукитѣ не само богословие, философия, история, география, но и медицина: въ житието той се произнася иронично за двама знаменити философи-лѣкари на класическата древность — Ипократа (Ἱπποκράτης, Hippocrates отъ V. вѣкъ пр. Хр.) и Галена (Γαληνός, Galenus, отъ II. в. сл. Хр.)[3]

---

[1] Вж. E. Kalužniacki, Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius, Wien 1901, S 21—22, cap. XI. — К. Иречекъ, Пжтувания, II, стр. 10—11. — Йор. Ивановъ, Св. Иванъ Рилски и пр. стр. 19.

[2] Вж. Nicetas Acominatus, Thesaurus Orthodoxae fidei, lib. XXV. Migne, Partol. gr. 140, col. 277 B: διὰ τοῦ μεγαλεπιφανεστάτου πρωτοκουροπαλάτου τοῦ βασιλικοῦ γραμματικοῦ κυροῦ Γεωργίου τοῦ Σκυλίτζη. — Ср. ibid., col. 253 D. — Посочената тукъ книга отъ Никитовия Thesaurus съдържа актоветѣ на цариградския съборъ, свиканъ въ 1166 год. отъ Мануила I Комнинъ за правилното тълкуване думитѣ на Христа: „Отецъ мой болій Мене есть“. На последното — осмото заседание на събора, което станало на 6. май, се разгледало дѣлото на никейския митрополитъ Георгия, който се поддалъ на едно неправилно тълкуване на горното изречение. Бидейки осжденъ отъ събора въ заседанието на 6. априлъ, Георги се обърналъ следъ това къмъ императора съ просба да ходатайствува предъ събора за смегчение на присждата. Мануилъ се сношавалъ по това дѣло чрезъ „великославния протокуропалатъ, императорския секретарь, г-на Георги Скилица“. Вж. Ѳ. Успенскій, Очерки по исторіи византійской образованости. С. Петербургъ 1891, стр. 229—230. — F. Chalandon, Jean II Comnène et Manuel I Comnène. Paris 1912, p. 650—651.

[3] К. Иречекъ смѣсилъ тия двама Скилицовци, защото за нашия пише „познатия византийски хронистъ Георгий Скилицесъ“. Вж. Приложение къмъ антическата география и епиграфика на България и Румелия. с ПСп, кн. II (1882), стр. 65.

И тъй Георги Скилица написалъ житието на св. Ивана Рилски, несъмнено, когато е живѣлъ въ Срѣдецъ, т. е. между 1166 и 1180 год., може би, къмъ края на 70-тѣ години, но на какъвъ езикъ: на гръцки ли, или на старобългарски? П. А. Сырку, като взема предъ видъ обстоятелството, че не е известно на гръцки житието на св. Ивана Рилски освенъ онова, което е преминало отъ славянскитѣ пролози въ гръцкитѣ, прави заключение, че „то е било написано на славянски езикъ“.[4] Въ вѣрностьта на това мнение най-първо се осъмни

---

[1] Полемично съчинение, подобно на Πανοπλία'та на Евтимия Зигавина, насочено главно противъ латинцитѣ и арменцитѣ и написано по настояването на Мануила I Комнинъ. Вж. K. Krumbacher, Geschichte der byzan. Litteratur. 2-te Aufl. München 1897, S. 90, § 25, 1.

[2] Андроникъ Каматиръ въ чинъ велики друнгарий заемалъ длъжностьта епархъ — префектъ на столицата, билъ удостоенъ съ титлата севастъ и билъ роднина на императора. Вж. Cinnamus, ib., p. 210, 18-20. — Nicetas Acominatos, Thezaurus, ib , col. 253 C.

[3] Като говори за болестьта на императора въ Срѣдецъ, Скилица пише: ѝ абїє ст҃ль ѿ свѣтилника ст҃го гро́ба прѣпо҇бнаго . възємь масло помаза́ . ѝ та́ко болѣзнь въскорѣ оувѧдааше . ѝ за трѝ д҃ни съвръшено видѣвъ болѧщѫѫ чѧсти и(с)цѣленїа . єгоже ни запрѣщенїємъ іпократова (вм. ипократова) . ни галйновъ ра́зѹмь исповѣданїємъ чюдотворити нє възможє. — Тукъ подъ ст҃лк = светитель трѣба да разбираме мѣстния митрополитъ.

[4] П. Сырку, п. т., стр. 360.

К. Иречекъ, който посочи на гръцката форма на личното име „Грудасъ“ вмѣсто българското „Грѫдъ“.[1] Ние пъкъ ще посочимъ на това, че несѫществуването на това житие на гръцки езикъ не може да се приеме като доказателство, какво то било написано на славянски езикъ, защото и житието на св. Теодосия Търновски, написано отъ цариградския патриархъ Каллиста (1350—1354 и 1355—1363), макаръ то и да не е известно на гръцки, никой обаче не се съмнява, че първоначално то е било написано на гръцки отъ Каллиста и, изпратено наскоро въ България, било преведено тамъ на старобългарски. После, едвали може да се твърди, че единъ ромеецъ, какъвто е билъ Георги Скилица, както това показва и презимето му, и при това презъ времето на византийското владичество въ България, е могълъ дотолкова да усвои и изучи книжовния старобългарски езикъ, щото да бѫде въ състояние да пише на него. Най-сетне нѣкои мѣста въ старобългарския текстъ на житието сѫ тъй тъмно предадени, че не може дори и смисъла имъ да се разбере, а това показва, че старобългарскиятъ текстъ не е нищо друго, освенъ единъ рабски букваленъ преводъ отъ гръцки, направенъ отъ нѣкой не особено силенъ въ гръцкия езикъ монахъ българинъ, каквито преводи се срѣщатъ въ нашата стара книжнина, които само при наличностьта на гръцкия текстъ могатъ да се разбиратъ.[2] Въ случая доста е да посочимъ въ горе-приведеното изречение на причастната форма **прѣимѫщаго**, несъмнено отъ старобългарския гл. **прѣимати**, който значи „преемамъ“, „бивамъ преемникъ, наследникъ“, „наследявамъ“ (ср. гр. *διαδέχομαι* и лат. succedo), а сѫщо изобщо „приемамъ“, „получавамъ“; обаче нито едно отъ тия значения не подхожда въ даденото изречение: очевидно, причастната форма **прѣимѫщаго** представя нищо друго, освенъ букваленъ преводъ на гръцката форма *προέχοντος* отъ гл. *προέχω*, който значи „превъзхождамъ“, „надминавамъ“, „имамъ предимство“. По сѫщата причина преводачътъ счелъ личното име Διογένης, както ще видимъ по-долу, за прилагателно нарицателно и го превелъ **дкорωдныи**, което нищо не значи, па и такава дума не съществува въ старобългарския езикъ.

---

[1] Вж. Пѫтувания, II, стр. 634, бел. 17, 1. — Че житието било написано първоначално на гръцки, а не на славянски. приематъ и Л. Милетичъ (Най-старото житие и пр. п. т., стр. 126) и Йор. Ивановъ (п. т, стр. 14). — За името „Грудасъ“ вж. тукъ по-долу, стр. 78.

[2] Като примѣръ ние ще посочимъ старобългарския преводъ на 23-та глава отъ Πανοπλία'та на Евтимия Загавинъ *κατὰ Βογομίλων* — „противъ богомилитѣ“, издаденъ като „Праложение III“ къмъ книгата на М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Бориса. Одесса 1899, стр. 13—48.

Като причина, която накарала Георгия Скилица да се залови съ написването житието на св. Ивана — български светия, въ предговора на житието самъ той изтъква своята благодарность къмъ светеца, задето съ негова помощь получилъ **и(с)цѣлєнїє бєзмъздно и бєзболѣзньноє**“ отъ стомашната си болесть, когато е живѣелъ въ Срѣдецъ. Обаче едвали ще да е била тая главната и едничка причина; споредъ насъ, тукъ е имало други много по-важни и по-дълбоки причини. Обикновено тъй нареченото „безименно житие“ на св. Ивана се смѣта за най-старо; нѣкои го отнасятъ, както се каза, къмъ XII. вѣкъ и го считатъ за по-старо дори отъ Скилицовото. Но дали може да се допусне, че житието на св. Ивана Рилски, който е живѣлъ презъ първата половина на X. вѣкъ и се е ползувалъ съ голѣма всеизвестность и всеобща народна почить, се е явило тъй късно. Ние нѣмаме прави данни за времето, когато той е билъ канонизиранъ отъ българската църква, па и едвали въ ония времена е имало канонизация въ сегашния смисълъ на думата, защото канонизационниятъ обредъ е билъ въведенъ въ западната църква едва въ края на X. вѣкъ, а въ източната — много по-късно, по документи само въ XIV. вѣкъ. Обикновено като предложения за възникването култа на единъ светия се приематъ — изнамѣрване мощитѣ му, чудесата около тѣхъ или върху гроба му и народната вѣра въ святостьта на подвижника. Канонизацията му се почвала отъ момента, когато църковната власть се присъединявала къмъ наченалия се култъ на светеца, а самото присъединение състояло въ извършване отъ властитѣ на църковни служби въ честь на светеца или въ позволение да се извършватъ тия служби[1]. Нашиятъ св. Иванъ още приживе се е почиталъ за святъ човѣкъ поради строго отшелническия му и крайно въздържанъ животъ, а откриването пъкъ на нетленното му тѣло, т. е. неговитѣ мощи отъ ученицитѣ, следъ като той умрѣлъ, и чудесата, които ставали върху гроба му,[2] сж били достатъчни доказателства за българската църква, за да го причисли къмъ лика на светиитѣ, което несъмнено е станало наскоро следъ неговата смърть (на 18. августъ 946),[1] и въ всѣки случай не по-късно отъ срѣдата на втората половина на X. вѣкъ, както ще покаже неговата служба. А веднажъ канонизиранъ по тоя начинъ единъ светия, то едновременно съ канонизацията или наскоро следъ нея се явявали написани неговитѣ служба и житие.

---

[1] Вж Богословская Энциклопедія, подъ редак. на проф. Н. Н. Глубоковскій, т. 8, s. v., стр. 257.

[2] За това вж. тукъ по-долу, стр. 69—70.

И наистина, до насъ сѫ дошли два вида служби на св. Ивана, които се силно различаватъ една отъ друга и по съдържание, и по характеръ. Къмъ едина видъ принадлежи службата, която се намира въ тъй наречения Скопски миней, български изводъ отъ 1451 год.[2]. Тая служба несъмнено е писана въ Рилския мънастирь, и то наскоро следъ смъртьта на светеца, защото въ пѣснитѣ ѝ се възпѣва „рылскыи свѣтилникъ“, „Іωанн пѹстыножитель рылскыи“, споменуватъ се „горы и врътпы рылскыѩ“ и носи по-старъ характеръ и дори явни признаци на съвременность, т. е. че авторътъ ѝ е билъ по-младъ съвременникъ на св. Ивана, защото въ една пѣсень — се чете: ра҃дуи сѧ великаа сла́во. и҆же въ нашѧ д͞нй ѩвй сѧ прѣвлаже́не, а въ друга — светецътъ се призовава: молѭ сѧ вѣчномѹ ц͞рю даровати не͞бнѫѭ побѣдѫ вѣрномѹ ц͞рю на съпостати, който при горнитѣ думи: въ нашѧ д͞нй ѩвй сѧ не може да бѫде другъ, освенъ българскиятъ царь Петъръ (927—969), презъ втората половина на чието царуване България се е нападала отъ маджари, руси и ромеи.[3] Освенъ това тая служба е поставена на 18. августъ — прѣставленїе прѣпо͞бнаго ѿ͞ца нашего і҆ωа́нна, пѹстыножителѣ рылскаарo, т. е. въ мънастиря се празднували паметьта на светеца, съгласно съ църковното предание, въ деня на неговата смърть. Отъ тия данни ясно става, че въ основата на тая служба е легнала старата първообразна служба на св. Ивана, съставена и употрѣбявана въ Рилския мънастирь,[4] и по-сетне била попълнена съ нови пѣсни, и то следъ пренасянето на мощитѣ по-напредъ въ Срѣдецъ и оттамъ въ Търново отъ царь Асѣня I Стари въ 1195 год.

---

[1] Вж. П. А. Сырку, п. т., стр. 357.

[2] Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 345—358.

[3] В. Н. Златарски, История на бълг. държава и пр. т. I, ч. 2, стр. 567—589.

[4] Въ единъ рѫкописенъ славянски миней за м. августъ въ Парижката национална библиотека отъ XIII.—XIV. в. се намира служба на св. Ивана, както изглежда, отъ сѫщия видъ, както и описваната тукъ, за която известниятъ иезуитъ о. I. Мартиновъ, Annus ecclesiasticus graeco-slavus. Bruxel-

Къмъ първитѣ отъ тия пѣсни ние отнасяме пѣсеньта, която се пѣе на великата вечерня: **Прїидѣте православныⷯ събѡры. дх҃овно възра҃дуим сѧ. дн҃е бо прѣмѫдрїи Ӏѡаннъ въ па́мѧть своѫ събра́лъ е҆ на҃. тѣмже възьпїимь къ немѹ. ра҃дуи́ сѧ пѹстынна красото, ѿч҃е на́шъ Ӏѡанне. ра҃дуи́ сѧ Срѣдечьскаа митропо́лїе, блъгарѡⷨ съгражданине. не прѣстаи молѧ сѧ х҃ѹ бо҃у. ѿ иже вѣроѫ и любо́вїѫ, чьтѫщиⷯ памѧⷮ твоѫ,**[1] т. е. „Дойдете, събрания отъ православни, духовно да се порадваме, защото днесъ премждриятъ Иванъ за своя споменъ ни е събралъ. Затова нека извикаме къмъ него: радвай се пустинна красото, отче нашъ Иване, радвай се Срѣдешка митрополио, съгражданино на българитѣ, като непрестанно се молишъ на Христа Бога за ония, които съ вѣра и любовь почитатъ твоята паметь“. Че тая пѣсень е била вмъкната въ старата мънастирска служба наскоро следъ пренасянето мощитѣ въ Срѣдецъ, показватъ обращенията „Срѣдешка митрополио“, въ чиято църква, както ще видимъ, първоначално били положени мощитѣ, и „съгражданино на българитѣ“, което, споредъ насъ, значи, че св. Иванъ напусналъ вече пустинята — мънастиря си и се поселилъ между срѣдешкитѣ граждани, т. е. сталъ съгражданинъ на българитѣ.

Другата пѣсень, която била вмъкната въ старата служба, следъ пренасянето на мощитѣ въ Търново, е предпоследната, която гласи: **Хв҃о избра́нное ста́до. и҆ вѣрныиⷯ събѡре новосв҃е́ныиⷯ лю́дїи, прїидѣте сътецѣм сѧ въсѝ. къ чт҃нѣи па́мѧти прѣблаже́ннаго ѿц҃а Ӏѡанна, въ Рылстѣи горѣ просїа́вшаго. и҆ къ на́мь пришеⷣшаго. се҆ бо прѣ҃ле́жить наⷨ въсе҆св҃е́нное е҆го тѣло. и҆ вѣрѫ нашѫ чистѫ съблюдае́ть. да посра́мѧт сѧ ѹ҆бо про́чее е҆ретѝчьскаа мѫдрованїа, не вѣрѹѭщиⷯ въскр҃е́нїю. се҆ бо и҆ по съмр҃ти слѣпїиⷨ зрѣнїе подавае́ть. и хро́мїимь хоже́нїе. слѧкїѧ простѝрае́ть. разсла́бленнѧ стѧзае́ть. и҆ бѣсы и҆зго́нить. и҆ бл҃говѣрныѧ цр҃ѧ на́шѧ ѹкрѣплѣѧ на съпротѝвныѧ. дѹхѡⷨ же прѣ҃сто́ѧ прѣсто́лѹ вл҃чномѹ. молѝ сѧ ѿ иже вѣроѫ и любовїѫ чьтѧщиⷯ, въсечт҃нѫѧ**

---

les 1863, p. 203 пише: Illud etiam probabile videtur, praedictum codicem Paris. VIII, exaratum fuisse in usum monachorum Rylensis monasteri. — Цитата заемаме отъ П. А. Сырку, п. т., стр. 358 и бел. 1.

[1] Йор. Ивановъ, пакъ тамъ, стр. 349.

па́мѫть твоѫ,[1] т. е. „О Христово избрано стадо и съборе отъ вѣрни новопосветени люде! дойдете, нека се притечемъ всички къмъ честната паметь (т. е. да почетемъ паметьта) на преблажения отца Ивана, който бѣ просиялъ въ Рилската планина и е дошълъ при насъ. Защото ето предъ насъ лежи всесвещеното му тѣло и нашата вѣра пази чиста. Нека прочее се посрамятъ еретическитѣ мѫдрувания на ония, които не вѣрватъ въ възкресението. Защото ето и следъ смъртьта то дава на слѣпи зрѣние, хроми прави да ходятъ, схванати разпуща, изнемощѣли заяква и бѣсове изгонва. И като укрепвашъ нашитѣ благовѣрни царе срещу противницитѣ, а духомъ предстоишъ предъ престола на Владиката, моли се за ония, които съ вѣра и любовь почитатъ твоята паметь". Въ тая пѣсень споменуванитѣ „наши благовѣрни царе" не могатъ да бѫдатъ никои други, освенъ Петъръ и Асѣнь, водителитѣ на българското възстание въ 1185 год. и по-сетнешнитѣ търновски царе, както това се подтвърдява и отъ израза **вѣрныиˣ събѡ́ре новосщ҃е́нныиˣ людїи**, който значи не „вѣрни съборе новопокръстени люде", както превежда Йор. Ивановъ,[2] а „съборе отъ вѣрни новопосветени люде", подъ които се разбиратъ новопосветенитѣ духовни лица на обявената въ 1187 г. автономна българска църква при прогласяването на българската политическа независимость,[3] така че времето, когато е била съставена тая пѣсень, може да се опредѣли точно, а именно въ 1195 год., и то веднага следъ пренасянето мощитѣ въ Търново, защото въ нея се казва: **ѿц҃а 'Іѡанна, въ Рылстѣи горѣ просїавшаго, и къ намъ пришⷣешаго . сѐ бо прѣдлежитъ нам**

---

[1] Пакъ тамъ, стр. 358.

[2] Пакъ тамъ, стр. 346. — Св. Иванъ Рилски и пр., стр. 16.

[3] Че въ тоя смисъль трѣбва да се разбира **новосщ҃енын**, а не „новопокръстени", показва и изразътъ въ българския Синодикъ: **патрїархоу новосщ҃енномоу тогда їѡакимоу**, т. е. „на току що посветения (а не новопокръстения) тогава (1235 г.) патриархъ Иоакима". Вж. „Синодикъ царя Бориса" по 2-то издан. на М. Попруженко. София 1928, стр. 87. — Въ нащата „История на българската държава и пр." т. I, ч. 2, стр. 565—566, ние, приемайки превода на Йор. Ивановъ, понеже старобългарскиятъ текстъ на пѣсеньта не бѣше още издаденъ, заедно съ него отнесохме тая пѣсень къмъ времето наскоро следъ смъртьта на св. Ивана; сега, обаче, следъ като имаме подъ рѫка самия старобългарски текстъ, който, споредъ насъ, трѣбва да се превежда и разбира въ горния смисълъ, ние поправяме тукъ тая неволна грѣшка.

всесщ҃енное єго тѣло, т. е. тѣлото току що било пренесено отъ Срѣдецъ въ Търново. Освенъ горнитѣ две прибавки къмъ старата служба на св. Ивана отъ по-късно време сигурно има и други, но мжчно е да се посочатъ поради липса на посочени въ тѣхъ исторически факти или събития.

Службата на св. Ивана Рилски отъ втория видъ се намира въ известния, тъй нареченъ Драгановъ миней сжщо отъ български изводъ отъ XIII. вѣкъ[1] и носи надсловъ: **мс҃ъ ѡктѫбрь. д҃і днь. Памѧ҃т прѣпо҃бнаго о҃ца 'Iѡ(анна. . .) пꙋстын҃ника. прѣнесенъ бы҃ ѿ Рылы въ Срѣдецъ град. и ѿ Срѣдца прѣнесенъ бы҃ въ Загорие въ градъ Трапезицѫ. въ цр҃тво 'Iѡ҃ 'Асѣнѣ цр҃ѣ. иже и до нн҃ѣ лежитъ тѣломъ. и чюдеса творитъ присно.**[2] Тая служба е съставена наскоро следъ пренасянего на мощитѣ въ Срѣдецъ и се отличава отъ първата служба съ това, че е много по-кратка и съдържа само единадесеть пѣсни цѣли и две доста измѣнени, взети отъ старата мънастирска служба, и въ която думата **рылскыи** или е изпусната, или е замѣнена съ **срѣдечьскыи**; **поустынножитель** е замѣнена съ **поустынныи**; останалитѣ 35 пѣсни сж съвсемъ новосъчинени, въ които систематично се избѣгва да се спомене, че св. Иванъ се е подвизавалъ изобщо въ пустиня или пъкъ въ планина, а въ една се казва: **земнаа ѕвѣзда чюдеснаа, ѡблисталъ єси къ западоу въ Срѣд҃ци и на тврь҃ди ꙗвлѣеши положены цр҃квнѣи** и пр.,[3] което ясно намеква, че св. Иванъ се е родилъ въ Срѣдецъ, безъ да се споменува въ нея за Рила и мънастиря; а найглавното въ случая е това, че деньтъ на светеца е смѣненъ отъ 18. августъ на 19. октомврий — день, въ който мощитѣ били пренесени отъ мънастиря въ Срѣдецъ: очевидно, съставительтъ на тая служба умишлено искалъ или му е било поржчано да представи светецъ такъвъ, който нѣма никакво отношение къмъ основания отъ него самия мънастирь, и изобщо да покаже, че мощитѣ нѣматъ никаква връзка съ мънастиря, и понеже, споредъ пуснатата тогава измислица, какво св. Иванъ се родилъ въ Срѣдецъ, тѣ (мощитѣ) не могатъ да принадлежатъ на мънастиря. Първоначално тая служба е била написана несъмнено на гръцки, защото самото пренасяне на мощитѣ въ Срѣдецъ, както ще видимъ по-нататъкъ, било свързано съ ромеизацията на българския народъ, и по-късно, може би въ края на XII. или въ началото на XIII. вѣкъ, била преведена на старобългарски, и се е употрѣбявала въ Срѣдецъ, докато старата отъ първия видъ служба на старобългарски била запазена отъ братството само въ мънастиря. Твърде е възможно, щото достигналиятъ до насъ въ Драгановия миней текстъ на тая служба да представя преписъ отъ превода на гръцката такава, разбира се, безъ по-сетнешнитѣ прибавки, а самиятъ преписъ билъ направенъ следъ пренасянето на мощитѣ отъ Срѣдецъ въ Търново, което се установява отъ горепривeдения надсловъ на сѫщата служба.

---

[1] Подробно за него вж. Йор. Ивановъ, Български старини и пр., стр. 468—474.

[2] Пакъ тамъ, стр. 359—367.

[3] Пакъ тамъ, стр. 366.

Веднажъ е установено, че е имало стара мънастирска служба на св. Ивана, съставена при или наскоро следъ канонизацията му, то едвали може да се мисли, че нашиятъ тъй много прославянъ и почитанъ народенъ светецъ е останалъ безъ писмено на старобългарски езикъ житие чакъ до втората половина на XII. вѣкъ. Св. Иванъ Рилски е ималъ много ученици, предъ които той държалъ предсмъртна наставителна речь, както това разказва самото Скилицово житие, и дори се явилъ следъ смъртьта си на най-стария отъ тѣхъ и му заповѣдалъ да погребатъ тѣлото му въ земята,[1] а това е най-ясниятъ признакъ, че нѣкой отъ тия, предани нему ученици, не е пропусналъ да напише най-късно презъ втората половина на X. вѣкъ житието на своя любимъ учитель тъй, както бѣха направили презъ първата половина на сѫщия вѣкъ ученицитѣ на св. Климента и на св. Наума за своитѣ учители. Най-сетне не трѣбва да се забравя, че това било времето на най-голѣмия разцвѣтъ на старобългарската книжнина. И тъй, че е сѫществувало първообразно на старобългарски житие на св. Ивана наредъ съ старата мънастирска служба, е вънъ отъ всѣко съмненне, както и това, че тъкмо това житие, доставено отъ Рилския мънастирь, Георги Скилица е взелъ несъмнено за основа на своето житие, поне главнитѣ факти въ живота на светеца, като ги е развилъ съгласно съ цельта за написването на житието и е внесълъ въ тѣхъ риторическитѣ мѣста въ духа на византийската агиография и личния, свой и чуждъ, елементъ.[1] Обаче въ Скилицовото житие не е мжчно да се забележи сжщата тенденция, която изпъква въ срѣдешката служба на св. Ивана, и то въ много по-ярка форма.

---

[1] Вж. Вел. минеи четiи, п.-т., стлб. 1526, и тукъ по-долу, стр. 69—70.

Така още въ самото начало на животописа на светеца Скилица, като не е могълъ да отрече българския му произходъ, защото го нарича **блъгаринь ѹбо родѡм**, пише, че **ѿчьство же его срѣдечьскын гра҃, ижє ѿ древных славныи**; но, за да заличи или отслаби тая фалшификация, той по-нататъкъ продължава: „и понеже трѣба да се каже за далечния му родъ, смѣта се отечеството на неговия родъ село наричано Скрино.“[2] Тукъ тенденцията е ясна: Скилица, като искалъ, очевидно, да оправдае насилственото пренасане на мощитѣ отъ мънастиря въ Срѣдецъ,[3] изкарва, че Срѣдецъ билъ роденъ градъ на светеца, а родътъ си водѣлъ само отъ с. Скрино, макаръ че въ старото първообразно житие ще да се е казвало право, че св. Иванъ родомъ билъ отъ това село. — По-нататъкъ Скилица, като пише, въ времето на кого отъ царетѣ е живѣлъ св Иванъ, нито дума не обѣлва за българския царь Петра и за неговитѣ отношения и сношения съ светеца, за който несъмнено се е говорило въ старото първообразно житие, а споменува само, че съвременници на последния били „царь Константинъ“, въ когото трѣба да видимъ Константина VII Багренородни (912—959), и „Иоаннъ, който следъ неговата смърть завзелъ царската власть и, воювайки, начерталъ (*соб.* написалъ) грцкитѣ граници до Искъръ“,[4] а това не може да бѫде никой другъ, освенъ императоръ Иванъ I Цимисхий (969—976), който, наистина, покори източната половина на първото българско царство до р. Искъръ,[1] обаче Скилица погрѣшно поставя тоя императоръ като непосрѣденъ преемникъ на Константина Багренородни; освенъ това той го счита за съвременникъ на св. Ивана, което пъкъ съвсемъ не е вѣрно, защото преподобниятъ е умрѣлъ въ 946 год., а Иванъ Цимисхий craналъ императоръ презъ декемврий на 969 год., или цѣли 23 години ги отдѣлятъ, следв. като императоръ Иванъ Цимисхий по никой начинъ не може да се приеме за съвременникъ на първия български светецъ-отшелникъ. Едвали може или трѣба да упрекнемъ Г. Скилица въ незнание на историята поради горнитѣ погрѣшни твърдения, защото той е билъ, както се каза по-горе, единъ отъ образованитѣ и учени личности на времето си; тия погрѣшни твърдения несъмнено трѣба да се поставятъ въ връзка съ главното назначение на самото, написано на гръцки, житие. И наистина, за Г. Скилица било необходимо да изтъкне тукъ Ивана Цимисхия за съвременникъ на св. Ивана и да спомене и за това, че той разширилъ предѣлитѣ на Византия за смѣтка на българскитѣ земи до р. Искъръ съ явната цель, да напомни на българитѣ за тѣхната първа политическа катастрофа (той негли би билъ готовъ да спомене и за Василия II Българоубиецъ и за покореиието на цѣла България, ако не би било това голѣмъ и грубъ анахронизъмъ), и по тоя начинъ тѣ да се държатъ въ страхъ и покорность, защото въ Цариградъ, очевидно, се бояли, да не би почналото се тогава въ съседна Сърбия възстаническо движение да намѣри отгласъ и въ западна България.

---

[1] П. А. Сырку, п. т., стр. 360.

[2] Въ ржкоп. л. 56 се чете: **и̂ є̂лико же ѿдалече того рож҃ені҄є сказати, [и̂спы́тно же ѿчьства рож҃еніє сказати] и̂спытно же ѿчьство рож҃еніа єго. село нарицаемоє скрынό.** Поставенитѣ отъ насъ въ скоби [[думи сж били погрѣшно написани отъ преписвача, и тоя, като забелязалъ грѣшката си, преписалъ отново точно фразата, безъ да заличи погрѣшеното. Въ ржкописа 1/22 (47) тия думи липсватъ, а въ Вел. минеи четіи, стлб. 1517 сж предадени тъкмо тия погрѣшени думи, а думитѣ до „**село**“ сж изпуснати.

[3] Виж. тукъ по-долу стр. 70 и сл.

[4] Пакъ тамъ: **въ лѣта же бѣ црѣ константина. [и̂ по тоговѣ же съмрьти], дрьжавѫ црⷭ҇твіє (црⷭ҇твіа?) прѣжть і̂ѡаннь. того своѫ грьчьскіѫ прѣдѣлы до и̂скра написа.** Въ ржкописа 1/22 (47) затворенитѣ отъ насъ въ скоби думи липсватъ, защото преписвачътъ, очевидно, е знаелъ, че Иванъ Цимисхий не е билъ непосрѣденъ преемникъ на Константина Ба-

Посоченитѣ тукъ явно тенденциозни построения въ житието на Георгия Скилица право сочатъ, отде е идѣло и каква цель се е гонѣло съ написването житието на най-популярния български светецъ на гръцки, а именно: на Георгия Скилица, като на образованъ и ученъ за времето си човѣкъ, и докато той билъ управитель на Срѣдецъ, било възложено отъ Ма-

---

гренородни, а вмѣсто **„до искра“** стои: **доиска.** — Въ Вел. минеи четіи п. т., стлб. 1517, вм. **„по тоговѣ же съмрьти** стои: **по того смерти́**; думата **скоȣѫ** е изпусната.

[1] Вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава и пр. т. I ч. 2, стр, 625—626,

нуила I Комнинъ, — защото той (Скилица) намѣрилъ за необходимо да говори за последния на две мѣста въ житието, макаръ че тоя императоръ нѣмалъ никакво отношение къмъ нашия светецъ, и да го прославя като такъвъ, който надминавалъ всички навсѣкжде отъ старо време царували владѣтели, — да напише на гръцки житието на св. Ивана Рилски, което да замѣни сжществуващето дотогава славяно-българско житие, за да се принудятъ по тоя начинъ българитѣ да слушатъ и четатъ за подвизитѣ на своя най-прочутъ и най-много почитанъ народенъ светецъ на гръцки езикъ, като най-ефикасно срѣдство за ромеизацията на българския народъ, та да забравятъ своя роденъ езикъ, който билъ вече изхвърленъ отъ българскитѣ църкви и училища, следов. цельта е била сжщата, която е гонилъ архиепископъ Теофилактъ Охридски, когато той писалъ житието на св. Климента Охридски на гръцки езикъ, като взелъ за основа първообразното му житие на старобългарски, писано отъ нѣкой Климентовъ ученикъ.[1] Затова следъ написването на гръцкото житие сждбата на първообразното житие на св. Ивана на старобългарски била сжщата, каквато е била сждбата на първообразното житие на св. Климента следъ появяването на гръцкото му житие, написано отъ Теофилакта: то било унищожено, а вмѣсто него въ мънастиря било изпратено гръцкото житие, излѣзло изъ-подъ перото на Георгия Скилица. Дали тогава е била преведена на гръцки и службата на св. Ивана и дали службата въ Драгановия миней не представя преводъ отъ гръцката такава, разбира се, безъ по-сетнешнитѣ прибавки, засега това не може да се установи.

Това явно посегателство върху българския езикъ и книжнина не е могло да изплъзне отъ вниманието на братята отъ Рилския мънастирь, добри българи, които били крайно възмутени отъ грубата тенденция, прокарвана тъй явно сега въ Скилицовото гръцко житие. Но на първо време тѣ не сж били въ състояние да предприematъ нищо, докато България била подъ византийско владичество, а въ управлението на Срѣдецъ се намиралъ Георги Скилица, презъ когото срѣдешкиятъ епископъ свободно е могълъ да прилага своята власть за ромеизацията на своето българско паство, защото и презъ XII. вѣкъ, както и въ края на XI., Срѣдецъ продължавалъ да бѫде сѫщо така голѣмъ и силенъ центъръ на гърцизма въ западна България. Само следъ освобождението на западнитѣ български земи заедно съ Срѣдецъ и Рилския мънастирь при царь Асѣна I Стария въ 1194 год., монаситѣ сѫ могли да реагиратъ противъ тенденциозното житие на Георгия Скилица, което собствено и предизвикало написването на споменатото безименно житие.

---

[1] Вж. Н. Л. Туницкій, Св. Климентъ, епископъ словенскій. Сергіевъ Посадъ 1913, стр. 82—86.

Неизвестниятъ авторъ на това житие, надсловътъ на което гласи: **мц҃а ѡ҆ⷯтоⷨврїа, ді҃. Житїе и жизнь прѣпⷪ҇бнаго ѿц҃а на́шего ї҆ѡанна, пѹстыножи́телѣ рыл҄скаго, и҆ ѡ҆ прѣнесенїи моще́ⷨ е҆го҆. ѿч҃е благослови**, несъмнено монахъ отъ Рилския мънастирь, „не мѫдърствуя лукаво“, внесълъ въ него всичко, което по предание било се запазило въ мънастиря за живота и подвизитѣ на светеца, като всѣко предание свързва съ известна мѣстность или село около мънастиря и далечъ отъ него и ги попълнилъ съ дълги молитви, които той влага въ устата на св. Ивана. Освенъ това авторътъ въвежда въ житието ангела Господенъ, който прислужва на светеца, и св. Ивана Богословъ, и то не защото той билъ, „ако не богомилъ, то поне билъ начетенъ въ богомилската литература и раздѣлялъ нѣкои основоположения на сектата“, или пъкъ защото „името на Ивана Богослова било твърде популярно между богомилитѣ“, както мислилъ П. А. Сырку,[1] а защото той искалъ да свърже нашия светия съ неговитѣ съименници — светии, като отъ една страна прокарва паралелъ между него и св. Ивана Кръстителя и въ речьта на ангела го нарича: „сънаслѣдниче про́рока моего, прѣдте́чѧ и крьсти́телѣ, ибо и ты҆̀й бы҆ възпитѣнъ въ пѹсты́ни, и ты҆ пѹсты́нѧ възлюби, ты҆̀и бо роди́ сѧ ѿ неплѡдви, а ты҆ ѿ пло́да“,[2] а отъ друга — изтъква Ивана Богословъ като неговъ патронъ и покровитель, който постоянно се грижи за него и ходатайствува предъ Бога, защото авторътъ на житието пише: „Тогда прїиде 'Іѡаннъ Бого́словъ къ нему и обьемь его ꙗко мати младенцȁ свое́го и облобиза и рече емѹ: радоуи сѧ възлю́бленичe господень, ѹготова бо ти

---

[1] Пакъ тамъ, стр. 362.

[2] По изданието на Л. Милетичъ, п т., стр. 135 — Както е известно, богомилитѣ не признавали Ивана Кръстителя, като принадлежащъ на Ветхия Заветъ, на царството на сатаната.

сѧ вѣне́ць сла́вѣ, слава бо твоа просьвте́ **сѧ**..... речено бо ти є̑ ѿ господа“.[1] — Особно подробно авторътъ излага преданието за отиването на царь Петра въ Срѣдецъ, за желанието му да изнамѣри св. Ивана въ пустинята-планина, лично да се срещне съ него и пр., очевидно, съ цель да попълни това, което Скилица, както се каза, умишлено избѣгналъ да спомене въ грѫцкото житие и главно да възстанови историческата истина, че св. Иванъ Рилски е живѣлъ и действувалъ въ България и при българския царь Петра.

Но авторътъ на това безименно житие нищо не споменава за последнитѣ минути отъ живота на светеца и за неговата предсмъртна речь къмъ ученицитѣ си, за което Скилица говори несъмнено споредъ първообразното старо житие на св. Ивана, а вмѣсто това, като искалъ да придаде по-голѣма таинственость на самия фактъ — смъртьта, той въвелъ въ житието новъ елементъ съ явяването и речьта на Ивана Богословъ къмъ светеца предъ смъртьта му и съ прилитането на бѣлата пчела. И **прїидє Іωаннъ Богословь**, четемъ въ житието, **и рєчє свєтомꙋ ωтцꙋ Іωаннꙋ глаголѧ: посла́нь єсмь ѿ Бога възвѣстити тєбѣ радость. радоуи сѧ възлюблєнничє мой и слꙋжителю господєнь. ꙋготова́ ти сѧ вѣнє́ць. И томь часѣ прилєтѣ пчєла бѣла и вълѣтѣ ємꙋ въ ꙋста́, и ѿ того часа начѧть лѣтати дꙋхωм по а́єрꙋ ꙗко и ωрєль, и ꙗко голѫбь зла . . . сын по горам. И видѣ въ том . . . (Бого)словь, и ωтидє.**[2] А за да изрази голѣмата божествена сила, която действувала въ и презъ светеца, авторътъ избралъ за орѫдие „каменно клепало“, въ което ударилъ ангелътъ или което само закле́пало, и „звънецъ да звъни“ отъ само себе си „надъ гроба на светия отецъ“ (sic),[3] вследствие на което **„и потрѧсє сѧ пꙋстынѣ и потрєпєта́ ꙗко и є́зєро, и поѕьвнѣшѫ го́ры ꙗко камьбань**, а дяволътъ се провалилъ въ преизподнята, и голѣмъ ужасъ обхващалъ людетѣ.[4] Но въвеждането на тоя новъ елементъ въ житието, който ние бихме нарекли по-скоро апокалипсиченъ, отколкото апокрифиченъ, било потрѣбно за автора на безименното житие още, за да отдаде на царь Петра дѣло, което съвсемъ не е принадлежало нему, както ще видимъ по-долу.

---

[1] Пакъ тамъ, стр. 136.

[2] Пакъ тамъ, стр. 136.

[3] Думитѣ „надъ гроба на светия отецъ“ сѫ тукъ неумѣстни, защото описванитѣ тукъ действия ставатъ при живота на светеца, така че той е нѣмалъ още гробъ.

[4] У Л. Милетича, п. т., стр. 135 и 140. — Проф. Л. Милетичъ отхвърля всѣка „апокрифичность“, „неканоничность“ на това житие главно, защото то се срѣща наедно съ Скилицовото въ съвсемъ не апокрифиченъ срѣднобългарски рѫкописъ отъ XIV. вѣкъ и защото самъ патр. Евтимий, ако си е послужилъ съ него, не го смѣталъ за такова. Вж. п. т., стр. 127 – 128.

Пренасянето мощитѣ на св. Ивана отъ мънастиря му въ Срѣдецъ, за което авторътъ на безименното житие е могълъ да узнае само отъ Скилицовото житие, той приписва на царь Петра, впрочемъ въ една крайно неопредѣлена форма, като при това силно съкратилъ и преправилъ съвсемъ разказа на Скилица, защото, реагирайки противъ тенденциознитѣ твърдения на последния, той впадналъ въ друга крайность. Когато подиръ смъртьта на светеца царь Петъръ, следъ като пращалъ на два пѫти въ разни времена ловци въ планината, за да търсятъ тѣлото му, най-сетне чулъ, че го намѣрили, и се много зарадвалъ, веднага му се явилъ на сънь ангелъ Господенъ и му казалъ да издири тѣлото на светия отецъ, **„бѣ бо рєчєно тѣлꙋ томꙋ свєто́мꙋ лєжа́ти въ Срѣдци градѣ“**. Да се търси единъ светецъ или тѣлото му на ловъ въ планината — пустинята съ изпращане на ловци, които виждали само диви животни да отиватъ при светията или на гроба му и да се лѣкуватъ тамъ отъ недѫзитѣ си, съставя любимъ сюжетъ за агиографитѣ, особено въ житията на светии-пущинаци както, напр., въ житието на св. Прохора Пчински;[1] а пъкъ за да прехвърли върху царь Петра издирването и пренасянето мощитѣ отъ мънастиря въ Срѣдецъ, авторътъ, като не знаелъ какви причини да приведе за това събитие, билъ принуденъ да прибѣгне, както видѣхме, къмъ мистично обяснение; царь Петъръ е представенъ като орѫдие на божията воля, „защото било речено, щото тѣлото на тоя светия да лежи въ градъ Срѣдецъ“. Съ това изречение се окончателно изчерпва въпроса за причинитѣ, които сѫ накарали царь Петра да издири и да пренесе мощитѣ на св. Ивана въ Срѣдецъ.

По-нататъкъ. Отъ Скилицовото житие авторътъ на безименното житие заимствувалъ свойството на мощитѣ да ставатъ неподвижни, отъ което той се възползувалъ, за да вложи таинственость и въ това събитие — пренасянето на мощитѣ. Когато се събрали люде, за да понесатъ тѣлото на светеца, тѣ не могли да го вдигнатъ. „И оскрьбишѫ сѧ скрьбиѫ великоѫ, начѧшѧ молити бога. Тєгда прїидє свєтомꙋ глас глаголѧ съ нєбєс: възлюблєнничє мои, повєлѣноє тєбѣ съврьшити. и абїє вдигнѫ сѧ тѣло свєтаго и начѧшѧ людїє тӥ звати гласѡм вєлӥкѡм: Господи помилꙋи и поидошѧ ꙗможє хотѣшѫ, и тѣло свєтоє ӥдѣшє по повєлѣнїю божїю“.[1] Отъ тия думи ясно се види, че цельта на автора била да изтъкне, какво св. Иванъ не искалъ доброволно да напусне своя мънастирь и, само когато получилъ отъ Бога повелѣние, той се съгласилъ да го понесатъ за Срѣдецъ.

---

[1] Йор. Ивановъ, Български старини, п. т., стр. 402.

Сѫщо така известието за постройката на специална църква за мощитѣ въ Срѣдецъ, което гласи: И доидѐ тѣло свєтого въ Срѣдєчьскыи град, и сътворӥшѫ ємꙋ и съзӥдашѫ ємꙋ храм, и тꙋ положӥшѫ тѣло свєтоє прѣпⷣбнаго ѿтцà Ӏѡанна пꙋстынножӥтєлѣ рылскаго,[2] е пакъ заимствувано отъ житието на Скилица, както ще видимъ по-долу. Но въ случая интересно се явява това, че макаръ и да се казва въ житието, какво както издирването, тъй и пренасянето на мощитѣ е станало по инициативата на царь Петра, обаче неговото име нийде не фигурира повече въ самото дѣло на пренасянето или пъкъ въ постройката на църквата, отъ което личи, че както едното, тъй и другата не сѫ станали при царь Петра, а оттука и издирването тѣлото на св. Ивана по внушение свише е собствено построение на самия авторъ.

Най-сетне зависимостьта на безименното житие отъ Скилицовото се опредѣля по това, че макаръ то и да е било писано следъ отнасянето на мощитѣ въ Маджарско и дори следъ връщането имъ оттамъ, въ него не става дума за това събитие, защото въ Скилицовото не се споменува за него, а това още единъ пѫть иде да подтвърди заключението, че безименното житие е било предизвикано отъ Скилицовото и било като отговоръ-протестъ противъ тенденциозното съдържание на последното, както това подтвърдяватъ и думитѣ въ надслова му „ӥ ѡ прѣнєсєнїи мощєм єго“, разбира се, отъ мънастиря въ Срѣдецъ, защото за това пренасяне говори само Скилица въ своето житие.

Къмъ времето, когато е било писано безименното житие

---

[1] У. Л. Милетича, п. т., стр, 140.

[2] Пакъ тамъ, стр. 140.

(презъ последния десетъкъ на XII. вѣкъ или въ самото начало на XIII. вѣкъ), ще да е било преведено на старобългарски и Скилицовото, като такова, което съдържа много данни за св. Ивана, заимствувани отъ изчезналото вече старо житие, и ние сме наклонни да приемемъ, че авторътъ на безименното житие е билъ и преводачътъ на Скилицовото, защото само така може да се обясни обстоятелството, дето безименното винаги се придружава отъ старобългарския преводъ на Скилицовото (така е и въ двата споменати по-горе рилски ржкописа) поради оная вжтрешна връзка между тѣхъ, която тъй ясно се установява. Самиятъ пъкъ гръцки оригиналъ съ време или се е изгубилъ, или пъкъ билъ унищоженъ веднага следъ превеждането му подъ влиянието на оня подемъ на националното чувство, и онова враждебно настроение, които бѣха обхванали българския народъ противъ ромеитѣ както презъ времето на възстанието, тъй и при царь Асѣня I Стари.

*

Въ такова съотношение се намира, споредъ насъ, безименното житие къмъ Скилицовото възъ основа на тѣхнитѣ съдържания, разгледани въ връзка съ съвременното положение на българския народъ. Обаче въ написаното отъ Георгия Скилица житие на св. Ивана Рилски най-важна и най-ценна часть, която подтвърдява и нашитѣ гореизложени изводи, представя неговиятъ разказъ за пренасянето мощитѣ на св. Ивана отъ мънастиря му въ Срѣдецъ, на който подъ влиянието на безименното житие досега не се обръщало надлежното внимание и изучване.

Йор. Ивановъ пише, че още презъ X. вѣкъ при царь Петра въ София била издигната църква въ името на светеца, и мощитѣ му били пренесени тамъ; той главно се позива въ това си твърдение на „най-старото безименно житие“.[1] Обаче, да се извлѣче подобно заключение отъ разказа на последното, както се изтъкна, е невъзможно, а между това възниква важниятъ въпросъ: защо е било потрѣбно на царь Петра, който е благоговѣелъ предъ светеца, да пренася мощитѣ му отъ мънастиря въ Срѣдецъ, а не въ Преславъ, както би трѣбало да се очаква. За отстранение на това недоумение на помощь ни иде патриархъ Евтимий Търновски (1375—1393). При написването житието на св. Ивана Рилски той е ималъ подъ ржка както безименното житие, защото нѣкои чудеса и главно преданието за отношенията на царь Петра къмъ светеца е заимствувалъ отъ него, тъй и Скилицовото, защото само въ патриарховото и въ последното се дава 70-годишна възрасть на светеца при смъртьта му и се казва, че преподобниятъ билъ погребанъ отъ ученицитѣ си и че мощитѣ следъ пренасянето имъ въ Срѣдецъ по-напредъ били положени въ църквата св. евангелистъ Лука.[1] Обаче патриархъ Евтимий въ написаното отъ него житие на св. Ивана не споменува, кога и отъ кого сж били пренесени мощитѣ въ Срѣдецъ: той само отбелязва, че, следъ като се изминало „не малко време“ отъ смъртьта на светеца, тѣлото му било намѣрено цѣло, благоуханно и нетленно и подбуждало всички къмъ божествена ревность, и веднага пише: Славословїю же обычномоу сътвореноу бывшоу, съ чьстїѫ прѣнесошѧ ч[ь]стныѧ его мощи въ славный градъ Срѣдецъ, и положены бышѧ въ цръкви свѧтаго еуаггелиста Лоукы. Последжде же създана бысть цр[ъ]ковь въ имѧ его и въ ней положены бышѧ чьстныѧ его мощи, дивнаа и прѣславнаа творѧще чюдеса.[2] Нѣма никакво съмнение, че, ако патриархъ Евтимий е избѣгналъ да пише, кога и отъ кого сж били пренесени мощитѣ въ Срѣдецъ, то това той направилъ затуй, защото той виждалъ несъгласие, дори и противоречие въ своитѣ два главни извора. Поради това въ предговора на житието той пише: Иже бѡ иже прѣжде нас ѡ немь нехытрѣ нѣкако и грѫбѣ съписашѧ, сїа мы по лѣпотѣ, ꙗкоже ключимо ест[ь], оусрьдно съповѣдати потъщихѡм сѧ.[3] И наистина, докато отъ безименното житие може да се заключи на пръвъ погледъ, че както пренасянето на мощитѣ, тъй и постройката на църквата въ името на светеца въ Срѣдецъ били извършени при и отъ царь Петра, Георги Скилица за тия факти разказва следното.

---

[1] Вж. св. Иванъ Рилски и пр., стр. 7 и 16.

Когато св. Иванъ почувствувалъ, че настаналъ моментътъ за отдѣляне на душата му отъ тѣлото, той свикалъ многобройнитѣ си ученици, поржчалъ имъ неотстжпно да пазятъ мънастирското правило и имъ заповѣдалъ, като казалъ: „следъ като се представя (т. е. умра), не се съкрушавайте безутешно, защото азъ нѣма да ви изоставя, но невидимо ще пребждвамъ съ васъ“. И като имъ заповѣдалъ усърдно да се занимаватъ съ изпостнически трудове, цѣлуналъ всички наредъ. Следъ като се причастилъ съ божественитѣ Христови тайни, самъ легналъ право на земята и, като вдигналъ ржце къмъ небето, изведнажъ млъкналъ и, като си затворилъ очитѣ, така предалъ духътъ си на ангелитѣ. Ученицитѣ на преподобния отецъ омивали съ сълзи нозетѣ му, а понеже не могли да се отдѣлятъ отъ естествения му образъ и животъ, тѣ обвили (съпряташа) свещеното му и божествено тѣло и го положили въ дървена рака (ковчегъ). Когато станало известно навсѣкжде за смъртьта на светеца, всички тичали при останкитѣ му, за да видятъ ново свръхестествено видение: той изглеждалъ като да спи, тъй като тѣлото не било се измѣнило; и неизказано благоухание изпущало това изпостническо тѣло, като да било живо. Неджгавитѣ молѣли и просили изцѣление, и болнитѣ, като се излѣкували, радвали се. Следъ като се изминали четиредесеть дена отъ смъртьта на преподобния, св. Иванъ презъ нощьта се явилъ на най-стария отъ ученицитѣ си и заповѣдалъ да погребатъ тѣлото му въ земята. Оттогава гробътъ му станалъ изворъ за чудеса, и по тоя начинъ за божия угодникъ, възхваляванъ отъ всички, широко и надалечъ се приказвало.[1]

---

[1] Подробно за използуването на двете жития отъ патр. Евтимия вж. П. А. Сырку, п. т., стр. 368—377.

[2] E. Kalužniacki, п. т., стр. 21, гл. X. — Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, т. п., стр. 380.

[3] E. Kalužniacki, т. п., стр. 7, гл. I. — Йор. Ивановъ, п. т., стр. 371.

Тогдаже цр҇тѣи дрьжа́вѣ, продължава Скилица, **по дворѡднѣмъ. приложи́ сѧ игꙋм҇е монастырѣ, къ с(ь)нѣ великїи къ постницѣхъ ꙗви́ сѧ. и мощи своиⷯ ракѫ прѣнести повелѣваеть къ срѣдечьскыи граⷣ. и тамо наⷣ землеѫ положити приходѧщиⷨ видѣти не възбранѣти.**[2] Въ тоя пасажъ най-тъмно се явява първото изречение, и преди всичко какво значи „**по дворѡднѣмъ**“. Очевидно, тукъ имаме букваленъ преводъ на нѣкоя гръцка дума, и ние се досѣщаме, че въ гръцкия оригиналъ на мѣстото на тия думи сѫ стояли μετὰ διογένην, отъ които последната преводачътъ, като не разбиралъ, какво значи тя, превелъ я буквално, но невѣрно — **дворωдныи**, защото διογένης значи Διὸς γένος ἔχων, т. е. „имащъ рода си отъ Зевса“; българскиятъ преводачъ обаче я прочелъ δυογένης, безъ да подозира, че тукъ тая дума не е прилагателно, а сѫществително собствено име, както показва и самиятъ предлогъ предъ нея, защото въ смисълъ на прилагателно тая дума въ даденото мѣсто става безсмислена, па и изобщо такава дума нѣма въ гръцкия езикъ. Затова въ гръцкия текстъ ние четемъ μετὰ Διογένην, **по Диогенѣ**, т. е. „следъ Диогена“, а цѣлото изречение по гръцки, споредъ насъ, е гласѣло: Τότε δὲ τῷ βασιλικῷ κράτει μετὰ Διογένην προσέθετο ὁ τῆς μονῆς ἡγούμενος, т. е. „тогава игуменътъ на мънастиря се съгласилъ съ (*соб.* присталалъ къмъ) царската власть следъ Диогена“. Колкото кратко и неясно да е изказана тукъ мисъльта, надали може да има съмнение, че тукъ подъ Диогенъ трѣбва да се разбира византийския императоръ Романъ IV Диогенъ (1067—1071), защото той се съпоставя съ „царската власть“.

---

[1] Вж. Вел. минеи четіи, п. т, стлб. 1526—1527.

[2] Вж. ржкоп. л. 69 об. — Въ Вел. мин. четіи, п. т., стлб. 1527 тоя пасажъ гласи: „Тогда же царьствѣ и дрьжавѣ по двоироднѣмъ приложися игуменъ монастыря, весьнѣ великый въ постинцѣхъ явися и мощіи своихъ раку принести повелѣваетъ въ Срѣдческый град, и тамо над землею положити, приходящіимъ видѣти не възбраняти“.

При такова разбиране на първото изречение, а друго не може и да бѫде, и смисълътъ на гореприведения пасажъ става съвсемъ понятенъ. Отъ „царската власть“, която настанала следъ Романа IV Диогенъ, т. е. отъ неговия преемникъ, който билъ Михаилъ VII Дука Парапинакъ (1071—1078), следов. отъ тоя императоръ последвала заповѣдь да се пренесатъ мощитѣ на св. Ивана отъ мънастиря въ Срѣдецъ, съ която игуменътъ на мънастиря се съгласилъ, защото на сънь му се явилъ „великиятъ измежду изпостницитѣ, т. е. самиятъ св. Иванъ, като му заповѣдалъ да пренесе ковчега съ мощитѣ му въ Срѣдечьскыи градъ“, и тамъ да ги положатъ надъ земята, т. е. да не ги заравятъ въ земята, както тѣ били въ мънастиря, и да не забраняватъ на дохождащитѣ на поклонение да ги виждатъ. Колкото мъгляво да ни представя Г. Скилица причината за бързото съгласие на игумена, като прибѣгвалъ къмъ мистическо обяснение, все пакъ царската заповѣдь несъмнено е била категорична, а, може би, и заплашителна, и поради това игуменътъ не е могълъ да не се съгласи съ тая заповѣдь. Освенъ това изтъкването на факта, че пренасянето на мощитѣ е станало следъ Романа IV Диогенъ, ни дава достатъчно основание да предполагаме, че опитъ за пренасяне мощитѣ въ Срѣдецъ е билъ правенъ и при тоя императоръ, но той е отказвалъ, може би, защото Романъ IV Диогенъ, като роденъ въ Велбуджъ (Кюстендилъ), ако може да се вѣрва на известието, което ни дава сръбскиятъ патриархъ Василий Бъркичъ въ описа си на турскитѣ области отъ 1771 год.,[1] се явявалъ като покровитель на българскитѣ светии и тѣхнитѣ мънастири въ Кюстендилско, какъвто той е представенъ въ житието на св. Прохора Пчински,[2] или пъкъ отъ добро разположение къмъ българитѣ, задето тѣ били готови да го поддържатъ, когато въ 1067 год. той, като намѣстникъ-управитель на България, подготвилъ въ Срѣдецъ да произведе държавенъ превратъ и да завземе императорския престолъ.[3] Затова Романъ IV Диогенъ не искалъ да накърни националното чувство на българитѣ, за внучката на чийто царь Иванъ-Владислава той билъ жененъ, преди да стане императоръ.[4]

Коя е била причината, която накарала Михаила VII Дука да издаде такава заповѣдь, Георги Скилица намѣрилъ за добре сѫщо така да не каже нищо. Обаче, като се вземе предъ видъ това обстоятелство, че въ царуването тъкмо на тоя императоръ било вдигнато въ 1072—73 год. голѣмото българско възстание съ центъръ Скопие и начело съ българския първенецъ-воевода Георгия Войтѣха, което се свършило, както е известно, катастрофално за българитѣ,[1] може съ известна достовѣрность да се приеме, че тогавашниятъ срѣдешки епископъ използувалъ това събитие, за да изпроси отъ императора, като наказание за бунтуващитѣ се непокорни българи, казаната заповѣдь за пренасяне мощитѣ на св. Ивана отъ мънастиря му въ Срѣдецъ, привождайки при това като главенъ мотивъ на своето искане прокараната тъй ясно както въ службата на светеца отъ втория видъ (въ Драгановия миней), тъй и въ Скилицовото житие фалшификация, какво св. Иванъ билъ роденъ въ Срѣдецъ и поради това неговитѣ мощи трѣбва да се намиратъ въ родния му градъ. Тоя срѣдешки епископъ билъ несъмнено оня сжщиятъ Михаилъ, който подиръ 3—4 години (въ 1078 г.) билъ убитъ отъ възстаналия пловдивски павликянинъ Лека, когато той въ пълно архиерейско облачание уговарялъ, споредъ византийскитѣ извори, срѣдешкото население да остане вѣрно на императора.[2] Близостьта на тия две събития — пренасянето на мощитѣ въ Срѣдецъ и убийството на епископъ Михаила, — както и обстоятелството, че съ срѣдешкото възстание презъ 1078 год. пострадалъ тъкмо последниятъ, не само право сочатъ на тѣхната вжтрешна връзка, но и показватъ ясно, че тоя именно срѣдешки епископъ е билъ оня, който си позволилъ така безправно и брутално да посегне върху българската светиня и да наскърби тъй грубо националното чувство на българитѣ. Оттука ясно става, че българското мѣстно население не така лесно се примирило и не така скоро е забравило насилственото пренасяне мощитѣ на своя любимъ и дълбоко почитанъ светецъ отъ мънастиря му въ Срѣдецъ и при случай е реагирало противъ своитѣ духовни потисници — висшето византийско духовенство. Но причината за пренасянето мощитѣ на св. Ивана въ Срѣдецъ, споредъ насъ, е лежала много подълбоко.

---

[1] Споменик срп. акад., кн. X, стр. 54. — Впрочемъ думитѣ на M. Attaleiates, ed. Bon., p. 99, $_{21-22}$: ἐξιὼν οὖν εἰς Καππαδοκῶν, ἐξ ἧς τὴν τῆς γενέσεως ἔσχηκε за Диогена не противоречатъ на това известие, защото неговиятъ баща Константинъ Диогенъ е прекаралъ своята служба повечето въ европейскитѣ владения на Византия, и твърде е възможно, че когато той е билъ дука-управитель на България презъ 1026 год. съ резиденция Срѣдецъ (вж. В. Н. Златарски, Устройство Болгаріи и положеніе болгар. народа въ первое время после покоренія ихъ Василіемъ II Болгаробойцею. Seminarium Kondakovianum, IV (1931), стр. 55—57), Романъ тъкмо да се е родилъ въ Велбуджъ, дето семейството му е живѣло или временно прекарвало тамъ, както се досѣща Йор. Ивановъ и правилно посочи, че известието на М. Аталиата трѣбва да се разбира въ смисълъ, че Романъ Диогенъ водѣлъ потеклото си отъ Кападокия (Сѣверна Македония, стр. 45).

[2] Йор. Ивановъ, п. т, стр. 107—108. — Сѫщиятъ, Българ. старини въ Македония, п. т., стр. 402—404.

[3] M. Attaleiates, ib., p. 97,$_{7}$—100,$_{3}$. — Skylitzes, ed. Bon., II, p. 663,$_{7}$—665,$_{19}$. — Zonaras, edit. Dindorfii, t. IV, p. 203,$_{24}$—204,$_{26}$. — Н. Скабалановичъ, Византійское государство и церковь въ XI вѣкѣ. С.-Петербургъ 1884, стр. 98—101.

[4] Skylitzes, ib., p. 678,$_{22-24}$.

Рилскиятъ мънастирь е билъ отъ самото си основание ставропигиаленъ, самостоенъ и признавалъ само върховната власть на висшето духовно началство — патриаршията, и затова следъ покорението на България подъ византийска власть въ силата на Василиевитѣ грамоти той си останалъ такъвъ, безъ да мине подъ ведомството било на велбуждския епископъ, въ чиято епархия се намиралъ мънастирьтъ, било на срѣдешкия епископъ, които поради това не сѫ могли нито да се мѣсятъ въ работитѣ на мънастиря, нито да прокарватъ тамъ влиянието си, а оттука и да го ромеизиратъ. Обаче съ засилването на ромеизацията въ западнитѣ български земи презъ втората половина на XI. вѣкъ, срѣдешкитѣ епископи намислили да пренесатъ мощитѣ на св. Ивана въ Триадица или Срѣдецъ, като главенъ административенъ и църковенъ центъръ, съ явната цель, чрезъ това да се намали голѣмото историческо значение на Рилския мънастирь, като срѣдище и крепость на българщината, а главно да се отклони стичането на многобройно българско население въ мънастиря, та по тоя начинъ то да се извади отъ непосрѣдното влияние на будителитѣ и крепителитѣ на българското национално съзнание. Но задъ тоя антибългарски стремежъ на църквата се криела и чисто користолюбива цель — приходитѣ отъ поклонници при мощитѣ да отиватъ въ полза на мѣстния архиерей, едно, защото ковчегътъ съ мощитѣ билъ положенъ, както ще видимъ по-долу, въ епископската църква; второ, защото ужъ заповѣдьта на самия св. Ивана била, както видѣхме, щото мощитѣ му да бѫдѣли положени надъ земята и на дохождащитѣ на поклонение да се не забранявало да ги видятъ, а всичко това ставало въ срѣднитѣ вѣкове, па и днесъ, съ пари или подаръци въ натура, и, трето, защото църквата, въ която били положени мощитѣ най-сетне, както ще видимъ по-нататъкъ, била подчинена на срѣдешкия епископъ. Българското възстание презъ 1072—73 год. дало най-добъръ поводъ на срѣдешкия епископъ Михаила да постигне отдавна начертаната цель и да лиши Рилския мънастирь отъ най-ценното му съкровище.

---

[1] Ibidem, p. 714,$_{22}$—719,$_{8}$.

[2] M. Attaleiates, ib., p. 302,$_{1-9}$. — Skylitzes, ib., p. 741,$_{17}$—742,$_{2}$.

Следъ като се съгласилъ съ царската заповѣдь, разказва по-нататъкъ Скилица, игуменътъ, който по една или друга причина не е могълъ да се противопостави, съобщилъ на монаситѣ за видението, което, може би, да е било измислено, за да не срещне отпоръ отъ страна на мънастирското братство, но въ което, споредъ житието, монаситѣ повѣрвали. Тогава тѣ разровили пръстьта, извадили ковчега, вдигнали капака му и, като видѣли тѣлото на преподобния нетленно и благоуханно, почнали да хвалятъ Бога. После съ пѣсни и псалми отнесли ковчега съ мощитѣ въ Срѣдецъ и първомъ го положили въ епископската църква, която била, както може да се приеме възъ основа на известието на Владислава Граматика (XV. в.),[1] кръглата църква Св. Георги (бивша римска баня, а въ турско време джамия съ прозвище Гюлъ-джамия).[2] Поради малката вмѣстимость на тая църква, вѣроятно, решено било да пренесатъ мощитѣ другаде, обаче, когато се опитали много хора и на нѣколко пѫти наедно да вдигнатъ ковчега, той всѣки пѫть оставалъ неподвиженъ. Тогава св. Иванъ отново се явилъ игумену на сънь и му заповѣдалъ да го пренесатъ въ църквата св. евангелистъ Лука, която била дървена и, споредъ думитѣ на стари софиянци, се намирала на днешния площадъ Позитано.[3] На сутриньта игуменътъ разказалъ за видението, и тогава безъ всѣкакъвъ трудъ и мѫка мощитѣ били пренесени и положени въ посочената отъ светеца църква.[4] Нѣма съмнение, че подъ това ново видение на игумена се крие нѣкой новъ фактъ въ историята за пренасянето на мощитѣ въ Срѣдецъ, който Георги Скилица намѣрилъ за добре пакъ да прикрие съ мистично обяснение, и който затова остава за сега неизвестенъ.

Разказа си за пренасянето на мощитѣ Георги Скилица завършва съ следния пасажъ: **въ послѣ̑нее врѣмѧ . грꙋда́сь ѿнь ѿ пеѡнскыⷯ горь сый, рѣчїж и обичаемь . мѫ̑ж благочьстивь . и любѧ прѣпо̑бнаго . бога́тс(т)во прине́сь имѣѧ вѣрѫ къ с҃тмꙋ** прѣпо҃бномꙋ ѿц҃ꙋ ѐмꙋ же цр҃кѡв близь стѣни срѣдєчьскаго гра́да каме́нїемъ съзиздавь. въ не́и же препо҃бнаго рака́ съкрьве́на бѣше.[1] Въ тоя пасажъ преди всичко трѣбва да се опредѣли, къмъ кого се отнася изразътъ „въ послѣднее времѧ“, т. е., за кого времето се явява „послѣдно“. Той не може да се отнесе къмъ автора на първообразното житие на св. Ивана, защото той не е могълъ да знае за пренасянето на мощитѣ; сѫщо така не е могълъ да го напише и нашиятъ авторъ, Георги Скилица, защото построената въ името на св. Ивана каменна църква „близо до стената на Срѣдешкия градъ“ — крѣпость е сѫществувала много по-рано отъ него: несъмнено тя е сѫщата, за която се споменува въ посланието на охридския синодъ до триадишкия или срѣдешкия епископъ отъ 1107 год.,[2] че се намирала въ крепостьта на Срѣдецъ, но вече като мънастирь,[3] следов. още въ самото начало на XII. вѣкъ църквата св. Иванъ е вече сѫществувала въ Срѣдецъ; остава да се предположи, че тукъ имаме пакъ неточность въ превода. И наистина, въ гръцкия текстъ вмѣсто „въ послѣднее врѣмѧ“ е стоялъ, очевидно, изразътъ τὸ ὕστερον или εἰς τὸ ὕστερον, който преводачътъ е превелъ буквално, когато той значи „после“, „следъ това“, „сетне“, „впоследствие“, „по-късно“, а сѫщо и „твърде късно“. Че въ тоя смисълъ трѣбва да се разбиратъ думитѣ „въ послѣднее врѣмѧ“, най-ясно показва известието на първото печатано издание на Пролога (Москва 1642, лис. 227), че „второто положение на мощитѣ му (на св. Ивана) е станало въ 1097 год.“,[4] отъ което ясно става, че отъ пренасянето на мощитѣ отъ мънастиря въ Срѣдецъ до постройката на каменната църква се е изминало доста време, защото и двата тия факта се отдѣлятъ единъ отъ другъ съ повече отъ 20 години.

---

[1] Вж. неговата „Повѣсть“ за пренасяне мощитѣ на св. Ивана отъ Търново въ мънастиря му въ 1469 год. — E. Kalužniacki, п. т., стр. 424: **въ цр҃квь великоую светаго Гиѡргїа иже въ митропѡлїи.** Тая цитата у Йор. Иванова, Българ. старини изъ Македония, стр 604, е предадена така: **въ цр҃квь великом҃нка и побѣдоносца х҃ва Гиѡргїа иже въ митропѡлїи.** Въ подправената тъй наречена Калиманова грамота за тая църква се чете: **мїтрополїа храⷨ с҃тгѡ вѣликом҃ника Геѡргїа** (Йор. Ивановъ, п. т., стр. 606). Отъ тия данни става явно, че епископскиятъ домъ или по-сетне митрополията се е помѣщавала въ зданията, които сѫ обикаляли самата църква, и затова последната се наричала „епископска“ или „митрополитска“. Вж. реконструирания планъ на църквата и околнитѣ здания у Б. Филовъ, Софийската църква Св. Георги. София 1933, стр. 24,

[2] За историята на църквата вж. Б. Филовъ, п. т., стр. 65—72.

[3] К. Иречекъ, Стари пѫтувания по България отъ 15—18 столѣтие. сПСп. кн. VII (1884), стр. 119—120, бел. 2.

[4] Вж. Вел. минеи четїи, п. т., стълб. 1527.

---

[1] Въ рѫкописа л. 69 об. — 70. — Въ Вел. мин. четіи, п. т., стълб. 1527—1528, това мѣсто е крайно развалено: вм. грꙋдась ѿнъ стои: града, сї-онь; вм. имѣѫ вѣрѫ ... съзиздакъ се чете: „и вѣру къ преподобному, церковь близъ стѣны Срѣдьчскаго града създи каменіемъ съградивъ“.

[2] Че това послание се отнася къмъ тая година, ние установяваме на друго мѣсто. Вж. нашата История на българ. държава и пр., т. 2, въ гл. за Теофилакта Охридски.

[3] Migne. Patrol. gr. t. 126, col. 394 A: τῆς ἐν τῷ κάστρῳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου μονῆς. Вж. у митрополитъ Симеона, Писмата на Теофилакта Охридски, български архиепископъ. София 1931, стр. 25. — Йор. Ивановъ, Св. Ив. Рилски и пр. стр. 18.

[4] Вж. Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, 2-о изд., стр. 345. — Подъ „второ положение на мощитѣ“ ние разбираме „положението“ имъ въ каменната църква, а подъ „първо“ — въ църквата на св. Лука, безъ да смѣтаме кратковременното имъ престояване въ епископската църква, па и у патриархъ Евтимия се говори само за две „положения“.

Въ приведения по-горе пасажъ по-нататъкъ се казва, че църквата била построена на срѣдства, донесени отъ единъ „благочестивъ мѫжъ, който по речь и по обичай билъ отъ Пеонскитѣ планини“. У историцитѣ отъ XII. вѣкъ, Ивана Киннамъ и Никита Акоминатъ, подъ Παιονία, Παίονες, παιονικός се разбиратъ „Маджарско“, „маджари“, „маджарски“, обаче тукъ изразътъ „Пеонски планини“ не може да означава „Маджарски планини“ или пъкъ, както се предлага, вм. горѣ да се чете ѹ̑грь,[1] едно, защото св. Иванъ Рилски става известенъ въ Маджарско, само следъ като мощитѣ му били отнесени въ гр. Гранъ въ 1183 год.; друго, защото досега не е известенъ географски терминъ „Маджарски планини“, понеже самото Маджарско представя равнище, и трето, защото изразътъ ѿ пеѡнскыхъ ѹ̑грь, т. е. „отъ маджарскитѣ угри“ представя голѣма безсмислица“, тъй като ѹ̑гры е било старобългарското име на маджаритѣ; а пъкъ въ „Пеонски планини“ да се виждатъ Трансилванскитѣ или Седмиградскитѣ планини, сѫщо не е възможно, защото досега не е известно, щото тия планини да сѫ се наричали така. Отъ самия контекстъ не е мѫчно да се разбере, че тоя „благочестивъ мѫжъ“ е живѣлъ близу до Рилския мънастирь, защото той обичалъ светеца и вѣрвалъ въ него отъ много години. Поради това ние мислимъ, че тукъ Г. Скилица е употрѣбилъ географския терминъ на класическия географъ Страбона (66 пр. Хр. — 24 сл. Хр.) τὰ ὄρα Παιονικά, подъ който се разбиратъ планинитѣ, които се намиратъ между срѣднитѣ течения на рр. Стримонъ (Струма) и Аксиосъ (Вардаръ) и обикалятъ отъ сев.-изт. и изтокъ днеш. Овче поле.[2] Георги Скилица си послужилъ съ тоя терминъ, защото и тукъ е искалъ да прикрие българската народность на „благочестивия мѫжъ“, който, очевидно, произлизалъ отъ Кюстендилско или Пеянишко, дето св. Иванъ Рилски презъ всички времена най-много се почиталъ и славилъ като мѣстенъ светецъ заедно съ другитѣ северно-македонски по-млади светии, Прохора Пчински, Гавриила Лѣсновски и Иоакима

---

[1] Йор. Ивановъ, Св. Иванъ Рилски и пр., стр. 17.

[2] W. Tomaschek, Die alten Thraker. Wien 1893, S. 18—19.

Сарандапорски или Осоговски.[1] Що се отнася до името на строителя на църквата Грудасъ, то, както се посочи по-горе, К. Иречекъ вижда въ него гръцката форма на българското име Гръдъ,[2] а Йор. Ивановъ предлага на едно мѣсто да се пише Грждъ,[3] т. е. счита го българско име, а на друго — нарича го „маджарски боляринъ Грудасъ“.[4] Ако, наистина, въ това име трѣбва да видимъ българското име Гръдъ = новобъл. Гръдю и Гърдю, то и на гръцки то се явява въ форма Γρίδος,[5] което по никой начинъ не може да даде **Грждъ.** Споредъ насъ, Грудасъ предава и днесъ сжществуващето българско собствено име мжж. Грудъ (Грудю, фамил. Грудевъ, Грудеви) и жен. Груда и Грудка,[6] на което Скилица далъ гръцкото окончание за чужди имена ας, за да скрие и тукъ българския произходъ на построителя.

Най-сетне въ горния пасажъ се казва, че благочестивиятъ мжжъ Грудъ построилъ църквата отъ камъкъ, чрезъ което, очевидно, тя се противопоставяла на църквата св. евангелистъ Лука, която била дървена. Това тъкмо обстоятелство ни дава основание да приемемъ, че главниятъ мотивъ за построяването на каменна църква за мощитѣ на св. Ивана е било желанието, да се запазятъ тѣ по-добре отъ пожаръ, защото не само благочестивиятъ Грудъ, но и всички българи сж се опасявали, при засилващата се ромеизация въ България, т. е. западната половина на българскитѣ земи къмъ края на XI. вѣкъ, да се лишатъ отъ мощитѣ на своя покровитель и защитникъ. А пъкъ, че въ Срѣдецъ сж ставали често голѣми пожари, това може да се заключи отъ разказа у Скилица за чудото, което св. Иванъ направилъ при такъвъ единъ пожаръ въ града. Когато огъньтъ достигналъ до църквата, гражданитѣ решили да пренесатъ оттамъ мощитѣ на светеца; обаче, когато дошли до църковнитѣ врата, ковчегътъ дотолкова натежалъ, че носачитѣ били принудени да го спустнатъ на земята, и тóй craналъ неподвиженъ. Тъкмо въ това време духналъ противенъ вѣтъръ, който отклонилъ огъня въ противоположна на църквата посока, и направилъ дори огъньтъ да угасне.[1]

---

[1] Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 83—85.

[2] Впрочемъ на друго мѣсто той го нарича „Пеонецъ Грудасъ“. Вж. Приложения къмъ антическата и пр., п. т., стр. 65.

[3] Св. Иванъ Рилски и пр. стр. 17,

[4] Вж. Български старини изъ Македония, п. т., стр. 345.

[5] Cantacuzenus, ed. Bon. I, p. 187, $_9$—$_{10}$: Γρίδος καὶ Πάντζος — Гръдь и Панчо, пратеници на българския царь Михаила III Шишмана. — Вж. К. Иречекъ, Исторія болгаръ. Одеса 1877, стр. 383.

[6] Вж. Н. Геровъ, Рѣчникъ на българскый языкъ. Пловдивъ 1895, s. v.

Църквата св. Ив. Рилски въ Срѣдецъ, която, както се каза по-горе, къмъ началото на XII. вѣкъ била вече църква на образувалия се около нея мънастирь[2], споредъ Йор. Ивановъ, била „ставропигиална, независима отъ мѣстния архиерей, а подвластна на патриарха“[3]. Отде е извелъ това твърдение, г. Ивановъ не посочва, а пъкъ опитътъ му да го подтвърди отъ преписката на архиепископъ Теофилакта Охридски съ тогавашния срѣдешки епископъ, се оказалъ несполучливъ. Напоследъкъ митрополитъ Симеонъ възъ основа на следнитѣ думи на Теофилакта, отправени къмъ сжщия срѣдешки епископъ: „Ти си ни наклеветилъ въ писмото си, като си казалъ, че съмъ ти заповѣдалъ да се откажешъ отъ епископското си право върху мънастиря“ (св. Иванъ)[4], тъкмо доказа, че въпросниятъ мънастирь билъ подчиненъ на срѣдешкия епископъ[5] още отъ самото начало, защото, както се изтъкна по-горе, църквата била построена въ 1097 г., т. е. презъ архиепископствуването на Теофилакта; па иначе не е могло да бжде, когато вече се установява, кога, какъ и съ каква цель е станало пренасянето мощитѣ на св. Ивана Рилски отъ мънастиря му въ Срѣдецъ.

Всичкитѣ гореизложени сведения за това последното събитие Георги Скилица, който е живѣлъ два вѣка следъ смъртьта на св. Ивана и единъ вѣкъ следъ самото пренасяне мощитѣ му отъ мънастиря въ Срѣдецъ, не е могълъ самъ да измисли, колкото и тенденциозно да смѣтаме написаното отъ него житие; напротивъ, отъ самитѣ подробности ясно личи, че тѣ сѫ били записани отъ нѣкои съвременникъ на самото събитие, което изложилъ въ нѣкоя приписка или записка, или пъкъ на времето си още било съставено отдѣлно описание на пренасянето. И тъй, наредъ съ първообразното житие на св. Ивана Рилски, Георги Скилица е използувалъ тия съвременни записка или описание, за да внесе въ житието новъ елементъ, който и съставя неговата оригинална часть.

---

[1] Вж. Вел. минеи четiи, п. т., стълб. 1528.

[2] Тя се намирала, споредъ едни, край софийскитѣ бани, отпосле разрушена отъ турцитѣ и на нейно мѣсто била издигната сжществуващата и днесъ Баня-баши-джамия, а споредъ други, западно отъ топлитѣ извори срещу старото ковчежничество въ началото на днеш. ул. Пиротска. Вж. Йор. Ивановъ, св. Иванъ Рилски и пр., стр. 19, бел. 1.

[3] Пакъ тамъ, стр. 17—18.

[4] Вж. 19-о писмо по издан. на Финети. Migne, ib., col. 352 C διέβαλες-ἡμᾶς ἐν τῷ γράμματι, εἰριχῶς ὅτι σε τὸ ἐπὶ τῇ μονῇ δίκαιον ἐπισκοπῆς ἀποποιήσασθαι ἐκέλευσμεν. — У митроп. Симеона, п. т., стр. 27.

[5] Подробно вж. у митр. Симеона, п. т., стр. 114, бел. 2. — Ср. Ст: Станимировъ, Най-стариятъ срамъ „св. Иванъ Рилски“ въ Срѣдецъ (сег. София). Отд. отпеч. отъ сп. „Народенъ Стражъ“ за 1931 год. кн, 7 и след., стр. 6—11.

На Коледа, 8. I. 1933.

Видинскитѣ първенци Шишманоглу.

Отъ **П. Никовъ**

Написването историята на отдѣлнитѣ наши голѣми, издигнати първенски родове и семейства, които сж играли значителна роля въ сждбинитѣ на нашия народъ изъ разнитѣ мѣста и области на българското отечество, наредъ съ оная на нашитѣ градове, е отъ голѣма важность за пълното и цѣлостно издирване и конструиране изобщо на историята на българския народъ, особено въ ново време. Докато обаче издирването миналото на нашитѣ градове е взело едно добро и насърдчително начало и върви съ бързи крачки, историята на нашитѣ първенски родове като че ли е изоставена, почти занемарена и забравена, при всичко че въ нея се преплита амбицията и интереса на отдѣлни семейства. За жалость у насъ е съвсемъ слаба, да не кажемъ липсва съвсемъ, семейната традиция и изобщо традицията, която така се култивира у западнитѣ културни народи и която повдига у тѣхъ съзнанието и духа и ги крепи въ критически моменти. Между това предосвободителното наше поколение вече си отива, а съ него — и последнитѣ устни спомени за виднитѣ нѣкога наши семейства. Времето слага отъ своя страна тежка ржка и руши сигурно стжпка по стжпка оставени и забравени у отдѣлни лица частни архиви, документи и спомени. Съ тия нѣколко реда, които турятъ само начало, безъ претенция да изчерпатъ въпроса, надигайки малко булото спустнато отъ дългитѣ години надъ едно отъ тия наши първенски семейства, ние искаме да привлѣчемъ вниманието особено на учителитѣ книжовници изъ страната върху тая задача, достойна и заслужваща тѣхнитѣ грижи и усилия.

*

Видинскиятъ родъ Шишманоглу, който носи името на последната старобългарска царска династия отъ второто българско царство и въ наличнитѣ писмени известия се нарича още Шишмановичъ или най-подиръ Шишмановъ, е старъ видински български родъ. Издирванията, които сж направили както В. Порта, така и австрийското правителство, чрезъ своитѣ съответни мѣстни органи въ 1846 г. въ връзка съ нѣкои събития, на които има да се спремъ по-нататъкъ, сж показали, че „фамилията Шишманоглу отъ старо време е била поданна на В. Порта и е живѣла въ Видинъ . . . . като една сжщинска турска рая-фамилия“.[1] Въ всички писмени документи, съ които разполагаме тукъ и които достигатъ наназадъ само до първата четвъртъ на XIX в., Шишманоглу се явяватъ като твърде богата търговска фамилия, която заема първенствуещо положение между българитѣ въ Видинъ.[2] Сжщото твърди и устното предание, което разказва, че Шишманоглу давалъ на кредитъ пари — на известния видински паша Османъ Пазвантоглу (1794—1807).[3] Доколко последното е вѣрно, мжчно може да се каже, обаче забележително е, че едно аналогично известие намираме и у Егреси, маджарски писатель-емигрантъ отъ 1848 г., въ чийто дневникъ четемъ следнитѣ редове: „Ние ще видимъ по-значителнитѣ градове на страната . . . може би и резиденцията на нейнитѣ нѣкогашни князе, внукътъ на единъ отъ които Шишманъ (сега той се нарича Шишмановичъ; той е вѣчния банкеръ на видинскитѣ паши) е тукъ въ Видинъ търговецъ, има сжщо и въ Темешваръ единъ складъ, а неговиятъ прадѣдо и последенъ български краль билъ победенъ и убитъ отъ султанъ Баязида въ края на XIV в.“[4].

---

[1] Wiener Staatsarchiv. Türkei VIII f. 24, меморандума на В. Порта до австрийския интернунций въ Цариградъ Stürmer отъ 9 ребинлевелъ 1262 (6 мартъ 1846), № 30 (Приложение ad № 10 Lit. G, Constantinopel 11 III. 1846 — писмо на Stürmer до Външното Министерство въ Виена). — Türkei f. 22, инструкция до графъ Stürmer, Wien 8 Dezember 1846; и рапортъ на Stürmer до Външното Министерство въ Виена. Constantinopel 30 Dezember 1846.

[2] Вж. тукъ по-нататъкъ.

[3] Споредъ сведенията, дадени ми отъ г-жа Лидия проф. Ив. Шишманова, на която тукъ публично изказвамъ благодарность. — Архивата на покойния проф. Ив. Шишмановъ не съдържала, споредъ г-жа Шишманова, данни за миналото на рода Шишмановъ. При всичко че тая архива се помѣщава въ университетското здание, тя остава недостжпна за изследвача, защото не била още подредена и описана. По тая причина и пишещия тия редове не можа да се занимае съ нея

[4] Das Tagebuch des ungarischen Tragödeu Gabriel von Egressy, 1849. Aus dem Originalmanuscript übersetzt von Adolf Strauss. 25. IX. 1849.

Най-старъ известенъ днесъ представитель на тоя родъ е билъ видинския български чорбаджия Емануилъ Иоанъ Шишманоглу, живота на когото се пада въ последната четвъртъ на XVIII в. и първата половина на XIX в. По точни хронологически данни за него не могатъ да се дадатъ, обаче знае се, че въ 1848 г. той е билъ още живъ и вече старецъ.[5] Едъръ и богатъ търговецъ, той се е ползувалъ съ голѣмо влияние както предъ турскитѣ власти, така и всрѣдъ видинското българско население. Той е покровителствувалъ своитѣ сънародници и се е считалъ за тѣхенъ най-голѣмъ благодѣтель. Селимински, като говори за назадничавото състояние на нашия народъ въ онова време, изтъква, че той е могълъ да има надежда и опора у князъ Стефанъ Богориди, у българскитѣ бегликчии, но сѫщо така „и много търговци се отличавали съ своето родолюбие и патриотизъмъ“, и, като изрежда имената на най-виднитѣ въ разни български градове, казва: „Въ гр. Видинъ сѫ били най-видни семействата на Манолъ Шишманоглу, х. Ангелъ х. Пешовъ, Тома Милановичъ и Атанасъ Милановичъ“, и по нататъкъ: „така че въ онова време всѣки български градъ е ималъ своитѣ благодѣтели“.[6] Тая кратка но силна характеристика на съвременника Селимински показва, колко видно и влиятелно положение е заемалъ наистина стариятъ Шишманоглу всрѣдъ своитѣ сънародници въ Видинъ, че по общественитѣ и народнитѣ работи той е стоялъ начело. Това впрочемъ се потвърждава и отъ аналогичната дейность на неговитѣ синове, на която ще се спремъ по-нататъкъ.

Емануилъ Шишманоглу е билъ за своето време доста образованъ човѣкъ и забележително е, че ученолюбието и родолюбието е отличавало, както ще видимъ, и неговитѣ синове, значи, е било семейна черта. Отъ Емануилъ Шишманоглу притежаваме днесъ едно собственорѫчно писмо, което се отличава съ хубавъ обработенъ почеркъ и дава известна характеристика за своя авторъ и затова го предаваме тукъ изцѣло. То гласи така:

---

[5] Вж. стихотворението на Хр. Пищурка по случай смъртьта на Шишмановия синъ Петракъ въ 1848 г. въ „Цариградски вѣстникъ“ 12 ноемврий 1849, бр. 73 — дето четемъ: „Старый Отецъ жално выка, и сосъ него сички плачатъ“.

[6] Д-ръ Ив. Селимински, Библиотека, издание на Министерството на Народното Просвѣщение. София, 1904 кн. II, стр. 28—30; сѫщо кн. I, стр. 59.

„Пѡкѡрнѡ поздравляе^{м} вашеи милѡсь кирь х. Теѡдорȣ такѡжде и на кирь Димитраки.

Видинь 24 ѡктѡ^{м}
1824.

Сасъ мѡе покѡрнѡ писмѡ первѡ желае^{м} даразȣмеемь заваше дѡбрѡ здравие и ния сась милѡсть Бж҃ия намерȣвамѡся сви купнѡ уздраве — потѡ^{м} давипопита^{м} ако да има аслѝя каквѡ чȣемѡ тȣка чаршѝ лафѝ защѡе ѡтишель бȣмбаширь на плевень дадѡведе вашїѡ владїка сась газепь та ако има аслѝя — затѡва и язесамь благѡдарень даса избавите ѿтакѡвь единь вълкь щорасипȣва ѡвцитѣ ане катѡединь дѡбарь пастирь щѡчȣва ѡвците затѡва каквѡ щома знаете защѡ мразимь натакива вълки и законо престȣпнїки да липсать ѿ бȣлгарїята та болаки милостивь г҃дь дани сѡхрани правѡславїетѡ — затова учинима борчѡ да покаже^{м} ида обяви^{м} заединь пастирь дѡбарь правѡславень благѡчестивь смирень кротокь — заради нашїѡ агие ресава антимь брать нанашїѡ владика щѡгѡзнаете иваша милѡсь патакаса надамь каквѡ кѡги да застанете ваша милѡсь сась ѡпщѡ даса смирите ѿ архипастира исвекѡги даму приемате молитвата и благословенїе — може данаправите единь арзоваль дѡпашата и еднѡ писмѡ дѡграматикѡ кирь алексȣ каквѡ данесте благѡдарни ѿвашиѡ владика тасакате заархипастира агие ресава дагѡ направи враца итакоги данаправите сась тоя начинь сась арзѡваль и сась писмѡ дограматикѡ надамса у б҃га каквѡ пашата може дапише каде требе тадагѡ направи давистане архипастирь — итакаса нада^{м} акѡбȣде касметь давистане архипастирь щете даѡстанете якѡ замнѡгѡ време благодарни пощѡе единь владика ѿбȣлгаринь посмїрень тапа пощѡ знае бȣгарскы чистѡ ївлашки танеѡбиче даса кѡнѡщисȣва сась гърци кѡлкѡ ѡбича бȣлгарете — и язеса^{м} добарь занегѡ защѡ поваша воля щеда савлада исась щѡможать дагѡ помилȣвать християнете и ѡнь ѡстая благѡдарень нїкѡги неще помисли дапосака више ѿобична милостиня итѡва якѡ леснѡе даса избавите ѿтакѡвь вълкь щѡсака дарасипе ѡвците тадаси добиете единь пастирь щѡда пасе овците позакѡнȣ каквѡ щѡви яви^{м} данаправите арзѡвалѡ дѡпашата и писмѡ дѡграматикѡ дагѡ молите каквѡ дабȣде мȣкаеть затая работа — итакаса нада^{м} ȣ б҃га дави хариже единь архипастирь каквѡ дамȣ нема приликата посва ȣрȣмелїя тапаакѡ бȣдеви поволя инаваша милѡсь затоя архипастирь щѡви писȣва^{м} моли^{м} да има^{м} ѿговорь единь чась поскѡрѡ сась тоя саїя каквѡ дазна^{м} иязе тадаземемь мȣждето ѿагие ресава — ама акѡ невие поволя пакь даима^{м} ѿгѡворь — итая лакардїя даѡстане тайнѡ — самѡ тѡва мислимь може дадѡиде дрȣги некѡи владика сребрѡлюбець тадави смȣщава свекоги защо сиги натѡва време свеки владика гледа давади нѡви бедахате таданаправать мнѡгѡ пари тапа сась време даидать у Цариградь да ядать ида пїять иголеми епархїи да ȣзимать заслава гѡлема даимать каквѡ щѡгѡ знаете и ваша милось атѡя владика ресава кирь анѳимь акѡдабȣде касметь дави стане владика така санадамь у б҃га дапроминете замнѡгѡ време благѡдарни и никѡги нещеви разьгневи прочее остае^{м}

вашь покѡрний брать
Мануиль Јѡ: Шишм^{ѡ}аѡглу

Н знай кирь димитраки защѡ мȣтлакь заздравѡ разȣмехмѡ каквѡе отишель бȣмбаширь за вашіѡ владика дагѡ дѡведе сась газепь.''

Писмото е адресирано така:

''Пѡчтено^{м} Гѡсподар^{и} Димитраки
Хаџн Ѳеѡдѡрȣ счестию ѡтдатися
Враца.''[7]

Това писмо е било отправено въ 1824 г. до най-видния врачански чорбаджия, Димитраки х. Тошевъ, въ свръзка съ събитията, които тогава сѫ се разигравали въ Врачанската епархия. Начело съ сѫщия тогава е вървѣло тамъ силно народно движение противъ алчния и сребролюбивъ гръкъ Врачански владика Методий, който трѣбвало да бѫде отстраненъ и замѣстенъ съ българинъ, именно съ живущия въ Букурещъ архимандритъ Гравраилъ Бистричанинъ[8]. Това е било първата акция въ българскитѣ земи противъ гръцкитѣ владици[9]. Понеже Врачанската область зависѣла административно отъ Видинъ и отъ тамошния паша, Димитраки х. Тошевъ направилъ постѫпки предъ последния за тая цель. Като се разчуло това въ Видинъ, Мануилъ Шишманоглу написалъ приведеното писмо до Димитраки, препорѫчвайки му да приеме за Врачански владика брата на Видинския митрополитъ, светоресавския епископъ Антимъ, за който се произнася много ласкаво. Нѣкои изрази отъ писмото, именно: „и язесамь благодаренъ даса избавите ѿтакѡвь единь вълкь щорасипȣва ѡвцитѣ ане катѡ единь дѡбарь пастирь щѡчȣва ѡвците затѡва щома знаете защѡ мразимь натакива вълки и законопрестȣпніки да липсать ѿ бȣлгаріята“, или „щете даѡстанете якѡ замнѡгѡ време благодарни пощѡе единь владика ѿбȣлгаринь посмірень тапа пощѡ знае бȣлгарски чистѡ івлашки танеобиче даса кѡнѡщисȣва сась гърци кѡлкѡ ѡбича бȣлгарете“. или пъкъ „сиги потѡва време свеки владика гледа да води нѡви бедахате таданаправать мнѡгѡ пари тапа сась време даидать у Цариградь да ядать и да піять иголеми епархіи да ȣзиматъ заслава гѡлема даимать“ — сѫ характерни за будното вече народно съзнание и за отрицателното настроение на видинския първенецъ Мануилъ Шишманоглу спрѣмо гърцитѣ и спрѣмо престѫпнитѣ деяния на мнозина отъ тогавашнитѣ гръцки патриаршески владици.

---

[7] Архивъ на Възраждането при Народната Библиотека въ София, Архива на Димитраки х. Тошевъ 185. — Това писмо е публикувано изцѣло за пръвъ пѫть отъ Д. Мишевъ въ „Църковенъ Архивъ“ кн. III. София 1931, стр. 35—36.

[8] Йорд. п. Георгиевъ, Градъ Вратца. М. Сб. XX (1904) стр. 39—42.

[9] П. Никовъ, Възраждане на българския народъ, църковно-национални борби и постижения. София 1929, стр. 29—30.

Мануилъ Шишманоглу билъ жененъ и ималъ, доколкото ни се простиратъ сведенията, четирма синове, именно Срацимиръ (или Страшимиръ споредъ съобщението на г-жа Л. проф. Шишманова), Петракъ, Александъръ и Димитъръ, и нѣколко дъщери. Съ време синоветѣ станали добри помощници на бащата въ неговитѣ търговски предприятия, а сѫщо и въ неговата родолюбива дейность. Търговията на Шишманоглу вървѣла добре; тя имала за обектъ главно австрийски стоки и особено се засилила, когато въ 1835 г. Шишманоглу успѣлъ, изглежда чрезъ своитѣ синове, да придобие австрийско поданство, а заедно съ това и покровителството на австрийската империя, та и всички договорни улеснения за австрийскитѣ търговци въ Турция[10]. Отъ 40-тѣхъ години синоветѣ поематъ вече и водятъ търговскитѣ работи на застарѣлия баща: Петракъ и Александъръ работятъ въ Видинъ, а Срацимиръ се установява въ Темешваръ, дето рѫководи тамошния клонъ и складъ на кѫщата и изпраща колониални стоки за Видинъ[11]. Наймалкиятъ синъ, Димитъръ, роденъ въ 1833 год., е още твърде младъ, и съ по други наклонности; той бива изпратенъ да следва търговска академия въ Темешваръ[12]. Въ Ломъ-Паланка кѫщата Шишманоглу имала свои комисионери Илия Цановъ синъ на х. Томаки, и Перо Гарашанинъ, племенникъ на изгонения сръбски министъръ[13], а навѣрно, сѫщо и въ други градове. Както признава самъ австрийския посланникъ въ Цариградъ, графъ Stürmer, търговската кѫща Шишманоглу въ Видинъ се е развила дотолкова, че е станала важна за австрийската Дунавска търговия[14].

---

[10] Wiener Staats Archiv. Türkei VIII f. 24, предписание на австрийския посланикъ въ Цариградъ до преводчика von Steindl, Constantinopel 21 IX 1846; — Türkei VIII f. 22, инструкция до графъ Stürmer, Wien 8 XII 1846; и рапортъ на Stürmer до Външното Министерство въ Виена, Constantinopel 30 XII 1846.

[11] W. St. A. Consularberichte aus Belgrad. S. Meyerhofer до княвъ F. Schvarzenberg, Temeschwar 1 II 1850 № $\frac{35}{\text{г}}$.

[12] Ив. Д. Шишмановъ, Баща ми като читалищенъ и театраленъ дѣецъ, „Училищенъ Прегледъ“ год. XXVI (1927), кн. 2--3, стр. 321.

Материалната обезпеченость и независимость и политическия имунитетъ вследствие на австрийското поданство давали възможность на младитѣ търговци Шишмановичъ, следвайки семейната традиция, да се отдадатъ по-смѣло и дейно на народополезна обществена дейность. Съ това обаче тѣ сѫ си навлѣкли голѣми неприятности въ търговскитѣ си работи, преследвания, а това, изглежда, е станало накрай и фатално за бѫдащето на тѣхната търговска кѫща. За да викнемъ въ тоя видъ дейность на Шишмановци, ние добиваме възможность съ помощьта на редица австрийски документи — преписка между австрийското външно министерство, австрийския посланикъ въ Цариградъ и австрийскитѣ консули въ Галацъ Русчукъ и Видинъ — открити отъ насъ въ Виенския Държавенъ Архивъ и засѣгащи видинскитѣ търговци Шишманоглу. Турскитѣ мѣстни власти, види се, се дразнили отъ привилегиитѣ на тия търговци, както и на други австрийски поданици, ползуващи се отъ австрийско покровителство, но които били бивша турска рая, притискали ги и имъ налагали да плащатъ данъка на раитѣ — хараджъ, на което тѣ не се съгласявали, а поискали и намѣрили защитата на австрийскитѣ представители. В. Порта подала единъ меморандумъ до австрийския посланикъ въ Цариградъ и искала, щото „видинскитѣ търговци Шишмановичъ или да се откажатъ отъ предявенитѣ отъ тѣхъ претенции за австрийска защита, или пъкъ ако непремѣнно настояватъ върху промѣната на своята защита, то съгласно съ реда да продадатъ своитѣ недвижими имоти и да встѫпятъ въ отношението, което се следва на чуждитѣ поданници въ Турция“.[15] Тоя натискъ ималъ обаче и други по-сѫществени причини които извикали крути мѣрки противъ рода Шишманоглу, съ което произлѣзълъ цѣлъ дипломатически въпросъ между Австрия и Турция.

---

[13] W. St. A. Consularberichte aus Rustschuk, агента Lenk до консула Rössler, Widin 27 VI 1853, — ad № 10 Rustschuk 8 VII 1853.

[14] W. St. A. Türkei VIII f. 24, австрийския Цариградски посланикъ Stürmer до преводчика von Steindl, Constantinopel 21 IX 1846.

[15] Вж. меморандума на В. Порта до австрийския посланикъ въ Цариградъ отъ 6. III 1846., тукъ по-горе заб. 1.

Четиридесетьтѣ години на XIX в. сѫ били твърде неспокойни и усилни за населението на видинския край и изобщо на западна България. Следъ издаване на Хатишерифа въ 1839 г. вмѣсто подобрение като че ли настѫпило едно влошаване въ положението на раята. Притѣсненията, изнудванията, своеволията и золумитѣ на турскитѣ финансови чиновници и на администрацията продължавали и ставали непоносими. Въ голѣмото възстание въ 1841 г. въ западна България участвувало и Видинско. Въпрѣки танзимата, реформения актъ отъ 1845 г., промѣна въ положението не настѫпила и недоволството между населението на Видинския вилаетъ продължавало да сѫществува, докато най-подиръ дошло въ 1850 год. до открито българско възстаническо движение въ Видинско, Ломско и Бѣлоградчишко.[16] Обаче не само несносното турско управление вълнувало духоветѣ на българитѣ. Българското национално възраждане вървѣло вече съ бързи стѫпки и издигало като главенъ лозунгъ духовното освобождение на българския народъ. Движението за отстранение на гръцкото духовенство и владици и замѣстването имъ съ български, за основаване на българска църква, непрекѫснато се издигало и разширявало въ българскитѣ земи.[17] Това движение обхванало и видинскитѣ българи, които имали причини да бѫдатъ недоволни отъ своитѣ гърци владици. Като се стремѣли да ограбватъ противозаконно населението, та да забогатѣятъ, тия последнитѣ търсили да спечелятъ благоволението на мѣстнитѣ турски власти, ставали тѣхно орѫдие, и единъ видъ се съюзявали съ тѣхъ срещу населението. Така вмѣсто да бѫдатъ негови покровители и защитници на неговитѣ жизнени интереси, тѣ ставали сътрудници и дори шпиони на турската властъ и оправдавали нейнитѣ беззакония.[18] Отъ тоя видъ сѫ били тримата последни гръцки видински митрополити — Кирилъ (ок. 1840—1846), Венедиктъ (1846—1851) и Паисий (1852—1868).[19] А това не е могло да не възпламени надигащето се национално недоволство на българитѣ.

---

[16] Г. Г. Димитровъ, Княжество България, Пловдивъ 1896, ч. II стр. 150–160. Вл. Тодоровъ Хиндаловъ, Видинското възстание въ 1850 г., „Годишникъ на Народната Библиотека въ София“ за 1924/25. София, 1926. Д. Мишевъ, България въ миналото. София, 1916. стр. 357, 411. Д. Мариновъ, Политически движения и възстания въ западна България, „Сборникъ за Н. Ум. II. 1890 — Ил. Цановъ, Записки, „Български Прегледъ“ год. VI.

[17] П. Никовъ, цит. съч., стр. 25 слл.

[18] Вл. Тодоровъ Хиндаловъ, ц. с. стр. 3, 4, 5.

Още въ 1840 г., когато се поминалъ видинския митрополитъ Антимъ, българитѣ отъ Видинъ поискали чрезъ съдействието на валията Хюсеинъ паша отъ В. Порта и получили нейното съгласие, да бѫде издигнатъ за видински владика българина отъ Котелъ Дионисий Конторовъ, дотогавашенъ архидяконъ при Антима. Обаче Дионисий билъ ненадейно отровенъ въ Цариградъ, навѣрно, отъ фанариотитѣ[20] и това осуетило изпълнението на желанието на населението, а въ Видинъ се настанилъ пакъ гъркъ митрополитъ. Тоя стремежъ на видинци къмъ родно духовенство не престава да се засилва и ние виждаме презъ голѣмото българско възстаническо движение въ видинския вилаетъ въ 1849, 1850 и 1851 г. възстаницитѣ да издигатъ предъ В. Порта, наредъ съ протеститѣ противъ своеволията и золумитѣ на мѣстнитѣ власти, още и искането за „народно духовенство, което да говори езика имъ, намѣсто гърци владици и свещеници, които не знаятъ дума българска, но които разбиратъ езика на паритѣ“.[21] И не напразно тукъ се съединявали тия две искания, защото въ видинско наистина се преплитали едно съ друго своеволията на турскитѣ властници съ грабежитѣ на гръцкитѣ владици.

Брожението всрѣдъ видинскитѣ българи особено се засилило при митрополита Кирила (1840—46) поради неговитѣ злоупотрѣбления и беззакония. И понеже стариятъ валия Хюсеинъ паша защищавалъ българското население, той самъ попадналъ подъ ударитѣ на лукавия фанариотски владика, чиито интриги и влиятелни покровители въ Цариградъ предизвикали неговото отзоваване и уволнение отъ служба.[22] Новиятъ видински валия Хайрединъ паша, който билъ ренегатъ отъ гръцки произходъ, се сдружилъ съ владиката, за да притиска и обира населението. Подкрепянъ отъ него, митрополитъ Кирилъ добилъ пълна свобода въ своитѣ беззаконни стѫпки и насилия. Това извикало обаче реакция отстрана на населението, което наченало да се вълнува. Начело на движението застанали братята първенци Шишмановичъ.

---

[19] Вж. Д-ръ Ив. Селимински, Библиотека I стр. 58. Вл. Тодоровъ-Хиндаловъ, ц. с, стр. 1 сл. Г. Г. Димитровъ, ц. с. I. 317—321. В[идински] М(итрополитъ) Н[еофитъ], Видинската епархия. Историческо минало и съвременното ѝ състояние. София 1924. стр. 41—44.

[20] Г. С. Раковски, Българскиятъ за независимо священство въпросъ, вж. Съчинения на Г. С. Раковски въ „Университетска Библиотека“ № 18, София 1922, стр. 368. Г. Г. Димитровъ, ц. с. I 295—6.

[21] П. Никовъ, ц. с. 69. Cyprien Robert, I у Д. Мишевъ, България въ миналото. София, 1916. стр. 411 заб. 2.

Отношенията между фамилията Шишманоглу и митрополитъ Кирилъ не били добри. Характерна е за това следната случка, която ни разказва Селимински.[23] „Синътъ на едного отъ жителитѣ на тоя градъ (Видинъ) пожела да се ожени за мома по свой изборъ, а не по желанието на владиката. Момъкътъ, като свободенъ, не се съгласи съ предложението на владиката, та се ожени за първата. Въ този случай владиката, кой знае по кои материални съображения, се ядоса дотамъ, щото наклевети уважаемия баща на младежа, г-нъ Манолъ Шишманоглу, и издействува неговото заточение. Отъ туй синоветѣ му се принудиха да съсипятъ по-голѣмата часть отъ своето състояние за освобождението на баща си; най-после и австрийското министерство взема участие въ този въпросъ“. Но владиката и безъ това не е могълъ да бѫде доволенъ отъ поведението на Шишманоглу, които тласкали народното негодувание противъ него.[24] Казахме вече по-горе, че самата турска мѣстна власть упражнявала натискъ върху Шишманоглу. Отпочнала се борба между владиката Кирилъ, подкрепянъ отъ мѣстната власть, отъ една страна, и българското население, начело съ своитѣ водачи, отъ друга. Въ тая борба именно се ангажирала и фамилията Шишманоглу. Въ нея се намѣсило впоследствие и австрийското правителство.

Ето какво ни съобщава по това Селимински:[25] „Другъ видински митрополитъ, Кирилъ, не остава по-долу отъ предишнитѣ архиереи. Понеже народътъ не можеше вече да търпи неговитѣ злоупотрѣбления и безобразия, събра се да обмисли въпроса. Но владиката узна това чрезъ шпиони, тутакси се яви предъ управителя (тоя бѣше ренегатъ и отъ гръцко произхождение) и наклевети гражданитѣ, че ужъ държатъ съзаклятнически събрания противъ властьта. Валията изпрати хора въ събранието, обаче гражданитѣ, безъ да криятъ причинитѣ за събирането си, вкупомъ се представиха предъ управителя, изказаха всичко и го помолиха да имъ помогне, защото владиката е вече нетърпимъ. Тогава пашата заповѣда да се разотидатъ другитѣ, а да останатъ при него само нѣколко души, съ които да се разговори; обаче вмѣсто това той ги арестува. Народътъ стана на кракъ и съ съдействието на австрийскиятъ агентъ, следъ много молби и протести, отърва арестуванитѣ. Но владиката вмѣсто да прекрати своитѣ преследвания и клевети, съчини нова клевета, по-лоша, че всички били бунтовници въ споразумение съ сърбитѣ и имали скрито оржжие и муниции. Тогава пъкъ 500 души се явиха предъ пашата, който живѣеше въ крепостьта и настоятелно изискаха да вразуми и ограничи владиката. Но пашата, следъ предварително споразумение съ владиката, издаде заповѣдь да се затвори крепостьта и да биятъ народа. После арестува първенцитѣ, а другитѣ пустна. Въ този моментъ архиереятъ изпрати своя протопсалтъ до затворенитѣ съ единъ документъ, написанъ отъ него саморжчно, съ съдържание ужъ отъ тѣхна страна, че тѣ действително не сж заседавали противъ владиката, но противъ властьта. Владиката имъ обещаваше, че ако подпишатъ тоя документъ, ще ги избави, въ противенъ случай ще ги изпрати оковани въ Цариградъ, като бунтовници. По този начинъ проклетиятъ владика искаше да спаси себе си чрезъ обвинение на цѣлия народъ. Но арестуванитѣ взеха документа, па съобщиха цѣлата история въ Цариградъ. Такива нѣща изпатиха видинскитѣ граждани отъ своя владика“.

---

[22] Г. Г. Димитровъ, ц. с. I 317—318. — W. St. A. Türkei VIII f. 24, рапортъ на графъ Stürmer до Външното Министерство въ Виена, C-pel 4 November 1846.

[23] Библиотека I стр. 59. ✓

[24] Вж. W. St. A. Türkei VIII, меморандума на В. Порта до австрийския посланикъ отъ 6 мартъ 1846 г., тукъ по-горе заб. 1; и предписанието на австрийския посланикъ въ Цариградъ до преводчика von Steindl отъ 21 IX 1846, Constantinopel.

[25] Библиотека I, стр. 58—59.

Митрополитъ Кирилъ пусналъ всевъзможни интриги и клевети за предателство по адресъ на българскитѣ първенци Шишманоглу. Турската власть започнала отъ своя страна всѣкакви шикани и преследвания противъ сжщитѣ: пречело имъ се да разтоварватъ пристигащитѣ съ товари за тѣхъ параходи, да вкарватъ стокитѣ си въ магазиитѣ и пр. и пр., съ което имъ се нанасяли голѣми щети и се разстройвала търговията имъ.[26] Обвинявани били, че „двамата братя, които по настоящемъ се намиратъ отъ казаната фамилия въ Видинъ, мислейки се сигурни задъ щита на призованото отъ тѣхъ покровителство, сѫ се осмѣлили да извършатъ престѫпни деяния, именно: подбуждане и подстрекаване на жителитѣ, за да ги възбудятъ противъ мѣстнитѣ власти. Чрезъ това тѣ застрашили тамъ спокойствието и реда, и продължаватъ да кроятъ много непозволени планове“[27]. Тия обвинения, които намираме и у Селимински и които изхождали отъ владиката, откривали, разбира се, пѫть за всички преследвания противъ Шишманоглу, та дори и за тѣхното изгонване. Въ меморандума който турското правителство отправило по тоя поводъ до австрийското, се казва: „Понеже съ това тѣхното пребиване въ Видинъ е вредно въ всѣко отношение, то цѣлото население е помолило за тѣхното отстранение и това е било предложено отъ тамошния управитель на В. Порта“.[28] Последната се съгласила на това предложение на видинския управитель, Хайрединъ паша, и предупредила за това австрийския посланикъ въ Цариградъ: „Поведението на казанитѣ Шишманоглу е наистина една сериозна работа и, преди още да е станало нѣкое по-нататъшно нещастие, трѣбва тѣ да се отстранятъ отъ ония мѣста, което е необходимо и съобразно съ съвсемъ особеното приятелство, за което австрийския дворъ при всѣки случай дава доказателства на В. Порта . . . В. Порта има сега намѣрение да заповѣда на казания управитель, да отстрани преди всичко двамата Шишманоглу отъ оная страна . . . Ние молимъ обаче Ваше Превъзходителство съ настоящия меморандумъ, да наредите изрично до Галацкия (австрийски) консулъ, щото той да се въздържа отъ всѣка намѣса въ случая, т. е. относно изгонването на въпроснитѣ лица“.[29]

Разбира се, че австрийското правителство направило постѫпки за защита на своитѣ поданици. Единъ отъ братята Шишмановичъ се явилъ въ Цариградъ и успѣлъ да изясни работата.[30] Издадена била отъ новия великъ везиръ заповѣдь на 1 юлий 1846 г. до видинския валия, въ която се казвало, че „повдигнатитѣ противъ братята Шишмановичъ обвинения сѫ невѣрни, че тѣ сѫ честни и почтени търговци, така че насилията надъ тѣхъ трѣбва да престанатъ и да се оставатъ въ Видинъ свободни да търгуватъ".[31] Обаче тая заповѣдь не била по нѣкоя причина приведена въ изпълнение дълго време. Нѣщо повече. Ние узнаваме, че търговцитѣ Шишманоглу били принудени, подъ натиска на преследванията, преди 21 септемврий с. г. „да изоставятъ търговското си предприятие въ Видинъ и да напуснатъ града".[32] Австрийското правителство отдавало обаче голѣмо значение на инцидента Шишманоглу, защото считало, че се засягатъ съ него голѣми австрийски интереси: „отъ неговото разрешение, казва австрийския цариградски посланикъ, зависи не само сѫществуванието на една търговска кѫща, важна за нашата Дунавска търговия, която вече 15 години е сѫществувала въ Видинъ и се наслаждавала безпрепятствено отъ всички договорномѣрни улеснения; но той ще има да се отрази сѫщо върху престижа на императорското кралско правителство и върху положението на всички императорски кралски поданици въ ония мѣста".[33] Поради това то зело мѣрки за благоприятното изравняване на въпроса. Валията Хайрединъ паша се мѫчилъ да представи първенцитѣ Шишманоглу за инициатори на безредицитѣ станали въ Видинъ.[34] Рапортитѣ обаче на консулския австрийски агентъ въ Бѣлградъ, Доброславичъ, и на австрийския Галацки консулъ, Хуберъ, и други сведения, добити отъ австрийската легация въ Цариградъ, правели много вѣроятно, че „Хайрединъ паша самъ е предизвикалъ безредицитѣ, или пъкъ, че все пакъ дотолкова е виновенъ, че е допусналъ да бѫде използуванъ при това като орѫдие отъ интригантския и фанатиченъ гръцки владика Кирилъ."[35] Наредъ съ направенитѣ постжпки предъ В. Порта, австрийския цариградски посланикъ натоварилъ консула Хуберъ, да се отправи на самото мѣсто и да събере точни сведения по въпроса, като опита миролюбивото му уреждане. Съ сжщата задача е билъ натоваренъ и преводчикътъ при легацията въ Цариградъ, von Steindl, който тогава заминавалъ за Оршова, и за цельта билъ снабденъ съ специално писмо отъ в. везиръ Решидъ паша до валията Хайрединъ паша. Неговата задача трѣбвало да бжде „да издири истинския поводъ и инициаторитѣ на заповѣданитѣ противъ братя Шишмановичъ насилия, вината, която евентуално последнитѣ носатъ затова, да уясни, въ каква връзка стои тая работа съ движенията, които и по настоящемъ ставатъ между една часть отъ населението на Видинъ, при всичко че, както казанитѣ императорски кралски поданици, така и тѣхнитѣ родители сж отдалечени отъ града“.[36]

---

[26] W. St. A. Türkei VIII f. 22, графъ Stürmer до Външното Мининистерство въ Виена, Constantinopel 1 Juli 1846.

[27] Вж. Меморандума на В. Порта до австрийския посланикъ отъ 6 III 1846, тукъ по-горе заб. 1.

[28] Пакъ тамъ.

[29] Пакъ тамъ.

---

[30] W. St. A. Türkei VIII f. 22, графъ Stürmer до Външното Министерство въ Виена, Constantinopel 1 Juli 1846.

[31] Пакъ тамъ.

[32] W. St. A. Türkei VIII f. 24, предписание на австрийския посланикъ въ Цариградъ до преводчика von Steindl, Constantinopel 21 IX 1846.

[33] Пакъ тамъ.

[34] Пакъ тамъ.

[35] Пакъ тамъ.

Протеститѣ на видинскитѣ българи и продължаването на брожението и вълнението между тѣхъ противъ гръцкия владика, а не по-малко и постжпкитѣ и уясненията на австрийския посланикъ принудили най-подиръ В. Порта да уволни презъ октомврий 1846 видинския валия Хайрединъ паша, като го замѣсти съ по-раншния Хюсеинъ паша, и да отстрани митрополита Кирила[37]. Последвалиятъ следъ това рапортъ на преводчика von Steindl за неговата мисия въ Видинъ потвърдилъ наложителностьта на тия промѣни, като доставилъ обширни и точни „данни за безсъвестната дейность на управителя Хайрединъ паша и на неговитѣ сателити, както и на гръцкия митрополитъ Кирилъ“[38]. Тия промѣни внесли найподиръ успокоение между населението въ Видинъ и се изпълнила и надеждата на австрийския посланикъ von Stürmer, че „ще въздействуватъ и върху сждбата на братя Шишмановичь които отъ тъй нататъкъ необезпокоявани ще могатъ да се върнатъ въ Видинъ и да се отдадатъ на своитѣ занятия“[39].

Действително, Шишмановци се прибрали следъ това пакъ въ Видинъ и отдали на своята търговия, която ще да е била значително разстроена отъ преживѣнитѣ затруднения, и тѣхното материално положение доста влошено. Не напраздно казва Селимински, че тѣ пръснали голѣма часть отъ своето състояние, за да спасятъ баща си отъ заточение[40]. Две години следъ това въ 1848 г. семейството било постигнато отъ нещастие: единъ отъ синоветѣ на Мануилъ Шишманоглу, Петракъ, се поминалъ, оплакванъ отъ цѣлия Видинъ и отъ застарѣлия си вече баща[41]. Въ негова память за неговата смърть били написани две стихотворения отъ Славейковъ и Пишурка, въ които се изтъкватъ неговитѣ качества и заслуги и отъ които се вижда, че той е взималъ голѣмо участие въ народнитѣ и обществени работи на родния си градъ. Славейковъ казва между другото:

---

[36] Пакъ тамъ.

[37] W. St. A. Türkei VIII f. 24, рапортъ на графъ Stürmer до Външното Министерство въ Виена, Constantinopel 4 XI 1846. — Г. Г. Димитровъ, ц. с. I. 318,

[38] Вж. приведения въ предидущата заб. рапортъ на графъ Stürmer.

[39] Пакъ тамъ.

„Като са пѣни говори водата:
Паднѫ, паднѫ на Дунавъ звѣздата.
Петракъ Мѫдрый Шишмановъ единъ.

. . . .

Цѣлый Видинъ мало и големо
Гласомь плаче и рожденно нѣму.
Съ Видинъ ведно тѫжна Българіа
Милно плаче своѭ неволѭ
Че умира ней заслужный сынь.

1849 Јулія 1. Вратца“[42].

У Пишурка пъкъ четемъ следниѣ редове:

„На все да сѫ жалостни
Защ' умира Петракъ единъ
Български и Шишмановъ сынь
На Българи любезный
Зато Видинци станаха
Свѣщи въ рѫцѣтѣ земаха
Събраха се вси у купъ
Да погребатъ Петрак' мудра,
Того Българина умна,

---

[40] Библиотека I стр. 59.

[41] Ив. Д. Шишмановъ, Баща ми, стр. 320 заб. 1.

[42] Смърть Петракя Шишманова Видинца. Съчинилъ Петко Р. Славейковъ, вж. „Цариградски Вѣстникъ“ отъ 13 августъ 1849 бр. 60.

И неговіатъ честенъ трупъ.
. . . .
. . . .
Напредъ пѣе Владика,
Старый отецъ жално вика
И сосъ него всички плачатъ.
. . . .
Сълзы ронатъ като киша
Кат' ся въ гроба заноси
Единъ такъвъ добродѣтель
Българомъ скоро даватель
Кой що отъ нег' запроси
Дѣцата милно пѣваха
Священницы вси выкаха
Господь днесъ упокои
Раба твоего Петракя
И съ покойна его майкя
Представи предъ престолъ твой.
Въ Ломъ 1849 8 вріа 25“[43].

Съ отстранението на митрополита Кирила и уволнението на губернатора Хайрединъ паша и замѣстването му съ стария Хюсеинъ паща настжпило въ Видинъ успокоение, но не за дълго време. Патриаршията изпратила за видински владика гърка Венедиктъ (1846—51), който се оказалъ достоенъ наследникъ на своя предшественикъ. Голѣмъ користолюбецъ и интригантинъ, той всѣкакъ се стараелъ да спечели благоволението на мѣстнитѣ турски власти, привлѣкълъ на своя страна часть отъ видинскитѣ чорбаджии и така свободно прокарвалъ своитѣ желания и стремежи. Той е билъ още младъ човѣкъ и се държалъ при това така недостойно, че извикалъ общо възмущение и негодувание у населението. Особено изпъкнали всички тия негови качества въ време на възстанието презъ 1850 г., избухнало като реакция противъ суровоститѣ и изнудванията на турскитѣ власти въ Видинско Берковско и Ломско.[44] Вмѣсто покровитель и защитникъ на своето паство той се явилъ сега като неговъ врагъ, обвинитель и най-ярькъ сътрудникъ на турската власть.

---

[43] Погребеніето на Петракя Видинца, съчиненно отъ Кръстя С. Пишурка, вж. „Цариградски Вѣстникъ“ отъ 12 ноемврий 1849 бр. 73.

[44] W. St. A. Consularbeiricht aus Widdin № 28, 18 VI 1850. Consularberichte aus Galatz № 448 отъ 15 VI 1850, № 485 22 VI 1850, № 522 29 VI

На 25 юний за Видинъ билъ изпратенъ съ войскаФерикъ Али Риза паша, който съ тактъ и великодушие успѣлъ скоро да успокои и потуши въстанието.[45] Една 20-членна българска депутация отъ възстаналитѣ мѣста заминала за Цариградъ, за да изложи на самото правителство своитѣ болки и оплаквания. Видинци сжщо искали да участвуватъ съ свой представитель въ тая депутация и избрали единъ виденъ български търговецъ отъ Видинъ, който може да се предполага, че е билъ останалиятъ отъ братята Шишманоглу, Александъръ Шишмановъ, проявенъ вече, както знаемъ, съ своето родолюбие. Обаче губернаторътъ Мехмедъ Зия паша, който се страхувалъ за себе си, заповѣдалъ да не се пропуща той да замине; а владиката Венедиктъ, не по-малко гузенъ за своитѣ дѣла, протестиралъ противъ тоя изборъ, и така се осуетило заминаването на видинския представитель за Цариградъ.[46] Обаче българската депутация се отправила въ турската столица и изложила оплакванията на населението противъ данъчнитѣ изнудвания и своеволия на турскитѣ чиновници и на видинския владика, за който преди осемь години се събирала владищина 1 пиастъръ, а сега 9 пиастра. Губернаторътъ, Зия паша, билъ уволненъ и замѣненъ съ Али Риза паша, за кметъ на Видинъ билъ назначенъ Рашидъ ефенди, а отъ Цариградъ на 23 октомврий билъ изпратенъ специаленъ анкетьоръ, Наилъ бей, да разследва смутоветѣ и изстжпленията противъ християнитѣ.[47] Обаче между тия трима турски властници въ Видинъ се появили голѣми разногласия и умраза, които пра-

---

1850, № 577 6 VII 1850. Bericht aus Constantinopel, Eduard von Klezl an d. Aüssere Ministerium in Wien № XIII A-D Constantinopel 22 VI 1850. — Д. Мишевъ, България въ миналото, стр. 357. — Вл. Тодоровъ Хиндаловъ, ц. с. II стр. 150—160

[45] W. St. A. Consularberichte aus Galatz № 662 19 VII 1850, № 711 27 VII 1850. Consularbericht aus Belgrad CCLXXXXI 14 VIII 1850. Berichte aus Constantinopel, Ed. von Klezl an d. Aüssere Ministerium in Wien, Bujukdere 21 VIII 1850, № 25 A-B; 26 VI 1850 № 14 A-C; 31 VII 1850 № XXIII A-D. — Вл. Тодоровъ-Хиндаловъ, ц. с. стр. 160.

[46] W. St. A. Berichte aus Constantinopel, Ed. v. Klezl an das Aüssere Ministerium in Wien, № XXVI A-C, 14 VIII 1850; № XXXIIX A-D, 2 X 1850. Consularber. aus Galatz № 711 27 VII 1850; № 752 3 VIII 1850; № 790 10 VIII 1850.

[47] W. St. A. Consularber. aus Galatz № 804, 12 VIII 1850. Berichte aus Constantinopel, Ed. v. Klezl an d. Aüssere Ministerium in Wien, Bujukdere 14 IX 1850 № 32; 23 X 1850 № XLV A-C. — Вл Тодоровъ-Хиндаловъ, ц. с. стр. 170—71 № 11.

вили невъзможна общата работа въ неспокойния вилаетъ. Но „къмъ този вирваръ, разказва тогавашниятъ австрийски консулъ въ Русчукъ, Rössler, се присъединява още единъ — четвърти смущаващъ елементъ, който ми се вижда най-опасенъ. Това е гръцкия видински митрополитъ, единъ още младъ човѣкъ, който, използувайки раздвоението на турскитѣ голѣмци, подклажда по-силно огъня на раздора. Той задоволява по своеобразенъ начинъ прищевкитѣ на всѣки отъ тѣхъ а особено стои на довѣрена нога съ Наилъ бей; и той умѣе така да рисува предъ наивнитѣ турци революционнитѣ планове и проекти за превратъ на българскитѣ християни, тъй че тѣ бързатъ най-много да арестуватъ ония лица, които владиката сочи за опасни; а тоя не се забавя пъкъ да предизвестява и подклажда българитѣ, да бдятъ срещу преследванията на турцитѣ, които решили сега тѣхното пълно подчинение. И когато турскитѣ полицаи дойдатъ да арестуватъ нѣкого, намиратъ или отчаяна съпротива на означенитѣ жертви, или че тѣ сѫ избѣгали отъ отечеството си; а това пашата и съветницитѣ му тълкуватъ като знакъ на предстояще възстание и така подлъгани, действуватъ по начанъ, щото да извикатъ сами революция. Тая двойна роля на българския владика е доказана, и за властитѣ въ Видинъ не е вече тайна, но раздорътъ между тѣхъ прѣчи да се тури край на това положение.“[48] Съ тия свои интриги владиката Венедиктъ успѣлъ не само да спечели довѣрието на анкетьора Наилъ бей, но да влѣзе подъ кожата и на губернатора Али Риза паша, който въ единъ свой рапортъ до В. Порта отъ августъ 1850 г. го нарича „вѣренъ нашъ държавенъ служитель“, а съ това и да го отдѣли отъ българското население, къмъ което той почналъ да се отнася сега съ недовѣрие.[49]

Въ последствие на това презъ зимата и пролѣтьта на 1851 г. започнати били отъ Риза паша и Наилъ бей масови арести на влиятелни българи въ Видинъ и Видинско, „които ставатъ, както се говори, предимно по внушение на гръцкия владика, преданъ всецѣло на турския принципъ“[50]. Между българитѣ се започнало пакъ брожение и недоволство, тѣ на тълпи се явили въ Видинъ предъ конака на Риза паша и после предъ чорбаджиитѣ и владиката, и искали прилагане на танзимата и спиране на своеволията. Народа хвърлялъ вината върху чорбаджиитѣ и особено върху владиката, когото „не обичалъ поради луксозния му и разпуснатъ животъ“.[51] Деветнадесеть души отъ така арестуванитѣ били изпратени въ края на мартъ подъ стража въ Цариградъ за заточаване. „Това твърде много зарадвало българитѣ, защото тѣ вѣрвали, че арестуванитѣ ще използуватъ случая да освѣтлятъ В. Порта за интригитѣ на чорбаджиитѣ и владиката и ще издействуватъ тѣхното сваляне или смѣняване и наказанието на виновнитѣ турски чиновници“.[52] Поради всичко това умразата на населението срѣщу владиката е била голѣма и, споредъ австрийския агентъ Ваха, „ожесточението противъ владиката и чорбаджиитѣ не знае сега вече граници и само липсва случай, за да се изрази то на дѣло. Начинътъ на живота на първия, който е наистина за укоряване и никакъ не подхожда на достойнството на единъ владика, подига още повече желанието на народа, да бѫде той отстраненъ оттукъ“[53].

---

[48] W. St. A. Consularbericht aus Rustschuk № 37 19 IV 1851.

[49] Вл. Тодоровъ-Хиндаловъ, ц. с. стр. 172 № 13.

[50] W. St. A. Consularbericht aus Rustschuk № 14 6 IV 1851. Вл. Тодоровъ-Хиндаловъ, ц. с. стр. 172-3 № 14.

Надеждитѣ на българитѣ не останали напразднп. Въ края на априлъ В. Порта уволнила видинския кметъ Рашидъ ефенди, отзовала своя анкетьоръ Наилъ бей, а говорело се вече и за уволнението на губернатора Риза паша, та и за смѣняването на гръцкия владика Венедиктъ. Освенъ това, изпратенъ билъ новъ комисарь, Шекибъ ефенди, бившъ турски посланикъ въ Виена, да анкетира положението въ Видинъ и Видинско.[54] Ожесточението на населението се изразило и въ убийството на двама чорбаджии, Сарафъ Нико отъ Ломъ Паланка и Дѣдо Стоянъ отъ Рахово, турски орѫдия, които подучвали властитѣ да произвеждатъ арести, безъ да могатъ убийцитѣ да бѫдатъ издирени.[55] Видинския валия Риза паша и владиката Венедиктъ чувствували вече да се колебае почвата подъ краката имъ.[56] Обаче както изтъква въ единъ свой докладъ австрийския консулъ въ Русчукъ, Реслеръ, въ Видинско би могло дә настѫпи пъленъ миръ и успокоение, само ако не е голѣмата умраза на българитѣ противъ владиката и неговитѣ привърженици.[57]

---

[51] W. St. A. Consularber. aus Galatz № 248 12 III 1851.

[52] W. St. A. Bericht aus Constantinopel, Ed. v. Klezl an das Aüssere Ministerium in Wien № XXV A — F Constantinopel. 2 IV 1851. Consularbericht aus Galatz № 294, 22 III 1851. Consularber. aus Widdin 31 III 1851. Вл. Тодоровъ Хиндаловъ, ц. с. стр. 173 № 15, 161.

[53] Пакъ тамъ.

[54] W. St. A. Consularberichte aus Rustschuck № 51, 1 IV 1851; № 46, 26 IV 1851.

[55] W. St. A. Consularbericht aus Rustschuk von 1 Juni 1851.

Въ първитѣ дни на юний пристигналъ въ Видинъ правителствениятъ комисарь Шекибъ ефенди и веднага започналъ своята анкета. Той действувалъ строго спрѣмо провиненитѣ мусулмани. Наредилъ да се теглятъ въ Цариградъ подъ отговорность уволненитѣ Найлъ бей и Рашидъ ефенди. „Понеже въ тая драма внушенията на гръцкия владика къмъ турскитѣ власти сѫ играли главна роля“, комисаря заповѣдалъ да бѫдатъ арестувани вече около 70 души отъ уличенитѣ при това лица отъ турската партия, между тѣхъ нѣколко най видни граждани на Видинъ, а сѫщо управителя на Бѣлоградчикъ.[58] Шекибъ ефенди посрещналъ видинския владика съ ледена обноска. Владиката билъ подлаганъ всѣкидневно на обстоенъ разпитъ. Сѫщиятъ правилъ всичко възможно за да добие благоволението на комисаря, и наистина успѣлъ да смегчи неговото ледено отношение. Обаче, казва консулъ Реслеръ, „българитѣ, които ненавиждатъ тоя свой церковенъ глава, биха погледнали много зле на неговото оставяне на досегашния му постъ, и въ такъвъ случай очакването отъ нововъведенията не биха се оправдали.“[59]

По такъвъ начинъ митрополитъ Венедиктъ се явявалъ съ своята пакостна дейность като единъ отъ най-главнитѣ виновници за теглилата и недоволството на видинскитѣ българи. Той станалъ така невъзможенъ за Видинъ. Действително, Шекибъ ефенди заповѣдалъ да бѫде той изгоненъ и въ първитѣ дни на октомврий той напусналъ Видинъ и се отправилъ за Цариградъ.[60] Скоро следъ това е билъ уволненъ и губернатора Риза паша и на негово мѣсто назначенъ Мустафа

---

[56] W. St. A. Consularbericht aus Rustschuk № 85, 16 V 1851.

[57] W. St. A. Consularbericht aus Rustschuk № 46, 26 IV 1851.

[58] W. St. A. Consularberichte aus Rustschuk № 163, 6 VI 1851; № 156, 27 VI. 1851; № 116, 1 VI 1851.

[59] W. St. A. Consularberichte aus Rustschuk № 163, 6 VI 1851; № 208, 3 VIII 1851.

[60] W. St. A. Consularbericht aus Rustschuk № 330/12, 4 X 1851.

Зарифъ паша, който къмъ края на ноемврий пристигналъ и заелъ тържествено своя постъ.[61]

Новиятъ видински валия Зарифъ паша се оказалъ безтактенъ и предизвикателенъ човѣкъ, и съ своитѣ своеволия въ събирането на данъцитѣ и отношението си къмъ българитѣ навлѣкълъ си общата умраза. Ето какво четамъ за него въ едно донесение отъ Видинъ до консула Dr J. Barbieri въ Русчукъ: „Пристигането на Н. Пр. Мустафа Зарифъ паша е промѣнило всичко въ тоя градъ (Видинъ); тоя фанатиченъ човѣкъ е поискалъ да промѣни, да противоречи и да развали добрия редъ, хармонията и мира, установени съ толкова трудъ отъ Н. Пр. Шекибъ ефенди, поискалъ е, безъ достатъчни основания, да малтретира и бие българитѣ, и да се покаже много скоро като тѣхенъ тиранинъ и пристрастенъ защитникъ на отоманитѣ, още яничари въ Видинъ; искалъ е да действува своеволно и деспотически. Недоволството и отчаянието наново сѫ се подновили въ сърдцата на българитѣ, а отъ друга страна фанатизмътъ и умразата сѫ се увеличили у болшинството отъ зле настроенитѣ отоманци и, ако работитѣ вървятъ по тоя начинъ, въ кратко време ние бихме имали нещастието да видимъ отвратителни последици“. Зарифъ паша дошълъ въ конфликтъ и съ Шекибъ ефенди, който изглежда, че аспиралъ за неговия постъ и, като заминалъ за Цариградъ, подействувалъ противъ него, така щото, следъ четири месечно само служене въ Видинъ, въ февруарий 1852 год., Зарифъ паша билъ уволненъ и замѣненъ съ Васифъ паша, следъ малко обаче (презъ априлъ) пакъ наново възстановенъ за видински губернаторъ,[62] за да бѫде обаче не дълго следъ това наново смѣненъ съ Сами паша, който въ септемврий 1852 г. действува смѣло и самоувѣрено като видински валия.[63]

За уравнение на църковнитѣ работи въ Видинъ патриаршията делегирала презъ декемврий Русенския епископъ Синесий, който намѣрилъ голѣми бъркотии, оставени отъ изгонения Венедикта. Следъ това презъ началото на 1852 г. Венедиктъ е билъ замѣненъ съ гърка Паисий, при което желанието на българитѣ за роденъ архиерей съ опредѣлена заплата не било удовлетворено. Тоя новъ видински владика Паисий (1852 — 1868) тръгналъ по стжпкитѣ на двамата свои предшедственици, образувалъ си партия между българскитѣ първенци, държалъ се винаги съ валията и съ властьта, и достигналъ до тамъ, че станалъ турско шпионско орждие и клеветникъ на своитѣ пасоми, съ което заздравилъ положението си, защото билъ всѣкакъ подържанъ отъ турската власть, но извикалъ противъ себе си недоволството и умразата на българитѣ.[64]

---

[61] W. St. A. Consularberichte aus Rustschuk № 373/15 29 X 1851; № 485/18, 4 XII 1851

[62] Вж. писмото на Dr J. Barbieri отъ 26 дек. 1851 до Шекибъ ефенди въ Цариградъ у Вл. Тодоровъ Хиндаловъ, ц. с. стр. 176-177 № 19. — W. St. A. Consularberichte aus Rustschuk № 429/19, 4 XII 1851; № 455/21, 19 XII 1851; № 54/7, 8 II 1852; № 209/19, 30 IV 1852.

[63] W. St. A. Consularbericht aus Rustschuk № 532/18, 28 IX 1852.

Тия събития и особено бързитѣ смѣни на управляващитѣ лица показватъ, колко смжтно и неспокойно е било положението въ Видинъ и Видинско въ началото на петдесетьтѣ години отъ деветнадесетия вѣкъ. Сведенията за семейството Шишманоглу презъ тия неспокойни години сж малко. Обаче ние имаме основание да приемемъ, че неговото държане по отношение на общественитѣ и народни работи не се е промѣнило въ сравнение съ по-рано. Ние предполагаме, че тъкмо Александъръ Шишмановъ е билъ избранъ отъ видинци презъ есеньта на 1850 г., за да замине съ българската делегация отъ Видинско, като представитель на градъ Видинъ за Цариградъ, но поради пречкитѣ на губернатора Зия паша и на владиката Венедиктъ неговото заминаване било осуетено.[65] Забележително е, че тъкмо презъ тая сжщата година се повдигатъ известни съмнения относно дейностьта на братята Шишмановъ, и то отъ руска и австрийска страна. Рускиятъ агентъ Коцебу съобщилъ на австрийския букурешки агентъ, фонъ Тимони, че Срацимиръ Шишмановъ отъ Темешваръ билъ изпратилъ презъ декемврий 1849 г. нѣкаква парична пратка за Видинъ до своя братъ Александъръ Шишмановъ. Разбира се, че тая пратка трѣбва да е била съ съмнителенъ характеръ и съ непозволена цель, та да обърне внимание върху си. Каква е била цельта ѝ не се съобщава, но може да се предполага, че е била революционна или противодържавна. Австрийския канцрерь, князъ Метернихъ, заповѣдалъ да се направятъ по въпроса издирвания, които не дали обаче никакъвъ резултатъ. Бѣлградскиятъ австрийски консулъ, Майерхоферъ, който е билъ натоваренъ съ тая задача, докладва следното: „За паричната пратка за Видинъ, която, споредъ единъ рапортъ на агента фонъ Тимони, въ изтеклия декемврий била извършена отъ Темешваръ, азъ не можахъ абсолютно нищо да разузная. Тукашния търговецъ на колониални стоки, Шишманъ, стои наистина въ търговски връзки съ своя братъ въ Видинъ, изпраща отъ време на време стоки до него, обаче, тѣзи пратки ставатъ винаги презъ Оршова, а не презъ Панчова или презъ нѣкое друго съседно мѣсто и, доколкото азъ узнахъ по повѣрителенъ начинъ, изпращане на пари презъ границата за Турция не е ставало“.[66]

---

[64] W. St. A. Consularbericht aus Rustschuk № 429/19, 4 XII 1851. П. Никовъ, Възраждание, стр. 200-201. Видински Митрополитъ Неофитъ, ц. с. стр. 41-42 Г. Г. Димитровъ, ц. с. I. 318-321.

[65] Вж. тукъ по-горе стр. 97.

Отъ тоя рапортъ ние узнаваме, че търговската кѫща Шишмановъ въ Видинъ е продължавала, както и по-рано, да работи и е имала клонъ въ Темешваръ. Обаче, наскоро настѫпили нови катастрофални за нея сътресения. Събитията въ надвечерието на Кримската война презъ 1853 г. дразнели и възбуждали силно фанатизма на мусулманитѣ. Въ Ломъ-Паланка това раздразнение взело голѣми размѣри, а заедно съ това и притѣсненията надъ европейскитѣ търговци и особено надъ християнската рая. И забележително е, че въ тия притѣснения участвували самитѣ турски власти. На Александъръ Шишмановъ почнали да правятъ най-голѣми пречки въ търговскитѣ му предприятия, съ което му се нанасяли грамадни загуби. Неговитѣ агенти въ Ломъ-Паланка, Илия Цановъ и Перо Гарашанинъ, въпрѣки сѫществуването на валиденъ наеменъ договоръ, били изгонени отъ тѣхното жилище и дори арестувани, съ което се спрѣло за три дни товаренето на единъ пристигналъ дунавски параходъ и Шишмановъ се излагалъ на една рекламация-магазинажъ отъ страна на параходното дружество за 2000 пиастри. Като австрийски поданикъ, Шишмановъ поискалъ защита отъ австрийския агентъ въ Видинъ, който наистина се намѣсилъ. Видинския валия Сами паша правилъ, обаче, опозиция и едва следъ дълги настоявания на агента уволнилъ ломския мюдюринъ, за да го възстанови, обаче, следъ четири дена пакъ, и обещалъ да издействува обезщетение за загубитѣ на Шишмановъ. „Сѫщевременно Сами паша обвинилъ Александъръ Шишмановъ, че бунтува раята въ околностьта на Ломъ-Паланка“ и на искането на агента за доказателства, той посочилъ само едно писменно обвинение на ломскитѣ турци, които обвинявали при това Шишмановичъ въ най-смѣшни работи“. Най-после той се задоволилъ само да помоли агента, „съ добро да внуши на последния да се предпазва отъ твърде громки политически изявления“. Може да се предполага, че въ основата на тая представа на валията за Шишманова, като предатель, ще е лежала, както и преди, нѣкоя рекомандация на гръцкия владика Паисия, както и отношенията между двамата, за които ние, обаче, нѣмаме прѣки сведения. Характерни сѫ въ всѣки случай за трудното положение на Шишманова спрѣмо турската власть въ онова време думитѣ, съ които австрийския видински агентъ завършва своя рапортъ по тоя случай до своето началство, именно: „При всичко че Сами паша си дава видъ, какво не ще предприема вече нищо противъ Шишмановичъ, азъ съмъ все пакъ убеденъ, че тласканъ отъ подозрителна загриженость и страхъ, той по никой начинъ не ще престане да обвинява сѫщия въ Цариградъ въ бунтовнически убеждения. Сѫщото се случи вече съ фамилията Шишмановичъ още при Хайрединъ паша.“[67]

---

[66] W. St A. Consularbericht aus Belgrad № 35/г, Темешваръ 1 II 1850 (S. Meyerhofer an Fürst F. Schwarzenberg).

Може би тия враждебни отношения на мѣстната власть, па навѣрно и настѫпилата Кримска война, принудили, види се, Александъръ Шишмановъ да напусне своя роденъ градъ и да пренесе своята търговска кѫща въ Свищовъ, дето се установилъ, както се вижда, презъ течение на 1855 г.[68] И въ Свищовъ той застаналъ начело, като единъ отъ първитѣ граждани, и развилъ обществено-родолюбива дейность. На 30 януарий 1855 г. въ Свищовъ било открито първото българско читалище, на което Ал. Шишмановъ станалъ първиятъ председатель.[69] На следната година, въ началото на януарий, когато въ Свищовъ избухнали смутове и изстѫпления на мусулманското население противъ поставянето на камбани въ българската църква, предъ опастностьта отъ по-голѣми нещастия, Ал. Шишмановъ се обърналъ отъ името на свищовската българска община къмъ австрийския консулъ въ Русчукъ за съдействие, по чието ходатайство русенския валия, Саидъ паша, се намѣсилъ и взелъ мѣрки, които докарали успокоение на смущенията.[70] Когато презъ 1860 г. великия везиръ Мехмедъ Кабразлѫ тръгналъ да пѫтува изъ България, за да анкетира положението и причинитѣ за недоволството на българитѣ, и свищовци приготвили една жалба до него съ изложение на своитѣ оплаквания и желания. Тая жалба въ преписъ и при писмо, подписано отъ Димитраки х. Ивановъ, Д. Ив. Кабакчиевъ и Александъръ Е. Шишманоглу, била изпратена на Цанко Тодоровъ въ Видинъ, който, като я прегледа и удобри, ца я препрати въ Нишъ, отъ дето пъкъ да се изпроводи преписъ до всички български градове и паланки.[71] Отъ едно писмо отъ следующата година ние узнаваме, че въ Свищовъ имало раздвоение между стари и млади и че Ал. Шишмановъ застаналъ на страната на първитѣ, за което автора на писмото изказва своето учудване по следния начинь: „се чудíхъ убо повечí за Ал. Шишмановíча какъ да бъдí отъ старите Енíчарскí духове. А какъ азí нí гледамъ съ добро уко учíтелатъ защото то като ученъ требова да умерí работíте като са утаквозí состоíанíе а не да турí раздворъ помежду, щото съсъ едíнъ начíнъ требова да стане угоденъ í на едните í на другите.“[72]

---

[67] W. St. A. Consularbericht aus Rustschuk, Lenk an Rössler, № 152 Widin 27 VI 1853, ad. № 10 Rustschuk 8 VII 1853.

[68] Въ едно свое писмо отъ юний 1875 г. Д. Е. Шишмановъ казва, че се раздѣлилъ отъ своитѣ видински съграждани преди 20 години, значи, въ 1855 г.; вж. Архивъ на Възраждането. Н. Б. С. Видинъ № 14, Училищно Дѣло № 1838, писмо до видинското училищно настоятелство отъ 14 юний 1875.

Срацимиръ Шишмановъ, който видѣхме, че водилъ клона на търговското предприятие въ австрийския банатъ, продължавалъ да живѣе и работи въ Темешваръ, дето го заварилъ Г. С. Раковски, когато пристигналъ тамъ презъ есеньта 1856 г. На следната година Раковски отправилъ до него едно писмо, което представя известна характеристика за него и ние го предаваме тукъ изцѣло.[73]

---

[69] Ст. Аргировъ, Най-старото българско читалище (въ Свищовъ), въ „Родна Култура“, органъ на читал. съюзъ въ България, г. I, кн. I, юлий 1924 стр. 6. Ив. Д. Шишмановъ, Баща ми, стр. 322.

[70] W. St. A. Consularbericht aus Rustschuk № 1/28, 20 I 1757.

[71] Архивъ на Възраждането. Н. Б. С. Видинъ II А 1. № 118, писмо отъ Свищовъ 11 VI 1860.

[72] Архивъ на Възраждането. Н. Б. С. II В. 4133, писмо на А. Кановичь до Братíа А. Крествíчи въ Свищовъ, Браила 29 V 1861.

„24-та марта Новъ Садъ.

Родолюбивый Г. С. Шишмановъ.[74]

„Въ наше кратковременно въ Темешваръ съставанье душевно чювствувахъ благодареніе вашего ради познанства, и желаіѫхъ и сега тамо да додѫ вѣдно съ Г. Д. Медаковича, нъ време не мя прощава, понеже ся занимавамъ в'приготовленіе Горскаго Пѫтника, кто слѣдъ мало щѫ почнѫ напечатати, и списаніе на еднѫ другѫ общеполезнѫ книгѫ; на нашѫ отнасяемѫ писменность, виште съдържаніе нейно въ приключенаіѫ бѣлѣжкѫ — Отецъ Ниофитова граматъ щѣхъ да вы сега испроводіѫ, но още ми е потрѣбна — Моля вы ако не ви е досадно, проводете ми с' Г. Д. Медак. Юрый Венелиновѫ Историіѫ, Древній и нынѣшній бьлгари — и особно другы единъ неговъ томъ, кто у вашѫ книгохранителницѫ видѣхъ, кой съдьржава критіка за Бьлгарскѫ книжевность. Нуждни ми сѫ за вышеречное списаніе — Азъ почто напечатѫ Горскіи Пѫтникъ, имамъ намѣреніе да дойдѫ в' Темешваръ, за да приглѣдамъ тамошнаіѫ Библиотекѫ и най-наче да идѫ въ Бьлгарския окрьстни тамъ села, негли щѫ открііѫ нѣкоіѫ драгоцѣннѫ нашѫ древность отнасяема за языкъ нашъ и пр. — Тогава видѣщѣмъ ся съ Божѫ воліѫ и донещѫ ви вашы книгы — Надѣіѫщъ се за испьлненіе моего желанія и оставамъ вашъ усьрданъ пріят. Г. С. Раковски".

Това писмо свидетелствува за ученолюбие и родолюбие и у този синъ на Емануилъ Шишмановъ, който е ималъ библиотека и на когото дори единъ Раковски пише съ тонъ на уважение, като го нарича родолюбивъ. Но и най-малкиятъ братъ, Димитъръ Е. Шишмановъ, баща на покойния проф. Иванъ Д. Шишмановъ, който свършилъ, както споменахме, търговска академия въ Темешваръ при брата си, проявява въ голѣма мѣра сѫщитѣ тия качества. Той не е ималъ, изглежда, наклонность къмъ търговията, а го привличала другъ видъ дейность. Като младъ момъкъ той постѫпилъ доброволецъ въ австрийската армия, сражавалъ се подъ генералъ Радецки при Новара (1849), получилъ сребъренъ медалъ за храбрость и известно време служилъ като гренадирски подофицеръ въ Прага[75]. Въ 1854 год. ние го намираме въ Будапеща, дето посещава унгарския театъръ, къмъ който чувствува особено влечение[76]. Следъ това той се прибира при брата си Александра, първо въ Видинъ и после въ Свищовъ, и се отдава на търговия и комисионерство. Като такъвъ и като представитель на нѣкои австрийски фирми, той посещава панаиритѣ въ България и, навѣрно, при такова едно пѫтуване презъ 1871 г. ние го виждаме да пристига въ Добричъ и Варна[77].

---

[73] Вж. писмо на Раковски до В. Добровичъ отъ Нови Садъ 13 X 1856. Б. Пеневъ, Г. С. Раковски. София 1917, стр. 40 — Архивъ на Възраждането. Н. Б. С.; архива на Г. С. Раковски 80, № 6792, стр. 54.

[74] Тукъ се чете очевидно: Родолюбивый Г[осподинъ] С[рацимиръ] Шишмановъ.

Освенъ като търговецъ въ Свищовъ той се подвизавалъ и като културенъ деятель — писатель. Той притежавалъ библиотека и написалъ преводъ на „Разбойници“ отъ Шилера (презъ 50-тѣ години на миналия вѣкъ), съставилъ една драма съ революционно съдържание „Добрый синъ“ въ 1857 г. и една нейна преработка въ 1868 г., въ която се явяватъ като действуващи лица х. Димитъръ и Ст. Караджа; една комедия „Пенчо Кърлежътъ“, играна после и на софийската сцена; една фантазия въ три действия „Добродетель и Злоба“, въ която действуващи лица сѫ само жени, и тя е единствена напечатана (Русе 1871). Освенъ това, голѣмъ феминистъ, Д. Ш. написалъ и една брошура: „Нѣколко думи за длъжноститѣ на мѫжа“, Русе 1871[77]. Той има заслуги и за подновяване въ 1867 г. на заглъхналото свищовско читалище, по който случай е държалъ и особена речь[79]. Особена страсть е чувствувалъ Д. Е. Ш. къмъ театра. На неговата инициатива се длъжи основаването още въ 1870 г. на първата сцена въ Свищовъ, която се открила съ представлението на Геновева, въ началото на което Д. Е. Ш. държалъ една дълга речь за значението на театра[80].

---

[75] Ив. Д. Шишмановъ, Баща ми, стр. 321.

[76] Вж. речьта му за театра, п. т. стр. 331.

[77] П. т. 321. Ив. Д. Шишмановъ, Първото българско търговско училище на Д. Е. Шишмановъ въ Свищовъ, „Училищенъ Прегледъ“ VIII (1930), кн. 4 стр. 349, 351. — Архивъ на Възраждането. Н. Б. С. Варна № 103 III А, 1, писмо на Добричката община до Варненската, Пазарджикъ 18 мартъ 1871.

[78] Ив. Д. Шишмановъ, Баща ми, стр. 321.

[79] П. т. 322, 323—332.

Въ своята спомената речь за свищовското читалище Д. Е. Ш. се явява като голѣмъ ревнитель за българската национална просвѣта и читалища[81]. Презъ 1873 г. отъ Видинъ поискали отъ него съдействие за намиране на учители и той ги улеснилъ, като при това писалъ на своя сестриникъ Ал. Н. х. Ангеловичь въ Видинъ и направилъ упрекъ, че общинитѣ не хаятъ съ време да си наематъ учители, „които като че ли сѫ нѣкое растение, което може на всѣка нива да се бере"[82].

Несполуки въ търговскитѣ предприятия опропастили найподиръ търговската кѫща Шишмановъ въ Свищовъ и Д. Е. Шишмановъ се принудилъ да търси въ друго поле прехраната си. Следъ търговското си опропастяване той предприелъ въ 1873 г. да открие първото търговско училище въ Свищовъ, но не успѣлъ; то просѫществувало само една година.[83] И презъ следващата година ние виждаме, той да се отдава вече на чиновничество: станалъ беледийски ковчежникъ (сандъкъ емини)[84]. Когато презъ лѣтото 1874 г. Атанасъ Илиевъ, следъ завършване на образованието си въ Чехия, презъ Свищовъ се завърналъ въ България, Д. Е. Ш., като турски чиновникъ, билъ натоваренъ отъ полицията да прегледа книгитѣ му, въ които се оказала строго забранената въ Турция брошура на П. Кисимовъ — България предъ Европа, Букурещъ 1866 —, която той прикрилъ и така го спасилъ отъ затворъ и преследване.[85] На 28 май и 13 юний 1875 г. Д. Е. Ш. билъ поканенъ отъ видинци да имъ стане учитель, като преподава и нѣмски и турски езици, на което той се съгласилъ: „Ви ми предлагате, казва той въ отговора си, едно нещо, което азъ отдавна съмъ крилъ въ сърдцето си безъ да ви го съобщѫ, и това просто отъ една зле разбрана срамежливость. Свята длъжность на сѣкиго е: да служи на родътъ си въобще, но по-свята става тя, ако е възможно да ся посвяти на рождениятъ градъ, — затова — както отначало казахъ — азъ на драго сърдце приемамъ да ся видѫ следъ 20 нещастни години пакъ въ обятията на милите ми съграждани, стига наградата ми да бѫде такава, която да обезпечава годишното смирено прихлѣбие на домочадието ми"[86]. Материалното положение на Шишманова е било твърде лошо, той е билъ и задлъжнѣлъ и моли видинци: „Присвенъ че съмъ сиромахъ, тукъ (т. е. въ Свищовъ. П. Н.) азъ се наслаждавахъ на почести и довѣрие... но не можахъ да плата единъ дългъ отъ 1000 гроша, още повече, че ступанката ми отъ притеглени болести е слаба и трѣба да я остава още малко въ Свищовъ съ срѣдства за препитание", та моли да му дадатъ 2000 гр. авансъ срещу заплатата, които после да изплати[87]). Следъ като подалъ оставка отъ касиерството, той заминалъ презъ юлий за Видинъ, като учитель съ 9000 гр. годишна заплата[88]. Таки М. Шишмановъ, както е билъ наричанъ той умалително, почналъ така да се подвизава на учителското поприще въ Видинъ[89], но не за дълго. Той скоро заболѣлъ и на 2 ноемврий го виждаме да моли училищното настоятелство за тридневенъ домашенъ отпускъ, нуженъ за „съвършеното ми оздравяване"[90]. Обаче презъ следващитѣ следъ това дни той починалъ, като оставилъ, изглежда, семейството си въ доста несносно материално положение. В. Храновъ, до когото се отнесло на 14 ноемврий видинското училищно настоятелство съ покана да заеме мѣстото на починалия, въ своя отрицателенъ отговоръ казва между другото и следното: „Съ голѣма жалость са извѣстихъ за ранната смѫрть на Вашиятъ учитель и сѫгражданинъ Такя Шишмановъ, въ лицето на когото губите единъ добъръ гражданинъ и учитель. Жално е наистина, на синца ни за загубата на Т. Шишманова, а най-вече на неговото тѫжно домочадіе, но нѣма що да са прави“[91].

---

[80] П. т. 332, 326—332.

[81] П. т. 323—332.

[82] Архивъ на Възраждането. Н. Б. С. Видинъ, № 13 Учил. Дѣло № 1791. Свищовъ 24 юний 1873.

[83] Ив. Д. Шишмановъ, Първото българско търговско училище, стр. 351.

[84] Арх. на Възр. Н. Б. С. Видинъ № 14 Учил. Дѣло № 1838, Писмо на Д. Е. Ш. до Видинското училищно настоятелство, Свищовъ 14. VI. 1875.

[85] Ат. Илиевъ, Спомени. София 1926, стр. 128.

---

[86] Арх. на Възр. Н. Б. С. Видинъ № 14, Учил. Дѣло № 1867, писма на Д. Е. Ш., до учил. настоятелство въ Видпнъ, Свищовъ 6. VI. 1875 г.; и № 1838, сѫщо отъ Свищовъ 14. VI. 1875.

[87] Арх. на Възр. Н. Б. С. Видинъ № 14, Учил. Дѣло № 1867, писмо отъ Свищовъ, 6 юний 1875.

[88] Пакъ тамъ писмо отъ Свищовъ, 20. VI. 1875.

[89] Архивъ на Възр. Н. Б. С. Видинъ. № 14, Учил. Дѣло № 1858, Видинъ 5 августъ 1875; № 1846, Видинъ 10 дек. 1875; № 1852, 5 ноемврий 1875.

[90] Арх. на Възр. Н. Б. С. Видинъ, № 14 Учил. Дѣло, № 1863 Видинъ 2 ноемврий 1875.

*

На края на тия редове налага се да се спремъ на още единъ въпросъ — тоя за произхода на Шишмановци, дали тѣ иматъ нѣкакво родствено отношение къмъ последната едноименна династия на второто българско царство. Ние имахме случай веднъжъ да зачекнемъ мимоходно тоя въпросъ, изхождайки именно отъ старото време, и отговорихме на него отрицателно[92]. Тукъ обаче, следъ като освѣтлихме по-подробно рода на новитѣ Шишмановци, налага се една корекция. Установи се, че рода Шишманоглу е старъ видински първочорбаджийски български родъ; свързанъ е, значи, съ Видинъ, дето е било, както е известно, бащиното землище и на старитѣ Шишмановци. Той се явява освенъ това въ връзки и съ гр. Темешваръ, въ областьта на който се бѣ заселилъ нѣкога, следъ падане на Търновското царство, като управитель на една унгарска крепость, Фружинъ, вториятъ синъ на царь Иванъ Шишмана, който следъ падането на България забѣгналъ въ Унгария[93]. Изглежда, че въ семейството Шишманоглу е имало известна традиция или пъкъ желание за такъва традиция, за връзка съ старитѣ Шишмановци, защото ние виждаме, че стариятъ Емануилъ Шишманоглу първо носи името Іоанъ и се подписва съ Іѡ:, т. е. както старитѣ български царе Шишмановци, а освенъ това кръщава единъ отъ синоветѣ си, може би най-стария, Срацимиръ, т. е. съ името на нѣкогашния български видински царь. Ние посочихме вече по-горе, че и маджарскиятъ емигрантъ

---

[91] Арх. на Възр. Н. Б. С. Видинъ, № 14 Учил. Дѣло, № 1844. Русчукъ 16 ноемврий 1875. — На 7 декемврий училищното настоятелство въ Видинъ разпредѣлило часоветѣ на покойния Д. Е. Ш. между останалитѣ учители, вж. Арх. на Възр. Н. Б. С. Видинъ, № 14 Учил. Дѣло, № 1870, Видинъ 9 декемврий 1875.

[92] П. Никовъ, Турското завладѣване на България и сѫдбата на последнитѣ Шишмановци, „Известия на Истор. Друж. въ София“, кн. VII—VIII (1928), стр. 102 и заб. 5.

[93] Пакъ тамъ стр. 90 сл.

— писатель Егреси, който посетилъ въ 1848 г. Видинъ, става изразитель на тая традиция или желание за традиция въ семейството Шишманоглу[94]. За Враца се знае за потурченъ родъ Шишмановци аги, които запазили своитѣ голѣми имения и първенско положение[95], обаче въ Видинъ намираме само нашитѣ Шишманоглу. Всичко това сж улики, които, ако не ни даватъ още правото да решимъ поставения въпросъ положително, не ни позволяватъ обаче и да отговоримъ на него решително въ отрицателенъ смисълъ.

София, мартъ 1933.

Die Vidiner Notabeln Schischmanoglu

Die Vidiner Schischmanoglu sind, allen vorliegenden Nachrichten nach, ein uraltes, reiches, bulgarisches Geschlecht aus Vidin, welches seit altersher unter seinen Mitbürgern eine führende und uberaus angesehene Stellung einnahm. Es wird behauptet, dass sie die ewigen Bankiers der Vidiner türkischen Pascha's, auch des berühmten Osman Paswantoglu, gewesen seien. Der älteste bekannte Vertreter dieses Geschlechtes ist Emanuel Ioan Schischmanoglu, dessen Geburtsjahr in der zweiten Hälfte des XVIII Jahrhunderts gehört. Er erscheint als ein sehr reicher Kaufmann und als der angesehenste und einflussreichste unter den Bulgaren von Vidin seiner Zeit. Er erwarb sich die österreichische Untertänenschaft und genoss den Schutz von Oesterreich. Besonders tat er sich, wie auch seine vier Söhne — Sracimir, Petrak, Alexander und Dimitr, die sein Handelsgeschäft übernahmen, durch seine Vaterlandsliebe hervor. Sie stellten sich an der Spitze der nationalen Unternehmen und Bewegungen in Vidin und setzten sich dadurch grossen Unanähmlichkeiten, Verfolgungen und Schäden für ihr Handelsgeschäft aus. Die Schischmanoglu's führten die bulgarische Nationalbewegung gegen die Vidiner griechischen Bischöfe Cyrill (1840—46), Benedikt (1846—1851) und Payssij (1852—1868), die wegen ihrer volksfeindlichen, veräterischen und raubsüchtigen Haltung die allgemeine Abneigung der Bulgaren sich zuzogen. In den Verfolgungen gegen die Bulgaren und ihre Führer vereinigten sich die

---

[94] Срв. тукъ по-горе, стр. 85.

[95] Йорд. п. Георгиевъ, Гр. Вратца, стр. 5.

Bischöte mit den türkischen Ortsbehörden. Nach allerlei Unterdrückungen wurden die Schischmanoglus (1846) aus Vidin ausgewiesen. Ihr Handelshaus war aber sehr wichtig für den österreichischen Donauhandel uud die österreichische Regierung intervenirte vor der Pforte zu ihrem Gunsten und schliesslich setzte es durch dass sie wieder nach Vidin zurückkehren und ihren Handel aufnehmen dürften, wobei der türkische Gouverneur, wie auch der griechische Bischof entlassen wurden. Doch ihrem Handelsgeschäft war schon ein schwerer Stoss versetzt worden. Nach dem Tode vom Petrak (+ 1848) leitete das Hans sein Bruder Alexander, während Sracimir eine Filiale in Temeschwar hatte. Die Unruben der 50-ger Jahren und dann der Krimkrieg, wobei die Schischmanoglu ihren alten Tugenden stets treu blieben, nötigen Alexander Schischmanov Vidin zu verlassen und sein Handelshaus nach Svischtov zu verlegen, wo auch der jüngste Bruder Dimitr, von Oesterreich zurückkehrend, hinzukam, während Sracimir um 1858 noch in Temeschwar erscheint. Bald erlitt das Haus Schischmanoglu Falit, und wurde aufgelöst. Dimitr Schischmanov, der Vorliebe für die Bühne hatte, Theaterstücke schrieb, eine Handelsschule zu gründen versuchte, türkischer Beamter wurde, starb zuletzt als Lehrer in Vidin im J. 1875. — Es, ist nicht sicher, noch gewiss, ob die neueren Schischmanov irgend eine Verwandschaft haben mit der alten Zarendynastie der Schischmanen.

ИСТОРИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИ

За документитѣ изъ Ватиканския архивъ, отнасящи се до българската история (IX.—XIV. вв.).

Отъ Ив. Дуйчевъ.

България е стояла въ своето историческо сѫществуване извънъ крѫга на западната католическа църква и отношенията между папската курия и българскитѣ владетели и народъ сѫ носѣли отликитѣ на временни и недълготрайни връзки. Поради това, и числото на документитѣ изъ папския архивъ, отнасящи се до българското минало, не е сравнително голѣмо, особенно за времето отъ IX. до XIV. вв. Въпрѣки малочислеността на тѣзи ценни паметници за българската история, тѣ и досега сѫ познати само по нѣколко чужди и общи издания отъ миналия вѣкъ. Документитѣ за XIII.—XIV. вв. сѫ познати главно, а нѣкои дори единствено, по изданието на A. Theiner. Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia, t. I. (Ab Innocentio pp. III usque ad Paulum pp. III. 1198—1549)[1]. Romae 1863, както и въ публикуванитѣ отъ сѫщия авторъ: Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia, I (Romae 1859) и II (Romae 1860). Съпоставени съ намиращитѣ се въ Ватиканския Архивъ регистри, тѣзи издания на папскитѣ документи, отнасящи се до нашата история, специално изданията на A. Theiner'а, изпъкватъ въ не съвсемъ благоприятна свѣтлина, откъмъ своята точность, и се явява нужда да се направятъ редица поправки въ издадения текстъ. Въ тази нелека работа, особено при четенето на множество съмнителни мѣста, помощьта на учения и услужливъ Monsignor Angelo Mercati, префектъ на Архива, ми бѣше извънредно ценна, както и на преподавателя въ Ватиканската школа по дипломатика и палеография проф. G. Battelli.

---

[1] Това указание въ надслова е неточно, защото на първо мѣсто е публикувана една була на папа Александра III (1159—1181) ibid., p. 1, n⁰ 1.

I. Писмата на папа Иоана VIII (872—882).

За деветия вѣкъ не е запазенъ никакъвъ оригиналенъ сборникъ на папскитѣ писма. Сѫществуването, обаче, на такива регистри за тази епоха се установява отъ нѣкои косвени указания. За папа Иоана VIII е запазенъ преписъ отъ регистри, произхождащъ отъ XI. в., написанъ съ беневентанско писмо[2], и се пази сега въ Ватиканския архивъ, подъ обозначение Reg. Vat. 1. Преписътъ съдържа 314 писма, за 876—882 год. Писмата отъ предишнитѣ години — именно, отъ 872 г. до 876 г. — липсватъ. Би могло да се предполага, че за това време ще да е имало и други писма до българския царь и, изобще, отнасящи се до българитѣ, освенъ онѣзи, които сѫ запазени сега само въ откѫслеци. Запазенитѣ въ Reg. Vat. 1. писма не сѫ наредени въ строгъ хронологически редъ. Сѫществува съмнение, дали този преписъ съдържа всички папски писма за тази епоха, или само известенъ брой отъ тѣхъ. Често пѫти нѣкои писма сѫ датувани: Datum ut supra, при което, обаче, се поставятъ въ зависимость отъ предишни писма, съ които нѣматъ никаква историческа връзка: може би, това Datum ut supra ще да се е отнасяло къмъ други, сега изгубени писма, или пъкъ това се дължи на разбъркания хронологически редъ, въ който сѫ дадени писмата. Въпрѣки всичко това, смѣта се, че Reg. Vat. 1. е точенъ преписъ на оригинала и предава писмата по тѣхнитѣ черновки, които не винаги сѫ били снабдени съ дата — поради което липсва дата въ нѣкои писма отъ този преписъ —, а разнитѣ начални и крайни формули сѫ били предалени съкратено или съвсемъ изпуснати[3].)

---

[2] За така назованото беневентанско писмо, неговото име, време и центрове на разпространение, произходъ. особености вж. обстойното изследване на E. A. Loew, The beneventan Script. A. History ot the South Italian minuscule. Oxford 1914.

[3] Общо за този преписъ писма на папа Иоана VIII вж. напр. Blumberger, въ Sitzungsberichte der Kais. Akad. d. Wiss., phil.-hist. Ctasse, XVII. 1855., 3—5; G. Levi, Jl tomo I. dei Regesti Vaticani (lettere di Giovanni VIII),

Писмата на папа Иоана VIII досега сѫ били издавани много пѫти, но главнитѣ издания сѫ: у Mtgne, P. L. 126; отъ P. Ewald, въ Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutche Geschichtskunde, Bd. V. 1879; отъ Fr. Miklošić — Fr. Rački, въ Starine XII, 1880. Последно и пълно издание на всички писма на Иоана VIII, по Reg. Vat. 1, както и на запазенитѣ откѫслеци отъ писма, е дадено отъ E. Caspar, въ Monum. Germ. historica, epist. t. VII, pars I. Berolini 1912 и pars II. Berolini 1928: Johannis VIII. papae epistolae passim collectae (подъ редакцията на E. Gaspar и G. Laehr). Въ тази втора часть, обаче, единствено писмо, което има по-тѣсна връзка съ българския църковенъ въпросъ, е ер. 9. (SS 326/329) отправено:... Archiepiscopis, episcopis, abbatibus, sacerdotibus cunctisque iudicibus et universo popolo per omnes Gallias et Germanias constitutis, — за осѫждането на портуенския епископъ Формоза и за връзкитѣ му съ българитѣ (особенно, S. 327, 21 и сл.). Споредъ това издание (часть I), писмата, които сѫ отправени къмъ българитѣ или се отнасятъ къмъ българския въпросъ, сѫ: ер. ер. 66—72 (SS. 58/67), ер. ер. 182—184 (SS. 146/7), ер. ер. 190—194 (SS. 151, 55), ер. 198 (S. 158/9), ер. ер. 206—211 (SS. 165—190), ер. ер. 258—259 (SS. 226/30), ер. 298 (S. 260), ер. 308 (S. 266/7). Отъ публикуванитѣ откѫслеци произхождащи отъ год. 872—876, къмъ българския въпросъ се отнасятъ: n⁰ n⁰ 7 (S. 277), n⁰ 9 (S. 278), n⁰ 37 (SS. 294/5), n⁰ n⁰ 38—40 (SS. 295/6).

Изданието на E. Caspar въ MGH на писмата на папа Иоана VIII може да се смѣта като последно и най-съвършено издание на тѣзи документи, не само по пълнотата на издадения материалъ, но и по рѣдката точность и грижливость, съ които е предаденъ текста. Специално текстътъ на отнасящитѣ се до българската история писма, съдържащи се въ Reg. Vat. 1, е предаденъ съ най-дребнитѣ подробности. При направената, обаче, съпоставка на издадения отъ E. Caspar текстъ на писмата, отнасящи се до българския въпросъ, съ оригинала — Reg. Vat. 1, се вижда, че трѣбва да се отпра-

---

въ Archivio della Soc. Rom. di Storia patria, IV. 1881, 161—194. — E. Gaspar Studien zum Register Johanns VIII, въ Neues Archiv..., XXXVI. 1910, 79—156. Запазенитѣ преписи писма на папа Иоана VIII сѫ разгледани сѫщо и въ изследването на A. Lapôtre, l'Europe et le Saint-Siège à l'époque carolingienne (Paris 1895), pp. 1-29.

вятъ нѣколко дребни поправки въ нѣкои писма. Писмо 68 (по Caspar), Ph. Jaffé, Regesta Pontif. Roman., t. I, Lipsiae 1881, n^{0} 3133 (2360) въ Reg. Vat. 1, ff. 33re—34re, завършва на края: Data mense Aprile, indictione XI.—Missa per Paulum et Eugenium episcopos, което у Caspar, S. 63, 35-36, е предадено неточно: Missa per Paulum et Eugenium episcopos. — Data mense Aprile, indictione XI, по подобие на ep. 67 (Caspar, S. 62). — Въ писмо 182 (по Caspar), Jaffé, Reg., № 3246 (2466) въ Reg. Vat. 1, f. 71re, 2 кол., p. 9: sed queso fili carissim*e*, *e* е поправено отъ *i* отъ втора рѫка.— Въ писмо 184 (по Casp.), ср. Jaffe, Reg. n_{o} 3248 (2468) ibid., f. 71vo, на края на писмото: .. ospitio susceptis, у Caspar, ibid., S. $147,_{32}$: hospitio susceptis. — Въ писмо 207 (по Casp.), ср. Jaffé, Reg, n_{o} 3271 (2491), ibid., f. 81re, кол. 2, p. 6 отдолу (у Caspar, ibid., S. 170, $_{38}$): ab omni..., думата omni е написана въ разура (in ras., Casp., ibid., annot. *g*), но после е била добавена въ дѣсно, на края на листа: $\overline{omi}$. Въ сѫщото писмо, ibid., f. 82vo, първа колона, редъ 18, се чете: cęlestia cum terrestribus pacificare, което е неточно предадено у Caspar, ibid., S. 175, $_{25}$: cum terrenis pacificare; буквата t въ началото на terrestribus е въ разура. — Въ писмо 298 (по С.), Jaffé, n_{o} 3360 (2555) ibid., f. 117re, първа кол., p. 7 отдолу, се чете: devotione debueretis, поправено: deberetis; поправката е не отъ debueritís, както указва Caspar ibid., S. 260, редъ 13 и annot. *h*. Писмо 67 (ibid., f. f. 32re—33re) е датирано: data mense Aprile, die XVI, indictione XI. Caspar, обаче, го датира, очевидно, погрѣшно: 878 год. 16. октомврий (Caspar, ibid., S. 60). У Jaffé, Reg. Pontif. Roman., n_{o} 3131 (2358), това писмо е датирано правилно 16. априлъ 878 г., както и другитѣ писма (напр., Caspar., ep. 66).

Въ писмо 198 (по С.), ibid., f. 76vo, 2 кол., началото, се чете: per Functicum (= Caspar, ibid., S. $158,_{33}$). E. Caspar отбелязва (ibid., Amm. 6): Idem esse videtur ac Sundica nobilis, cui directa est ep. 183 (S. 147). Отождествяването на Sunctícus отъ това писмо съ Sundica, Сондоке отъ писмо 183 (за името на този Сондоке, вж. у проф. В. Н. Златарски, История, I, 2, 177; 796—799) е допустимо: буквитѣ *s* и *f* въ беневентанското писмо сѫ твърде близки по написъ и, може би, това изопъчаване на *s* въ *f* да е станало поради грѣшка на преписвача. Изглежда, че писачътъ не е разбралъ добре името и затова въ регистъра то е написано functicum, ср. и Caspar, ibid., aunot. b. За възможното изопачаване на Sundica въ Functicus въ тѣзи писма е достатъченъ примѣра съ името Sventapulcus, моравския князъ, което е предадено (ibid., f. 77vo,—С., ibid., 160): Zvuentapu . . de Maravna.

Преписката на папа Инокентия III (1198—1216)

Първото писмо на папа Инокентия III до ц. Калояна (Reg. Vat. 4., anno II. f. 208vo, ep. 266 — Theiner, ibid., I, 11, ep. 18) носи, написанъ съ червено мастило, надписъ: Nobili viro Johannitio; думитѣ Innocentius episcopus etc., и salutem etc. липсватъ въ регистра и сѫ добавка на Theiner'a. Изразътъ: sed et mirabiliter et misericorditer . . ., у Theiner'a е: sed etiam. . . Думитѣ: devotione sedis apostolice solidemus, у Theiner'a сѫ предадени: . . . devotione sedis apostolice sondemus (?), при което е измѣненъ смисъла. Изразътъ: . . ad te presentialiter destinantes . ., е предаденъ: . . personaliter. Въ регистра липсва: Datum etc., който е добавилъ Theiner. Това писмо А. Th. отнася къмъ 1200 г.; напротивъ, Potthast, № 931, го отнася къмъ 15—31 дек. 1199 год.

Въ писмото на ц. Калояна до папа Инокентия III (Reg. Vat. 5, anno V, f. 33vo, ep. 115. — Theiner, ibid., I, 15/16, ep. 26) издательтъ сѫщо е допускалъ известни неточности въ предаването на своя оригиналъ. Думитѣ: quod nos recepimus, у Th.: quod nos accepimus; думитѣ: nos remotos secundum corpus сѫ предадени съ добавка: . . remotos filios secundum corpus; . . desiderantissimo patri . ., у Th. desideratissimo; quia venerunt in Imperium nostrum multi nos decipere..., у Th.: quia multi venerunt . . . Въ писмо 27 у Theiner'a, ibid., 16/17 (=Reg. Vat. 5., a. f. 33vo, ep. 116; вж. Potthast, n° 1775) въ интитулацията: Innocentius episcopus etc. е добавено отъ Th.; неточно сѫ предадени думитѣ: . . . domino Bulgarorum et Blachorum, у Th.: . . Blachorum etc.; у Th.: ut si unum ovile . ., вм.: ut unum sit ovile въ оригинала; изразътъ: inter ceteros capellanos nostros . . . е предадено съ пропускъ: inter capellanos . .; specialis in domino brachiis dilectionis, у Th.:

specialis dilectionis in domino . . . ; . . *ei* iuxta formam, у Th. : et iuxta . ., което измѣня смисъла; оригиналътъ : recipi faciens servari . . , у Th. : recipi faciens et servari.

Въ писмо 28 у Theiner'a, ibid., I, 17 (= Reg. Vat. 5., anno V, f. 34, ep. 117), надписътъ : . . . Honorantissimo . ., въ оригинала, е измѣненъ въ honoratissimo; неточно е разчетено съкращението въ израза: tamquam patri nostro spirituali, като е предадено : . . patri nostro speciali . . ; измѣненъ е смисъла на думитѣ : . . ab imperatore discentes . ., предадени : . . . dicentes. Въ писмото на князъ Bellota (Reg. Vat. 5, anno V, f. 34, ep. 118, — Th., ibid., I, 18, ep. 30; вж. Potthast n⁰ 1775), което е свързано съ отношенията между папата и българитѣ, думитѣ : valde gratum habuimus . . . неточно сж предадени : valde grata . ., което измѣня смисъла.

Въ писмото на папата до архиеп. Василия (Reg. Vat., ibid. f. 34vo, ep. 119; Th., ibid., I, 17/8, ep. 29, вж. Potthast, n⁰ 1776), въ интитулацията сж добавки на Th. думитѣ : Innocentius etc., и следъ адреса думата etc. : . . Archiepiscopo de Zagora etc. Думитѣ : unum sit ecclesie sancte corpus сж предадени съ пропускъ : . . ecclesie corpus . . , както и изразътъ : . . etc. ut supra in litteris . . , у Th. : . . ut in litteris . .

Оригиналътъ :	Theiner :
. . . commisimus vices nostras ut in tota terra eiusdem Nobilis corrigat etc. usque per ipsum quoque fraternitati tue palleum etc. in eundem fere modum usque conferendum. Monemus . . .	. . . commisimus vices etc. conferendum. Monemus . . .

Въ писмото, значи, до архиеп. Василия е била повторена тази часть отъ писмото на папата до ц. Калояна, отъ думитѣ corrigat . . . до . . per ipsum . . . , отъ palleum . . до conferendum, почти безъ всѣкакво измѣнение (in eundem fere modum), което не може да се схване отъ изложението у Theiner'a. Съ пропускъ сж предадени думитѣ : per apostolica tibi scripta . . . , у Th. : per apostolica scripta . . . Неточно сж указани и другитѣ съкращения въ писмото, именно : . . . recipias etc. in eundem fere modum usque servari, у Th. : recipias etc. servari, при което въ регистъра е указано, че въ писмото до архиеп. Василия сж били повторени изъ писмото до ц. Калояна думитѣ, отъ recipias . . . до servari, почти безъ измѣнение. Подобното указание на регистъра: . . in provincia tua etc. in eundem fere modum usque procedamus . . , е зле предадено у Theinera: . . tua etc. procedamus, безъ да се разбира, че се отнася за повторение на точно опредѣлени изрази изъ писмото до ц. Калояна. Регистраторътъ, обаче, не е приписвалъ буквално тѣзи повторени изъ писмото до ц. Калояна изрази. Тамъ на това съкращение съответствуватъ думитѣ: ut si qui forsan in terra tua . . . prout procedendum fuerit procedamus. Явно е, че въ съдържанието сѫ измѣнени известни изрази споредъ положението на адресата. Въ оригиналнитѣ писма тѣзи пасажи сѫ били предадени изцѣло, докато въ регистъра сѫ предадени съ такива съкращения, за да се спечели време и мѣсто при писането.

Въ писмото на папа Инокентия III до князъ Bellota (Reg. Vat., ibid., f. 34vo, ep. 120 — Theiner, ibid., I, 18, ep. 31; вж. Potthast, n^{0} 1777), интитулацията: Innocentius episcopus etc., и думата etc. следъ израза: uxori ac filiis eius etc. липсватъ въ регистра. Въ самия регистъръ е отбелязано: Nobili viro Bellete . . ., което име Th. е поправилъ: Bellote, очевидно, възъ основа на ep. 118, Reg. Vat. 5. (Theiner, ibid. n^{0} 30: Bellotta въ Reg. Датата е обозначена: Datum Laterani ut supra (разбира се: Reg., ibid., ep. 119,—Th., ep. 29), докато у Theiner'а е обозначено: Datum Laterani V. Kal. Decembris.

Въ писмото на ц. Калояна до папата (Reg. Vat. ibid. f. 81, ep. 142, — Th., ibid., I, 20/21. ep. 36) изразътъ: . . per orationes sanctorum apostolorum Petri et Pauli . . . е предаденъ у Th.: . . sanctorum Petrum e Pauli apostolorum . . . Неточно граматически е предаденъ изразътъ: . . habes potestatem . . , у Th.: habes potestas. Измѣненъ е основно смисъла на израза: miserunt mihi patriarcha et Imperator, като е предаденъ у Th.: miserunt michi Patriarcham, et Imperator. Едно отъ най-важнитѣ мѣста изъ писмото на ц. Калояна, именно‘ искането му да бѫдатъ изпратени отъ папата кардинали, които да го коронясатъ за императоръ, е пропуснато у Th. и съответниятъ изразъ е induced станалъ безсмисленъ:

въ регистъра:	у Theiner:
. . . Et rogo per orationes beati apostoli Petri et per sanctas orationes tuas, ut tu mittas Cardinales quibus precipiat sanctitas tua, ut me coronent in imperatorem . . .	. . . orationes tuas, ut me coronent in Impetorem; . . изразътъ е безъ съответенъ подлогъ на глаголитѣ coronent, faciant.

Интитулация липсва и въ писмото на папата до архиеп. Василия (Reg. Vat., ibid., f. 81, ep. 143, — Th., ibid., I, 21/22, ep. 37; вж. Potthast, n° 1994) и думитѣ: Innocentius episcopus etc. сѫ добавка на Theiner'a, както и думата etc. следъ: . . . de Zagora etc.. Неточно е предадено: ab ecclesia R. collata . ., у Th.: . . concessa . . ; измѣненъ е донѣкѫде смисълътъ на думитѣ: inquireret dlligentius veritatem . ., у Th.: inquiret diligenter. . . Името на маджарския кралъ не е указано въ израза: . . ad karissimum in Christo filium nostrum . . Illustrem Regem Ungarie . . . , докато у Th. е добавено: . . filium nostrum H. Illustrem Regem Ungarie . . . Съ пропускъ сѫ предадени думитѣ: et per apostolica tibi scripta. . . , у Th.: per apostolica scripta . . . Добавка на Theiner'a сѫ думитѣ: Pontificatus nostri Anno Sexto.

Писмо № 144 (Reg. Vat., ibid., f. 81vo) до царь Калояна у Theiner'a (ibid., I, 22; вж. Potthast, n° 1995), неточно е дадено нераздѣлено отъ писмото до българския архиепископъ (№ 37 у Th.). Изразътъ въ оригинала: *ad h. no. t. m. t. et* . . . . . е предадено у Th.: ad hec Nobilitatem tuam monemus et . .; наистина, буквата *t* следъ думата monemus въ оригинала е знакъ за мѫчнообяснимо съкращение и е, може би, поставена погрѣшно.

Въ ep. 212 (Reg. Vat., ibid., f. 101 ^{vo}, се чете: . . . spalius fovet, сиречь specialius fovet, вм. spiritualibus fovet у Th., ibid., I, 22, ep. 38·

Писмо № 1. отъ год. VII въ оригинала (ibid., f. 110 ^{re}) носи надписъ: Caloiohanni illustri Bulgarorum et Blachorum Regi . . . ; думитѣ: Karissimo in Christo filio, после salutem etc, сѫ добавка на Theiner'a (ibid., I, 23/4, ep. 40; вж. Potthast, № 2135).

Трѣбва да се чете сѫщо въ това писмо: super undas maris, вм. super undis; quod Petrus interpretatur, вм. . . .

impetratur; a capite Aaron descendit in barbam, вм. у Th.: . . . in barbaram; omnium possit crimina, вм. posset; важно опущение въ израза: . . . in Regem inunxit. Regem te statuimus . . ., предаденъ у Th.: inunxit, te statuimus . . . , като е загубенъ смисълътъ; in terris quibus imperas, вм. in terris, in quibus. . . ; eisque metropolitani, вм. eique metropolitani; Incarnationis dominice anno M̊. CC̊. II̊I., вм. incarnationis dominice MCCIII.

Въ писмо № 2 (ibid., f. 110 ^{vo}; Potthast, № 2137) думитѣ: Innocentius ep. etc.; Venerabili fratri B.; salutem etc., сѫ добавки на Theiner'a (ibid., I, 25, ep. 41). Неточно е предаденъ изразътъ: . . . duo nomina primas et patriarcha pene penitus idem sonant, — у Th.: . . . primas et patriarcha penitus. . . К. Иречекъ (История на българитѣ. София изд. Славчевъ, стр. 190, бел. 6), като цитира израза: . . . primas et patriarcha paene penitus . . ., неточно се позовава на указаното мѣсто у Theiner'a.

Нѣколко поправки трѣбва да се направятъ и въ писмо 4. отъ сѫщата година (Rig. Vat., ibid., f. 112), издадено у Theiner, ibid., I. 27/28, ep. 43. Трѣбва да се чете: coronam pro imperio eorum, вм. у Th.: coronam imperii eorum; sic et imperium meum, вм. sed imperium meum, което дава съвсемъ другъ смисълъ; patriarcha meus, metropolitani, archiepiscopi, episcopi et cuncti sacerdotes..., вм.: patriarcha meus metropolitanus, episcopi, archiepiscopi...; legem, consuetudinem et obsequutionem, вм.: legem et consuetudinem et observationem; и нѣкои други дребни грѣшки.

Въ писмо 5 (Reg. Vat., ibid., f. 112^{re-vo}) надписътъ (у Th., ibid., I. 28/29, ep. 44): Littere Basilii Arch. Trinovitani е добавка на Theiner'a. Въ оригинала се чете, очевидно, погрѣшно: . . preces ad dominum et gloriosissimum et concathedralem apostolice sedis patri... et domino meo..; у Theiner'a изразътъ е поправенъ, обаче, безъ всѣкакво указание за четенето на оригинала: ..preces domino et gloriosissimo et concathedrali. . .; et feci dies. . ., вм. Th.: fui dies . .; изразътъ: ex parte domini mei Imperatoris venerunt domini Johannis dicentes mihi — е предаденъ погрѣшно въ самия регистъръ и трѣбва, очевидно, да се разбира: ex parte domini mei imperatoris (domini) Johannis venerunt. . .

Неточность има и въ писмо 6 (ibid., f. 112^{v}—113^{r}, — Th., ibid., I, 29/30, ep. 46). Трѣбва да се чете: post mortem istius patriarche patriarcham. . . вм. предаденото съ пропускъ:

. . istius patriarcham . .; quod cum scierint Romei (сиречь гърцитѣ), вм. . . cum sciverint Rome. . ., което измѣня смисъла; servandum perpetuo. . ., вм. perpetuum. ; et gradale argenteum, вм. gradule. . .

Въ края на своето писмо до папа Инокентия III (Reg. Vat. 5, ff. 112vo—113^{rev}, anno VII, № 6), царь Калоянъ пише: Sciat autem sanctitas tua, quoniam V. episcopatus Bulgarie pertinent ad imperium meum, quos invasit et detinet Rex Hungarie... ep. Th., idid., 1.30. Проф. П. Никовъ (История на Видинското княжество, стр. 9. бел. 1) предлага въ текста да се чете „II episcopatus“ вм. V. Въ регистъра, обаче, на папа-Инокентиевитѣ писма, гдето е запазенъ и преписътъ на Калояновото писмо, се чете напълно ясно цифрата V. Въ краенъ случай, може да се допусне грѣшка и въ самия папски регистъръ, защото подобни грѣшки тамъ не сѫ голѣма рѣдкость.

Въ писмото на папа Инокентия до българския архиепископъ Василия (Reg. Vat. 5, ff. 111 — 112; у Theiner, ibid., I, 25/27, n° 42; Potthast, n° 2138), на края трѣбва да се направи една важна добавка, именно, да се чете:

Mittimus autem tibi per Cardinalem predictum pontificalia ornamenta, caligas et sandalia, amictum et albam, cingulum et succinctorium, orarium et manipulum, tunicam et dalmaticam, chirothecas et anulum, planetam et mitram. Palleum vero. . .; по-долу: quorum omnium rationem idem Cardinalis sicut a nobis accepit, te poterit edocere...

вмѣсто:

Mittimus autem tibi per Cardinalem predictum pontificalia ornamenta, caligas et sandalta, amictum et albam, cingulum et succinctorium, orarium et manipulum, tunicam et dalmaticam. Palleum vero . . .; по-долу: . . . quod idem Cardinalis, sicut a nobis accepit, poterit edoceri.

Въ писмото до епископъ Анастасия Велбуждски (ep. 7, ibid., f. 113^{r-vo}, — Th., ibid., I, 30, ep. 47; вж. Potthast, n° 2139) надписътъ е само: Anastasio Archiepiscopo Belebusdiensi; другото е добавка на Theiner'а. Въ оригинала: . . eius spectant, e i iuxta sedis. . . , вм. et iuxta sedis: in. e. m. Sue, сиречь Save.

Надписътъ на писмото до ц. Калояна (ep. 8, ibid, f. 113^{re-vo}, —Th., ibid., I, 30/31, ep. 48; вж. Potthast, n° 2140) представя само израза: Illustri Regi Bulgarorum et Blachorum... другото е добавка на Theiner'а, както и въ надписа на писмото до архиепископъ Василия (ep. 9, ibid., f. 113^{v}. — Th., ibid., I, 31, ep. 49; Potthast, n° 2142): думитѣ Innocentius episcopus etc. Venerabili fratri . . ., после salutem etc. сѫ добавка на Theiner'a. Въ писмо 11 (ibid., f. 113vo—114, — Th. ibid., I, 32 ep. 51; Potthast n° 2142 се чете погрѣшно : ab hac in antea . ., предадено у Th. : ab hac hora inantea, безъ, обаче, никакво указание за четенето на оригинала; quamcito potero intimabo. Papatum. . ., вм. . . . potero, intimare curabo. .; quemeibet de meis suffrageneis in episcopum consecravero, вм. . . . suffrageneis consecravero. съ пропускъ безсмисленно.

Следъ клетвата на архиеп. Василия въ регистра следва ep. 54 по Theiner'a, I, 33; (Reg. Vat. 5, ep. 12 anno VII, f. 114 cp. Potthast,, n° 2141), отправено до българския царь Калояна. Въ интитулацията думитѣ : carissimo in Christo filiio ; salutem etc. липсватъ въ регистра и сѫ добавка на Theiner'a. Въ края на писмото трѣбва да се чете: sic etenim inimici tui. ., вм. sic enim y Theiner'a. Въ ep. 13 (Reg. Vat., ibid., f. $114^{r—vo}$, — Th. ibid., I, 32/33, ep. 52; Potthast n° 2143), въ интитулацията сѫ добавки отъ Theiner'a думитѣ: Innocentius episc. etc., Venerabilibus fratribus et dilectis filiis, salutem etc. Въ началото трѣбва да се чете: per varias mundi partes dispersos in unum. ., вм. у Th. съ пропускъ: . . partes in unum. . .; нѣколко отклонения, както и добавки въ интитулацията, има въ ep. 53 у Theiner'a, ibid., I, 33 (= Reg. Vat., ibid., ep. 14, f. 114vo; cp. Potthast, n° 2144.

Въ ep. 126 (Reg. Vat, ibid., f. 141) се чете: . . . ipse Cardinalis cum episcopo sepedicto, вм. у Theiner'a (ibid., I, 34/5, ep. 56; cp. Potthast, n°): . . cum sepedicto, а въ добавката къмъ това писмо : qui si deducerentur ad limam, вм. : qui se deducerentur. . .; non solum de voto tuo, вм. non solo de voto tuo. .

Въ интитулацията на ep. 127 (Reg. Vat., ibid., f. 141vo—143^{r}, у Th., ibid., I, 35/7 ep. 57; cp. Potthast, n° 2283) сѫ добавки на Theiner'a: Inn. ep. etc., dilecto filio, salutem etc. Въ текста се чете: ad tertium vero capitulum. ., вм. . . .articulum; на края: per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, firmiter observari; вм. . . . postposita, observari. ., съ пропускъ.

Въ ep. 230, anno VII (Reg. Vat., ibid., f. 178vo — 189re V; Th., ibid., I, 39, ep. 60) трѣбва да се чете: cum ommi gaudio et hilaritate (Reg.: ylaritate), вм. et exultatione. .; sanum est et multum bene, вм.: sanum et multum bene..; et scribat ei sanctitas vestra.., вм.: et scribat et..; et occidet ex eis..., вм.: et occidetur..; et camelum unum, вм.: et camelum.

Въ последнитѣ писма отъ преписката между папата и ц. Калояна има допуснати сѫщо нѣколко грѣшки. Въ интитулацията на ep. 129 (anno VIII, Reg. Vat. 7., f. 41vo, — Th., ibid., I, 42, ep. 64;[4] вж. Potthast, n° 2569), липсватъ думитѣ Inn. ep. etc.: karissimo in Christo filio; salutem etc. и сѫ добавки на Theiner'a. Трѣбва да се чете: ut ab hostium liberatus incursibus undique tranquilla pace leteris, вм.: ...ab hostium undique liberatus..., което измѣня смисъла. Въ писмо 131 (anno VIII., Reg. Vat. 7, 42^{r}—43^{r}, — Th., ibid., I, 40/42, ep. 63) трѣбва да се чете въ срѣдата: nemo qui ambigat, presertim, вм.: nemo est qui..; ..Joh. Bliaut, вм. Joh. de Bliaut.

Въ интитулацията на ep. 62 (a. X, Reg. Vat. 7 A, f. 15vo; у Th., ibid., I, 44, ep. 68; вж. Potthast, ^{vo} 3109: carissimo in Christo filio nostro Kaloiohanni.., Theiner е изпусналъ думата nostro, а е добавилъ отъ себе си: Innocentius episc. etc., и на края: Pontificatus nostri. Неточно е сѫщо указанието му, че това писмо въ регистра носи № 65.

III. Преписката на Григория IX, Инокентия IV, Николая IV и Бенедикта XII.

A. Theiner, е публикувалъ сѫщо и другитѣ отнасящи се до българската история папски документи, отъ времето на папа Григория IX (1227—1241), Инокентия IV (1243—1254), Николая IV (1288—1292) и Бенедикта XII (1334—1342), било въ своитѣ Monum. Slavor. Merid., било въ Vetera Monum. historica Hung. sacr. illustrantia (т. I., Romae 1859). Сѫщо и публикацията на тѣзи документи, обаче, не отговаря напълно на изискванията на днешната научна критика. Всички тѣзи документи сѫ запазени само въ преписъ — въ папскитѣ регистри; изключение сѫ двѣтѣ були на маджарския краль Бела IV, запазени въ Ватиканския архивъ подъ обозначение A A Arm. I—XVIII, 604 и 605. Въ регистритѣ документитѣ сѫ предадени по-съкратено: липсватъ интитулацията, поздрава; адресътъ е съкратенъ; липсватъ части и отъ есхатокола.

---

[4] Theiner неточно указва това писмо въ регистра на f. 140.

Theiner произволно е допълнилъ тѣзи части и съ това публикуванитѣ отъ него документи сѫ загубили отъ своята цена отъ дипломатическо гледище. Почти всички тѣзи документи по неговото издание не сѫ напълно сигуренъ материалъ за исторически градежъ: въ съдържанието на всичкитѣ сѫ допуснати повече или по-малко грѣшки. Като още единъ примѣръ сѫ нѣколкото неточности въ писмата на папа Николая IV до сръбската кралица Елена, ц. Георги Тертерия и бълг. архиепископъ (Reg. Vat. 46, anno 4.), напечатани у A Theiner Vetera Mon. historica Hungariam sacram illustrantia, I, Romae 1859. Въ писмото до кралица Елена (Reg. Vat. 46, f. 166re, ep. XX (= 793), Theiner, ibid., I, 375/6, ep. 607; за това писмо вж. Potthass, n° 23618; E. Langlois, Les registres de Nicolas IV, lettres curiales.. n° 6711) липсва въ интитулацията: Nicolaus episc. etc. Carissime . . etc.; надписътъ е само: Eidem, сиречь, къмъ сѫщата, както е въ ep. XIX (у Th., ibid., I, 375, n° 606); трѣбва да се чете: ex parte tue celsitudinis duxerit supplicandum, вм.: dixerit; въ датата добавка на Th. е: Pontificatus nostri . . Въ интитулацията на ep. XXI (= 794, Reg. Vat. 46, f. 166^{re-vo}; — Th., ibid., I, 376, ep. 608; вж. за него Potthast n° 23619; Langlois, ibid. lettres cur., n° 6711) добавка на Th. сѫ думитѣ: Nicolaus epis. etc. .; filio . . Въ регистра се чете: principuum optinet principatum ad salutem haberi, вм. съ пропускъ у Th.: principatum, haberi . .; на края на писмото: credimus . . . spiritum sanctum etc. ut in Regesto curie primi anni eiusdem domini Nicolai. Capitulo XIII° usque . . . вм.: . . etc. ut supra in № DLXXXI; въ датата: Datum . . . X Kalendas Aprilis, Th. е изпусналъ думата Kalendas, което измѣня датирането. Въ ep. XXII (= 795, Reg. Vat. 46. f. 166vo V; Th., ibid.; I, 376/7, № 609; вж. още Potthast n° 23620; Langlois, ibid., lettres cur. 6712) добавка на Th. е: Nicolaus episc. etc.; въ оригинала се чете: cui licet immeriti . ., вм.: licet et immeriti . .; nostras litteras exhortatorias . ., Th. пропусналъ думата litteras; ipsius ditioni subiectos[5]), вм. subditos; in palatio de Blachauria, вм. Blachavia; credimus . . . . usque in finem, вм. usque № DLXXXI, което е безсмисленно. За допълнение на текста Theiner препраща и при двѣтѣ писма къмъ публикуваното отъ него въ сѫщото съчинение писмо № 581, стр.

---

[5]) Въ регистра се чете: subitos, съ малъкъ знакъ, надъ i за съкращение.

360 361. Въ регистъра, обаче, на папа Николая се указва: ut in Regesto Curie primi anni eiusdem dom. Nic., capitulo XIII°, сиречь, въ Reg. Vat. 44, f. 88-vo—89-vo, litt. de curia, № 13., надсловено: venerabili fratri Jaulahe episcopo in partibus Orientis..., ср. Potthast, № 22644. — Langlois, Registres de Nicolas IV, № 572. Препратката на Theiner'a не е точна, защото съдържанието на двѣтѣ писма въ този часть, гдето излагатъ католическата вѣра, не е тождественно; писмо № 581 у Theiner, l. c., предава това credo по-съкратено.

Последнитѣ две писма изглежда, че ще бѫдатъ загубени, поне отчасти, защото, бидейки написани на негладката страна на пергамена, мастилото на нѣкои мѣста е започнало да се олющва, и текстътъ почти не се чете; при това тѣзи документи сѫ запазени само по преписа въ ватиканския регистръ.

Между обнародванитѣ отъ Theiner'a папски документи се намиратъ, покрай другото, и двѣтѣ златни були на маджарския краль Бела IV до папа Григория IX. Едната отъ тѣзи були, обозначена сега въ Ватик. архивъ съ сигнатура A A Arm. I—XVIII, № 604 (у Theiner, Vet. Monum. Hung., I, pp. 170/171, № 308) е датирана ясно: datum in Zolum septimo idus Junii, annogratie Millesimo ducentesimo Trecesimo Octavo; у Theiner'a, обаче, тази була е отнесена къмъ 1239 год., очевидно, погрѣшно; точната дата е 9. юний 1238 г.[6]. Въ издаденитѣ документи отъ времето на папа Григория IX (1227—1241) трѣбва да се направятъ следнитѣ поправки.

Въ писмото до Зенадиеиския епископъ (Reg. Vat. 16, f. 1re, a. VI. № 2) у Theiner'a (ibid., I, 103/104, № 179) сѫ добавки: Gregorius episcopus etc. Venerabili fratri..., после salutem etc.; въ регистъра стои:... episcopo Çenadiensi, а у Th.: Cenadiensi. Въ текста се чете: illius igitur vicarii . . ., вм. у Th.: illius ergo; думата dragmam (ut dragmam perditam...) е поправена у Th.: drachmam; чете се: precipimus, quatenus predictos episcopos . . ., moneas et inducas, вм. у Th.: predicti episcopi, неправилно граматически; датата е отбелязана: . . . XII Kalendas Aprilis. anno sexto, а у Th. погрѣшно: XII. Aprilis. Potthast, n° 8901, поправя опущението на Тайнера; ср. още L. Auray, Les registres de Grégoire IX, I (Paris 1896), № 785. Въ рубриката къмъ регистъра това писмо е отбелязано: . . . Episcopo Çenadiensi, ut nisi . . . Albe et . . Brandusii Bulgarorum episcopi ad unitatem ecclesie redierint, subdant episcopatus eorum... Episcopo Syrmiensi.

---

[6] Изобщо, за неточности въ издаденитѣ отъ A. Theiner'a документи ср. и Н. П. Лихачевъ, Важная опечатка, Спб. 1902, (отд. отпечатъкъ), за публикуванъ документъ въ връзка съ руската история („Въ этомъ текстѣ насъ поражаетъ количество ошибокъ etc."). Допуснатитѣ отъ Тайнера грѣшки при датирането на издаденитѣ отъ него документи сѫ породили следъ себе си редица недоразумения при разглеждането на българската история. — Особено ярькъ е примѣрътъ именно съ тази була на маджарския краль Бела IV, отъ 1238. г., при която погрѣшното датиране на Тайнера е подвело K. Hopf, Geschichte Griechenlands (въ Ersch u. Gruber's Encycl.), 255, Amm. 87, по-късно и самия К. Иречекъ, въ неговата „История болгаръ" (Одесса 1878), стр. 347. сл. Вж. по това и П. Никовъ „Изправки къмъ българската история". Изв. Истор. Д-во, V. 1922., стр. 61—68.

Въ ep. 313, anno IX на папа Григория IX (Reg. Vat. 18, f. 90 re-vo) у Theiner'a (Vetera Mon. Hung., I, 140/141, № 249) е добавено отъ издателя въ интитулацията: Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio . ., после salutem etc. Къмъ края се чете: auctoritate confisi, вм. у Th.: auctoritate fisi; въ датата Th. е изпусналъ думитѣ: Pontificatus nostri. Въ сжщия смисълъ (in eundem modum) сж били отправени писма: Illustri Colomanno regi; . . archiepiscopo Strigoniensi; . . archiepiscopo Colocensi; . . Episcopo Geuriensi; Illustri Regi Navarre comiti Campanie; . . . archiepiscopo Senonensi; fratri Willelmo penitentiario nostro. За всички тѣзи писма, издадени подъ сжщата дата, вж. L. Auray, Les registres de Grégoire IX, № № 2873—2879. У Potthast, № 10066, е отбелязано само: in eundem modum archiepiscopos Strigoniensem et Colocensem Ungarosque. Писмото до Вилхелма (у Auray, № 2879) е отбелязано отдѣлно, подъ № 10065 у Potthast по изданието на I. H. Sbaralea Bullarium fanciscanum . . ., t. I, Romae 1759, pp. 179/180, № 185 . . Годината (anno nono) на № 10066 у Potthast е отбелязана въ регистъра и въ изданието на Theiner'a; Potthast, № 10066 погрѣшно се отбелязва като неуказана. Въ рубриката къмъ регистъра писмото до унгарския краль Бела е отбелязано: Bele Illustri Regi Ungarie. Ut succurrat Imperio Constantinopolitano.

Въ писмото до Стригониенския и Колоценския архиепископи и пр. (въ Reg. Vat. 18. f. 156 vo, a. X, № 84.) погрѣшно е указано у Theiner'a (Vetera Monum. Hung., I, 144, № 255), че това писмо носи обозначение: an. X. ep. 80, вм. a. X, ep.,

84. Думитѣ: Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus . . . както и: salutem etc. сѫ добавки на Тайнера. На края се чете правилно: . . . ab omnibus artius . . , което Th. е замѣнилъ съ arctius. За това писмо, вж. Potthast, № 10165; L. Auray, № 3156. Въ рубриката[7] (ibid., f. 128 ^{re}) е отбелязано: LXXXIIII. Strigoniensi et Colocensi Archiepiscopis ut nobilem virum Assanum et adiutores et fautores ipsius excommunicent.

Въ писмото на папа Григория IX до ц. Иванъ Асѣня II (Reg. Vat. 18, f. 291 $^{re-vo}$, anno XI, № 96) у Theiner'a (ibid., I, 155, № 275) сѫ добавени: Gregorius episcopus etc. Dilecto filio, после salutem etc. Къмъ края, въ регистъра: quod (точно: q) te catholicum principem . . . . demonstres, у Theiner'a е измѣнено: quo te catholicum etc.. Въ регистъра датата е отбелязана: Datum ut supra, а у Theiner'a: Datum Viterbii XII. Kal. Junii. Anno XI., която е наистина датата на предишното писмо (ut supra), до имп. Ивана Ватация (Reg. Vat. 18, f. 291 ^{re}, a. XI, № 95: вж. за него L. Auray, № 3693). Въ рубриката (Reg. Vat. 18, f. 264 ^{re}) писмото до ц. Иванъ Асѣня II е отбелязано: LXXXXVI. Nobili viro Assano domino Blaccorum(!) et Bulgarorum. Super legatione episcopi Perusini.

Въ съпроводното писмо за Перужския епископъ до унгарския краль (Reg. Vat. 18, f. 291 ^{vo}, anno XI, № 97) у Theiner'a (ibid., I, 155, № 276) сѫ добавени думитѣ: Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio, по-нататъкъ salutem etc. Въ израза: forsitan hodie non defleret, у Th. е изпусната думата hodie. За това писмо вж. L. Auray, № 3695, t. II, 660. note 3, поправката къмъ обозначението у Potthast, № 10369, гдето е отбелязанъ и I(ohannem) quondam Bosnensem episcopum, eidem Perusino coniunctum. L. Auray (II, 660, note 3) пише за Potthast'a, че когато този fait intervenir ainsi un personnage qui, en réalité, ne figure pas dans le texte du document, paraît faire une confusion entre cette pièce et la pièce cotée 10385 dans ses Regesta (за този документъ, у Auray, № 3716); ср. Auray, ibid., II, 672, note 1. Грѣшката, обаче, явно е, не се дължи на самия Potthast, а на Raynaldi (въ Baronii . . . Annales ecclesiastici..., t. XXI изд. 1887. 1229—1256), къмъ 1237 год., § 71, гдето, въ тази часть, е цитирано не писмото (по Theiner'a, ibid., I, 155, № 276; Potthast, № 10369;

---

[7] Рубрикитѣ сѫ съвременни на регистъра; за жаль, въ нѣкои регистри тѣ липсватъ.

L. Auray, № 3695), съ дата 21. май, Витербо, 1237 год., а писмото пакъ до унгарския краль, но отъ 31. май, Витербо, 1237 год. (у Theiner'a, ibid., I, 155/156 n^0 277; Potthast n^0 10385; L. Auray, n^0 3716). Самиятъ Potthast, № 10369, не е забелязалъ грѣшката на Raynaldi и разбъркването на двете писма и затова къмъ това писмо (Th., ibid., № 276) указва откжслечното издание на Raynaldi, ibid., § 71. Именно къмъ писмо № 10385 у Potthast трѣбва да се прибави указанието на това мѣсто у Raynaldi, както е отбелязалъ и L. Auray, ibid., II, 672, note 1. Разбъркването на писмата у Raynaldi, обаче, е останало незабелязано и за него. Въ рубриката: LXXXXVII. Illustri Regi Ungarie. Super receptione ipsius Episcopi.

Въ писмото до унгарския краль (Reg. Vat. 18, f. 294 n^0 a. XI, № 110) у Theiner'a (ibid., I, 155/156, № 277) сж добавени въ интитулацията думитѣ: Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio, после salutem etc. Въ началото се чете: magnifice prosequendum, вм. у Th.: persequendum; по-долу се чете: et J. quondam Bosnensem etc., вм. у Th.: et . . . J. quondam etc.. Въ рубриката: LX. Illustri Regi Ungarie. Super sncсursu Imperii Romanie.

Въ писмото до Колоценския архиепископъ (Reg. Vat. 18, ff. 294vo — 295re, a. XI, № 111) у Theiner'a (ibid., I, 156/157, № 278) сж добавени думитѣ: Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus, по-нататъкъ: salutem etc.. Въ началото се чете: et J. quondam Bosnensem, вм. у Th.: et . . . J. quondam и т. н.; въ регистра е непълно предадено: ad sedem apl'i destinandi, което Th. поправя: ad sedem apostolicam. Къмъ това писмо въ регистъра е указано, че въ сжщия смисълъ е било писано и на Стригоненския архиепископъ: In eundem modum . . Archiepiscopo Strigoniensi et suffraganeis eius. Тази добавка липсва у Theiner'a (ibid., I, 157), както и у Potthast, № 10387; отбелязана е у L. Auray, № 3718.

Въ писмото до духовенството въ България и Влашко (in Bulgaria et Blachia) (Reg. Vat. 18, f. 295^{re-vo}, a. XI, № 112), у Theiner'a (ibid., I, 157, № 279) сж добавени думитѣ въ началото: Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus, после dilectis filiis, както и salutem etc. Къмъ срѣдата въ регистъра се чете: in ipsis est repagl'm и т. н., което Th. разтваря: repugnaculum; съкращението, — ако не се допусне, че е грѣшка вмѣсто repugnacl'm, би трѣбвало да се чете: in ipsis est repagulum; ср. за тази дума Du-Cange, Glossarium mediae et infim. lat., t. VII (ed. L. Favre, Niort 1886), s. v. Въ регистъра се чете: . . . mitteremus qui et vobis affectionem qua et vobis affectionem qua vos in Christo complectimur и т. н., което, очевидно, е грѣшно поради допуснатото повторение. Theiner правилно възстановява вѣрния текстъ, безъ, обаче, да указва четенето на своя оригиналъ: . . . qui et vobis affectionem, qua vos in Christo complectimur . . . По-долу: dominus Bulgarorum et Blaccorum, у Th.: Blachorum; въ оригинала се чете: per vigilantie vestre studium, погрѣшно предадено у Th.: vigilantie nostre . .; датата е отбелязана: Datum ut supra (сиречь, a. XI, № 111; Th. ibid., № 278; L. Auray, № 3717), а у Th.: Datum Viterbii Kal. Junii, Anno Undecimo. У L. Auray, № 3719; Potthast, № 10389. Въ рубриката (Reg. Vat., 18. f. 264 ^{re}) е отбелязано: CXII. Archiepiscopis, episcopis et aliis ecclesiarum prelatis in Bulgaria et Blachia constitutis. Ut intendant episcopo Perusino, apostolice sedis legato.

Въ писмото до българския царь Иванъ Асѣнъ II (Reg. Vat. 18, ff. 295-^{vo} 296-^{re}), у Theiner'a (ibid., I, 157/158, № 280) сѫ добавени думитѣ: Gregorius episcopus etc. Dilecto filio, после salutem etc. Въ началото: inde fit. ., поправено у Th.: inde sit; чете се: landable dari, поправено у Th.: dare; въ регистъра: ut Redeptoris погрѣшно, у Th. поправено Redemptoris; къмъ края се чете: firmis cōdibus, очевидно, за cordibus, както го разчита и Theiner. — У L. Auray, № 3720; у Potthast, № 10388, погрѣшно е отбелязано, че въ писмото е указана и датата. Въ рубриката (ibid.. f. 264re): CXIII. Nobili viro Assano domino Bulgarorum et Blachorum. Super eodem.

Въ писмото до унгарския краль (Reg. Vat. 18, ff. 353-^{vo} 354re, a. XI, № 373), у Theiner'a (ibid., I, 159/160, № 283) сѫ добавени думитѣ: Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio, по-долу: salutem etc. По-нататъкъ се чете: totis ei debes affectibus complacere, у Th.: totis ei affectibus complacere, непълно; presumptione nititur . . , у Th.: presuntione; по-долу: quam sicut vestimentum induit, у Th: sicut indumentum; на края се чете: prout statutum est in generali concilio tibi et aliis catholicis occupandam, а у Theiner'a съ опущение, поради което е затъмненъ смисълътъ: . . . in generali concilio occupandam. У Potthast, № 10508. L.

Auray, № 4056. Въ рубриката (ibid., f. 266-^{vo}): CCCLXXIII. Regi Ungarie, ut se accingat contra Assanum.

Въ писмото до Балдуина (Reg. Vat. 18, f. 354^{re-vo}, a. XI, № 374) сѫ добавени у Theiner'a (ibid., I, 160/161, № 284) думитѣ: Gregorius episcopus etc. Dilecto filio, после salutem etc. По-нататъкъ въ регистъра се чете: que tota heretica pravitate.., вм. у Th. toto heretica.., безсмислено; чете се: ea que premisimus, nisi..., вм. у Th.: promisimus; датата: Datum Laterani ut supra (сиречь, a. XI, № 373; Th., ibid., № 283; L. Auray, № 4056), у Theiner'a е добавено: Datum Laterani VI Kal. Februarii, anno XI. У L. Auray, № 4057; Potthast, № 10506, поставя датата на писмото, възъ основа на Тайнера. Въ рубриката (ibid., f. 266vo). CCCLXXIIII. Nobili viro Balduino nato P. Imperatoris Constantinopolitani, ut siquid iuris habet in terra Assani, ponat in manu ecclesie.

Въ интитулацията на писмото до Перужския епископъ (Reg. Vat. 18, f. 354vo, a. XI. № 375) Theiner (ibid., I, 161, № 285) е добавилъ: Gregorius episcopus etc. Venerabili fratri, после salutem etc. Датата е дадена: Datum ut supra, сиречь, ep. 374 и ep. 373., ibid., f. 353vo—354re; сѫщо така и у Theiner'a ц. м. Отбелязано у L. Auray, № 4058; у Potthast, №10505, датата е отбелязана като указана въ текста: „VI Kal. Febr. a^{o}. 11°". Въ рубриката (ibid., f. 266vo): CCCLXXV. Episcopo Perusino. Ut inducat Regem Ungarie contra Assanum.

Въ писмото до епископитѣ въ Унгария (Reg. Vat. 18, f. 354vo, a. XI. ep. 376) се чете: etc. ut supra in CCLXXII. littera.., което у Th. (ibid., p. 161, № 286) е измѣнено: ut supra CCLXXXIII. littera, при което е изпуснатъ и предлога in. На края писмото е датирано: Datum ut supra, сиречь, както писмото до Перужския епископъ (у Th., ibid. 161, № 285, ср. сѫщо ibid., I, 160/161, № 284). У Theiner'a писмото е датирано: Datum Laterani VI. Februarii. Anno XI. Това датиране, отъ друга страна, не е точно, защото писмото до Балдуина (Reg. Vat. 18, f. 354^{re-vo} a. XI. ep. 374) е датирано: VI Kal. Februarii; ср. у Theiner'a, ibid., pp. 160/161, № 284; Potthast, № 10506), а на това писмо и по писмото до унгарския краль (Th., ibid., № 283) се датиратъ двете следни писма (у Th., ibid., № № 285 и 286). Potthast, № 10507, като датира писмото до епископитѣ въ Унгария VI Kal. Febr., не е отбелязалъ грѣшката у Theiner'a. L. Auray, n° 4059.

Въ началото на сѫщото писмо сѫ добавки на Тайнера думитѣ: Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus, после: salutem etc. Въ края на сѫщото това писмо се указва, че сѫ били изпратени писма въ сѫщия смисълъ (in eundem modum) на Перужския епископъ, до episcopo Geuriensi, до Загребския епископъ, до Колоценския и до Стригониенския архиепископи. За тѣзи писма, вж. и L. Auvray, №№ 4060—4064. Датата на всички тѣзи писма е сѫщата, както въ писмото до епископитѣ въ Унгария: 27. януарий 1238 г. Всички тѣзи документи не сѫ отбелязани и у Potthast'a,[8] както и у Theiner'a.

Въ рубриката (ibid., f. 266vo) е отбелязано това писмо: CCCLXXVI. Universis episcopis per Ungariam constitutis. Ut inducant subditos suos ad procedendum contra eundem Assanum.

Въ връзка съ отношенията на папския дворъ и цариградската латинска империя сѫ и дветѣ писма на папа Григорий IX до императоръ Фридриха (вж. за тѣхъ, съ библиографскитѣ указания, у Potthast, № 10542, № 10534; сѫщо L. Auray, № 4110 (съ цитата отъ писмото) и № 4154. Тѣзи две писма, които иматъ значение и за отношенията съ българскитѣ, липсватъ у Тайнера; второто писмо (Potthast, № 10534) е въ най-тѣсна връзка съ писмото до унгарския краль (Theiner, ibid., 162, № 288). Въ рубриката (ibid., f. 267re) сѫ отбелязани: CCCCXLVII. Frederico Illustri Romanorum Imperatori. Ut provideat de securo conductu crucesignatis transeuntibus in Romaniam. — CCCCXLVIII. Illustri Regi Ungarie. Super eodem.

Въ писмото до унгарския краль (Reg. Vat., 18, ff. 365vo — 366re, a. XI, № 448) у Theiner'a (ibid., 162, № 288) сѫ добавени думитѣ: Gregorius episcopus etc., Carissimo in Christo filio, по-нататъкъ salutem etc. По-надолу се чете: quod non minor est virtus quam querere.., вм. у Th.: .. virtus querere quam.., което измѣня смисъла. Датата е отбелязана: Datum ut supra (сиречь, a. XI, № 447: Datum Laterani IIII. Idus Martii Anno Undecimo; ср. L. Auray, № 4154); Theiner е добавилъ тази дата, като указана въ документа, сжщо и Potthast, № 10535; но ср. L. Auray, № 4155.

---

[8] При съставянето на своитѣ регистри A. Potthast се е ползувалъ въ противовесъ на по-кѫснитѣ работници за съставяне на регистритѣ, пу-

Въ писмото до унгарския краль (Reg. Vat., 19, ff. 42vo 43re, a. XII, № 211) у Theiner'a (ibid., I, 165/166, № 295) сж добавени думитѣ: Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio nostro, после salutem etc. По-надолу се чете: que in eisdem litteris expressisti, вм. у Th.: in eiusdem . .; чете се: secundum deum cuiquam essemus principum, вм. у Th.: cuique essemus . .; по-долу: idem tamen tibi, вм. у Th.: id tamen . . .; на края у Th. е добавено: Pontificatus nostri. За това писмо, вж. у Potthast, № 10637, Auray, № 4482. Въ рубриката (Reg. Vat. 19) това писмо е отбелязано: CCXI. Illustri Regi Ungarie. Ut procedat contra hereticos et scismacos terre Assani.

Въ писмото: . . Episcopo Perusino, apostolice sedis legato (Reg. Vat. 19, f. 43re, a. XII. ep. 212) у Theiner'a (ibid., I, 166, № 296) сж добавки думитѣ: Gregorius episcopus etc. Venerabili fratri, после: salutem etc. Въ оригинала писмото е датирано: Datum ut supra, сиречь по ep. 211, ibid., до унгарския кралъ (у Th., ibid., I, 165/166, № 295), докато у Theiner'a сж добавени думитѣ: Datum Anagnie V. Idus Augusti, Anno Duodecimo. За това писмо, вж. Potthast, № 10638; L Auray, № 4483. Въ рубриката къмъ регистъра то е отбелязано: CCXII. Episcopo Perusino apostolice sedis legato. Super concessione legati in terra Assani.

Въ писмо a. XII, № 213 (Reg. Vat. 19. f. 43^{re-vo}) у Theiner'a (ibid., I, 167, № 299) сж добавени думитѣ: Gregorius episcopus etc. Dilectis filiis, и salutem etc. Въ текста: ut supra in CCXI. littera, поправено у Th.: in CCXCV. littera; датата: Datum ut supra (сиречъ, писмо № 211), у Th. е предадена: Datum Anagni V Idus Augusti, anno duodecimo. За писмото

бликувани отъ френската школа въ Римъ и Атина, — единствено по издаденитѣ дотогава документи. Нито той, нито преди него Jaffé, не сж работили направо надъ Ватиканскитѣ регистри. Поради това специално въ регистритѣ на Potthast сж отбелязани множество опущения въ сравнение съ съдържанието на Ватиканскитѣ оригинални регистри. Ср., напр. острата критика и допълненията на P. Pressutti. I regesti de Romani Pontifici dall'anno 1198 all'anno 1304 per A. Potthast. . . Osservazioni storio-critiche. Roma 1874. — Сжщия, Regesta Honorii Papae III etc., vol. I. Romae 1888, Introduzione, специално p. XLV и сл.

вж. Potthast, № 10639; L. Auray, № 4484. Въ писмото до архиепископитѣ и епископитѣ въ Унгария, съставено съ сжщото съдържание (in eundem modum), Theiner (къмъ № 299, ibid, 167) е предалъ съ пропускъ думитѣ на оригинала: in subsidium terre sancte, у Th.: in subsidium terre. Това второ писмо е пропуснато отъ Potthast; за него, вж. L. Auray, № 4485. Въ рубриката: CCXIII. Priori provinciali fratrum predicatorum de Ungaria et.. Ministro fratrum Minorum provincie Strigoniensis. Super commutatione voti crucesignatorum Ungarie in terra Assani.

Въ писмото до маджарския кралъ (Reg. Vat. 19, f. 43vo, anno XII, № 214), у Theiner'a (ibid., I, 166, № 297) сж добавени думитѣ: Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio, и salutem etc. За това писмо Potthast, № 10634; L. Auray, № 4486, датирано къмъ 9 августъ 1238 г. Въ рубриката е отбелязано: CCXIIII. Illustri Regi Ungarie. Quod non tradetur alicui Regnum Bulgarie in eius preiudicium occupandum. [9]

Въ писмото до маджарския краль (въ Reg. Vat. 19, f. 43vo, a. XII. ep. 215) добавки на Theiner'a сж думитѣ (ibid., I, 166/167, № 298): Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio... Illustri Regi Ungarie salutem etc. Въ самия оригиналъ това писмо е надсловено само съ думата: Eidem, сиречь, до маджарския кралъ, къмъ когото е отправено и ep. 214 въ регистъра (у Th., ibid., I, 166, № 297), следъ което писмо следва непосрѣдно това второ. Къмъ края се чете: Nulli ergo nostre...., вм. у Th.: Nulli ergo etc. nostre.., което е и неправилно. Въ регистъра датата е обозначена:

---

[9] A. Theiner е помѣстилъ подъ 1239 г. хрисовула на унгарския кралъ Бела IV до папа Григория IX (ibid., I 170/171, № 308). Тази була е не само грѣшно датирана отъ него (вж. тукъ по-долу), но и е поставена безъ връзка съ другитѣ документи. Тя, изглежда, е предизвикала отговора на папа Григория IX, именно това писмо до унгарския кралъ (a. XII, № 214). Това се потвърждава отъ съпоставката на съдържанието. Въ своята була отъ 9. юний 1238 г.) краль Бела IV моли папата, ut nulli regnum Bulgarie invadendum vel occupandum concedatur, nisi cui nos permiserimus, et nos ac universa nostro subiecta regimini in protectionem sedis apostolice assumatis (у Th., ibid, I 171). На това папата отговаря: Cum sicut nobis tuis litteris intimasti .... Bulgarie Regnum alicui concedere non intendimus in tuum preiudicium occupandum etc. (Th., I, 166, № 297); къмъ това се отнася и № 298, ibid., I. 166/167. Двѣтѣ последни писма сж отъ началото на месецъ августъ 1238 г.

Datum ut supra, сиречь както ep. 214 (у Th., ibid., № 297), докато Th. е добавилъ: Datum Anagnie V. Augusti, Pontificatus nostri Anno Duodecimo; въ предишното писмо датата е:. V. Idus Augusti, така че датирането на Тайнера: V. Augusti е неточно. Potthast, № 10635, като го датира V. id. A a° 12°, възъ основа на Тайнеровитѣ издания, не е отбелязалъ опущението на Тайнера. Въ добавката къмъ това писмо (у Th., ibid., p. 167, а у Potthast, № 10636) въ израза: protectionis et constitutionis nostre.., Th. е изпусналъ думата nostre. За тѣзи писма, у Auray, № 4487 и № 4488. Въ рубриката: CCXV. Eidem. Ut sub apostolica protectione consistat.

Въ новото писмо до унгарския краль (Reg. Vat. 19, f. 43ᵛᵒ, a. XII, № 216¹, у Theiner'a (ibid., I, 164, № 293) сѫ добавени думитѣ: Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio nostro . . . Illustri Regi Ungarie salutem etc., вм. надписа въ самия регистъръ: Eidem Regi.[10] Въ датата е добавено: Pontificatus nostri. За това писмо, Potthast, № 10631; Auray, № 4489. Въ рубриката то е отбелязано: CCXVI. Eidem. Ut contra scismaticos et hereticos liceat sibi vexillum crucis deferre.

Въ писмото до архиепископитѣ, епископитѣ и пр. въ Унгария (Reg. Vat. 19, f. 43ᵛᵒ, a. XII. ep. 217) у Theiner'a (ibid., I, 164/165, № 294) сѫ добавени думитѣ: Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus после :et dilectis filiis, по-нататъкъ: salutem etc. Къмъ срѣдата се чете: ut supra in CCXI, littera . . ., което Th. е измѣнилъ: ut infra in CCXCV. littera. Датата е отбелязана: Datum ut supra (сиречь, a. XII, № 216), a Theiner я добавя: Datum Anagnie VI. Idus Augusti. Anno Duodecimo. За това писмо, Potthast, № 10632; L. Auray, № 4490. Въ рубриката: CCXVII. Archiepiscopis, Episcopis, Abbatibus, prioribus et universis ecclesiarum prelatis ac sacerdo, tibus tam religiosis quam secularibus per Ungariam constitutis. Super indulgentia facienda procedentibus cum eodem Rege.

---

[10] Въ своитѣ издания A. Theiner е измѣнилъ произволно онзи редъ на документитѣ, въ който тѣ сѫ запазени въ папскитѣ регистри. Поради това понѣкога е ставало нужда той да добавя въ интитулацията известни указания, които при естествената връзка между документитѣ въ регистъра сѫ били излишни. Поради разбъркания редъ у Th. мѫчно може да се хване логическата връзка между отдѣлнитѣ документи. По Th. се е водилъ и Potthast, гдето, макаръ и запазенъ хронологическия редъ, често прагматическата последовность е нарушена. Често между документитѣ у него липсва всѣкаква логическа връзка.

Въ писмото на папа Инокентия IV до минорититѣ въ земитѣ на сарацини, гърци, българи, кумани и пр. (Reg. Vat. 21., f. 206^{re-vo}, a. II, № 9. Litterae de curia, = № 656) сѫ добавени у Theiner'a (ibid., I, 193/194, № 362) думитѣ: Innocentius episcopus etc., после salutem etc.; въ адреса се чете: ... Iacobinorum; у Th.: Iacobitarum; думитѣ: . . . Nestorinorum, Georgianorum, Armenorum и т. н., у Th. сѫ предадени съ опущение: . . . Nestorinorum, Armenorum . . .; сѫщиятъ адресъ въ регистъра е поставенъ надлъжъ на външното поле на страницата. Въ текста се чете: fideliter ac prudenter dispensandis dei ministeriis . . ., у Th. съ пропускъ: fideliter dispensandis; чете се: quod sacros receperunt ordines, у Th. съ пропускъ: quod receperunt . .; чете се: et digne satisfacere de commissis, у Th.: et digna satisfacere; погрѣшно въ регистъра: ut uxores suas cum quibus uxores suas cum quibus in gradibus . .[11], у Th. добре поправено: ut uxores suas, cum quibus in gradibus . . .; булата е безъ дата въ регистъра. Potthast, № 11607, й поставя дата: „XI Kal. Aprilis“ a°. 20°; ср. и Èlie Berger, Les Registres d'Innocent IV, t. I. Paris 1884, № 1362, стр. 208 и бел. 1.

Въ писмото до българския царь Коломана (Reg. Vat. 21 ff. 206vo — 207vo, a. II. № 10 litt. de cur., = 657) у Theiner'a (ibid., I, 196/197, № 365) сѫ добавки: Innocentius episcopus etc.; надписътъ е повторенъ надлъжъ по външното поле на страницата. Въ текста, началото: . . . duo capita indicat monstruosum (въ indicat *n* отъ *u* поправено), у Th.: iudicat; въ регистъра: evangelicam adiscit legislator, поправено отъ сѫщата рѫка: angelicam dedicit (dedicit поправено на полето), — у Th. неточно: evangelicam dedicit; въ регистъра: erit proinde dante domino Iesu Christo, попраправено . . . dante Iesu Christo. ср. у Th. сѫщо; чете се: proferentes stolam primam, у Th.: preferentes. . . ; въ регистъра: generale concilium, поправено convivium, ср. Th.

---

[11] Повторенитѣ думи: uxores cum quibus сѫ подчертани отдолу съ единъ редъ точици, което е отличителенъ знакъ за изпущане. вж. C. Paoli, Programma scolastico di Paleografia latina e di diplomatica, libro I. Paleografia latina (Firense 1901, terza edizione), pp. 59/60 и p. 60, nota 1.

сжщо; на края: et diligenter audire et credere, вм. у Th.: et diligentes audire. За това писмо вж. Potthast, № 11606; E. Berger, № 1363.

Въ писмото на папа Инокентия IV до мисионеритѣ отъ ордена на доминиканитѣ въ земитѣ на сарацини, гърци, българи и пр. (Reg. Vat. 23, f. 129 $^{re-vo}$, a. XI, Curiales № 1; № 888) у Theiner'а (ibid., I, 223/224. № 425) сж добавени думитѣ: Innocentius episcopus etc., по-долу: Salutem et apostolicam benedictionem. Въ адреса е предадено въ самия регистъръ: . . . in terris Sarracenorum etc. . . , което е запазено сжщо и отъ Theiner'а; трѣбва, обаче, да се чете: in terras . . , ср. É. Berger, № 7753. Въ него се чете: . . . Bulgalorum (ср. сжщо така и Berger, № 7753), вмѣсто което трѣбва да се чете правилно: Bulgarorum, както го предава и Th.; по-нататъкъ се чете: Nestorinorum, поправено у Th.: Nestorianorum. Въ текста: ad confirmandam nutantium animos . . , у Th. поправено: ad confirmandos nutantium . . .; въ регистъра: et ipsis seu etiam alios converti . . . , у Th. поправено: et ipsos seu etiam. За това писмо вж. É. Berger, № 7753. Този авторъ препраща къмъ Potthast, № 15065. Тази препратка е неточна вмѣсто № 15066· У Potthast, № 15065, е отбелязана була на папа Инокентия IV: fratribus de ordine Minorum in terras Sarracenorum paganorum, Graecorum, Cumanorum, . . . Ungarorum maioris Ungariae etc., отъ X Kal. Aug. a 11° (23. юлий 1253, Асизи); препраткитѣ, обаче, и на самия Potthast сж съвсемъ невѣрни, именно, Ripolli Bullarium ordinis ff. Praedicatorum, I (Romae 1729), pp. 237/238, № 311, съдържа (по текстъ ex archivo ordinis lib. A. f. 764); сжщата наша була до мисионеритѣ доминикани (у Berger, № 7753), сжщо както и Theiner, Vet. Mon. Hung., I, 223/224, къмъ когото препраща Potthast.

Въ Monumenta Hungariae historica, Diplomataria VII (Pest 1861), pp. 238/240, № 158, е обнародвана була на папа Инокентия IV до францесканитѣ: Innocentius episc. etc. dilectis filiis fratribus de ordine fratrum Minorum in terras Sarracenorum, Paganorum. . . , отъ Asisii. X Kal. Aug., a. XI. Издательтъ указва (ibid., 240), че е заелъ булата отъ Theiner, ibid. I, 223.; действително, при съпоставка на съдържанието се оказва, че това е сжщата була, публикувана у Theiner, ibid., I, 223/224, № 425,[12] но тамъ тя е отправена не до францесканитѣ (. . de ordine fr. Minorum), а до доминиканитѣ (de ordine Predicatorum). Явно е, че издательтъ на Mon. Hung. hist., Diplom. VII, при преписването отъ Theiner'a е замѣнилъ произволно или по недоглеждане името „доминикани“ (de ordine Predicatorum) съ „францескани“ (de ordine Minorum). Potthast, № 15065, като се е водилъ по Mon. Hung. hist., Dipl. VII, е отбелязалъ тази була до францесканитѣ, която въ действителность не сѫществува, а подъ № 15066 действителната була до доминиканитѣ. Двете негови препратки за тази несѫществуваща була, къмъ съчинението на Ripolli и Theiner, Vet. Mon. Hung., I, 223., трѣбва да се отнесатъ къмъ № 15066, сиречь, къмъ нашата була на Инокентия IV до доминиканитѣ. Общо, указанието на Potthast'a за документъ № 15065 е основно невѣрно: такава була не сѫществува, а нейното вписване въ регистритѣ на Potthast'a се дължи на една груба грѣшка.

Булата на папа Бенедикта XII (Reg. Vat. 123, a. III, ep. 369 f. 156; litt. communes) е публикувана у Theiner, Vet. Mon. Hung., I, 617/618, № 927, съ нѣколко измѣнения. Думитѣ въ интитулацията: Benedictus episcopus servus servorum Dei сѫ добавки на Theiner'a. Въ поздрава се чете: . . . que perducat . . , вм. у Th.: perducit; въ началото се чете: hoc votis zelamur eximiis, ut . . . , при което Th. е пропусналъ думата eximiis; по-долу: illucescat, et salus . . . , поправено у Th.: illuscescat. На края, думитѣ Pontificatus nostri сѫ добавка на Theiner'a. Въ рубриката къмъ сѫщия Reg. Vat. 123, fol. 8re, къмъ № 369, се чете: Exhortatur Alexander Rex Bulgarie ad agnitionem fidei christiane. J.-M. Vidal, въ книгата си Benoit XII (1334—1342) Lettres Communes I (Paris, 1903), p. 475, № 5067, датира това писмо къмъ 15. юлий 1337 год.

Въ писмото на папа Урбана V до Клара, вдовица на влашкия воевода Александра (Reg. Vat. 250, f. 20vo, a. VIII. Littere secrete m. januarii), у Theiner'a (Vet. Mon. Hung., II, 95, № 184) е добавено: Urbanus episcopus etc. Въ рубриката къмъ регистъра това писмо е записано: Clare relicte quondam Alexandri Way(vo)da(!) in Valachia commendatur quia natam suam Imperatricem Bulgarie ab errorem et scismate retraxit hortatur ut aliam natam Reginam Servie et multos alios lucrifaciat, et de calicibus et ornamentis sancto Petro missis regratiatur (ibid., f. 3 vo).

---

[12] При препечатването на тази була сѫ допуснати нѣколко грѣшки въ адреса, напр., е изпуснато името Bulgarorum.

Презъ 1254 год., на Лионския съборъ, папа Инокентий IV, за да предпази нѣкои особенно ценни документи изъ папския архивъ отъ случайно разрушение, наредилъ да се направятъ преписи на нѣкои отъ тѣзи документи и тѣзи преписи били завѣрени съ печатитѣ на самия папа и на присѫтствуващитѣ на събора висши духовници. Въ една отъ тѣзи були, съставени отъ приготвенитѣ тамъ преписи, запазена сега въ Ватиканския архивъ подъ обозначение AA Arm. I—XVIII, № 97., се съдържа и писмото на краль Бела IV до папа Григория IX (ср. A. Theiner, Vetera Monum. Hung., I. 190, № 353). Въпрѣки, обаче, предупреждението въ преписа на папа Инокентия: facientes de verbo ad verbum nichil addito mutato vel dempto transcribi . ., въ този преписъ се съдържатъ редица разночетения спрѣмо запазения оригиналъ. Така, името Zeuren е промѣнено въ Zenren, а пъкъ изразътъ: Item petimus ut nulli regnum Bulgarie invadendum vel occupandum concedatur, etc. е съвсемъ извратенъ и е craналъ безсмисленъ съ промѣната: . . . ut nulli regnum Ungarie invadendnm . . . . . concedatur! Името на пренестинския епископъ (prenestini episcopi) е предадено: Penestrini episcopi. Найсетне, докато името на българския царь Иванъ Асѣня е дадено въ оригиналната грамота навсѣкѫде Assceni, то въ преписа навсѣкѫде стои Assoeni. Тѣзи отклонение сѫ твърде поучителни и могатъ да ни покажатъ неточностьта на направенитѣ въ 1254 г. преписи.

За нещастие предчувствията на папа Инокентия IV се сбѫднали въ нѣкои случаи: нѣкои ценни документи днесъ сѫ загубени или унищожени и сѫ известни само по направенитѣ на Лионския съборъ преписи. Единъ екземпляръ отъ тѣзи лионски преписи е попадналъ въ известния монастиръ Cluny, въ Франция, а по-късно, 1773 г., отъ него е билъ направенъ новъ преписъ отъ Lambert de Barive, адвокатъ, отъ дижонския парламентъ, когато е билъ натоваренъ отъ тогавашния министеръ Bartin да прегледа клюнийския архивъ, за да събира документи, отнасящи се до френската история. Най-пълно описание на тоя новъ преписъ отъ 17-тѣ клюнийски свитъци, заедно съ обнародването на множеството неиздадени дотогава документи, е дадено отъ Huillard-Bréholles, Examen des chartes de l'église Romaine, contenues dans les rouleaux dit rouleaux de Cluny (въ Notices et extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Impériale et autres bibliothèques, t. XXI, Paris 1865, pp. 267-363).[13] Между запазенитѣ преписи се намира и преписъ отъ едно ново писмо на маджарския краль Бела IV до папа Григория IX., съ което той изказва съгласието си да се заеме съ борба противъ българитѣ, за която папата го е увещавалъ чрезъ legationem . . . per venerabiles in Christo patres J. episcopum quondam Boçriensem et G. Priorem Pestiensem . . . Въпрѣки, че съзнава мжчнотиитѣ на това дѣло, той е съгласенъ да се залови съ изпълнението му pro religione fidei christiane ac honore sancte matris Romane ecclesie. За тази цель той изпраща при папата venerabilem patrem G. episcopum Jauriensem.[14] Това писмо е датирано само: datum apud Bere, idus januarii: издательтъ го отнася къмъ 13. януарий 1239 год.

Оригиналътъ на това писмо е загубенъ. То е останало неизвестно на Theiner'а, дори по преписа отъ 1254 год. К. Иречекъ въ своята „История на българитѣ“ сжщо не е използувалъ този документъ.

Примѣрътъ съ булата на краль Бела IV отъ 1238 г. обозначена АА Arm. I—XVIII, 604. и преписа ѝ отъ 1254 г. подъ обозначение АА Arm. I—XVIII, 97, показва общо, каква е цената на преписитѣ отъ 1254 г. и, още повече, предупреждава за преписа отъ втора ржка на Lambert de Barive. Ако още въ преписитѣ на Лионския съборъ сж били допуснати грѣшки, то такива сж възможни и въ този преписъ отъ втора ржка; установяването на тѣзи вѣроятни грѣшки и тѣхната поправка, обаче, е невъзможна засега, при липсата на другъ документъ, преписъ или оригиналъ.

Изобщо, всички тѣзи съпоставки на оригиналитѣ на папскитѣ документи, които засѣгатъ нашето минало, съ тѣхнитѣ издания, предимно изданието на A. Theiner'а, подчертаватъ убеждението на мнозина по-нови учени, които сѫ работили съ документитѣ, издадени въ тѣхъ, че тѣзи издания днесъ съвсемъ не сѫ задоволителни и сѫ лошъ източникъ за исторически градежъ. И това убеждение каточели е еднакво силно за българскитѣ учени, както и за нѣкои чужди учени, които се ползуватъ отъ издаденитѣ у Theiner'а документи за своята история. Общиятъ брой на документитѣ изъ папския архивъ, пакъ и общо, отнасящи се до връзкитѣ между България и папската курия, но намиращи се другаде, — за цѣлия периодъ отъ XII. до XIV. в., не е твърде голѣмъ. Затова не би представяло особенна трудность да се подготви наше, и то научно, издание на всички тѣзи документи. Съ това тѣ ще бѫдатъ и по-достѫпни намъ и по-годни като историческо градиво.

---

[13] За тѣзи клюнийски свитъци, вж. още Elie Berger, Les registres 'Innocent IV, t. I. Paris 1884, Introduction, pp. XLII—XLVIII.

[14] За сжщия пратеникъ, очевидно, става дума и въ булата на Бела IV до папа Григория IX отъ 9. юний 1238 г, запазена подъ обозначение А А Arm. I—XVIII, № 604 ср. A. Theiner, Vet. mon. Hung, I, 170/171, № 308.

Римъ, 1933 год.

Изъ завещанията на дубровничанитѣ въ България презъ 15. в.

Отъ **Ив. Сакѫзовъ**

Въ миналата книжка на „Известия на Историческото дружество“ ние помѣстихме една часть отъ завещанията на дубровнишкитѣ търговци, живущи и търгуващи въ българскитѣ земи презъ епохата 1536 до 1582 година, съдържащи се въ томове 37 до 46 включително на Testamenta. Въ началото на това лѣто ние получихме разрешение да посетимъ отново за малко дубровнишкия архивъ. Между другото намъ се налагаше да завършимъ изследванията си върху останалитѣ томове отъ „завещанията“, които по-рано не можахме да прегледаме. Този пѫть ние намѣрихме вече цѣлата тази сбирка подредена и описана така, че се знаятъ по специалния каталогъ всички завещания, които сѫ написани въ българскитѣ земи. Такива завещания се появяватъ едва отъ втората половина на 15. в., а именно, първото е отъ 1472 година, помѣстено въ томъ 21. По такъвъ начинъ нашата сбирка отъ материали изъ testamenta, засѣгащи българскитѣ земи обема цѣлия периодъ на дубровнишката търговия у насъ, т. е. отъ срѣдата на 15. в. до края на 17. в., включени въ 50 тома. Ние дължимъ, обаче, да забележимъ, че въ тази серия отъ документи се говори не рѣдко за българскитѣ земи и въ завещанията на дубровчани, починали въ самия Дубровникъ, както и въ други земи — Италия, Сърбия и др.. За тази цель, ще трѣбва внимателно да се прочетатъ нѣколко десятки хиляди пергаментни листа — работа най-малко за една година. А това, което се казва за серията въ „завещанията“, сѫщото се отнася и за нѣколко други серии документи. Така ние разбираме, въ какъвъ смисълъ дубровнишкиятъ архивъ се характеризира като неизчерпаемъ изворъ за историята на България и другитѣ балкански народи. Поради това и покойниятъ К. Иречекъ едва бѣ успѣлъ да навлѣзе съ своитѣ архивни изследвания въ 15 в. — началото на всестранното стопанско и културно проникване на дубровничанитѣ въ Балканския полуостровъ.

За характера и стойностьта на дубровнишкитѣ материали ние вече сме говорили на нѣколко пжти. Въ тѣхъ еднакво ще намѣри богати материали и политическиятъ историкъ, както и всички онѣзи, които боравятъ съ стопанската и културна история на балканскитѣ народи. Поради това ние сме извлекли отъ „завещанията“ всичко онова, което се отнася за България.

Томъ 21

На fol. 27 завещанието на Ivancho Dobrassinovich отъ 24. декемврий 1472 г., починалъ въ София.

„ . . . Item lasso in mercadantia zoe itra susue (?) 13 della qual e mercadantia che si porta a Ragusa et lasso in contadi zoe aspri quindeximilia setanta quatro le qual aspri se debia per investire in cera over in altra mercantia . . . . ravignando asalmento a Ragusa le dicte cere di soprascripti aspri zoe 15 milia e otanta quatro comprando mercantia per le dicte aspri.

На fol. 53 е завещанието на Marincho Federici de Gondola, отъ 2. февруарий 1474, починалъ въ Скопие (Schopia).

Томъ 23

На fol. 23 е завещанието на Radoe Radachovich, dictus Cuzetich, defuncti in partibus Turchiae, . . . in loco Zurli.

Томъ 24

На fol. 22 V° е завещанието на Benedicti de Bernardo починалъ отъ чума въ Радомиръ. То е написано на празника на св. Богородица — 15. августъ 1482 год.

„1482 ale XV agosto a festa de santa Maria a Radomir. Jo Benedetto de Bernardo lauar fazo lo mio ultimo testamento. . .“ Завещательтъ оставилъ на майка си за една гонела pano duo quarantino turchino, а на други — doi cavezi di pano Raguseo setantito.

„ . . . E de la pani che ho portato de qua me son . . . isul Gruul spese, Jo Benedetto mando di qua di aspri sei millia e ducati quatordexe li quali val aspri 6000 duc. 14 mando a

Radoe Giurassevich quella 6000 aspri et duc. 14 che dicto Radoe daga alla mia donna . . . e qua lasso per le mani de Radoe Giurassevich pani tre quarantin che son vendute al termene di festa di natal zoe in fina 25 decembre et chel dicto Radoe schoda qualli aspri monta aspri 1500 vəl aspri 1500 schodendo dicto Radoe che daga qualli aspri alla mia donna Aluysa. E quelle altre cose resta over me uno cavalla e la simitara e octo braza di pano Raguseo targeta e vestimenti mei. . .

„Jo Jachob Nicholich barbiero scussi questo scatto, essendo in Sophia manda uno homo a posta per me e Ji anday da lui a Radomir e scussi questo a festa di Sta Maria alli XV di agosto in presentia di lo dicto Benedetto e Radoe Giurassevich accepta qualli aspri 6000 e duc. 14 in presentia di me Jachob e Bartholo Vochossalich e Vitcho Branissevich e Michailo de Radomir et dicto Radoe Giurassevich prometto di dar qualli denari alla sua donna zoe Aluysa.

Томъ 25

На fol. 131 V° е завещанието на Latiniza Stephanus Nicolae Martoli отъ 4. мартъ 1486 г., починалъ въ Скопие.

На fol. 145 е завещанието на Pavao de Domenego (Pauli quon. Domchi noxich) отъ 6. мартъ 1486 г., написано въ София. Сѫщиятъ оставилъ на Marino di Giuragio capellano al presente a Sofia perperi diexe per dua messe de sancto Gregorio . . .“

Томъ 26

Na fol. 108 V° е завещанието на другъ дубровчанинъ отъ 18. септемврий 1490 г. починалъ въ София. То е било донесено въ Дубровникъ отъ ser Michaeleus Andr. de Resti, qui veniens de Turchia. Завещательтъ оставилъ на капелана въ София — Маринъ два дуката.

На fol. 162 е завещанието на Milovaz Boxidarovich отъ 18. септамврий 1492 г., починалъ въ София отъ чума.

На fol. 167 е завещанието на Nicolo de Cherach отъ 23. юлий 1493 г., починалъ въ София.

„Item notifico come havemo orcato et facto una compagnia cum Radivoi Ratchovich et cum bona memoria de Milovaz Boxidarovich mei cognati nel 1493 ad 27 zugno in Sophia scripta per mano de mes. Michiel de Resti cum testimonii sottoscripti et depositata in mano de pre Biazio de Zohane capellano Sophiae in nella quale appare come io ho posto de le mei denari proprii duc. siecento zoe duc. 600. Et tanto per quanto segiera de guadagno durante la dicta compagnia de le quali denari voglio che se sotisfaza tuta la mia volunta soprascripta".

На завещанието сѫ разписани като свидетели следнитѣ софийски жители: Mighiel de Resti, Francho Vitolin de Cerva, Stephano de Sorgo, Biasio de Darsa e Boxidar Radognich e Zohan de s. Clemente de Goze.

На fol. 4 е завещанието на Радое Гюрасевичъ (Testamentum Raďoe Giurassevich, софийски търговецъ, написано на 3. октомврий 1486 г. Презъ негово време е имало и други дубровничани въ София. Тѣ сѫ имали свой капеланъ Марино, комуто завещательтъ е оставилъ 5 перпера за литургии. „Item lasso a prete Marino capellano di Sofia per mese di sancto Gregorio perperi cinque".

Томъ 27

На fol. 61 е завещанието на Juchi Giurassevich отъ 7. май 1494 г., направено въ София. „Fazzo noto como io ho imprestato a mio patrone ser Gerolimo Marino di Gradi aspri 3114 zoe li ho imprestato essendo a Sofia delli quali aspri mea renduto in Brusia aspri 1150 delli qualili ho mandato per ser Biasio Stephano de Gradi aspri 1000 praesante fante suo radizo perche tolji per lo dicto ser Biasio da me uno tombane per aspri 330 et le resto se li ho agionte delle aspri tanto che ho mandato per lui a ser Gerolimo mio patrone aspri 1000 ancora si ha dello mio Gerolimo due pezze de panno li die in Brusa lo quale mi costano aspri 312 et piu ha dello mio ser Gerolamo dello bombaso filato aspri 93 et piu ser Gerolamo una pezza di panno lino la qual pezza a me fo data chella uendo la quale pezza si e di Nicholo cognato de Nicholo de Gradi lo qual fo fante cum signor ambassiatori, voglio che li se daga et a Ragusi si ho da mio patrone ser Marino de Gradi una taza, val perperi 30 et duo cavadi, che per non so che camise et uno brazo di panno negro. Fazo noto come Michiele biancho si me ha a dar ducati 8 liquali mi ha ritenuto dicendo che non scrissi et Gabriele si sono stati in casa mia alle mia apose con li famigli mesi duo siche lasso sopra lo coscienza che le pouero homo non li perda . . . Ancora si ho dato a Nicholo fante de

Antonio de Giorgi Barana aspri 46 che me compra duo bochali... Item lasso a mia sorella Ladissava che li se faza una vesta fornita ... lasso per amor uno novo mantello di panno raguseo, che li si faza ... e si ho lassato in manno de Catussa uno vienaz de arzento voglio che se daga a mia noviza Petrussa la mia cimitara lasso a Radossano fante de ser Michele Andrea de Resti a la mia dolama di paonazzo lasso a Nicolo fante de ser Girolamo de Nicolo Butcouich ... Item fazo noto come io si ho venduto uno casino in brato a Vucassino fratello di Milovaz per aspre 870 lo qual si è de ser Girolamo zoie voglio che dito Vucassino possa spender per me tutto besogno se per caso moriro qui et mio patro da poi taglia dello mia per che ha in mano e di piu voglio che Vucassino sia tenuto a far uno paramento bello fornito in che se celebra messa a mio padre spirituale Biasio de Giov. e piu ... fazo li mei epitropi ser Zugno de Marin de Gradi et Radussino Radiencich e mia madre."

Томъ 28

На fol. 73 V⁰ е завещанието на Bosidar Radognich, dictus Vuchoglich, написано въ Пиротъ на 15. септемврий 1499 г. „defuncti in partibus Turcorum in loco vocato Pirote. Завещанието е било занесено въ Дубровникъ отъ дубровничани отъ София съ специално писмо.

„Io Bosidar Vucheglich de havere e sono debitor a ser Marino de Ruscho Tudrouich per star XII de formento a grass 4 lo copollo perperi 24 . . . Item sono debitor a Ratcho Rutossevich aspri 60. . ."

На fol. 79 V⁰ е завещанието на Presbitery Stephani Giurassevich, defuncti in Ternova. То е написано сѫщо въ гр. Търново на 22. августъ 1499 година.

„Item lasso lâ mia paramonta nova che in besistemo in Sophia alla capella in Sophia per che la paramonta della dicta capella ho come voglio che in essa mi sottorano, ricordo qui li denari che debo haver. E prima da Polo Dobruschovich dicto Çagliu aspri duxento, da Francesso fiol de Radic Sluxicich as. 355 et piu due tazze d'argento le qual sono in deposito nelle mani de Francesso Stephano de Catharo. Item do Ivan che fo garzone de Giohane St. de Nale as. 1300. Item debo haver da s. Bartholomeo de Zizer as. 24. Item da Bart. da Martino as. 66. Item da Marino Brautovich as. 25. Item ho speso in chon-

zar la casa doue sto a Sophia tra quelli che ho dato a quelli(?) de Gradi e a Vuchassin Boxidarovich et quelli ho spexo io certa as. 400 di questi voglio che se schodano da choluj chi petrara habitar in casa sopradicta. Item ho in casa in Sofia nella botta di vino cercha per valuta de as. 200. Et questo voglio che venda Andrea Benchovich cimator et anche che lui rischoda as. 400 sopra nominati della casa. Et che tuti insieme li daga alla mia madre et a lui facio procurator overo epitropo per questo. Item debo haver da Marino fiolo de Gliubissa Ledian as. 75 et da lui ho in pegno una taza la qual ho dato a Andrea Benchovich che lui rischoda li sopradicti aspri. Et ch'li daga alla mia madre insieme cum li sopradatti. Et piu debo haver da q. Giohane Radanovich as. 100. Et da Polo de Giovane Jelich altri cento aspri e questo mi devo dar per afficto de casa. Et questi voglio che reschoda Andrea Benchovich sopradicto et che li daga alla mia madre sopradicta et piu debo haver da Biasio cimator dicto Ugrich aspri 51 et da Nicolo Velich aspri undexe, e questi voglio che reschoda Andrea sopradicto, et che li daga alla mia madre predicta. Et piu facio recordo come io ho nelle mane le aspri che que qui de sotto dico li quali sono stati recolti per rischoter una schiava, la qual poi non si rischato, et prima per Mathio Mar. de Gradi me ha dato aspri 100, Hier. St. de Gradi as. 100. Giohane Radanovich as. 50. Franc. de Radosan Giurassevich as. 20. Petar Bogdanovich factor de s. Hieron. L. de Bona ducati doi. Et questi aspri tuti voglio che siano resi del mio alli sopradicti. Item lasso perperi octo et gros. 4 che se diano a qualche prete overo a piu preticome parera alli mei epitropi, acio che loro dicano 50 messe per color da chi io ho habuto la elemosina et non ho habuto al modo de poter satisfar et non lo satisfacto, si che voglio che per li sopradicti sia satisfacto ogni cosa. Item facio recordo come Nicolo Vuchxich da Gorasda el qual fo garzon de s. Hieron. L. de Bona ma dato in deposito in uno sachetto sigillato de suo annelo non so che cosa si sia et piu me ha dato uno chavezo de brochatello turchescho et questo sie nella mia cassa in besistemo in Sofia, et questo voglio che sia reso alla sopradicto et piu debo haver da Chuchliza pellizaro in Sofia pelle cinque de lupi et a lui debo dar as. 15 et questi voglio che rischoda Andrea Benchovich cimator et che le venda et pagi a lui li sopradicti as. 15 e resto daga alla mia madre insieme cum altri sopradicti. Recordo qui le cose le qual sono mie in nelle due casse qual ho posto in deposito nello besistemo in Sofia et prima nella casseta [picola sie lo mio paramento non lo qual ho lassato alla capella in Sofia come de sopra ho dicto. Item la mia cotta et uno paro de calze mie et piu libri mei et anche de altre cose et robe mie et piu in altra cassa grande. In prima uno tapeto novo de quelli fini de Bursia. Item libri mei et altre cose mie, et piu nello dicto sono li libri delli conti overo scritture de s. Nicolino Jac. de Crieva. Et questi voglio si diano alla sopradicto zoe soi non altri. Et piu nella dicta cassa sie uno libro nello quale si tracta certa opera de Francesco de Maironis. Et questo sie de Polo Dobrassinovich cimator, et questo voglio che li sia reso et piu nella dicta sono piu altre cose mie et se per caso se trovasse nella sopradetta cassa qualche cosa che qualchuno dicesse esser suo voglio che li sia reso cum questo monstrando lui cum testimonij quella tal cosa esser sua et hauermela? data in deposito. Et piu nella dicta cassa sie uno libro nello quel se tracta de testamento vechio et questo voglio che se dia a s. Stephano Mar. de Gradi per che geio? suo et piu ho posto in deposito in besistemo de Sofia sopradicto in uno valisone nello quale sono le robe che qui de sotto dire et prima due schiavine et imboglie et queste sono de Polo Jelich voglio che li siano resi et tuto lo resto quello si trovasse nello sopradicto tuto sie mio. Item nello samonicho mio in Sofia sono 4 imboglie le qual sono de Polo Jelich le qual voglio che li se rendino et altre cose che sono nello samonicho tute sie de Gione Radanovich da vino in fora la qual de sopra ho nominato. Et piu ho in cassa mia picola apresso lo samonicho dove ho celebrato. In prima due schiavine et uno omblatorio zoe ferro da fare le hostie sie mio et piu nella dicta cassetta sie una solla de Marino Brautovich et uno paro de pianelle coperte et uno paro de scarpe dopie et piu una solla frugata de Nicolo Gio de Nale et questa voglio che sia reso alli sopradicti perche glie loro et in me stano in deposito et altrovandosse altro nella dicta cassetta tuto e mio et piu nella cassa mia grande dove ho habitado sie uno matarazo mio et uno capezal et piu altri fornimenti et massariere de casa tuto questo sie mio, et tuto questo cose mie dette de sopra le qual sono prima in deposito nello besistemo poi in casa et zemonicho et altrove come de sopra ho dicto tute voglio se vendano per li mei epitropi et che si faza la mia

volunta come in questo mio testamento se contiene. Item lasso alle mie sorelle Petronella et Catherina ducati cinque per una duca X et alle lor fiole zoe alla mazor de Catherina lasso duc. 10. Item alla fiola de Petronella duc. 10. Item a Cuietcho marito de Catherina duc. 5. E questi li debo dar perche me li ha prestati a perche voglio che li siano resi. Item ho in Ragusa sei zaponi, quatro de zambellote et doi de tafta tuti li lasso a Leonardo mio fratello che li porta per mio amor . . . Item debo haver da Nicolino Orexe zoe Miloradovich aspri 50 et da Zorzi sartor debo haver as. 38 per li quali ho in pegno uno anello di argento, lo qual ho dato in Andrea Benchovich sopradetto et voglio che schodendo li detti insieme con altri le mandi a Ragusi alli epitropi sopradetti et anche da Nicolino sopradetto ho in pegno una taza per li sopradetti aspri 50 et questo ho dato in Andrea che li renda allo detto et che pigli da lui li sopradetti aspri come dicto de sopra. Et io Franc. Gio de Nale scrissi lo presente testamento alle prege et per volunta de sopradicto pre' Stephano presenti li testimonii sottoscritti zoe Mar. Brautovich, Zohani de Lucha garzon de s. Mathio de Gradi et altri che qui de sotto se scriverano . . .“

Въ сѫщия томъ на fol. 171 V° е помѣстено друго едно завещание — на дубровнишкия търговецъ въ София Ivan Luchxich defuncti in Sophia — написано на 1. августъ 1500 г.

Томъ 29

На fol. 29 е завещанието на Rogacich Antonius Petri, defunctis in Schopie.

На fol. 134 е завещанието на Marini Nicolai de Butcho, починалъ въ София. Последното е написано на 28. юний 1500, а регистрирано въ дубровнишката канцелария на 27. октомврий 1505.

„Item voglio et ordino che tutte voti li quali ho facto come appare in uno mio zornale ouer libro lo qual ha uno contrasegno de lettera B, lo qual libro le nela mano del mio fratello. . . “

„Et perche Matcho Iovanovich me resta dare de doi stutti de crisi pani havuti da me Marino in credenza aspri diexe millia ducento et vinti . . .“

На fol. 140 V° е завещанието отъ 8. юлий 1505 г. на Luca Leonardi Radivoevich, dictus Plazchovich, defunctis in partibus Turcorum.

Томъ 30

На fol. 20 е завещанието на Marino Johanis dicti Spulich, търгуващъ въ Александрия, Анкона и българскитѣ земи. „Anchora ho mandato a Sophia a Radossano mio garzon et a Bascho sartor di Ruscho Iovanovich panni octo de Ragusi di 60 de mia raxone et ho duzato una lettera de cambio de duc. 58 facta in nome de Fiorio garzon de Lorenzo di Radoe nostro de mane del dicto Lorenzo cum ordine che dicto Ruscho paga tal cambio de dicti octi pani mei“.

На fol 176 V° е завещанието на Marino de Goze написано въ Цариградъ на 24. септемврий 1509 г.

Томъ 31

На fol. 112 е завещанието на Marini Natalis de Bona, defunctis Budue, servitore de Vladislao Re de Ongaria (24. VIII. 1505).

На fol. 176 е завещанието на Pripcinovich Polo defunctis in Turchia.

На fol. 181 V° е завещанието на софийския търговецъ Lorenzo de Radano Radanovich dicto Stanich отъ 29. май 1516 г.

Томъ 32

На fol. 15 V° е завещанието на Bertholi Radegnich, barberii, написано въ София на 26. декемврий 1516 г.

„Item . . . lasso a pre Thomaso nostro capelano duchati quindexi per ordene de sua tenuta andar a Roma e far la zercha; solita et dare le messe a campo santo pro anima mia. E piu li lasso perperi . . . che dica le messe de Sancto Gregorio lasso che si debia comprare una vigna in Soifa li morti che si debia spendere in dicta aspri 780. Lasso a Bartholomeo di Lucha garzone den. duc. 2. Lasso a Andrea garzone duc. 1. Lasso a Francesco di Catharo per consien(tia)... aspri 140. Lasso a Marino garzon le mia dollama de chauxie turchine in foldre lasso che si debia dare . . . Наследодательтъ оставилъ за свои епитропи Marino di Michiel di Ragusi e pre Thomaso Glubissich capellano, Stephano de Golis s. Stephano di Bartholo.

„Item lasso a Santo Nicolo sopra la strada de orexe al altare dal madona una messa grande. Lasso in auto de chiexia in Sofia aspri 250. Item lasso a Santo Vangelista uno zambelotto brillo zoe delle (dolama?) mia per amore. Item lasso a Santo di Bartholo orexe uno fustano di muchaiare per amore....“

На fol. 39 v⁰ е завещанието на Pauli Pasqualis de Canali, написано въ София, на 18. августъ 1516 г. Между разнитѣ вещи, които има да получава завещательтъ, сѫ споменати uno archo turchescho e una zentura turchescha.

На fol. 50 voe завещанието на Petri Radognich pellizarii, написано въ София на 20. септемврий 1517 г. Завещательтъ оставилъ на Тома, свещеникъ на дубровничанитѣ въ София единъ зл. перперъ, а на своя слуга — mio cartello grande pelize e la miliza. . . . За епитропи опредѣлилъ свещеника Тома и горспоменатия Radivoi Barbiere Ragnich.

На fol 56 е завещанието на Pauli Johanis Michocevich, mercator, написано въ Търново на 11. августъ 1517 г. Споменува за своитѣ търговски книги, на които трѣбва да се дава пълна вѣра „che siano creduti tanto in die lamere, quanto in die dare el mio capitale a ponto se conose in libromio, de piu lasso a fiolo de Abram in Ternovo aspri 7000 li quali al presente son debitor come appare in libro mio de cassa alla partita scritta Costa din fiolo de Abram de havere asp. 7000.

Fazo epitropi mei Piero de Marino de Gradi et ser Francesso St. de Gradi e Piere fiolo de Thomaso — sartor et Jacomo Valentinovich, sopra tuto lasso per esser maltolto a piu persone turchi et greci duc. dexe che sparteno per povere doncelle a ducato uno per aiuto de maritatione loro.“

На fol. 96 е завещанието на Petri Marini vocati de Gradis, defuncti Sofiae, е написано на 26. декемврий 1517 г. „Item voglio che se pagano tuti li mei grande segnato de lettera „d“ et voglio che dicto libro mia sia creduto tauti in die dare quanto in die avere.

Томъ 33.

На fol. 52 е завещанието на Dimchi Jacobi de Butcho, писано въ София на 6. септемврий 1520 г. Говори се за centura pavonaza fornita de argento et quelli collaina dargento indorata. . . . „ e quanto gli restamo debitor per uno staro de grano per il qual ha uno scritto de mani mia. Оставени сѫ изпълнители на завещанието Marino Nic. de Gondola е Franc. mio fratello е Mar. Gio. de Nale.

На fol. 142 е завещанното на Katharine uxor Jacobi de lazini, писано въ София на 19. октомврий 1516 г. Завещателката оставила много дарения въ аспри.

На fol. 218 е завещанието на Bartholi Rachevich, mercatoris, defuncti in Niso, писано въ Нишъ на 20. априлъ 1524 г Item lasso ducati de mia cavedale 860 zoe fora de lassi et supra scritti li quali sono in mano de mio fratello, Antonio.... Lasso in Niso in semonico cera comprata de Saban de Bdigno cantara 48 monta prima compra aspri 30,320. Item lasso some de cera 19 e meza tera (taza!) cantare 66 libre 79. Item lasso de cera fina cantera.... Item lasso cera Zachoria paneti 270 costano segnato il mio libro.. „Завещательтъ е търгувалъ съ pani so pramani... pani veronesse, pani tre intriegi, pani perpignani, pano uno retagliato....“ Item lasso schiavine 32 dopie.... Item lasso a — baba de Sophia aspri 5203 al tempo di giorni 15.

Томъ 34.

На fol. 41 е завещанието на Francesco de Lucharis, починалъ въ Одринъ. Завещанието е писано на 24. ноемврий 1525 г.

Въ следующитѣ томове 35 и 36 нѣма отбѣлѣзени завещания извършени въ българскитѣ земи.

Два набѣга на В. Левски отъ Влашко преди неговото главно апостолство въ Ловечъ (България)

Отъ **Гено Ивановъ**

Дейностьта на В. Левски въ Влашко и България, преди да премине Дунава като главенъ апостолъ, до сега се представяше много просто. Следъ като се разтурва легията въ началото на 1868 год., Левски, недоволенъ отъ сърбитѣ, се прехвърля въ Влашко. Поради слабость следъ операцията той не може да вземе участие въ четата на Хаджидимитровци. Скоро въ Букурещъ идва и Каравеловъ. До тоаа време Левски се билъ убедилъ, че трѣбва упорита работа срѣдъ народа. Каравеловъ и Левски размѣнили мисли за обща работа и основали Централния революціоненъ комитетъ въ Букурещъ. Каравеловъ останалъ да рѫководи работитѣ въ Ромъния, а Левски преминалъ Дунавъ. „Най-тъмнитѣ години отъ дейностьта на Левски сѫ годинитѣ 1868 — 69“[1]. Първитѣ биографи на Левски — Зах. Стояновъ и Ст. Заимовъ — много малко бележатъ за дейностьта на Левски отъ пролѣтьта на 1868 год. до края на 1869 г., когато той минава Дунавъ като главенъ апостолъ. Зах. Стояновъ, като отбелязва факта, че Левски не миналъ съ Хаджидимитровци, отдава го на следнитѣ причини: 1) Панайотъ посъветвалъ Левски да не навлиза въ Турция, защото сърбитѣ и българскитѣ букурешки нотабили били противъ всѣко революционно движение въ Турция; 2) Левски се чувствувалъ още слабъ отъ правената му операция въ Сърбия и 3) споредъ разказа на Ив. х. Димитровъ, нѣколко дни следъ като Хаджидимитровци минали Дунавъ, Левски се видѣлъ съ него въ

---

[1] Зах. Стояновъ, Василъ Левски (дяконътъ). Пловдивъ 1883 г., стр. 52.

Бургасъ. Левски идѣлъ въ България да събере чета и да посрещне Х. Димитра около Сливенъ[2]. Ако разказътъ на Ив. х. Димитровъ е вѣренъ, той изключва първитѣ две предположения на Зах. Стояновъ. Зах. Стояновъ разказва още, че презъ зимата на 1868 — 69 г. Левски събралъ нѣколко момчета въ Влашко и се готвилъ да убие Христо Георгиевъ, защото съ своето влияние последниятъ прѣчилъ на революционното движение. Левски се маялъ дълго време въ Ромъния, минавалъ въ България и пакъ се връщалъ, съветвалъ се съ войводитѣ, подканвалъ ученитѣ да почнатъ работа, но никѫде не намѣрилъ истинска поддържка. Левски намѣрилъ само единъ човѣкъ въ ромънската столица, който сподѣлилъ неговитѣ възгледи. Този човѣкъ билъ Каравеловъ. Левски се раздвижилъ изъ Ромъния да убеждава своитѣ приятели да минаватъ въ България, та да се почне вече сериозна работа. Той накаралъ Хр. Ивановъ, който държалъ кръчма въ Турну-Могурели да предаде едно-друго и да се отправятъ за България. Двамата се качили на парахода и излѣзли въ Русе. Отъ тамъ Левски заминалъ за Ловечъ, а Христо останалъ въ Русе за връзка между Ромъния и България[3]. Левски обикаля България, като търси — на първо време — по-виднитѣ и авторитетни хора. Той се срѣща съ тѣхъ, но нѣкои се изплашили, други дали по нѣкоя и друга пара и съ това се свършила работата.

Следъ случката съ дрехата въ Сопотъ, Левски скоро се прехвърля въ Влашко. Въ Букурещъ той далъ отчетъ за дейностьта си въ Турско. Тамъ се съставилъ Привременно правителство или Централенъ революционенъ комитетъ[4]. Другиятъ отъ по-старитѣ биографи на Левски — Ст. Заимовъ — представя дейностьта на Левски въ Влашко, следъ разтурянето на легията въ Бѣлградъ, още по-просто. Презъ октомврий 1867 г. Левски, Христо Ивановъ и Василъ Йонковъ пристигнали въ Турну-Могурели, идящи отъ Бѣлградъ. Тѣ още по пѫтя скроили планъ за тайна пропаганда въ България. Левски спрѣлъ въ Турну-Могурели у Данаила Хр. Поповъ, дето било свикано по искането на Левски събрание, и се основалъ комитетъ начело съ Данаила. Новитѣ приятели на Левски му дали пари и препоръчителни писма, Христо пъкъ си продалъ кръчмарскитѣ принадлежности, които ималъ тамъ, и двамата тръгнали за Турско. Христо миналъ презъ Свищовъ, а Левски, представяйки се за търговецъ, придруженъ отъ Василъ Йонковъ, миналъ презъ Никополъ и оттамъ се отправилъ за Плѣвенъ и Ловечъ. Въ тия два града Левски основалъ първитѣ комитети въ Турско[5]. Д. Страшимировъ, въ своята книга за Априлското възстание, дето е посветилъ две глави[6] върху първитѣ стъпки на Левски следъ легията отъ 1867 — 68 год. Сѫщо малко говори за тази почти двегодишна дейность на Апостола изъ Влашко и България, преди да премине окончателно като апостолъ въ България (ноемврий или декемврий 1869 г.). Д. Страшимировъ, като отбелязва, че Левски боледува следъ разтурянето на легията, пише, че следъ това той потеглилъ за турската граница (къмъ Зайчаръ), но поведението му се видѣло съмнително за сърбитѣ, тѣ го затварятъ известно време въ Зайчаръ, следъ което той вече потеглилъ за Влашко. Болестьта му (слабостьта му) попрѣчила да вземе участие въ акцията на Хаджидимитровци. Бързото разбиване на Хаджи Димитровата чета закрепило у Левски убеждението за трайна организация вѫтре въ Турско. Левски прекарва въ Влашко зимата 1868 — 1869 год. Презъ първата половина на 1869 год. въ Влашко идва вече и Каравеловъ. Той не можалъ да се споразумѣе за обща работа съ „старитѣ" (Хр. Георгиевъ), почва свой вестникъ — „Свобода". Още презъ лѣтото, когато дошелъ Каравеловъ отъ Австрия или Бѣлградъ, революционниятъ крѫжокъ въ Букурещъ билъ съставенъ, и Левски, въодушевенъ за работа, обикаля влашкитѣ градове, дето поставилъ началото на революционнитѣ крѫжоци и къмъ края на 1869 г. или въ началото на 1870 г. Левски миналъ въ България[7].

---

[2] Зах. Стояновъ, тамъ, 52.

[3] Пакъ тамъ, 53 — 55.

[4] Пакъ тамъ, 56 — 59.

По-новитѣ биографи на Левски — Ив. Г. Клинчаровъ и Н. Станевъ не сѫ прибавили нѣщо повече за дейностьта на Левски презъ тия две години. За това време Клинчаровъ[8] се води главно по Ст. Заимова съ тази разлика, че той пише, какво Левски не отива въ Турну-Могурели заедно съ Хр. Ивановъ и Василъ Йонковъ, а малко по-късно, и че Левски скроилъ планъ за „по-планомѣрна дейность“ още въ Зайчарската тъмница. Презъ ноемврий 1867 г. Левски миналъ Дунава при Никополъ, за да предприеме „една първа обиколка“ изъ България. Той, споредъ сѫщия авторъ, не основалъ веднага комитети, а съ тази обиколка искалъ да провѣри, „доколко масата е назрѣла за едно общо възстание, да създаде връзка съ градоветѣ, да открие хората, на които може да се повѣри едно революционно дѣло и да създаде ятацитѣ — толкова необходими за една революция, която още не си е изгладила организацията“. Н. Станевъ[9], който по-внимателно прегледалъ библиографията за Левски, проследява писмата на Т. Ковачевъ до Панайота, писани въ Турну-Могурели[10], и говори за две „предкомитетски обиколки“ на Левски въ България. Станевъ гледа да опредѣли и по време тѣзи обиколки. Първата предкомитетска обиколка той опредѣля отъ 6. декемврий 1868 г. до 24. февруарий 1869 г., а втората — презъ лѣтото на 1869 г. Н. Станевъ пише за известно сътрудничество между Левски и Ив. Касабовъ (основателя на съзаклятния комитетъ отъ 1866 г.[11]. Презъ лѣтото Левски разнася главно прокламации изъ Тракия[12]. Станевъ не опредѣля, кога Левски се е върналъ отъ Турско и кога е станало сближението съ Каравелова. Той обаче, отбелязва, че презъ декемврий 1869 г. се основалъ Българскиятъ централенъ революционенъ комитетъ въ Букурещъ, следъ като Левски преминава пакъ въ Турско. Подъ влиянието, види се, на Н. Станева, Клинчаровъ пише въ книгата си за Л. Каравелова за „втора обиколка на Левски изъ България презъ лѣтото на 1869 год.“[13]. Днесъ, когато имаме подъ рѫка не само „Архива на възраждането“, но и по-нови исторически публикации, ние можемъ да си съставимъ една по-лесна картина за дейностьта на Левски въ Влашко, дето той безспорно е изпитвалъ различни влияния, преди да тръгне по своя самостоятеленъ апостолски пѫть.

---

[5] Ст. Заимовъ, В. Левски. София 1895, стр. 46 и след.

[6] Д. Страшимировъ, Априлско възстание, I, 77 — 93.

[7] Пакъ тамъ, стр. 81, 82 и 93.

[8] В. Левски дяконътъ. София 1923 г.

---

[9] Василъ Левски (животъ и апостолска дейность). София 1923.

[10] Архивъ на възраждането, т. I, (1908).

[11] Пакъ тамъ, 66.

[12] Пакъ тамъ, 71.

[13] Ив. Г. Клинчаровъ, Л. Каравеловъ. София 1925, стр. 87.

Можалъ ли е Левски, този неспокоенъ духъ, да стои почти цели две години (отъ пролѣтьта на 1869 г.) спокоенъ въ Влашко? Можалъ ли е да стои той бездеенъ, когато кипежътъ срѣдъ емиграцията е билъ най-голѣмъ? Можалъ ли е умътъ на Левски, най-бистъръ отъ умоветѣ на всички тогавашни наши емигранти, да не се ориентира най-бързо, когато той — и само той е познавалъ най-добре положението нъ България?

На всички тия въпроси ще отговоримъ утвърдително. Годинитѣ 1868 — 69 сѫ най-бурнитѣ отъ живота му. Това е времето, когато го занимаватъ планове за бързи действия. Тѣзи планове си оставатъ еднакви отъ началото на 1868 г. до края на 1869 г., само че сътрудницитѣ на Левски се мѣнятъ. Излишно е да се казва, че въ всичкитѣ тия планове и акции двигательтъ е Левски, какъвто е и по-после, когато се отдава на трайна апостолска дейность въ България.

Презъ цѣлото време на своята дейность — следъ разтурянето на бѣлградската легия, Левски търси сътрудничеството на българската емиграция въ лицето на нѣкой отъ нейнитѣ вождове. Първата година (1868) той търси чрезъ тѣхъ и подкрепата на нѣкои външни сили, но скоро се разочаровалъ въ помощьта отвънъ, та оставатъ само две сили, на които Левски разчиталъ: емиграцията — отвънъ и народа — вѫтре.

Левски, още преди да се разтури легията въ Бѣлградъ (началото на априлъ 1868), пише (1. февруарий 1868) на Найденъ Геровъ — руски консулъ въ Пловдивъ — и го моли да го освободи „преди времето“, макаръ 25 дена напредъ, „та да си доди по нашитѣ мѣста, да се намѣри съ познатитѣ“. Левски иска отъ Герова да го снабди съ орѫжие, („6 дълги и 6 кѫси, които да се пълнятъ отзадъ“). Той предупреждава Герова, че като тѣхъ хора, т. е. книжовници като Герова, не могатъ извърши и подготовката за възстание, защото не знаятъ „ония човѣци, съ които може да се извърши“[14].

Съ Герова, както се види, Левски не можалъ да уговори нищо. Наскоро той се обръща съ писмо къмъ Панайота, когото познава за „най-искренъ и първъ любимецъ български“. На Панайота Левски довѣрява, че намислилъ да прави нѣщо съ негово позволение, за което казва: „Ако спечеля, печеля за цѣлъ народъ, ако изгубя, губя само мене си“[15]. Ясно е, че Левски иска да се отдаде незабавно на работа, макаръ още да не доздравѣлъ отъ операцията. Какво е заварилъ Левски, когато презъ май 1868 г. дошълъ въ Влашко? Той заварва Тайния комитетъ на Касабова доста разслабенъ, но се още държащъ се на краката си[16].

---

[14] Д. Страшимировъ, В. Левски (Извори), отдѣлъ I, писмо № 2.

Ако е вѣрно, че В. Левски отъ Сърбия е отпѫтувалъ съ Василъ Йонковъ и Хр. Ивановъ, той се е отбилъ най-първо въ Турну-Могурели. Данаилъ Поповъ е билъ вече въ връзка съ хората на Тайния комитетъ[17]. Отъ Турну-Могурели Левски е заминалъ за Гюргево, едно, да изпрати Хр. Ивановъ въ Турско и, друго, да се види съ войводитѣ на Хаджидимитровата чета, които по това време стѣгатъ тамъ своята чета. Левски е билъ въ близки връзки съ Хаджи Димитра и Ст. Караджа отъ по-рано: не е можело той да не иска да вземе, по единъ или другъ начинъ, участие въ готвената отъ тѣхъ акция. Усилията на двамата войводи по съставянето на четата ние не можемъ да подценимъ, но трѣбва да отбележимъ съдействието на хората отъ Тайния комитетъ. Ние не знаемъ, дали самитѣ букурешки членове на Тайния комитетъ сѫ взели участие въ дѣлото на двамата войводи, но близостьта на последнитѣ съ П. Кисимова и Райчо Поповичъ е известна.[18] Следъ книгитѣ на Илия С. Бобчевъ (По кървавитѣ дири на славния подвигъ“ (1868). София 1928) и на Владимиръ Хиндаловъ (Народни движения и възстания. София 1929), нѣма вече никакво съмнение, че програмата на Хаджидимитровци е дадена отъ хората на Тайния комитетъ. Може би, оттамъ иде убеждението у нѣкои, че този комитетъ е изпратилъ четата на Х. Димитра. Въ едно свое писмо отъ 4. май 1868 г. до Райчо Поповичъ въ Плоещъ, Ст. Караджа пише, че изпратилъ законитѣ до Кира (Тулешковъ?) въ Букурещъ „да ги нареди (напечата?) както трѣбва“.[19] Какви сѫ тѣзи „закони“, за които говори Караджата? Това сѫ: 1) писмото на Хаджидимитровци до султана, 2) „напомнителното“ до представителитѣ на великитѣ сили въ Цариградъ и 3) кратката прокламация до народа. Първитѣ два документа сѫ чисто и просто едно перефразиране на мемоара до султана и на Кисимовата брошура „България предъ Европа“. Макаръ че Митхадъ-паша не допуща писмото до султана, намѣрено у Хаджидимитровци, да е писано отъ българинъ,[20] за насъ сега е ясно, че, както писмото до султана, тъй и другитѣ документи е можалъ да ги напише П. Кисимовъ или Иванъ (Ванчо) Поповъ Христовичъ, писарьтъ на Х. Димитра. Ванко е братъ на Райча Поповичъ, който ималъ въ Плоещъ мушия и петролни извори. Ванката, макаръ и по-младъ отъ Райча, съ по-голѣмо усърдие се отдава на народното дѣло. Цѣли седемь месеци обучава той доброволцитѣ за бѫдащата чета въ една гора при Бъзеу.[21] Ванката е не само добъръ офицеръ, но и публицистъ; билъ е сътрудникъ на в. „Народность“, докато го е уреждалъ зеть му Ив. Грудовъ; авторъ е и на издадената на френски отъ Тайния комитетъ брошура „Ранитѣ на България“.

---

[15] Пакъ тамъ, отдѣлъ I, писмо № 3. Това писмо не е датирано. Левски го е писалъ, навѣрно, презъ първата половина на априлъ (пакъ тамъ, стр. 9). Следъ това вече той, безъ „дозволение“ отъ Панайота, отишълъ въ Зайчаръ да търси съидейници между българитѣ, за което го арестуватъ сърбитѣ. Огорченъ отъ поведението на сърбитѣ, Левски се прибира въ Влашко. На 1. юлий той е вече въ Гюргево.

[16] Д. Страшимировъ смѣта (Априлско възстание, I, стр. 27), че Тайниятъ комитетъ фактически огасналъ следъ 3. мартъ 1868 г., когато Ив. Касабовъ изцѣло поелъ, като свое дѣло, издаването на в. „Народность“. Организационно комитетътъ може да е билъ разслабенъ, но за „огасване“ още не може да се говори. Организационната слабость е присѫща на българскитѣ революционни комитети въ Влашко. Не оплаква ли се и Ботевъ (писмо отъ 16. мартъ 1875) на Драсова, че актоветѣ и протоколитѣ отъ първото комитетско събрание (Коледа 1874), били унищожени отъ Адженовъ поради страхъ отъ ромънската полиция! Опортюнистическата тактика на Тайния комитетъ му дава по-дълъгъ животъ, отколкото се мисли.

Отначало този комитетъ е въ съдружие съ ромънитѣ, по-после прегръща идеята за дуализма, виждаме го въ преписка съ Мацини (Д. Страшимировъ, „Извори“, IV отдѣлъ, писмо № 387). Въ това писмо (отъ 16/28 юлий 1869), тѣ заяаяватъ, че сѫ готови да прегърнатъ републиканизма, като запазятъ програмата на мемоара (т. е. дуализма) за вѫтрешнитѣ дейци. Това заявление е много важно. То ще ни обясни отношенията на хората отъ Тайния комитетъ къмъ Хаджидимитровци и В. Левски по-късно. Хората на Тайния комитетъ сѫ въ преписка и съ Бакуниститѣ, за което ги следятъ официалнитѣ представители на Русия. Хората на комитета, обаче, сѫ готови да преговарятъ и съ тия последнитѣ за доброто на дѣлото (пакъ тамъ, писмо № 393).

[17] Вж. Д. Страшимировъ, „Извори“, писмо № 356 отъ 10. май 1867.

---

[18] По нѣкои нѣща сѫдимъ, че групата плоешки дейци: П. Кисимовъ, Райчо Поповичъ и др. действуватъ самостоятелно, следъ като Касабовъ присвоилъ в. „Народность“. Идеологията, обаче, на плоешкитѣ дейци и на букурешкитѣ е една и сѫща — и дветѣ групи сѫ дуалисти, Левски по-късно нарича плоещката група „плоешки комитетъ“.

[19] Илия С. Бобчевъ, пакъ тамъ, 65.

[20] Хиндаловъ, пакъ тамъ, 139.

[21] Ванката е бившъ руски офицеръ.

Дуалиститѣ (може би, само плоешкитѣ на първо време), следъ като изгубили вѣра въ сътрудничеството на властитѣ и въ добрата воля на султана да прегърне идеята за дуализма, връщатъ се пакъ къмъ препоръчания отъ Раковски планъ за действие още въ 1861 г.[22] — въ „хайдушки горски бойове“. Дуалиститѣ не обичаха приживѣ Раковски, но следъ смъртьта усвояватъ неговия планъ за действия. Разликата е тамъ, че, докато Раковски ратува за една балканска федерация или независима България, дуалиститѣ говорятъ за султанъ Азиса.

Хаджидимитровци и хората на Тайния комитетъ говорятъ отъ името на „Привременното правителство“ или „Привременното правителство въ Стара-планина“. Идеята за привременно правителство въ България е на Раковски. Той я развива презъ 1861 г. въ своя „Планъ за освобождението на България“[23].

Какво е отношението на Левски къмъ дѣлото на Хаджидимитровци? Левски, очевидно, искалъ да се намѣси въ борбата, но не успѣва. Нѣкои турятъ като причина за това незаздравялата му още рана. Има нѣщо повече. Левски искалъ да вземе участие въ борбата, както се вижда, не като редникъ, а съ своя чета. До като я събере, обаче, Хаджидимитровци биватъ разбити[24]. Ние не сме увѣрени, дали Левски, както твърди Ив. х. Димитровъ, е билъ въ Тракия, да събира чета, за да посрещне Х. Димитра. Фактъ е, обаче, че следъ минаването на Хаджидимитровци Левски не може да се застои на едно мѣсто въ Влашко. Отъ Критъ дошли гръцки революционери, които поискали сътрутдничеството на българитѣ.[25] Отъ Одеса дошълъ човѣкъ, който сѫщо иска да събере дружина. Въ Ромъния се носятъ дълго време слухове, че Х. Димитровата чета не е разбита, а броди по Родопитѣ и Рила, дето заела Рилския мънастирь, който запазва съ четири топа.[26] Левски не може да стои повече въ Ромъния. На 7. декемврий той се явява въ Турну-Могурели, поисква отъ Дан. Поповъ и приятелитѣ му да го улеснятъ да замине за България. Левски искалъ да провѣри слуховетѣ за Хаджидимитровата чета и да събере своя дружина.[27] Въ Тракия той разбралъ, че вредъ по България е тихо и се връща на 24. февруарий пакъ въ Влашко. Левски намира, че народътъ вѫтре билъ настроенъ за възстание, но трѣбвало да се появи „нѣщо по-голѣмичко отъ лани (т. е. 1868 г.), за да го увлѣче“. Ковачевъ съобщава на Панайота съ писмо отъ 14. мартъ, че Иванъ Касабовъ идвалъ къмъ Турну-Могурели и обещавалъ добри надежди. Левски съ още единъ другарь щѣлъ да замине още на 1. мартъ за България, но останалъ да се споразумѣятъ съ Касабова по работата. Последниятъ щѣлъ да имъ даде прокламации и „кондрати“ (пълномощия), за да заминатъ изъ България по-рано, та по „възкресение да бѫдатъ въ работа“. На 27. мартъ Ковачевъ съобщава, че Левски дошълъ отъ „Голѣмото село“ (Букурещъ) въ Турну-Могурели, дето очаква срѣдства, за да събере „овни за соватя“ (възстанници), даже записалъ такива. На 6. май Ковачевъ съобщава, че Левски заминалъ за България. „Книгитѣ“ (прокламациитѣ) били изпратени по-рано.[28]

---

[22] Вж. Автобиография и мемоари на Раковски. Министерско издание. София 1925, стр. 139 — 143.

[23] Въ своя планъ Раковски говори за „временно управление“. Тази идея му се е въртѣла въ главата още презъ 1842 г., когато въ Браила прави първия опитъ за възстание. Раковски както съ браилската си акция, тъй и съ бѣлградската си легия е искалъ да приложи на българска почва по-раншния планъ на генералъ Ипсиланти: съ дружина отвънъ да нахлуе въ Турция, да поведе горски бойове съ турцитѣ, до очистването на които работитѣ реди едно „привременно правителство“. Раковски е познавалъ добре освободителнитѣ борби на гърцитѣ, презъ време на които Маврокордато съставя „временно правителство“.

[24] Изворитѣ за дейностьта на Левски презъ лѣтото и есеньта на 1868 год. сѫ много оскѫдни. За това време ние се ползуваме само отъ писмата на Тодоръ Ковачевъ (Архивъ, I, стр. 319 и след.). Д. Страшимировъ пише, че тѣзи писма сѫ важни поради освѣтленията, които съдържатъ относно първитѣ стѫпки на Левски въ революционната агитация (Архивъ, I, 319).

---

[25] Архивъ, I, 320. Писмо на Ковачева до Панайота отъ 3. септем. 1868.

[26] Пакъ тамъ, писмо на Ковачева отъ 25. февруарий 1869.

[27] Ковачевъ пише, че Левски заминалъ за Цариградъ, а „отъ тамъ въ дома си“. Левски искалъ да използува последнитѣ параходи по Дунава (навигацията по това време се прекратява) и отъ Цариградъ съ влака да отиде до Пловдивъ, тъй като презъ зимата Балканътъ е непроходимъ.

[28] Тия прокламации. види се, Дан. Поповъ и Т. Ковачевъ прехвърлили въ Никополъ и Плѣвенъ — у Анастаса Поповъ (братъ на Данаила). Тѣ сѫ били редактирани отъ Ив. Касабовъ: не само Ковачевъ, но и Хр. Георгиевъ пише (въ едно свое писмо до Найдена Геровъ), че прокламациитѣ

На 6. май 1869 г. Левски е вече въ Плѣвенъ и Никополъ, дето приелъ „полицитѣ“ и „потрѣбнитѣ“ и заминалъ за „панаиря“, (т. е. по агитация). Ковачевъ очаква отъ Левски известия за скорошното отваряне на „панаиря“ въ България, т. е. за възстание, но Левски не пише. Въ началото на септемврий (писмо отъ 5. септемврий 1869) Левски се връща отъ България и съобщава „добитъкътъ е слабъ“, та ще презимува, че тогава „ще го харчи“, т. е. отлага акцията за-на пролѣть. Той заминава за Букурещъ, но на Ковачева не казва, защо отива. Отъ Букурещъ Левски пише писмо до Хр. Ивановъ (6. септем. 1869), съ което иска отъ последния да събере поне по единъ човѣкъ отъ Лѣсковецъ, Трѣвна, Сливенъ и Търново, които да се яватъ на 25. септемврий въ Галацъ. Той вика тия хора, за да уговори една акция за-на пролѣть. Това събрание не се състояло.

Единъ отъ членоветѣ на Тайния комитетъ по това време отишълъ по работа въ Цариградъ и съобщава до комитета въ Букурещъ съ дата 8. октомврий[29], че, ако Левски е още въ Букурещъ, да не тръгва за България. Отъ това писмо виждаме, че Левски е още въ връзки съ Тайния комитетъ.

По това време Каравеловъ почва да редактира въ Букурещъ в. „Свобода“. Какви сѫ били първитѣ разговори между него и Левски, ние не знаемъ. Виждаме само това, че Левски, безъ да е скѫсалъ съ отдѣлнитѣ революционни групи въ Влашко, влиза отново въ България — ноемврий или декемврий 1869 год. До този моментъ Левски възлага надежди на една външна дружина, която, като навлѣзе въ България, ще увлѣче народа въ акция. Съ бързи и решителни действия той мисли, че може да се постигнатъ добри успѣхи.

Левски скоро, обаче, се убедилъ отъ своитѣ обиколки, че за такава акция е още рано, та влиза въ Българско да работи поне още една зима за революционната подго-

---

отъ 1869 год. били дадени на Левски отъ Касабовъ и Т. Божиловъ. Нѣвга Зах. Стояновъ писа, че Левски не е приемалъ заповѣди и наставления отъ „нѣкакъвъ си Централенъ комитетъ“ (В. Левски, VI). Днесъ, обаче, виждаме, че Левски е работилъ съ Касабова. Образецъ на прокламацията, редактирана отъ Касабова презъ априлъ 1869 г., е помѣстенъ у Д. Страшимирова (В. Левски (Извори), стр. 434 — 436). Тази прокламация е написана въ духътъ на Х. Димитровата, само че е по-пространна.

[29] Д. Страшимировъ, В. Левски (Извори), стр. 449.

товка на народа. Левски престоя, обаче, не една, а три зими въ България и сé пакъ масата не можа да се подготви за революция.

Когато Левски проучилъ по-добре условията вѫтре, той изоставя идеята за бързитѣ акции. Когато, въ края на 1872 год., Каравеловъ предлага да се вдигне незабавно възстание, Левски го отблъсва за още една година, защото вижда, че народътъ не е готовъ. Последнитѣ три години отъ неговата апостолска дейность (1870 — 72) сѫ години на упорита и неуморна работа, която се прекѫсва отъ злополучната Какринска случка.

Тайнитѣ и революционни комитети въ нѣкои Врачански села

Отъ **А. Цвѣтковъ**

Надъ градъ Враца и Врачанско тежи обвинението, че въ робско равнодушие оставиха безъ подкрепа четата на Хр. Ботева. Трагичниятъ край на войводата-поетъ въ Врачанския балканъ увеличава историческата отговорность на дейцитѣ отъ онова време. Жертвата е голѣма и всички ни боли. Но обективностьта и правдата налагатъ да кажемъ, че обвиненията, които се сипятъ върху този край, не сѫ дотамъ основателни. Когато се разглеждатъ събитията отъ онова време, обикновено се изпускатъ изпредвидъ редица обстоятелства, които рисуватъ нашата обществена действителность малко по-другояче, отколкото ние си я представяме.

Трудно бѣ да се организира въ малко време и вдигне на борба нашиятъ народъ, живѣлъ петь вѣка подъ двойно робство. И затова виждаме не малко безуспѣшни опити за възстания. Презъ 1867 год., четитѣ на Ф. Тотю и П. Хитовъ преминаха Дунавската равнина и стигнаха Балкана, не последвани отъ никого изъ тѣзи мѣста. Презъ 1868 година, четата на Ст. Караджа и Хаджи Димитра се стопи въ леденото мъртвило на една наша покрайнина, и войводитѣ намѣриха преждевременния си гробъ. Презъ 1875 год. избухна Старозагорското възстание подъ рѫководството на Ст. Стамболовъ. Въ този край е имало дейни тайни революционни комитети, основани отъ В. Левски. При все това повечето отъ съзаклятницитѣ не се явиха, и възстанието пропадна. Сѫщата година другитѣ два революционни окрѫга — Ловчанскиятъ съ П. Воловъ и Търновскиятъ съ Ив. х. Димитровъ не можаха нищо да сторятъ. Презъ 1876 год., когато избухна Срѣдногорското възстание не подеха борбата, освенъ Врачанскиятъ, още и Сливенскиятъ и Софийскиятъ революционни окрѫзи.

Вънъ отъ това Врачанско имаше отъ близкото минало твърде нерадостно историческо наследство. Тукъ въ края на 18-ия и началото на 19-ия вѣкъ сѫ вилнѣели разюзданитѣ енически отреди на Пазвантоглу. Турскитѣ звѣрства бѣха запустили този край. Тежката участь на бедствуващето население живо оплаква въ своята автобиография смѣлиятъ народенъ труженикъ еп. Софроний Врачански. Споменътъ за преживѣнитѣ ужаси билъ още запазенъ въ възстаническия периодъ. Това налагало на революционнитѣ дейци въ този край предпазливость, въздържане и мудность въ действията.

Най-после нека не се забравя и обстоятелството, че Ботйовата чета слѣзе при Козлудуй близо цѣлъ месецъ следъ обявяването на Срѣдногорското народно възстание. Турскитѣ власти бѣха станали бдителни и бѣха взели мѣрки за самозащита. Всичко това не е могло да не смути и спъне революционното движение въ Врачанско.

Но въпрѣки особената историческа сѫдба на този край, борческиятъ духъ въ миналото не е загасвалъ. Въ началото на 19-ия вѣкъ — 1804 г. гр. Враца даде първитѣ български „депутати“ — Ив. Атанасъ Замбинъ и Атанасъ Николаевъ — застѫпници предъ руското правителство дворъ за освобождението на България[1]. На Враца се пада първенството за повеждане общенародната борба за черковна свобода.[2] Тукъ найрано — 1820 г. избухна българо-гръцката черковна разпря. Въ града гърцизмътъ не е могълъ да свие гнѣздо, и патриаршескитѣ владици не сѫ били оставяни на мира. Единъ следъ другъ тѣ безъ време сѫ били „вдигани“ отъ града. Освенъ това Враца даде смѣлиятъ революционеръ Никола Войводовъ (х. Кръстевъ), убитъ на Русенското пристанище въ парахода „Германия“ 1867 г.[3] Съ такива борчески традиции гр. Враца и Врачанското направиха всичко възможно, за да не останатъ съ скръстени рѫце, когато цѣлата страна биеше тревога за борба и подемъ. Но редица обстоятелства попрѣчиха да се покрие този край отново съ пепелища и братски гробове. Може би, въ подготовката и опита за възстание да има грѣшки, но има и възвишенъ идеализъмъ на готови за саможертва скромни дейци. Въ долнитѣ редове ние ще дадемъ бѣгли бележки за нѣкои селски комитети въ Врачанско. Сведенията, които можахме да съберемъ за нѣкои само села въ Искърския край, източно отъ гр. Враца, отъ живитѣ участници въ движението, сѫ твърде оскѫдни, но все пакъ достатъчни да се види, че сѫ се полагали грижи и е имало доста стегнати организации. Старитѣ разказватъ съ увлѣчение за ентусиазъма на нашитѣ бащи и дѣди. Въ простия, непринуденъ и живъ разказъ се долавя предаността и идеализмътъ отъ онова време. Вѣрата въ тържеството на дѣлото задушвала егоизъма и дребнитѣ катадневни грижи, надвивала колебанието, заглушвала страха. Идеалътъ — борба за свобода сближавалъ, обединявалъ, приобщавалъ всички. Революционната организация израства бързо и се налага въ живота на селата. Уреждатъ се тайни събрания, разглеждатъ се трудни въпроси, събиратъ се срѣдства, приготовлява се орѫжие. Селата, въ които имало комитети, били постоянно въ напрежение, въ трѣска; тѣ сѫ очаквали решителния день за борба. Въ този край въ предосвободителния периодъ не се разстила робска сънность, не владѣе мъртвило, а пламтятъ живи революционни огнища.

---

[1] Проф. В. Н. Златарски, Политическата роля на Софрония Врачански презъ Руско-турската война 1806 –1812 г., София 1923 г.

[2] Проф. П. Никовъ, Възраждане на българ. народъ. Църков, национ. борби и постижения. София 1930, стр. 29.

[3] З. Стояновъ. Записки по българскитѣ възстания. София 1928 г. стр. 80.

*

Тайни комитети имало въ селата: Д.-Кремена, Г.-Кремена, Влашко село, Върбешница, Крета, Крапецъ и Люти-бродъ. Били посветени въ дѣлото отдѣлни лица въ селата: Брусенъ, Боденецъ, Старо село, Дърманци, Ребърково, монаситѣ отъ Черпишкия мънастирь и др. Кога сѫ основани селскитѣ комитети, не може съ положителность да се каже. Селата били подъ рѫководството на града. Врачанската организация е основана отъ В. Левски презъ 1870 година.[4] Ней е било възложено да замрежи селата съ революционни ядра. Може би, въ по-голѣмитѣ и будни села тайнитѣ комитети да сѫ основани още въ 1870—71 година. Следъ обѣсването на В. Левски иареститѣ въ Орханийско и Ловчанско, революционното движение бѣ спънато. Подетата работа бѣ спрѣна и нѣкѫде изоставена. Врачанската организация не замира напълно. Презъ 1875 г. билъ въ Букурещъ куриерътъ на Врачанската организация Мито х. Мицовъ, който е поканилъ Ст. Заимова да дойде въ Враца и се увѣри, че народътъ е готовъ за възстание. Сѫщата година Ст. Заимовъ заедно съ Иваница Данчовъ — свищовлия дохождатъ въ града, ободряватъ съзаклятницитѣ и имъ съобщаватъ, че възстанието ще се обяви презъ 1876 година. Гюргевскиятъ революционенъ комитетъ, основанъ презъ 1875 год., раздѣли България, както е известно, на петь революционни окрѫзи. Като рѫководитель на петия — Врачанския революционенъ окрѫгъ дохожда презъ зимата 1876 год. Ст. Заимовъ. Неговъ помощникъ за източния революционенъ секторъ билъ Спасъ Соколовъ. Организатори и рѫководители на селскитѣ комитети въ Искърския край били врачанцитѣ: Мито Анковъ, Мито х. Мицовъ, Стефанаки Савовъ, Сава Петровъ Мито Йотинъ и Мито Цвѣтковъ. Започва се трѣскава работа. Трѣбва всичко да бѫде готово за месецъ май сѫщата година. Организаторитѣ сѫ въ непрестанна връзка съ селскитѣ комитети. Спасъ Соколовъ остава известно време като учитель въ с. Долна-Кремена. Той снове по околнитѣ села, буди, обнадеждва, напѫтва, споява. Куриери отъ Враца и селата предаватъ съобщения за хо̀да на работата, носятъ нареждания. Организаторитѣ спечелватъ още въ началото интелигенцията по селата — свещеници и учители, а и по-буднитѣ селяни. Народътъ се довѣрявалъ и слушалъ своитѣ духовни рѫководители. Въ кѫсо време се отбелязватъ доста добри разултати. Духътъ билъ повишенъ. Желанието за саможертва силно, но на комитетитѣ е липсвало орѫжие. Тѣ събирали срѣдства, за да си набавятъ пушки и револвери, но такива не имъ били доставени. Кой както можелъ, се въорѫжавалъ: довѣрени майстори правѣли ножове, други си набавяли пушки и пищови, трети приготвяли патрони. Младитѣ се надпреварвали съ старитѣ; тѣ били много несдържани. И въ решителния моментъ селата сѫ били готови за борба. Тѣ направиха опитъ да вдигнатъ възстание.

---

[4] Н. Становъ, В. Левски, София 1923 г. стр. 80.

Центъръ на революционното движение въ Искърския край било с. **Долна-Кремена**. Това село се намира на 4 клм. северно отъ Мездра. Разположено е въ плодородна котловина. Било най-будното село въ този край и давало на околнитѣ села — учители и свещеници. Тукъ като рѫководители на организацията сѫ се издигнали, слушани и зачитани отъ всички: свещеникъ Иванъ Ниновъ — смѣлъ, самонадѣянъ и бързъ въ действията си. Той билъ деловиятъ човѣкъ въ комитета; Иванъ Лаковъ — спокоенъ, пресмѣтливъ, разсѫдливъ и предвидливъ. Той билъ умътъ и съвестьта на организацията. Свещеницитѣ, П. Андреевъ и Йото Денковъ, били работливи и съ знанието си давали авторитетъ на организацията. Тѣ сѫ работили и въ околнитѣ села. Касиеръ е билъ Цеко Поповъ, а байрактарь — снажниятъ, строенъ, красивъ и смѣлъ момъкъ Андрей Геновъ. Отъ по-младитѣ е проявявалъ завидна ревность да служи предано на дѣлото Петко Д. Петрински. Освенъ тѣхъ дейни членове, на които се възлагани трудни задачи, били: Мито Накозъ, Дано Костовъ, Ц. Костовъ. Димитъръ и Нино Етугови, Косто Гърджалийски, Н. Пуровъ и К. Дамяновски. Женитѣ не сѫ били чужди на организацията. Събранията сѫ ставали въ черквата и въ дома на Цеко Поповъ. Ст. Заимовъ е дохождалъ нѣколко пѫти въ селото. Той заклелъ по-първитѣ хора на организацията. Клетвата е била положена въ черквата, като сѫ цѣлували евангелие, ножъ и револверъ. Орѫжие си приготвяли сами. Ножоветѣ били правени нощемъ и калявани въ дълбоки бучки. Имали нѣколко пушки и револвери. Приготвяли сѫ съ дървени калѫпи патрони. Най-после тукъ замислили да направятъ и дървено топче. П. Ц. Петрински докаралъ отъ Враца, дадени отъ организацията, дебели вѫжета. Съ тѣхъ е трѣбвало да се стегне дулото на топчето. Дѣдо Йото Донинъ Кясовски е направилъ топче отъ черница. Въ нѣколко кѫщи имало подземни скривалища — ями. Знаме на комитета било изпратено отъ Враца. Донесълъ го рѫководительтъ М. Йотинъ и го предалъ на знаменосеца А. Геновъ. Пари за дѣлото давали всички; богатитѣ плащали повече. Още въ началото за малко време били събрани около 90 жълтици. Въ селото имало и враждебно течение на комитета, водено отъ рода Ничовци. Въздържани били и Воденичарци. Въ селото турци рѣдко сѫ идвали. Тѣ тукъ не се решавали да вършатъ злоупотрѣбления. Финансовитѣ чиновници събирали данъка чрезъ мѣстнитѣ селски първенци. Когато нѣкой турчинъ се опитвалъ да върши произволи, селянитѣ го изгонвали. Така една година дошълъ да провѣрява стоката за бегликъ турчинътъ Местанъ отъ недалечното село Моравица. Той наредилъ да се задържатъ стадата и никой да не излиза отъ селото. Иванъ Лаковъ, старейшина тогава, се възпротивилъ на това нареждане и, когато турчинътъ продължавалъ да упорствува, той му ударилъ нѣколко шамара, и го изгонили отъ селото. Голѣмитѣ връзки, които дѣдо Иванъ ималъ съ видни турци, го спасили отъ беда. Другъ пѫть Вълчо Цинцарски, буенъ младежъ, среща по пѫтя за Мездра турчина Цибралията. Неговиятъ чифликъ билъ при Имирския мостъ надъ Мездра въ мѣстностьта „Бадинецъ“. Агата вървѣлъ гордо съ хубави пищови на пояса си. Изъ пѫтя не се виждалъ никакъвъ човѣкъ. Юначниятъ Вълчо пипва турчина, поваля го на земята, взема му пищовитѣ и следъ това го хвърля въ близката локва. Отъ тогава и до днесъ на това мѣсто селянитѣ казватъ „Цибринскитѣ локви“. За този случай селото било бастиствано отъ турски заптиета.

Кременчани се отличавали съ будния си духъ, любознателность, трудолюбие и трезвеность. Тѣ били напредничави предприемчиви и свободолюбиви. И заслужено било отредено селото за центъръ на организацията.

Не по-зле е била организацията и въ с. **Влашко село.** То се намира на 9 клм. северо-източно отъ Мездра. Комитетътъ се рѫководилъ отъ свещеникъ Мичо Цоловъ. Дейни, предани участници били: Вълко Хр. Калафунски, Коцо Радкинъ, Петко Нецовъ, Йото Лапердовъ, П. К. Кезовски, П. и Цоло Вълкови, Илия Минчовъ, Петко Вълканинъ и Ц. Лиловъ Топалски. Врачанскитѣ организатори дохождали често тукъ. Ст. Заимовъ и Спасъ Соколовъ спохождали сѫщо селото. Попъ Мичо, смѣлъ и тактиченъ, билъ душата на организацията. Той сполучилъ да организира така младитѣ, че, когато се обяви възстанието, всички се вдигнали като единъ.

Събранията сѫ ставали въ черквата или въ хана на Петко Нецовъ. Пари събирали и ги пращали на организапията въ Враца. Били въорѫжени съ ножове и само нѣкои имали пищови. И тукъ селянитѣ се противопоставяли, когато турцитѣ се опитвали да вършатъ насилие. Не много преди освобождението въ селото пристигналъ турчинъ съ заптиета. Той не познавалъ този край. Отседналъ въ дома на дѣдо Вълчо Калафунски. Вечерьта агата пожелалъ, да му полива и прислужва една отъ дъщеритѣ на домакина. Дѣдо Петко не билъ въ кѫщи. Когато са върналъ и му казали това, той бързо влѣзълъ въ стаята, грабналъ нѣкакъвъ сѫдъ и разбилъ главата на турчина. Надалъ се викъ, селото се вдигнало и турцитѣ избѣгали. Презъ нощьта дѣдо Петко изчезналъ отъ селото. Той се крилъ известно време, но билъ заловенъ и закаранъ въ Орѣхово. Тукъ билъ зле битъ и раненъ на нѣколко мѣста съ ножъ. Не следъ много починалъ отъ ранитѣ си. Влашкоселци били будни на поста си.

с. Горна-Кремена. Това село лежи на 5—6 клм. северно отъ Мездра. Разположено е въ диплитѣ на южнитѣ Веслешки разклонения. Жителитѣ му се занимаватъ главно съ скотовъдство, каменодѣлство и земледѣлие.

Тукъ рано се създава доста стегната организация. Единъ отъ първитѣ дейни работници билъ свещеникъ Найденъ. Ржководитель и касиеръ на комитета билъ учительтъ Тодоръ Котовъ. Други по-важни членове били: Димитъръ Неновъ, Нино Илиевъ, Иванъ и Мито Вълчковски, Петъръ Ренйовъ, Иванъ Герговъ, Никола Ц. Кърнйовски, Мих. Димитровъ и Ст. Рашковъ. Били въоржжени съ пищови и ножове. Работили черешово топче, безъ да го използуватъ. Събранията сж правени въ черквата, въ дома на Рашковци и на общинското гумно. Не е съчувствувалъ на организацията свещеникъ Тошо, който е общувалъ съ турцитѣ.

с. Крета. То се намира на 2 клм. ю.-з. отъ Мездра. Разположено е върху една стръмнина. Има доста бедна почва, освенъ плодородната равнина (лжката) покрай р. Искъръ. Преди освобождението селото имало 30—40 кжщи. То се образувало около турски чифликъ. Нѣкои отъ селянитѣ ходили на гурбетъ въ Ромъния. Селото било поставено при твърде неблагоприятни условия за създаване на тайна революционна организация. Тукъ живѣлъ субашата на Искърския край — Дели Мехмедъ Дертлията. Неговиятъ чардакъ билъ срѣдъ селото. Чифликътъ му е заемалъ плодородната равнина покрай Искъра. Не напраздно го наричали „дертлията". Той преследвалъ непокорнитѣ, доносничалъ, наказвалъ. При все това предъ очитѣ на този ревностенъ пазитель на реда кретчани създаватъ таенъ революціоненъ комитетъ. Врачанскитѣ организатори се вестявали понѣкога въ селото, но по-често извиквали съзаклятницитѣ въ града и тамъ имъ давали нужднитѣ нареждания.

По-дейни отъ заговорницитѣ били: Тошко Герговъ, Мишо Ниновъ, Ангелъ и Петко Чучкови, Георги Ширковъ, Вацо Геровъ, Коцо и Пендо Нинови и Коцо Николовъ. Кръстю Генковъ билъ въ четата на Ботева.

Събранията ставали въ частни кжщи, а понѣкога и извънъ селото. Тѣ били въоржжени съ пушки, пищови и ножове. Държали редовни връзки съ комитетитѣ въ Враца и с. Долна-Кремена. Събранитѣ пари се изпращали на организацията въ Враца.

с. Крапецъ. На изтокъ отъ гр. Враца на 8 клм. се намира малкото село Крапецъ. Жителитѣ му сѫ преселенци отъ планинскитѣ села. Тѣ дошли тукъ да работятъ въ турскитѣ чифлици. Волни планинци, тѣ не били чужди на общото движение за свобода въ този край. И тукъ билъ основанъ комитетъ подъ рѫководството на Цвѣтко Пандурски. По-важнитѣ участници въ комитета били: учительтъ Петко Лековъ, Ив Маджарски (Дурето), Николчо П. Дюлгерски, Василъ Велчевъ и Петко Савинъ. Били посветени и въ тайнитѣ на организацията почти всички по-будни селяни.

с. Върбешница. Организацията тукъ трѣбвало да работи при доста трудни условия. Въ селото е имало 40—50 кѫщи черкези. Последнитѣ не сѫ причинявали щети на населението, защото тѣхниятъ началникъ билъ много строгъ. Той се грижилъ и за реда въ селото. Но и подъ бдителното имъ око с. Върбешница създаде тайна организация. Селото се намира въ пазвитѣ на „Веслецъ“ и гористата мѣстность позволявала да прикриватъ действията си. Като основатели на комитета се сочатъ: свещ. Йото Вълковъ, Ив. Лаковъ, Петко Ц. Петрински отъ с. Д.-Кремена. Дейни членове въ селото били: Тоно Мишевъ, Пенчо Марковъ, Вълко Мицовъ, Мирко Вълковъ, Кр. Мирковъ, Лишко Ерински, П. Мирковъ, Иванчо Димитровъ и Томо Марчовъ. И тѣ не сѫ имали орѫжие и, макаръ че разполагали съ срѣдства, не могли да си доставятъ пушки. Набавили си ножове отъ с. Д.-Кремена. Заседанията се правѣли въ училището. На последното заседание присѫтствували и Т. Балабановъ отъ Враца, Ив. Лаковъ и П. Петрински отъ Д.-Кремена и Иванъ и Мито Вълчковски отъ с. Г.-Кремена. Организацията била доста стегната.

Монастирьтъ Черепишъ. Близо до с. Люти-Бродъ, на дѣсния брѣгъ на р. Искъръ, се намира монастирьтъ „Черепишъ“. Далечното минало на този монастирь се преплита съ тъмното предание за трагичната участь на последния царь отъ второто българско царство Ив. Шишманъ. Презъ тежкитѣ робски години светата обитель пази свободолюбивия български духъ. Тукъ имало доста дейно килийно училище още презъ 16-ия вѣкъ.[5] Въ най-ново време монастирьтъ приютява дейцитѣ за свѣстяване и освобождение на народа ни. Тукъ е намѣрилъ подслонъ народниятъ будитель Софроний Врачански. Тукъ въ безопасность прекаралъ и Димитъръ Общи, който е оставилъ и надписъ върху тавана на една монастирска сграда. Монастирскитѣ братя били отзивчиви къмъ нуждитѣ и тежненията на народа. Въ времето, когато революционното движение се развива въ нашия край, игуменъ на монастиря билъ Епифанъ Младеновъ, родомъ отъ с. Люти-бродъ. Смѣлъ, предприемчивъ, напредничавъ, той насърдчавалъ всички, които сѫ работили за дѣлото и сѫ посещавали монастиря. Преданни на организацията били и монаситѣ: Дионисий, Серафимъ, Похомий, Иония, Теодосий и Цено Сераионовъ. Монастирскитѣ прислужници подпомагали монаситѣ въ тѣхната революционна работа. Черепишъ, скритъ въ пазвитѣ на планината, далечъ отъ очитѣ на турцитѣ, билъ здраво революционно ядро.

---

[5] Л. Ив. Доросиевъ, Нашето училище и народното ни възраждане. Българска Ист. Библиотека г. II. т. I, стр. 64.

с. **Люти-бродъ.** Хубаво, припланинско, курортно село. Двуетажнитѣ му бѣли кѫщи се редятъ амфитеатрално върху голѣма стръмнина. Преди освобождението селото било малко, прибрано около извора и закриляно отъ монастиря Черепишъ. Подъ селото минавалъ стариятъ воененъ турски пѫть, нареченъ „Златишки“ или „Кърджалийски пѫть“. По него минавали непрестанно турци и често безпокоели селото. Това обстоятелство попрѣчио най-вече на суровитѣ планинци да създадатъ силна революционна организация. Но отецъ Е. Младеновъ не оставилъ въ мъртвило родното си село. Презъ мартъ 1876 г. той основалъ комитетъ, рѫководенъ отъ него самия. Негови помощници били Петко Нецовъ, Ненчо Николовъ и Нено Н. Келеша — монастирски прислужникъ. Последниятъ се смѣта, че прибралъ и донесълъ въ монастиря сабята на Ботева. Въ селото дохождалъ свещ. Коста Буюклийски отъ Враца, който се срѣщалъ съ заговорницитѣ. Особенитѣ условия, при които е било поставено селото, и малкото време, презъ което действували организаторитѣ, не имъ е позволило да привлѣкатъ и спечелятъ за организацията овчаритѣ, които живѣели по околнитѣ баири.

Освенъ въ изброенитѣ села организацията имала привърженици и въ с. Дърманци (дѣдо Вълчо Йотовъ), с. Староселo (Ст Мечкарски), с. Брусенъ (Петко С. Язовеца) и с. Ребърково. Но въ тѣзи села, доколкото можахъ да узная, движението не е могло да се развие. Двѣтѣ села — Паволче и Челопекъ, разположени въ политѣ на Врачанския балканъ, не били засегнати отъ революционнитѣ организации. Нѣкои отъ планинскитѣ села били спечелени за движението. Така, въ с. Оплетня били „писани“ 20 души подъ ржководството на Вуто Василовъ Жабарски и Коле Ц. Войчовски. Всички били въоржжени съ голѣми ковани ножове. Група имало и въ с. Очинъ-долъ подъ ржководството на Павелъ Буляко. Връзки сж поддържани и въ с. Осиково чрезъ Горанъ Донколовъ — Йондето, смѣлъ бунтовникъ въ онзи край. Въ с. Заноге човѣкъ на организацията билъ Стоянъ Балабанеца. Планинскитѣ села спохождали Цено Стояновъ отъ гр. Враца и Маринъ Митовъ отъ с. Згори-градъ. Тѣ държали връзка между комитета въ града и планинскитѣ села.

Такова е въ едри черти състоянието на тайнитѣ комитети въ нѣкои села на Искърския край. Така се рисува то въ споменитѣ на живитѣ дейци. Въ малко време били обходени и спечелени за дѣлото почти всички села. Приготовленията вървѣли бързо. Организаторитѣ сновѣли непрестанно по селата. Тѣ не скривали, че борбата ще бжде тежка и че селата, може би, ще бждатъ опожарени. Обмисленъ билъ и планъ за действие. Нѣкои отъ планинскитѣ села подъ ржководството на Ст. Балтбанеца отъ Заноге трѣбвало да пазятъ Петроханския проходъ. Селата въ полето били подъ прѣкото ржководство на градския комитетъ. Нарежданията се давали чрезъ куриера на Врачанския комитетъ — Антонъ Бърдарски. Въ решителния день тѣ ще чакатъ заповѣдь отъ града. Но предателството и тукъ смути и спъна отчасти движението. П. Бърдара отъ с. Боденецъ издава на турцитѣ нѣкои отъ членоветѣ на организацията въ с. Долна-Кремена. На 9. май 1876 год. били арестувани свещ. Андрей и Петко Ц. Петрински. Бащата на последния изпраща юначния си синъ и му поржчва да не казва нищо, „ако ще би и на парчета да го рѣжатъ“. Нѣколко дена следъ това били арестувани ржководителитѣ на организацията отъ сжщото село и движението въ края било обезглавено. Но на мѣстото на „старитѣ“ веднага излизатъ по-младитѣ. Тѣ подематъ работата съ голѣмъ ентусиазъмъ. Връзката съ околнитѣ села се възстановява. Презъ селата минава за последенъ пжть Мито Йотинъ, придруженъ отъ Вълчо Дановъ отъ с. Долна-Кремена, и подканя всички да бждатъ готови. Вестьта, че Ботевъ ще мине

Дунавъ, долита до нашитѣ села. Духътъ е повишенъ. Хората не излизатъ на работа: тѣ се готвятъ. Орѫжието се провѣрява. Селата сѫ въ тревога. Тѣ чакатъ нареждане отъ Враца за кѫде да заминатъ. Но градътъ мълчи; нареждане никакво. Куриери отъ околнитѣ села дохождатъ въ с. Долна-Кремена и се връщатъ въ пълна неизвестность. Изпращатъ човѣкъ да види, какво става въ града, но и той се бави. Тогава рѫководителитѣ решаватъ да обяватъ възстанието и да отидатъ въ града.

На 19. май 1876 год. съзаклятницитѣ се събиратъ надъ с. Дол.-Кремена и развѣватъ знамето. Следъ пладне пристигатъ отъ Влашко село около 80—90 души начело съ свещеникъ Мичо Цоловъ. Отъ с. Дол.-Кремена излизатъ 50 души въ мѣстностьта „Попинецъ". Възстаницитѣ отъ с. Крета слизатъ къмъ Мездра и чакатъ нареждане отъ с. Дол.-Кремена. Тѣхенъ човѣкъ билъ изпратенъ тамъ. Решението било, щомъ падне сдрачъ, да потеглятъ за гр. Враца. Но привечерь пристига въ селото Цено Дамяновски, който билъ изпратенъ въ града. Той съобщава, че заговорницитѣ въ града се разбѣгали, защото пристигнала силна турска войска, и той едва сполучилъ да се спаси. Дошло известие отъ с. Върбешница, че черкезитѣ обградили селото. Не следъ много пристигналъ и куриерътъ на Врачанската организация, А. Бърдарски, преоблѣченъ въ дрипи. Той съобщилъ за станалото въ града и предалъ нареждането всички да отидатъ по мѣстата си. Отчаяние и страхъ обзели бунтовницитѣ. Лишени преди това отъ смѣлитѣ си водачи, за чиято сѫдба нищо не знаели, слабо въорѫжени, смутени отъ нерадостната вестъ за станалото въ града, изправени предъ неизвестностьта на утрешния день, всички се разотишли. Така бѣха погребани надеждитѣ и блѣноветѣ на едно поколѣние. Така бѣ задушенъ смѣлиятъ поривъ за свободата. Бързо възпламна революционното движение въ Искърския край и още по-бързо угасна. Въ това време горе въ Балкана се бележеше съ кръвьта на войводата-поетъ и неговитѣ смѣли юнаци Голгогата на българското свободолюбие. Участь на народъ, който се гърчи въ безпомощность и дава скѫпи жертви за своята свобода.

Отново ужасътъ се надвеса надъ Искърския край. Турцитѣ, свирепи, страшни, налитатъ по селата. Тѣ търсятъ орѫжия и виновницитѣ за бунта. Най-напредъ обграждатъ с. Дол.-Кремена. Всички мѫже били събрани на едно мѣсто. Нареждането било, че ако намѣрятъ орѫжие, да избиятъ мѫжетѣ и запалятъ селото. Разследването не дава резултатъ. Никой нищо не ва. Започватъ да претърсватъ: копаятъ дворове, дирятъ скривалища. Голѣма часть отъ оржжието било закопано въ двора на Д. Етуговъ, и мѣстото засипано съ торъ. Копаятъ и тамъ. Това става на 26. май. Селото е изтръпнало отъ ужасъ. Но, когато наближили мѣстото на скривалището, споредъ летописнитѣ бележки на свещеникъ Андрея, плисналъ не бивалъ пороенъ дъждъ съ страшна гърмотевица. „Слѣло се небо и земя“. Цѣлата пролѣть не капнало капка дъждъ, земята била попукана, посѣвитѣ изгорѣли. Но този день се извилъ облакъ изъ невидѣлица и рукналъ дъждъ надъ селото. Турцитѣ спрѣли претърсването. Селото било спасено. Рѣката придошла. Скритото по домоветѣ оржжие било изхвърлено въ рѣката. Привечерь „долетѣлъ конникъ отъ града“ и предалъ нареждането, селото да бжде пощадено. Подобна била участьта и на нѣкои отъ околнитѣ села. По-първитѣ хора били арестувани и ведно съ членоветѣ на враачнци[6] и съ белезици на ржцетѣ били изпратени въ Видинъ за разследване. Тамъ ги държали 90 дена, докато били амнистирани. Завеждането на комититѣ въ Видинъ е възпѣто въ следната пѣсень (Сбор. Нар. умотворения кн. 22 и 23):

„Повикна се видинско телалче: умрѣзна ми живота
досади ми на свѣто.
Да излѣзе старо младо да гледа.
Да гледа врачанскитѣ съургьуне.
Да гледа врачанскитѣ чорбаджии.
Да гледа врачанскитѣ комити.
Най-напредъ бѣ Попъ Николчо Икономъ.
Па по него Калугеро Свѣтогорски
Па по него Симеонъ Даскала
Па по него Димитъръ Бошняко“.

---

[6] Д. С. Гаджановъ, Турски източници за новата ни история. Сб. Б.А.Н., кн. III, стр. 51.

Новъ изворъ за вѣрата на първобългаритѣ

Отъ **В. Бешевлиевъ**

Младиятъ славистъ Б. фонъ Арнимъ въ статията си „Принасяне кучета въ жертва при царь Симеона“ (вж. сп. Български Прегледъ II 1, 91—98) изнесе единъ новъ изворъ за религиозната история на първобългаритѣ, именно 66 писмо на патриархъ Николай до неизвестно високопоставено лице (вж. J.-P. Migne, Patrologia Graeca CXI — Nicolai Constantinopolitani Archiepiscopi epistolae, Parisiis 1863, p. 263—267). За съжаление авторътъ се е задоволилъ да даде само часть отъ писмото заедно съ единъ не дотамъ точенъ преводъ безъ да използва достачно неговото съдържание за вѣрата на първобългаритѣ.

Въ следващитѣ редове давамъ гръцкия текстъ съ изправени очевидни грѣшки (печатни?) заедно съ дословенъ български преводъ. Въ една особена статия въ най-близко бѫдаще ще разгледамъ отъ религиозно-историческо становище неговото съдържание. Тукъ ще забележа само, че поради изразитѣ τὴν ἐκείνων ἀθεότητα, τὴν ἰδιότητα τῆς ἀσεβείας αὐτῶν и οἱ θεομίσητοι Βούλγαροι писмото е писано преди приемането на християнството отъ първобългаритѣ. Следователно годината 865 е terminus ante quem за датирването на писмото.

Ἀδήλφ.

Τέκνον μου ἠγαπημένον· πρᾶγμα ἐγένετο ὡς λέγουσί τινες μήτε τῇ δόξῃ πρέπον τῆς πόλεως ταύτης, ἐν ᾗ πᾶσα τάξις χριστιανικὴ καὶ πᾶσα εὐσέβεια πολιτεύεται καὶ πᾶσα σοφίας ἀκρότης καὶ ἱερᾶς καταστάσεως ἀκρίβεια, μήτε τὸ ἄλυπον καὶ ἄμεμπτον τῇ Ἐκκλησίᾳ παρεχόμενον. Λέγουσι γὰρ τοιαῦτα γενέσθαι, οἷα ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐν τοῖς Ἕλλησι πολιτεύεται. Αἱ γὰρ διὰ πυρκαϊᾶς καὶ διὰ σφαγῆς τῶν ζώων γενόμεναι συνθῆκαι οὐδὲν ἄλλο εἰσιν ἢ θυσία ἐθνική τε καὶ Ἑλληνικὴ. Μὴ γὰρ μόνον πρὸς τὴν σφαγὴν ἁπλῶς οὕτω καὶ ὡς ἔτυχεν ἀποβλέψῃς, ἀλλὰ κατανόει ὅτι μυστικωτέρους τινὰς ἔχουσι λόγους κατὰ τὴν ἐκείνων ἀθεότητα. Ἐπεὶ διὰ τί μὴ ἁπλῶς τὰ τυχόντα ζῶα σφάζουσιν, ἀλλ᾽ ἐκλέγονται βοῦς καὶ κύνας καὶ πρόβατα; Ὥσπερ οὖν ἡ φρικτή τῶν Χριστιανῶν θυσία ἐκλέγεται ἄρτον καὶ οἶνον καὶ ταῦτα προσφέρει μυστικῶς ἁγιάζουσα τοὺς τελοῦντας, οὕτω καὶ ἐκεῖνα τὰ ζῶα κατὰ τὴν

ἰδιότητα τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐκλέγεται εἰς θυσίαν οἰκειοποιοῦντα τοὺς τελοῦντας τοῖς ὑπ' αὐτῶν λατρευομένοις δαίμοσι. Μὴ γὰρ ἀπατάτω ἡμᾶς τοῦτο τὸ πὰρ'αὐτῶν λεγόμενον, ὡς οὕτως χυθείη τὸ αἷμα· ὅτι ψιλοί εἰσι λόγοι. 'Αλλὰ τοῦτο γινώσκειν ὀφείλομεν, ὅτι πρὸς μυστικήν τινα κατ' αὐτοὺς τὰ γινόμενα αἰτίαν ἔχουσιν τὴν ἀναφοράν· ἐπεὶ[1] τί ἐκώλυεν ἁπλῶς σχίσαι ξύλον καὶ εἰπεῖν, Οὕτω διατμηθείην; Τί ἐκώλυε στρουθίον θῦσαι καὶ εἰπεῖν, Οὕτω τὸ αἷμά μου χυθείη; 'Αλλὰ πυρκαϊὰς[2] ἅπτουσι καὶ ἐκλογὴν ἰδίως ποιοῦνται κυνῶν καὶ βοῶν καὶ προβάτων.

Οὐκ ἔδει οὖν τοῦτο γενέσθαι· ἀπηγορευμένον γάρ ἐστι καὶ τοῖς ἱεροῖς κανόσι καὶ τῇ Χριστιανῶν καταστάσει. Ὡς οὖν εἶπον οὐκ ἔδει γενέσθαι· ἐπεὶ δὲ ἐγένετο, δεύτερόν ἐστιν ἀκολουθῆσαι τὴν θεραπείαν καὶ ὑποβληθῆναι ἐπιτιμίοις τοὺς εἰς τὸ πρᾶγμα τοῦτο παρατυχόντας, ἵνα μήτε σκάνδαλον τῇ 'Εκλλησίᾳ προσγένηται καὶ ταραχὴ καὶ ζάλη ἐπὶ πλέον[3] αὐτὴν καταλάβῃ, μήτε μέμψις καὶ ἐν τῇ παρούσῃ γενεᾷ καὶ ἐν τῇ μετὰ ταῦτα ἡμῖν τε τοῖς ἁμαρτωλοῖς καὶ τῇ σῇ ἀρετῇ, τέκνον μου ἠγαπημένον, καὶ τοῖς λοιποῖς ἄρχουσι τῆς πολιτείας προστριβῇ. Ὁ φιλόχριστος ἡμῶν βασιλεὺς διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς ἡλικίας καὶ παρὰ Θεῷ καὶ παρὰ ἀνθρώποις τὸ ἄμεμπτον ἕξει. ἡμεῖς δὲ, γίνωσκε, ὅταν δὲ λέγω ἡμεῖς, τὴν 'Εκκλησίαν λέγω, καὶ σὲ καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς πολιτείας ἄρχοντας καὶ παρὰ Θεῷ καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἐν μέμψει καὶ φαυλισμῷ γενησόμεθα. Σπούδασον οὖν, τέκνον μου, τῇ παρὰ Θεοῦ σοι δεδομένῃ φρονήσει οὕτω διευθετῆσαι τὸ πρᾶγμα, ἵνα μὴ λάβωσιν ἀφορμὴν οἱ φιλόψογοι καὶ διασύρειν ἐπιμέλειαν ἔχοντες μέμψεως ἀφορμήν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ τὰ καλὰ πράγματα εἰς τὸ λοιδορεῖσθαι καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ 'Εκκλησίᾳ καὶ τῇ περιδόξῳ πολιτείᾳ, καὶ νῦν καὶ μετέπειτα· ἀλλὰ γνῶσιν ὅτι τὸ μὲν γεγονὸς δι' ἀνάγκην ἐγένετο, ἧς αἴτιοι οἱ τοὺς πολέμους ἀγαπῶντες καὶ τὰς σφαγὰς τῶν ἀνθρώπων, λέγω δὴ οἱ θεομίσητοι Βούλγαροι· ἡ δὲ θεραπεία ἐπηκολούθησεν ἐκ τῆς ὑμῶν εὐσεβοῦς καὶ εὐδιακρίτου φρονήσεως. Τὰ γὰρ κατ' ἀνάγκην γινόμενα συγγνώμης ἀξιοῦται καὶ παρὰ Θεῷ καὶ παρὰ ἀνθρώποις τοῖς εἰδόσι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Καὶ γὰρ πολλάκις διὰ λιμοῦ ἀνάγκην ἀπεγεύσατό τις τῶν ἀπηγορευμένων, εἶτα μετὰ τοῦτο τὴν ὀφείλουσαν θεραπείαν δεχόμενος, οὐδεμίαν ἔχει μέμψιν, ὅτι δι' ἀνάγκην ἀκαθάρτου τινὸς ἀπεγεύσατο. Οὕτως οὖν καὶ τοῦτο, ἐὰν δέξηται θεραπείαν, ἀδιάβλητον διὰ τὴν ἀνάγκην καὶ ἀκατάκριτον. 'Εὰν δὲ μείνῃ ἀθεράπευτον, οὔτε ἡ παροῦσα γενεά, οὔτε ἡ μετὰ ταῦτα ἐσομένη ἀδιαβλήτους ἡμᾶς καὶ ἀκατακρίτους ἐάσουσιν.

---

[1] ἐπὶ Patrologia Graeca, ἐπεὶ B. von Arnim.

[2] πυρκαϊᾶς Patrologia Graeca.

[3] ἐπιπλέον Patrologia Graeca

ПРЕВОДЪ

До неизвестно лице.

Възлюблено ми чедо, станало е дѣло, което, както нѣкой казватъ, нито подобава на доброто име на този градъ, въ който управлява пъленъ християнски редъ и пълно благочестие и най-висша мѫдрость и точно съблюдаване на светия уставъ, нито отстранява отъ църквата скръбьта и укора. Защото казватъ, че сѫ станали такива нѣща, каквито управляватъ у езичницитѣ и у Елинитѣ. Именно сключенитѣ чрезъ клада и клане на животни съглашения не сѫ нищо друго, освенъ езическо и елинско жертвоприношение. Не поглеждай на клането просто така и че се е случило, но разбери, че то има нѣкакви тайнствени причини споредъ безбожието на онѣзи. Понеже, защо не колятъ просто какви да е животни, но избиратъ говеда и кучета и овци? Прочее, както страшното (великото) жертвоприношение на Християнитѣ избира хлѣбъ и вино, и това то принася за да освѣщава тайнствено тѣзи, които го извършватъ, така и онѣзи животни се избиратъ съгласно особеностьта на тѣхното безбожие за жертвоприношение, за да приобщатъ тѣзи, които го извършватъ, съ бѣсоветѣ, на които тѣ слугуватъ. Нека да не ни мами това, което се произнася отъ тѣхъ, че „Нека тъй да тече кръвьта“. Защото сѫ празни думи. Но това трѣбва да знаемъ, че извършеното има връзка съ нѣкаква тайнствена споредъ тѣхъ причина. Понеже, какво пречеше просто да разцепятъ дърво и да кажатъ, „Нека тъй да бѫда разсеченъ“. Какво пречеше да пренесатъ въ жертва връбче и да кажатъ. „Нека тъй да ми тече кръвьта?“ Но палятъ клади и нарочно избиратъ кучета и говеда и овци.

И тъй това не трѣбваше да стане. Защото е забранено и отъ свещеннитѣ правила и отъ устава на Християнитѣ. И тъй, както казахъ, не трѣбваше да стане. Но, понеже е станало, на второ мѣсто идва да последва лѣкарството, и да се подложатъ на епитимии тѣзи, които сѫ присѫтствували при това дѣло, за да не се присъедини къмъ църквата съблазънь, и да я нападне премного смущение и буря и за да не се наложи укоръ на насъ грѣшницитѣ и на твоята добродетель, възлюблено ми чедо, и на останалитѣ началници на държавата нито въ настоящето поколение нито въ следващето. Защото христолюбивиятъ нашъ царь поради непълната си възрасть ще бѫде свободенъ отъ укоръ и предъ Бога и предъ човѣчеството. А ний, знай, когато казвамъ ние, разбирамъ църквата, и ти и останалитѣ началници на държавата ще бѫдемъ укорявани и презирани и предъ Бога и предъ човѣчеството. Потруди се, прочее, чедо мое, чрезъ дадената ти отъ Бога разсѫдливость да дадешъ такова направление на дѣлото, че хулителитѣ да не добиятъ възможность да се подигравать съ грижата имайки поводъ за укоръ, но (които) често дори добритѣ дѣла (използватъ) за да злословятъ Божията църква и преславната държава и сега и въ бѫдаще. Но, нека разбератъ, че това, което е станало, е станало отъ нужда, за която (нужда) сѫ виновни обичащитѣ войнитѣ и човѣшкитѣ кланета, именно богуумразнитѣ българи. А лѣкарството е последвало отъ вашата благочестива и добре-отсѫждаща разсѫдливость. Защото, това, което става отъ нужда, се удостоява съ прошка и при Бога и при човѣцитѣ, които познаватъ човѣшкитѣ дѣла. Именно често човѣкъ подъ натиска на глада е вкусилъ отъ забраненитѣ нѣща, а следъ това, като е приелъ потрѣбното лѣкарство, е свободенъ отъ всѣкакъвъ укоръ, понеже отъ нужда е вкусилъ нѣщо нечисто. Тъй и това сега, ако приеме лѣкарство, ще стане безупречно поради нуждата и неосѫдително. Но, ако остане нелѣкувано, нито настоящето поколение, нито следващето следъ него ще ни оставятъ неукорени и неосѫдени.

ВЕСТИ И ОЦЕНКИ

Нѣколко крепости, селища и светилища изъ Родопитѣ.

Презъ лѣтото на 1932 г. имахъ възможность да проникна по долината на Срѣдна Арда, дето обиколихъ нѣколко срѣдновѣковни крепости, за които съобщавамъ въ Юбилейния сборникъ, издаденъ отъ географското дружество въ честь на проф. А. Иширковъ. Презъ 1933 г. продължихъ тѣзи си проучвания. Областьта на Арда, пъкъ и цѣлитѣ Родопи заслужаватъ едно по-всестранно преглеждане. Тукъ се криятъ богати находки и отъ желѣзната епоха, сѫщо и отъ всички исторически епохи следъ Христа.

— Днешното градче *Кошукавакъ*, лежи върху античнитѣ основи на късно римско селище. Подъ стенитѣ на стария турски конакъ се проглеждатъ на нѣколко мѣста основитѣ на стара крепость, съ стени, които достигатъ до 2 м. дебелина, строени съ обикновени камъни, споени съ бѣлъ хоросанъ. Крепостьта изглежда да има квадратна форма съ стени до 150 м. дължина, съ крѫгли кули въ ѫглитѣ. Тукъ наблизо, южно, до самия градъ е и мѣстностьта Клисе ери съ останки вѣроятно на стара църква.

Все въ тази область, на върха Джелева и Яна тепе, надъ Омаръ кьой и Кая Алтѫ кьой се виждатъ останки отъ градежъ. Югозападно, на острия върхъ Ада тепе се сочи сѫщо едно Клисе ери. Южно отъ града, по течението на Бургазъ дере, въ с. Кралъ дере, Терзи-юренска община има останки отъ стена. Къмъ с. Карашабанларъ пъкъ, Авренска община, се сочатъ на върха Черковището останки отъ постройка, която има крѫгла форма. Постройката е градена съ обикновени камъни, споени съ пръсть, съ размѣри около 30 × 30 м. Тукъ били намѣрвани плочки съ тракийски конникъ, най-разнообразни монети, бронзови статуйки. Безъ съмнение въ тѣзи развалини трѣбва да се търсятъ останкитѣ на нѣкакво тракийско светилище. За околчести храмове се знае да е притежавалъ Сабазий. Споредъ Макробия този богъ притежавалъ нѣкѫде въ Тракия, въ Родопитѣ, единъ околчестъ, отгоре откритъ храмъ върху хълма Ζιλμισσός (срав. *проф. Г. И. Кацаровъ*, Приносъ къмъ старата история на Сердика, 49,3: „Знаемъ, че въ Тракия Слънцето се смѣта сѫщото като Либеръ (Дионисъ); тракитѣ го наричатъ Себазий и го почитатъ много тържествено, както пише Александъръ. Нему е посветенъ върху хълма Зилмисосъ единъ околчестъ храмъ, чийто покривъ е отворенъ въ срѣдата. Крѫглостьта на храма показва природата на тази звезда: свѣлината влиза презъ върха на покрива, за да покаже, че слънцето освѣтява всичко съ лѫчитѣ, които пуща отъ върха на небето и че съ неговото изгрѣване всичко се открива)."

— Устието на р. Арда въ одринското поле, начало на пѫтища къмъ горното течение на рѣката, е било винаги добре укрепено. Останки отъ крепость се виждатъ къмъ Арнаудкьой. Тукъ наблизо е и с. Пелевунъ съ значително селище отъ римско време. Останки отъ доста голѣма крепость се виждатъ и на *Балъкъ дере* до Арда, северно отъ Ортакьой. Най-значителната крепость, обаче, и сега тукъ е тази, която лежи на около два часа юго-западно отъ Ортакьой или на около единъ часъ отъ сегашното село Лъджи. Крепостьта е разположена непосрѣдствено на гористия хълмъ западно отъ селището Хисарлъка. Като се премине с. Лъджи и близкия монастиръ Св. Константинъ и Елена, подновенъ 1846 г., вижда се вече старъ пѫть — калдаръмъ, който е отивалъ на югъ и юго-западъ по направление на Атеренъ-Демерлеръ-Кара тепе и по-нататъкъ за Пелевунъ. Отъ Атеренското дере, презъ старъ засводенъ мостъ, единъ старъ пѫть се е отбивалъ и поемалъ нагоре къмъ крепостьта надъ с. Хисарлъка.

Самата крепость се намира на високъ хълмъ, сега добре обрасналъ отвсѣкѫде съ гора, както казахъ, та стенитѣ, макаръ запазени почти цѣли и повече отъ десетина метра височина, едва личатъ отъ далече. Крепостьта къмъ изтокъ е била защитена съ двойна стена. Южната стена се простира на около 200 метра. Всички стени сѫ били защитени съ шестоѫгълни кули въ ѫглитѣ, а по срѣдата съ четириѫгълни. За по-голѣма сигурность и по-лесна отбрана, стенитѣ се чупятъ на нѣкои мѣста. Самитѣ зидове сѫ дебели до 2·40 м. Вѫтре въ крепостьта се виждатъ на много мѣста останки отъ постройки, останки отъ голѣма щерна. Крѫгозорътъ отъ тукъ е голѣмъ по всички направления. На северъ погледътъ достига чакъ до Сакаръ планина и Дервишка могила, на изтокъ и югъ къмъ Одринъ и Димотика. Непосрѣдствено източно отъ крепостьта, върху малка тераса, подъ вѣковенъ дѫбъ се крие и старъ параклисъ — Св. Илия.

Въ областьта на Димотика и Ортакьой се търси срѣдновѣковното епископско седалище Лиотица (Λιοτίτζα, Λυοτίτζα) или по право Лиутица (Λυουτίτζα), гръцка форма на славянското Лютица. Лютица била една отъ десетьтѣ епископства подчинени на Пловдивския митрополитъ. Името Литица се срѣща въ мемоаритѣ на Кантакузина, съ което име се означава малъкъ градецъ въ Източнитѣ Родопи (Cantac. II 348, 21; πρὸς Λίτιτζαν πολίχνην). Иречекъ (Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel, 73) поставя Лютица нѣкѫде къмъ Димотика (Didymoticos). Проф. П. Мутафчиевъ, който се занимава по-подробно съ епископствата на Пловдивската митрополия (Къмъ црковно-историческата география на Пловдивско, Сборникъ митрополитъ Максимъ, 1931, 101) приема по-точното указание на попъ Константинъ. Въ описанието на Пловдивската епархия се казва, че Литица се наричалъ градецътъ Ортакьой. Нѣма съмнение, че старото епископско седалище Лютица се е намирало въ крепостьта надъ с. Хисарлъка. Изглежда, какво и името на сегашното село Лъджи, или както го казватъ още Лиджи, произлиза отъ старото Литица. Защото около селото нѣма и поменъ отъ нѣкакви бани.

— Родопскитѣ покрайнини не сѫ проучвани, та навсѣкѫде могатъ да се откриятъ както забравени крепости, така селища и древни светилища. Така, на около единъ километъръ южно отъ *с. Леново* (Борисовградско), вече въ политѣ на Родопитѣ, на дѣсния брѣгъ на рѣкичката, срещу параклиса св. Петка, като откроена отъ терасата се издига естествена могила съ стръмни спусъци отъ всички страни. Могилата е известна между населението като Текето. Въ южната си часть могилата е отдѣлена отъ срещния брѣгъ съ изкуствено издълбанъ дълбокъ ровъ.

Въ горната си равна часть могилата е съ размѣри 80×60 крачки. Навсѣкѫде тукъ е пълно съ фрагменти отъ глинени сѫдове, нѣкои мѣстна направа и недобре изпечени. Намиратъ се сѫщо части отъ голѣми глинени кюпове, дребни камъни отъ постройки, части отъ лепежъ, бойни топки. Това мѣсто се разкопава не единъ пѫть отъ селянитѣ. Разправя се, че при копането се достигнало до нѣкакъвъ сводъ. Въ подножието на могилата била намѣрена преди години и една мряморна плочка съ образъ на тракийски конникъ, отнесена после въ Станимака. Изглежда по находкитѣ какво на това мѣсто ще трѣбва да се е намирало нѣкакво светилище, посветено било на тракийския конникъ, било на нѣкое друго божество. Близкиятъ тукъ параклисъ св. Петка ни потвърждава това.

— По пѫтя за Попово и Брѣгово, на изтокъ отъ Леново, на лѣвия брѣгъ на Мечка рѣка, стърчи параклисътъ св. Богородица. Наблизо въ горичката на изтокъ се прозира параклиса св. Атанасъ. Отъ тукъ нагоре по склона все въ източно направление се виждатъ разпръснати изъ нивята навредъ керамични останки отъ значително късно-римско селище. Върху самотния издаденъ напредъ тукъ скалистъ върхъ, съ най-широкъ обзоръ къмъ цѣлото тракийско поле на северъ и къмъ Тополовския балканъ на югъ, се виждатъ следи отъ зидове. Въ самия северенъ край се виждатъ доста останки и отъ добре изградена щерна за вода. Скалистиятъ върхъ е естествено добре защитенъ. Тукъ е стояла малка крепость, която има връзка съ селищата, пръснати околовръстъ хълма. Защото останки отъ старо селище се срѣщатъ по източния склонъ чакъ до шосето за Попово, сѫщо на северъ въ мѣстностьта Кара бунаръ.

Въ южното подножие на крепостьта стърчи още единъ параклисъ — св. Недѣля, дето се празднува на 20 юлий. За значително нѣкога селище тукъ говорятъ и останкитѣ на голѣмата църква при параклиса св. Врачъ, разположенъ въ ливадитѣ близо до шосето. Олтарътъ на църквата е 10 м. широкъ съ 5 м. радиусъ на отвора. Стенитѣ на църквата сѫ били 1 м. дебели, камънитѣ споени съ бѣлъ хоросанъ. Западната часть на църквата е затрупана.

— Пѫтува ли се съ влака къмъ Свиленградъ, между Скобелево и Ябълково се изпречва самотенъ скалистъ хълмъ, подобенъ на нѣкой отъ хълмоветѣ отъ Пловдивскитѣ тепета. Въ западнитѣ склонове на този хълмъ лежи сега селото Преславъ. Върху широката тераса на хълма нѣкога се е издигала доста голѣма крепость, съ здрави стени, градени съ обикновени камъни и бѣлъ хоросанъ. Тя обикаля терасата почти въ кржгъ. Като въ всѣка крепость и тукъ навсѣкжде сж пръснати фрагменти отъ сждове, отъ тухли. Въ южната часть е била изградена щерната за вода. Кржгозорътъ и отъ тази крепость е най-широкъ. Наблюдава се добре цѣлото тракийско поле отъ Вѣтренскитѣ възвишения дори до върховетѣ на Сакаръ планина, сжщо на югъ до Перперекъ.

На северъ отъ крепостьта, върху едно издадено напредъ хълмче, известно като Малкия Хисарлъкъ, се виждатъ останкитѣ отъ кржгла сграда. Дали това е останки отъ църква или отъ нѣкакво светилище, неможе да се каже. Върху низкото възвишение (Чуплека) на югъ отъ крепостьта изглежда да е имало сжщо нѣкаква постройка.

Върху най-високата, западната часть на крепостьта, сж се надигали редъ голѣми канари. Тукъ е изграденъ сега параклисъ св. Кирилъ и Методи. Подъ два голѣми камъка има една дупка, презъ която се провиратъ за здраве. Всѣка година, обаче, народътъ се събира въ крепостьта като на съборъ на св. Четиридесеть мжченика. Тукъ се празднува и всѣкой хвърля камъкъ по направление на Клокотница, отстояща на 14 клм. отъ Преславъ, като при това се казва „анатема“ или „анатема на киръ Тодоръ.“ Дали това предание е свързано съ самата Клокотнишка битка, или е нѣщо ново, не би могло да се каже.

— Известно е въ Харманлийско селото Бисеръ, Бисерка въ Петко Славейковата „Изворътъ на Бѣлоногата“. На единъ часъ южно отъ селото се виждатъ отдалече три гористи хълма, като срѣдниятъ отъ тѣхъ е най-високъ. Върху този хълмъ е била изградена голѣма крепость, която съ своята кржгла форма е опасвала като вѣнецъ върха. Отъ двѣтѣ по-достжпни страни, отъ северъ и югъ, сж били издълбани дълбоки ровове. Навсѣкжде сега отъ стенитѣ личатъ натрупани камъни, безъ хоросанъ. Въ центъра на крепостьта е имало нѣкаква постройка, сега използувана като оброкъ. Между населението градището е известно като Калето.

На северния по-низъкъ хълмъ отъ тази група, познатъ като Пресвета, се виждатъ сжщо останки отъ доста голѣма постройка. Тукъ народътъ идва да празднува на 21 юлий.

Южниятъ хълмъ е известенъ като Коледата. Той е билъ укрепенъ, като и това малко укрепление е обърнато въ оброкъ. Нѣкога, когато нѣмали още църква въ с. Бѣлица, тукъ идвали да се черкуватъ. Сега, обаче, тукъ идватъ главно момцитѣ, и то на Рождество Христово, отъ дето носи хълма и името си. Момцитѣ заедно съ свещенника донасятъ тукъ тлъстъ овенъ, който бива принасянъ единъ видъ въ жертва и изяжданъ.

Въ северното подножие на тѣзи три хълма, до малка чешмичка, се виждатъ развалинитѣ на малка стара църква, позната като св. Петка.

По строежъ изглежда какво тѣзи три хълма да сж носили отгоре си старо тракийско градище още отъ преди Христа. Подобни крепости познаваме вече доста въ тази область, главно около Мезекъ. Нѣколкото могили пъкъ северно отъ Бѣлица и Бисеръ издаватъ сѫществуването и на стари селища.

Ив. Велковъ.

Кюстендилски находки.

Въ гр. Кюстендилъ се срѣщатъ много често останки отъ водопроводната мрежа и особено отъ канализацията на древната благоустроена Пауталия. Но до сега не бѣ известно, отъ кѫде е ставало водоснабдяването на града, понеже липсваха находки извънъ градскитѣ стени, които да ни насочатъ на правъ пѫть. Наистина проф. Йорд. Ивановъ предполагаше, че водата за Пауталия и Хисарлъшката крепость е идвала отъ юго-западъ, отъ най-високото мѣсто, дето Хисарлъкътъ се свръзва съ Осоговската планина, надъ селото Богословъ. Но той бѣ открилъ само една часть отъ римския градски водопроводъ, като разкопаваше презъ 1906—1912 г. Кюстендилския Хисарлъкъ. Въ изследванията си *) той говори за четвъртитъ малъкъ басеинъ, изграденъ съ тухли, широкъ 70×70 см., дълбокъ 1 м. и до него четвъртитъ отворъ 10×10 см. ограниченъ съ тухли, който отворъ е служилъ за водопроводъ въ ѫгъла на една крепостна кула югозападно отъ сегашната вила на върха на Хисарлъка. Но това не бѣха още сигурни указания за посоката и началото на Пауталийския водопроводъ.

Сега дължимъ на щасливия случай една находка, която ни открива стария водопроводенъ пѫть до самитѣ извори и то не само на едно мѣсто, а почти по цѣлото му протежение. Тази находка ни учи още, че посоката на най-стариятъ римски водопроводъ е послужила за основа на по-късни византийски и турски водопроводи. Открити сѫ една до друга 6 различни водопроводни линии, правени една до друга въ различни времена. Всичкитѣ водопроводи почватъ отъ мѣстностьта Бѣлата вода. Тукъ на 1 м. дълбочина е разкритъ и каптажътъ на единъ изворъ. Надъ извиращата вода сѫ поставени единъ пластъ дребни и другъ пластъ едри камъни. Мѣстото е оградено съ зидъ отъ камъни и тухли (квадратъ съ стени 2 м.). Тухлитѣ и градежътъ сѫ еднакви съ тѣзи отъ древния Асклепионъ въ града.

Три отъ водопроводнитѣ линии се състоятъ отъ добре изпечени корубести керемиди, захлупени отгоре съ плоски тухли. Плоскитѣ тухли сѫ могли да се вдигатъ лесно, за да се прави провѣрка на трѫбитѣ. Улеятъ на единия видъ корубести керемиди представя остъръ ѫгълъ, на другия видъ дѫното е хоризонтално (страничнитѣ стени образуватъ съ него прави ѫгли), а при третия видъ дѫното е дѫгообразно. Дължината имъ достига 70 см., вис. 20 см., и деб. 3 см.

Вторитѣ три вида трѫби сѫ по-нови. Тѣ сѫ обли кюнци съ различни размѣри (дължина отъ 30 до 60 см, диам. отъ 14 до 20 см.) и сѫ направени пакъ отъ добре изпечена глина.

---

*) Вж. Изв. арх. д-во, VII г. 1919—20.

Шестьтѣ водопроводни тржби се намѣриха на дълбочина 1—2 м. подъ земята. Вѣроятно тѣ сж се намирали по-надълбоко, но почвата постепенно се е свличала, понеже надъ нея се сѣкатъ и влѣкатъ надолу по стръмнината голѣми трупове отъ високи букови дървета.

На разстояние 500 м. отъ извора по пжтя на водопровода е запазена камерка съ стена 1 м., изградена отъ тухли, направена за утайване на водата. А въ мѣстностьта Ючъ Бунаръ се намѣриха основитѣ на стара постройка. До нея сж намѣрени и разграбени отъ селянитѣ на с. Богословъ много прѫстени турски лули. До тая постройка пъкъ се намиратъ каптажи, правени въ турско време.

На находката се натъкнаха най-напредъ работници отъ Кюстендилската община, която прокарва страниченъ водопроводъ за квартала Колуша отъ мѣстноститѣ Ючъ Бунаръ, Бѣлата Вода, Хамбаритѣ и Поповитѣ Ливади. Тѣзи мѣста се намиратъ на разстояние отъ 7—11 клм., юго-западно отъ Кюстендилъ, оттатъкъ с. Богословъ. Ржководитель на групата бѣ техникътъ — строитель при Кюстендилската община г. Кисьовъ, комуто дължимъ голѣма благодарность за запазването на тржбитѣ.

Г. Батаклиевъ

Нова етимология на Πόντος Ἄξεινος и Ἄξιος

Въ № 45/46 на сп. Philologische Wochenschrift год. 53, 1261 Viktor Burr отъ Тюбингенъ като приема възможностьта на Фасмеровата етимология на Πόντος Ἄξεινος отъ иранското прилагателно aχšaena -(вж. Изв. ИДр. X 133—135) допуска при все това и възможностьта, „че въ Ἄξεινος може да се крие коренътъ kṣi (санскритска kṣi, kṣe-ti) = „живѣя“. Тогава Ἄξεινος не само би предавало по звукъ първоначалното наименувание на Черно море, но би почивало върху една дума, която означава „необитаемъ, негостоприеменъ“. „Негостоприемни“ сж и тѣснитѣ долинки на р. Вардаръ. Случайното съзвучие на Ἄξεινος съ едно първоначално a-ksē-na- е улеснило прехода. Раздѣлянето („черно — негостоприемно“) въ наименуванието на днешното Черно море може да достига вече въ предгръцко време и да е произлѣзло отъ еднакво звучащитѣ aχšaena-и a-ksẹ̄-na-.“

В. Б.

К. Ἄμαντος, Σκλάβοι, Σκλαβησιάνοι καὶ βάρβαροι въ Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 7 (1932) 331—339.

Авторътъ на горната статия разглежда на кратко употрѣбата и значението на народностнитѣ названия Σκλάβοι и Σκλαβησιάνοι. Типътъ Σκλάβος представя споредъ автора съкращение отъ първоначалното Σκλαβηνός, а типътъ Σκλαβησιάνος, който се срѣща въ 9 и 10 в. въ Мала-Азия въ темата Ὀψίκιον, гдето Юстинианъ II е поселилъ споредъ хронографа Теофанъ славяни, е създаденъ сигурно по подобие на Θρακησιάνοι, войници отъ темата Θρακησίων въ Мала-Азия и е означавалъ опредѣленъ войнишки отрядъ.

По-късно названието Σκλάβος е добило значението „робъ, пленникъ". Амандосъ предполага въ връзка съ това, че по-голѣмата часть отъ мѣстнитѣ названия въ Гърция съ елементъ Σκλαβο-, като напр.: Σκλαβοχῶρι, Σκλαβόκαμπος и пр. не сочатъ на нѣкогашни славянски селища въ Гърция, както сѫ мислѣли Fallmerayer, Василиевъ, Dvornik и др, а водятъ името си отъ „роби" или пленници".

Съ „варвари" пъкъ срѣдновѣковнитѣ писатели сѫ означавали самитѣ гърци въ Гърция, които сѫ говорѣли диалектично гръцки, а не сѫщински чужденци.

Амандосъ е разгледалъ въпроса за произхода на мѣстнитѣ названия съ елементъ Σκλαβο- много откъснато. Той не е взелъ подъ внимание нито славянскитѣ заемки въ гръцки езикъ, като ροῦχο, γουστέρα и др., нито очевидно славянскитѣ мѣстни наименования въ Гърция като Τοπολόβο, Ποτόκι и пр. (вж. Ив. Шишмановъ Славянски селища въ Критъ и на другитѣ гръцки острови въ сп. Български Прегледъ IV 3, 62—98), които сочатъ на нѣкогашни славянски поселища въ Гърция и които биха довели автора до други заключения.

В. Б.[1]

D. Detschew, Vardarios въ сп. Zeitschrift für Ortsnamenforschung VIII 193—205.

Въ тази статия Дечевъ тълкува името на р. Вардаръ. Споредъ автора гръцкото название на тази рѣка Βαρδάριος идва отъ формата Βαρδουάριος, която форма се срѣща само на едно мѣсто у Теофилактъ Охридски. Формата Βαρδουάριος представя гръцка транскрипция на едно първоначално илирийско наименование *Bard-u̯ari или *Uard-u̯ari съ значение wallendes, wirbelndes Wasser. Формата *Βαρδ-ου̯άρι = Uard-u̯ari е станала на гръцки чрезъ дисимилационно изчезване на второто *u̯* на *Βαρδάρι, а по-нататъкъ на Βαρδάριος. Тази форма е била сближена допълнително съ латинското прилагателно veredarius, veraedarius въ неговия гръцки преписъ βερηδάριος, βηριδάριος, която дума се е употрѣбявала отъ гърцитѣ отъ 2 до 9 в. сл. Хр. Споредъ Дечевъ βεριδάριος въ по-късния гръцки езикъ и то въ севернитѣ гръцки диалекти е станало на *βάρδάριος.

Изложеното до тукъ съдържа въ сѫщность две различни етимологии. Обаче нито първата нито втората е приемлива, понеже и двете сѫ построени върху пѣсъчлива почва. Изходната форма Βαρδουάριος не може да се смѣта за напълно сигурна. Преди всичко Теофилактъ не винаги предава точно чуждитѣ имена. Така например у него Ὀμουρτάγ гласи Ὀμβριτάγος. После, въпросната форма се срѣща само веднажъ въ печатания текстъ на Теофилактовото писмо (Patr. Gr. CXXVI 472 ep. 55) така че ние не можемъ да бѫдемъ сигурни, дали въ случая не се касае за нѣкаква грѣшка въ рѫкописитѣ или на издателя. Най-сетне никой другъ съвремененъ писатель не предава формата Βαρδουάριος. Всичко това прави извънредно подозрителна тази форма и затова безъ предварителни проучвания относно нейната автентичность тя не може да служи за основа на една сериозна етимология.

---

[1] Отбелязанитѣ съ буквитѣ В. Б. отзиви сѫ написани отъ В. Бешевлиевъ.

Извеждането на Βαρδάριος отъ βεριδάριος, както ще видимъ подолу, не е ново. Мнението обаче на Дечева, че βεριδάριος е могло да стане въ севернитѣ говори на късния гръцки езикъ на *βαρδάριος, е неприемливо. Hatzidakis, на чието съчинение (Einleitung in die neugriechische Grammatik) Дечевъ се позовава, пише на стр. 348 въ сѫщото съчинение, че фонетичнитѣ явления характерни за севернитѣ гръцки диалекти може би сѫ започнали въ 16 в. (Jm XVI. Jahrh. wird das Phänomen wohl angefangen haben). Kretschmer пъкъ въ Der heutige Lesbische Dialekt. Wien 1905, 9, смѣта, че това е станало още по-късно (aber betont muss jedenfalls werden, dass Anhaltspunkte für eine frühe Datierung bis jetzt vermisst werden. Wenn aber die nordgriechischen Vokalschwächungen im Mittelalter, wenigstens im frühen Mittelalter, noch nicht erfolg waren, so würde die Trennung von Nord-und Südgriechisch erst einer relativ späten Zeit angehören). Приведенитѣ мнения се подкрепятъ напълно и отъ нашитѣ първобългарски надписи, езикътъ на които спада очевидно къмъ севернитѣ гръцки диалекти (срв. замѣната на стария дателенъ падежъ съ винителенъ, което явление е присѫщо на тѣзи диалекти), но не познава редукция. Следователно около 2—9 в., когато трѣбва да приемемъ споредъ Дечева, че βεριδάριος е станало на *βαρδάριος, редукцията е била още неизвестна на севернитѣ гръцки диалекти.

Наистина една форма *βαρδάριος отъ βερεδάριος (и то само отъ тази форма) би могла да се яви въ гръцки езикъ и то сравнително доста рано, но по съвсемъ други пѫтища отъ тѣзи, които Дечевъ ни посочва. Съгласно закона на Kretschmer'а за изчезването на неударената гласна отъ две еднакви гласни въ съседство съ liquidae и nasales (вж. Glotta I 36, напр.: Φερνίκη < Φερενίκη, Ὑπερβερταῖος < Ὑπερβερεταῖος и др.) би могло отъ βερεδάριος да се получи *βερδάριος, въ която форма по-нататъкъ ε да се уподоби на α, както е напр. λακάνη < λεκάνη, вж. K. Dieterich, Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Sprache, Leipzig 1898, 19. Но разбира се всичко това е безъ значение, щомъ като нѣмаме засвидетелствувана формата *βαρδάριος. Дечевъ, обаче, намира тази форма въ прѣкора Βαρδάριος на единъ атонски монахъ отъ срѣдата на 14 в. Но споредъ изричното указание на Дечева стр. 198 думата βερηδάριος се е употрѣбяла въ гръцки езикъ отъ 2 до 9 в. (vom 2 bis zum 9 Jh. verwendet wurde). Затова много по-естествено е да се приеме, че Βαρδάριος означава въ случая „Вардарски“, отъ колкото да се допусне, че изчезналата отъ 9 в. насамъ дума ще се е явила внезапно следъ 500 години като прѣкоръ на единъ атонски калугеръ.

Преди да завърша трѣбва да забележа, че за тълкуването на рѣчното име Вардаръ сѫществуватъ по-стари опити, които сѫ останали неизвестни на автора. Ф. Кукулесъ въ Ἀφιέρομα εἰς Γ. Ν. Χατζιδάκιν (Атина 1921) 37—39 и сп. Ἀθηνᾶ 35 (1924), 202-205 прие, че името Βαρδάρις идва отъ βαρβάρι—βαρδάρι (къмъ глагола βαρβαρίω—βαρδαριω „викамъ“ „правя голѣмъ шумъ“) „една шумна часть на воденицата“ и отъ тукъ Βαρδάρις = μετὰ θόρυβον καταρρέων ποταμός“. Противъ това тълкувание се обяви К. Амандосъ въ Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον 6 (1923), 102-104, гдето пръвъ той именно предположи, че Βαρδάρις идва отъ veredarius, която дума споредъ него често се срѣща въ византийско време (напр. Gregoras 3,260, 7, Actes de Chilandar 5, 16, 30 и др.), и сравнява това име съ Ταιχανειώτης = Ἕρμος ποταμός въ Мала-Азия. За съжаление приведенитѣ две тълкувания сѫ ми известни отъ извадки, така че нѣмамъ възможность да си съставя едно по-точно мнение за тѣхната по-голѣма или по-малка вѣроятность.

В. Б.

А. Δ. Κεραμόπουλλος, Οἱ βάρβαροι Μακεδόνες τοῦ Δημοσθένους. Отдѣленъ отпечатъкъ неизвестно отъ где?

Въ тази любопитна статия известниятъ гръцки археологъ проф. Керамопулосъ се опитва да отговори на въпроса „защо Демостенъ е наричалъ старитѣ македонци варвари?“ Изказанитѣ до сега мнения отъ страна на Abel, Beloch и Хаджидакисъ по този въпросъ му се виждатъ незадоволителни. Споредъ автора по-голѣмата часть отъ атинския народъ е познавалъ само източна Македония, Халкидика, мѣстата около Струма и пл. Пангей, понеже тукъ покрай морския брѣгъ е имало атински колонии. Вѫтрешностьта обаче на споменатитѣ мѣста е била населена съ тракийци и съ нѣкое друго не гръцко племе. Затова за широката атинска маса, която е сѫдила за народностьта на македонцитѣ по не гръцкото население на източна Македония, всички македонци сѫ могли да минаватъ за варвари. И тъкмо това погрешно мнение на своитѣ слушатели Демостенъ е използвалъ въ речитѣ си, когато е наричалъ Филипа и македонцитѣ варвари.

Това тълкуване на Демостеновитѣ думи би било приемливо, ако бѣше напълно сигурно, че старитѣ македонци сѫ били по произходъ гърци. Но понеже този въпросъ стои все още откритъ, то безспорно едно неизвестно не може да се обяснява чрезъ друго неизвестно.

В. Б.

Gy. Moravcsik, Κουκούμιον ein altbulgarisches Wort? въ Körösi Csoma-Archivum (1932) 436 — 440.

Кр. Миятевъ въ статията си „Нови данни за българитѣ презъ X в.“ въ ИБАИ 6 (1930-31) 281—283, гдето разглежда накратко въ връзка съ българската история едно отъ чудесата на Св. Георги предадено въ единъ срѣдновѣковенъ рѫкописъ, вж. J. B. Aufhauser, Das Drachenwunder des Heiligen Georg u. s. w. Leipzig 1911, 4—6, предположи, че думата κουκούμιον, която се срѣща въ въпросниятъ текстъ, е може би тюркска — първобългарска и я сближи съ съ османско-турското гюгюмъ или кукума. Моравчикъ въ гореозаглавената статия доказва, че въ сѫщность тази дума е латинското cucuma, което се срѣща като заемка и въ старогръцки и то вече у Ариана (Epicteti dissertationes ed. H. Schenkl 307$_2$), както и въ срѣдновѣковни гръцки текстове, а така сѫщо и въ новогръцки подъ формата κουκούμι. Османско-турското гюгюмъ е заемка пъкъ отъ гръцки езикъ, но видоизмѣнено съгласно тюркскитѣ фонетични закони.

В. Б.

J. Németh, Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós. Budapest 1932 (Bibliotheca Orientalis Hungarica II).

Надписитѣ отъ т. н. Атилово съкровище или отъ Nagy-Szent-Miklós сѫ били предметъ на много изследвания. Обаче, както тълкуването така и произходътъ имъ не може да се смѣта за напълно установенъ, въпрѣки изказанитѣ до сега многобройни мнения. Напоследъкъ представительтъ на турколошката наука въ Будапещенския университетъ J. Németh изследва на ново въпроснитѣ надписи въ приведената по-горе книга. Въ I-та глава той разглежда Томсеновото четене на тюркския надписъ съ гръцки букви, намира го за вѣрно и като го изправя на мѣста превежда така: „Блюдо на боила Чобанъ, то бѣше изработено по негова порѫчка; Ботаулъ Чобанъ порѫча да му направятъ тока, то е негово блюдо за пиене.“ Споредъ Németh тюркския оригиналъ на този надписъ не съдържа никакви фонетични особености присѫщи на първобългарски. Напротивъ, той показва известни езикови явления, които позволяватъ да се свърже неговия езикъ съ този на печенегитѣ и команитѣ. Въ II-та глава авторътъ разглежда рунитѣ надписи и намира, че всички досегашни опити за тѣхното разчитане сѫ били въ методично отношение погрѣшни. Изхождайки отъ предпоставката, че нѣкои отъ надписитѣ съдържатъ сигурно сѫщитѣ имена, които се намиратъ въ тюркскитѣ надписи съ гръцки букви, а именно Bojla Čaban и Botaul Čaƀan, той открива наистина тѣзи имена върху 3 сѫда и по този начинъ установява звуковата стойность на нѣколко писменни знака, а покрай тѣхъ и на други. Авторътъ чете надписитѣ по следния начинъ: B^{o}jla (титла); ^{a}η^{i}z^{a}g^{i}s (съ широка уста) и ^{i}lb^{a}k (лично име); S$^{\ddot{a}}$v^{i}nüg b^{i}č^{a}? (царица Севинюгъ) и aγï (съкровище, подаръкъ); B^{o}jla Ċaƀan čäriz q^{a}š (десертно блюдо на боила Чабанъ); Tur^{u}m? ^{i}ćaj^{a}q (сѫдъ за пиене на Турумъ) и tab^{u}q (блюдо); s^{a}η (видъ сѫдъ); ƀaγr^{a}dž (видъ сѫдъ); Tur^{u}m? ^{i}čaj^{a}q (сѫдъ за пиене на Турумъ). Два надписа сѫ останали неразчетени. Езикътъ на разчетенитѣ надписи сочи споредъ Németh къмъ комано-печенежки. Самитѣ писменни знаци той сближава съ кюктурското и унгарското рунно писмо.

Въ III глава Németh се спира накратко върху най-старата история на печенегитѣ. Въ приложение I той разглежда езика на печенегитѣ и команитѣ, а въ приложение II унгарското рунно писмо. Книгата е придружена съ географска карта, снимки и сравнителна таблица.

Доколко J. Németh е успѣлъ въ разчитането на надписитѣ, е въпросъ, на който могатъ да отговорятъ само вещи турколози. Изцѣло, обаче, взета работата на Németh прави впечатление на единъ сериозенъ трудъ въ езиково и методично отношение и представя несъмненъ цененъ приносъ не само къмъ въпроса за тълкуването на надписитѣ върху сѫдоветѣ отъ Nagy-Szent-Miklós, но и изобщо за туркологията.

В. Б.

Paulys Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung begonnen v. G. Wissowa. Herausgegeben v. W. Kroll. XV Band *Mazaios-Molaris lapis.* IV-a Band. *Stoa-Tauris.* Stuttgart, 1931.

Новоизлѣзлитѣ томове на P W R E съдържатъ покрай другото и следнитѣ статии, които се отнасятъ до старата история на Тракия, Македония и Мизия: за македонскитѣ племена Melinophagi и Merdoi (Oberhummer); за градове и станции по нашитѣ стари пѫтища Melantias (Oberhummer), Melta (Fluss), Stryme (Friedrich), Subzupara (Oberhummer), Tarpodizo (Oberhummer), Mieza (Lenk), за тракийски рѣки Melas (Pappelfluss); Strymon (Oberhummer), за планини Merisos (Oberhummer), Mimas (Keil).

Къмъ географскитѣ статии принадлежатъ и следнитѣ, на които е отдѣлено по-голѣмо мѣсто съобразно съ значението имъ: Mesambria (Lenk). Използувани сѫ стари автори, надписи, монети. Разглежда се и етимологията на името. Тукъ трѣбва да се прибави статията на проф. Г. Кацаровъ за надгробния паметникъ отъ Месемврия[1]. Още по-обширна е статията за Moesi и за Moesia (Max Fluss) съ подотдѣли: 1. Quellen и Literatur 2, 1. Name 2. Ausdehnung и Grenzen 3. Küstenentwicklung 4. Vertikale Gliederung 5. Klimatische Verhältnisse 6. Bevölkerung 7. Geschichte 8. Politische Verwaltung 9. Romanisierung 10. Städtewesen 11. Religiöse Verhältnisse 12. Militärische Verhältnisse 13. Das Leben der Moeser. За Stobi (Name, Lage. Ceschichte) пише Saria.

За религиозната история на нашата страна се отнасятъ статиитѣ: Suitilenos (Gebhard), Suregethes (Gebhard) и Tamitenus (Kazarow). Последната статия, както и обширната статия за Μέγας Θεὸς ’Οδησιτῶν (вж. Megas 8) сѫ отъ известния нашъ ученъ проф. Г. Кацаровъ.

---

[1] Вж. за предходнитѣ томове Изв. И. Д. XI—XII. стр. 398 сл.

[1] Вж. Kazarow, G. Grabstele von Mesembria въ Jahreshefte des Oesterreichischen Archäologischen Instituts in Wien. Band. XXVI. Wien. 1930.

Интересна е статията за македонскитѣ оргиастични обичаи на Mimallones.

Въ връзка съ просопографията на нашитѣ мѣста сж статиитѣ за тракийскитѣ царе Medokos (Kahrstedt) и Melias (Modrze) и за знатнитѣ македонци Μάζαρος (Berve), Megaleas (W. Kroll), Menippos (Schoch, Kroll), Menon (Stähelin), Metrias (Kroll), Metron (Berve), Mikion (Berve) и Stromblichos (Schoch). Въ тѣзи статии се даватъ изчерпателни описания на дѣлата на споменатитѣ лица.

Въ всички статии се посочва, кои антични автори споменаватъ съответнитѣ лица или земи, кжде е мѣстоположението имъ и каква е литературата за тѣхъ. Не е пропусната и българската литература. Използвани сж и българскитѣ материали.

Г. Батаклиевъ.

Библиография

по историята на българитѣ и българскитѣ земи (1930)

Съкращения: БИБ = Българска историческа библиотека. — БМ = Българска мисъль. — БП = Български прегледъ. — БК = Българска книга. — Б1000Г = България хиляда години. — ВИС = Военно-исторически сборникъ. — ДК = Духовна култура. — ЛИЛ = Ловечъ и ловчанско. — МП = Македонски прегледъ. — НП = Наученъ прегледъ. ОП — Отецъ Паисий — ПВБ = [Полувѣковна България. — СГ = Славянски гласъ. — СпБАН = Сп. на Българската академия на наукитѣ. — УП = Училищенъ прегледъ. — ЮП = Юридически прегледъ.

✓ **Албумъ.** Полувѣковна България. Илюстрованъ юбилееиъ албумъ. Редакторъ — издатель Евгения Марсъ, София 1929, стр. 412.

Алексиевъ, Вл. Византийското право въ съзнанието на югославянскитѣ народи. (годишн на Соф. универс. юридически фак. София 1930, стр. 1—12. — Византинизъмътъ и византийското право въ България. ЮП. г. XXXI (1930), кн. VI стр. 250-5. — Къмъ въпроса за византийското учение на властитѣ и отражението му въ Българмя. п. т. кн. III, стр. 117—23

Алексиева Ц. Къмъ статията на А. Селищевъ за семейството на Д. Миладиновъ. МП, г. VI (1930), кн. I, стр. 145—6. — По въпроса за истинския портретъ на Д. Миладиновъ, пакъ тамъ, кн. I, стр. 146—51, кн. II стр. 153—6.

Ангеловъ, А. Майоръ Олимпий Пановъ. Сп. Артилерийски прегледъ, София 1930, г. III, кн. X, стр. 873—85.

Ангеловъ, Ал. П. За единъ архирей отъ близкото минало. сп. Сливница 1930, кн. CXXV — CXXVIII, стр. 9—11.

✓ **Anastassoff, Gl. et. antrs.** Reprèsentantion de la minoritè nationale bulgare en yougoslavie, geneve, 1930, стр. 95.

10 **Андреевъ М.** Бележки върху действията на нашата конница въ Добружда презъ 1916 г. ВИС, София 1930, г. IV, кн. III—IV, стр. 45—64.

Апостолски, Ив. Вмѣсто учителствуване — затворъ и заточение. МП, г. VI (1930) кн. II, стр. 81—6.

✓ **Арнаудовъ, М.** Неофитъ Хилендарски Бозвели, 1785—1848. Животъ — Дѣло — Епоха. София 1930 стр. 848.

Артамановъ, Рускитѣ войски на Солунския фронтъ ВИС, София 1930, III—IV, кн. VII и VIII, стр. 630—58.

Атанасовъ, Г. Около събитията по превземането на гр. Солунъ. ВИС, София 1930, г. IV, кн. I и II, стр. 239—51.

Атанасовъ, П. Посегателства и признания. ОП, г. III, 1930, кн. VIII, стр. 115—8. — Македония въ сръбската литература п. т., кн. XII, стр. 186—8.

Барбаръ, От. Спомени отъ войнитѣ. 1912—13 и 1915—19 г. ВИС, София 1930, г. IV, кн. V—VI, стр. . . . .

Бендеревъ, А. История на българското опълчение и освобождението на България, 1877—1878. Съ 16 приложения и 10 портрети. София 1930, стр. 431.

Бешелиевъ, В. Религията на прабългаритѣ. БИБ, г. III (1930), томъ II, стр. 29—60.

10 **Биберовъ, А.** Бердянскитѣ българи. ОП, г. III (1930) кн. XI, стр. 159—62.

Бицилли, П. Кримската (източната) война (1853—1856). БИБ, г. III (1930), т. IV, стр. 145—164.

Благоевъ, Н. П. Българскиятъ царь Романъ МП, г. VI (1930), кн. III, стр. 15—34 — Критиченъ погледъ върху известията на Лъвъ Дяконъ за българитѣ, пакъ тамъ, кн. I и II, стр. 25—48, 23—40.— История на българското право. Часть II, III и IV. Год. Соф. ун. Юридич. факул. София 1930, стр. 1—196 — Царь Борисъ II. пакъ тамъ, стр. 1—35.

Бобчевъ, Ил. С. Хаджи Димитъръ, Стефанъ Караджа и тѣхнитѣ другари. Животописно-исторически очерки и характеристики. София 1930, стр. 62.

Бобчевъ, С. С. България, Русия и славянството. СГ, год. XXIV (1930), кн. II—3, стр. 52—5.— Държавно-общественъ и юридически строй на царь Симеонова България. Б1000 г. София 1930, стр. 61—90, — Най-нова политическа и социална история на свѣта. София 1930. стр. 343. — Участие на българитѣ въ завѣрата (гръцко освободителното движение), НП, г. II (1930), кн. II, стр. 3—30.

30 **Бо кковъ, Л.** Едно описание на Дунава и едно пътуване презъ България презъ XVII ст. (Въ кн.: Архивъ на Държавнитѣ желѣзници и пристанища въ България София 1930, кн. I, стр. 168—190).

Бохосянъ, Х. Исторически връзки между арменци и българи. ПВБ, София 1930, стр. 382—386.

Бракаловъ, Ив. Биография на Никола Начовъ съ кратъкъ очеркъ на просвѣтната и книжовната му дейность (1859—1929), София 1930, стр. 63.

Брънековъ, Л. Ямболъ и околноститѣ му. (Въ кн.: Юбилеенъ сборникъ на „Тунджа„. Ямболъ 1930, стр. 53—85).

България 1000 години 927 — 1927. Изд. на М-вото на нар. просв. София 1930, стр. VIII + 1023.

Бѣлевъ Г. Ив. Поява и развитие на революционното движение въ Македония. Илюстр. Илинденъ 1930, кн. IV, стр. 13-6, кн. V, стр. 12-6, кн. VI, стр. 13-6, кн VIII, стр. 13-6.

Велковъ, Ив. Единъ римски градъ въ България — Nicopolis ad Jstpum (Никюпъ). БИБ, г. III (1930), т. II стр. 1-28 — Мадара.

Светилището на прабългаритѣ. София 1930, стр. 32 — Плиска, столица на българскитѣ ханове. София 1930, стр. 29. — Пулпудева. БМ, г. V (1930), кн. III, стр. 177-88.

40 **Венедиковъ, Йор.** Войната за освобождението на България Б1000Г, София 1930, стр. 921-1024 — Военната дейность на царь Симеона. пакъ тамъ, стр. 51-60 — Възстанието п. т. стр. 891-920.

Владикинъ, Л. Българското престолонаследие. Сравнително историко-догматично изследване. София 1930, стр. 73.

Влайковъ, Т. Съчинения на Т. Г. Влайковъ. Томъ V, часть I. Следи отъ кръстния ходъ на племето ни, статии и бележки върху нашия националенъ въпросъ. София 1930, стр. 133.

Възраждане на българитѣ или реакция въ европейска Турция. Прев. М. Московъ. ДК 1930, кн. XLII, стр. 28—55.

Геновъ, Г. П. Македонската петиция и О. Н. ОП, г. III (1930), кн. VI, стр. 77 82.

Геновъ, М. Григррий Цамблакъ (Изъ историята на културнитѣ сношения между бълг ри, руси, сърби и румъни). БИБ., г. III, (1930) т. II. стр. 150—195.

Георговъ, Ив. Вайгандъ за Македония и македонския въпросъ ОП, г. III (1930), кн. III—IV, стр. 33—43.

Георгиевъ, Св. Императоръ Фридрихъ Барбароса на Балканския полуостровъ и въ българскитѣ земи. БИБ., г. III, т. II (1930) стр. 103—149 — Папа Николай I и българитѣ БИБ., г. III, (1930) т. IV стр. 33—80. 50

Господиновъ. П. Минориторното движение еъ Добруджа. ОП, г. III (1930), кн. XII стр. 178—181.

Гошевъ, Ив. порт. Въ Трѣвна презъ времето на последнитѣ търновски гръцки владици (1820—1870 г.). БИБ. г. III (1930), т. II, стр. 196—233. — Керамичниятъ старобългарски надписъ отъ кръглата цръква въ Преславъ БП, г. I (1930), кн. III стр. 415—20

Гълъбовъ — Рошавски, Г. Св. Гора. Българската Св. Обитель „Зографъ" (Впечатлеиия и бележки). Съ кратъкъ очеркъ на всички Атонски монастири. София 1930, стр. 126.

Дечевъ, В. Какво знаемъ отъ миналото и сегашното на Родопа Сп. Родопски прегледъ, София г. I (1930) кн. II, стр. 44.53.

Диневъ, П. Исторически очеркъ за развитието на църковната музика въ Българоия. ПВБ, София 1930, стр. 205—214.

80 **Джидровъ Д-ръ П.** Проблемътъ за Македония. София 1930. стр. 65.

Димитриевъ Г. Историческо себепознание и националното възпитание на нашия народъ. Карнобатъ 1930, стр. 28.

Димитровъ, Ат. Бойвода хаджи Димитъръ. Бургазъ 1930, стр. 16

60 **Димитровъ, Д.** Крепестьта „Куртъ-кале" и намѣрената до нея стара църква. Сп. Родопа, г. IX (193), кн. IV, стр. 4. — Старини въ Родопа, пакъ тамъ, кн. III, стр. 3.

Димитровъ Мих. Българската добродетелна дружина БИБ, г. III (1930), т. IV, стр. 165—198. — Комитетътъ на старитѣ. Добродетелната дружона. Б1000Г, София 1930, стр. 737—779.

Димитровъ Хр. Западно българско царство. София 930, стр. 69. (Четиво по българска ист. Хр. Г.Дановъ).

Dimtcheff, Kr. Le Traité de Neuilly. Toulouse 1930, стр. 182,2.

Доброволски Хр. С. Кѫде е осѫденъ Караджата Сп. Слйвница 1930, кн. CXXV—CXXVIII, 14—5, CXXXI—CXXXIII, 11-2, CXXXIV—CXXXVI, 9-10.

Доросиевъ, Л. Ив. Единъ паметникъ на руско-българското братство СГ, г XXIV (1930), кн. II-III, стр. 69—85.

Дриновъ, М. Южнитѣ славяни и Византия презъ X в. Съ пред. говоръ отъ проф. В. Н. Златарски. Преведе Ат. Димитровъ. София 1930: стр. 136.

Д-ръ Х, Иорданъ Ив. Селимински. Сп. Лѣкарь г. III (1930), кн. X, ст. 141 3.

70 **Дяковичъ Вл.** Българитѣ въ Бесарабия. София 1930 стр. 118.

Жековъ, Н. Споменъ за едно отъ най-великитѣ бойни дѣла на българското войнство. Сп. Артилерийски прегледъ. София 1920, кн. I, стр. 22—43.

Занетовъ Г. Балканскиятъ съюзъ. БМ, г. V (1930), кн. II, IV и IX, стр. 135—43, 327—38, 633—42.

Захариевъ, В. Българското изкуство въ следосвободителната епоха. ПВБ, София 1930, стр. 215—228.

Златарски, В. Н. Българи и чехословаци въ миналото. (Въ кн.: Сборникъ Българо-чехословашка взаимность. София 1930, стр. 12—15) — Българо-сръбскитѣ отношения въ миналото. БИБ, г III (1930) т. II, стр. 61—102, — Иванъ Асенъ II (1218—1241 . пакъ т., т. III, стр. 1—55 — Търновскиятъ надписъ на Иванъ Асенъ II. п. т., т. III, стр. 56—64. — Ханъ Крумъ. п. т. т. I, стр. I —23. — Една голѣма грѣшка на турското командуване въ крепостьта Одринъ при отбраната ѝ презъ 1913 г. сп. Ачтилерийски прегледъ. София. г. IV (1930), кн. I, стр. 84 — 100. — Какъ е билъ завзетъ Одринъ отъ руситѣ и билъ сключенъ Одринскиятъ миръ въ 1829 г. НП, г. II (1930), кн. III, стр. 33 — 72. — Български възстания и опити за възстания до срѣдата на XIX в. Б. 1000 Г, София 1930, стр. 707 — 735. — Политическиятъ животъ на България при царь Симеона. п. т., стр. 3 — 49.

83 **Златарски, В. и П. Никовъ,** Българска историческа библиотека. Редакгори: проф. Д-ръ В. Н. Златарски проф. Д-ръ П. Никовъ; уредникъ-стопанинъ Стр. Славчевъ. София 1930, г. III.

Златарски, Н. Ал. Трудности при проучаване на срѣдневѣковното българско частно право. ЮП, г. XXI (1930) кн. VII—VIII стр. 291—6.

Ивановъ, Г. Участьта на троянскитѣ и ловчанскитѣ съзаклятници следъ разкриването на съзаклятието имъ презъ 1876 г. ЛИЛ, София 1930, стр. 130—107.

Илиевъ, Н. Царица Иоанна и нейниятъ родъ. София 1931, стр. 151.

Илковъ, Д. Градъ Трънъ. БИБ 1930, г. III, т. IV, 199—208.

Инокентий, архим. Възраждането на българщината въ Варненската околия. ДК. 1930, кн. XLIV, стр. 270—5. — Исторически материали, пакъ тамъ, стр. 186 7, — Копирнитѣ книги на Варненската българска община. п. т. стр. 121—9. 90

Иордановъ, Вел. История на Народната библиотека въ София. София, 1930, стр. VIII, 360.

70 **Иордановъ, Йор.** Дим. Благоевъ (животъ и дейность) София 1930, стр. 80.

Иосифъ I, български екзархъ. Речъ на (за?) Иларионъ Макариополски (по случай 25 г. отъ смъртьта му). (Въ кн. Димитровъ В. Сборникъ отъ образцови проповѣди. София 1930, стр. 213—216

Иоцовъ, Б. Българскитѣ борби за обединение предъ сѫда на чешката наука. ОП. г. III (1930), кн. XXIII — XXIV, стр. 343 — 6. — Народенъ будитель, пакъ тамъ, кн. XIX — XX, стр. 287 — 95. — Иванъ Асенъ II, като образъ на национално съзнание презъ време на робството· БИБ, г. III (1930), т. III, стр. 187 — 227. — Йозефъ Добровски и нашето възраждане, п. т., т. I, стр. 154 — 189. — Славянскитѣ литератури и славянското съзнание въ България. БП, г. I (1930), т. I, стр. 39 — 79.

Иречекъ, К. Български дневникъ. 30 октомврий 1879 — 26 октомврий 1884. Превелъ отъ чешкия рѫкописъ Ст. Аргировъ. Пловдивъ 1930, стр. XXXII, 517. — Галерия отъ новобългарски силуети. БМ, г. V (1930) кн. I, стр. 6 — 14, кн. II, стр. 93 — 6, кн. V, стр. 456 — 64. 400

Иширковъ, А. Добавки и поправки. ЛИЛ, кн. II, София 1930, стр. 163 — 166. — Махалитѣ въ гр. Ловечъ. п. т., стр. 120 — 123. — Населението на градъ Ловечъ, п. т., стр. 124 — 130. — Българитѣ въ ромънското кралство. ОП, г. III (1930) кн. VII, стр. 93—7. Географско изучване на България. УП, г. XXIX (1930), кн. VIII, стр. 1153 — 68. — Новата сръбска карта на Македония подъ сръбска власть. МП, г. VI (1930), кн. I, стр. 126 — 9. — Имена и граници на Тракия. (Въ кн.: Тракийски сборникъ, кн. 2. София 1930, стр. 1—14).

Калиновъ, Д. Българското минало предъ европейската цивилизация. ОП, г. III. (1930), кн. X, стр. 147 — 8.

Кандиларовъ, Г. Българскитѣ гимназии и основни училища въ Солунъ. По случай 50 годишнината на солунскитѣ български гимназии. София 1930, стр. 200.

110 **Караконовски, Б.** Превземането на градъ Ловечъ отъ турцитѣ въ 1474 година. ЛИЛ, София 1930, стр. 96 — 100.

Кацаровъ, П. П. Помаци и просвѣтата между тѣхъ. Сп. Учителска мисъль, София 1930, г. XI, кн. VI, стр. 404 — 8.

Кацевъ — Бургски, Д. Чий е Бачковския монастиръ? София 1930, стр. 45

Кашевъ, С. Г. Походитѣ на царь Симеона Сп. Военень журналъ, София 1930, кн. IX — X, стр. 182 — 197.

Кеповъ, Ив. Последни Асеновци и Тертеровци, София 1930, стр. 55 (Четиво по българска ист. Хр. Г. Дановъ).

Кепова, Ив. Изъ нашето минало. София 1930. Войнишка библиотека. № 9 г. II, стр. 32.

Кирилъ, архим. Изъ борбитѣ за българска църква въ Ксанти. (Въ кн.: Тракийски сборникъ, кн. 2 София 1930, стр. 40—61).

Киселковъ, В. Уводъ и преводъ на Житието на св. Параскева. БИБ, год. III (1930), т. I стр. 190—217. — Българската книжнина презъ Симеоновия вѣкъ. Б1000Г, София 1930, стр. 117—138.

Князъ Черказки въ родината ни (50 годишнината отъ смъртьта му). ДК 1930, кн. XLIV, стр. 231—7.

Кралевски, В. П. Къмъ въпроса за родното мѣсто на Отецъ Паисий. ОП, г. III (1930), кн. I, стр. 9—13. — Родното мѣсто на Паисий Хилендарски. БМ 1930, кн. VI, стр. 494—500.

Крачуновъ, К. Франция и България презъ 1878 — споредъ нови документи. ОП, г. III (1930), кн. XIX—XX, стр. 286—7.

Cronia Ar, Lara d'Italia Една книга отъ Римъ за католическитѣ българи въ Тракия. УП 1930, кн. VI, стр. 803—843.

Кръстевъ, П. Бдинци въ атака при Больевацъ 1915 год. (Спомени отъ голѣмата европейска война). Видинъ 1930, стр. 12 — 51-й пех. полкъ на „Перистери“ 1917—1918 г. (Спомени отъ голѣмата европейска война). Видинъ 1930, стр. 13.

Кусевъ. Г. Боятъ на Яребична на 29 и 20 май 1918 г. Варна 1930. стр. VIII + 72.

Кършовски, П. Изъ миналото на гр. Елена. кн. IV. Елена 1930, стр. 80 — Календарче Самуилецъ за 1930 и 1931 г. Год. 6 и 7. Елена 1930, стр. 115.

Ламушъ, полк. Петнадесетъ години балканска история (1904—1918). София 1930, стр. 171.

Ласкарисъ. М. Ватопедската грамота на царь Иванъ Асеня II София, 1930. (Българаски старини, кн. XI) стр. 61.

Ловечъ и Ловчансско. Географско — историческо и културно описание. Кн. II София 1930, стр. 168.

Максимъ, митроп. Пловдивски Автобиография и спомени. София 1930, стр. VIII, 236.

Мариновъ, Д. С. Преминаването на р. Дунавъ отъ ромънитѣ презъ 1916 г. Военно инженерна библиотека, София 1930, кн. III—IV, 124—47.

Матеевъ, П. М. Петимата Богоридовци. Сп. Нива 1930, кн. XXX, стр. 12.

Мезанъ, С. Българскитѣ евреи отъ освобождението до днесъ. ПВБ, София 1930, стр. 367—371. — Евреитѣ въ България. Възпоменат. сборникъ по случай втория макабейски съборъ въ България. София 1930, стр. 37—47. — Еврейството въ Македония. М. П. г. VI (1930), кн. I и II стр. 83—100, 57—80.

Миковъ. В. Исторически картн) на Първото българско царство 679—1018; 2) на Второто бъкгарско царство 1187—1393. Пловдивъ 1930.

Милетичъ, Л. Интересно завещание отъ прсди 100 години. МП г. VI (1930). хн. III, стр. 85—90 — Къмъ въпроса за тъй нареченитѣ „бугарщице“. БП, г. I (1930), кн. III стр. 321—35 — Македонскитѣ бъцгари я сърбитѣ (Въ кн. Спелапазонъ Чезаре. Победени и победители на балканитѣ. България. Варна 1930, стр. 80—98).

140 **Milètitch, Z.** Documents relatifs aux actions antibulgares des pouvoir serbes et gres en Macédoine au cours de l'année 1912—1913. Sofia 1930, стр. XXVI, 300.

Министерство на войната. Военноисторическа комисия. Войната между България и Турция 1912—1913 г. Операциитѣ около Одринската крепость. София 1930, стр, 1192.

Митовъ, Г. На война съ 28-и пехотенъ Стремски полкъ. Страници отъ дневникъ. Второ издание. София 1930, стр. III, 176

Махаилъ Такевъ, личность, дѣло, епоха. Боблиотека „Зидари", редакторъ П. Думановъ. Плѣвенъ 19 0, стр. 64.

Михайловъ, К. Иванъ Асѣнь II. София 1930, стр. 69. (Четиво по българска ист. Хр. Г. Дановъ).

Мишевъ, Д. Възраждане чрезъ печатъ. Б. 1000 Г. София 1930, стр. 601—663. — La federation balkanigue. Origine développementet perspectives actuelles. Sofia, 1930, p. 48.

Миятевъ, Кр. Велики Преславъ, столицата на Симеона. Водачъ за старинитѣ. София 1930, стр. 35. — Мадара и Мадарския конникъ. БИГ, г. III (1930), т. I, стр. 24—51. — Българското изкуство презъ IX и X в. Б1000Г, София 1930, стр. 139—182. — Симеоновиятъ вѣкъ. София 1930, стр. 118 — Симеоновата църква въ Преславъ и 150 и нейниятъ епиграфиченъ материалъ. БП, г. I (1930), кн. I, стр. 100—24.

Младеновъ, Ст. Западнитѣ българи отъ Нишъ до Охридъ, Битоля и Гевгели въ една сръбска характеристика. УП, г. XXIV (1930), кн. V. стр. 749—56.

Монеджикова, А. Добруджа. София 1930, стр. 109. (Библиотека „Нашитѣ съседи", № 7).

Момчиловъ, Е. Царствующата династия на българитѣ. София 1930, стр. 32.

Моравеновъ, К. Памятникъ за Пловдивското хр'стіянско население въ града и за Общьты заведенія по Произносно прѣдание. Пловдивъ 1930, стр. 227. Обществена библиотека. Материали за историята на гр. Пловдивъ № 1.

Московъ, М. Изъ историята на нашето възраждане. Ил. Свѣтлина 1930, кн. VIII—IX, стр. 6—7.

Мутафовъ, Кр. Н. Английска оценка за българитѣ преди освобождението. Сп. Заря 1930, кн. VII. стр. 242—6.

Мушмовъ, Н. Монетитѣ на Иванъ Асена II и на неговото семейство. БИБ, г. III (1930), т. IV, стр. 81—93.

Найденовъ, Ив. Доброволческия ученически легионъ 1885 година, Споменъ. София, стр. 215.

Найденовъ, Н. и М. х. Недѣлчевъ. Изъ стопанското минало на гр. Ловечъ. ЛИЛ., София, 1930, кн. II, стр. 131—142.

160 **Негенцовъ, Хр.** Народното възраждане и училището. Б1000Г София 1930, стр. 541—63.

Недѣлчевъ, М. Иконата на св. Евтимий, Търновски патриархъ. ЛИЛ., София 1930, кн. II, стр. 88—90.

Неновъ, Т. Прегледъ на литературата върху българскитѣ градове. БК 1930, кн. III, стр. 283—7.

Никовъ, П. Възраждане чрезъ църквата, Б1000Г, София 1930, стр. 321—381.-Сждбата на северозападнитѣ български земи презъ срѣднитѣ вѣкове. БИБ, г. III (1930), т. I, стр. 96—153. — Църковната политика на Иванъ Асена II, п. т., т. III, стр. 65—111.

Николовъ, Н. Ил. Помацитѣ като часть отъ българския народъ. Сп. Родопски прегледъ 1930, кн. II, стр. 53—6.

Орѣшковъ, П. Априловъ и Срезневски. БП, г. I (1930), кн. II. стр. 203—29.

Павловъ, Т. Подвизитѣ на хайдутъ Велко и сждбата на българщината въ Моравско. Сп. Подофицерски журналъ 1930, кн. VI, стр. 31—40.

Пандалеевъ, Ив. Царь Калоянъ. София 1930, стр. 66 (Четиво по българска ист. Хр. Г. Дановъ).

Пата, Иоз. Лудвигъ Куба и България. (Въ кн.: Сборникъ Българо-чехословашка взаимность. София 1930, стр. 189—91).

Патеровъ, И. Загоричани. Спомени по случай 25 годишнината отъ клането презъ 1905 г. София 1930, стр. 24.

Пенаковъ, Ив. Поземелниятъ въпросъ въ южна Добруджа и международното право. ОП 1930, кн. XIII—XIV, стр. 197—201, кн. XV—XVI, стр. 230—5. — Положението въ Добруджа и професоръ Тибалъ, п. тамъ, кн. III—IV, стр. 43—8.

Пеневъ, Боянъ. История на новата българска литература, подъ ред. на Б. Йоцовъ. Томъ I. Начало на българското възраждане. София 1930, стр. 456. — Българска литература. Кратъкъ исторически прегледъ. Пловдивъ 1930, стр. 206.

Петковъ, Н. Александъръ Стамболийски. Личность и идеи. София 193[illegible], стр. 342.

Пехотна рилска дружина 13-а, Кюстендилъ. Историята на Рилци. 13 пехотенъ рилски полкъ въ войнитѣ за обединение на българския народъ 912—913 г. и 1915—918 г. Кюстендилъ 1931, стр. [illegible]01.

Плачковъ, Ив. Д-ръ К. Стоиловъ. (Животъ и обществена дейность. София 1930. стр. 71.

Поповъ, Ив. 700 години отъ Клокотнишката битка. София 1930 стр. 32.

Поповъ, Р. Култура и животъ на предисторическия човѣкъ въ България. Часть II. Метална епоха. София 1930, стр. 87.

Поповъ, Ст. Населението на Одринска Тракия преди и следъ Балканската война. (Часть първа). София 1930, стр. 68

Протичъ, Ан. Денационализиране на нашето изкуство отъ 1393 до 1879 г. Б1000Г, София 1930, стр. 383—540. — Зографътъ и възражданско на българския народъ. БМ, г. V (1930), кн. VI, стр. 479—82, кн. VII—VIII, стр. 559—62. — Света Гора и българското изкуство. БП, г. I (1930), кн. II стр. 249—76 — Художественитѣ паметници на Иванъ Асенъ II. БИБ, г. III (1930), т. III, стр. 149—186.

Пундевъ, В. Периодически печатъ преди освобождението. Втора часть: вестници. София 1930, стр. 204. Библиотека „Българска книжнина“, № 24. М-во на народн. просвѣщение.

Пѣевъ, Пан. Материали за историята на Източно-румелийската милиция и жандармерия. ВИС, С фия 1930, кн I и II стр. 136—88.

Радевъ Н. Династиитѣ въ България следъ освобождението въ третото българско царство. ПВБ. София 1930, 56—60 — Италия и България. Савойци и българи. София 1930 стр 33

? **Разбойниковъ,** А. Село Клокотница БИВ г. III т. III (930), стр. 228—237. о ?

срт. 228—237.

140 **Рилски, К., архим.** Българската самостоятелна църква въ Илирия на Балканския п-овъ и нейнатн апостолска древность. София 1930, стр. 100.

Романски, Ст. Българитѣ въ Влашко и Молдова. Документи. София 1930, стр. VII, 685. — Славяни на Дунава. БП, г. I (1930), кн. I. стр. 80—99. — Симеоновата титла Цѣсарь, п. т. кн. I, стр. 25—8.

Русевъ, И А. Приносъ къмъ историята на II армия въ войната 1915—18 г. м. м. октомврий и ноемврий 1915 г. книга I, ч. II и III. ВИС София 1930, кн. IX и X, стр. 233—693.

Савовъ, В Ц. Две павликянски селища въ Луковитско. БП, г. I. (1930), кн. III, стр. 427—30. о ?

Сакжзовъ, Ив Стопанскитѣ връзки между Дубровникъ и българскитѣ земи презъ 16 и 17 столѣтия. София 1930, стр. 222. — Обществено и стопанско развитие на България при Асеневцитѣ. БИБ., г. III (1930) т. III, стр. 112—1:8.

3° **Сборникъ.** Тракийски сборникъ. Кн. 2. София 1930, стр. 527.

Свѣтлиновъ, Н. Вългарски училища въ Македония преди Екзархията. ОП, г. III (1930), кн. XXI — XXII, стр. 328 — 31.

200 **Селимински, Ив.** Политиката на Русия, панславизмътъ и други статии. Превела Елисавета Д. Пажева. София 1930, стр. 125. (Библиотека Д-ръ Ив. Селимински, кн. XI.).

Савовъ, А., свещ. Киевекиятъ затворникъ Архиепископъ Йосифъ Соколски. (По случай 50 подишнината отъ смъртьта му — 1879 — 1929 г.). София 1930, стр. 216.

Селищевъ, А. М. Греко-болгарския отношения въ Македонии въ 1870 — 80 годахъ. МП. г. VI (1930), кн. III, стр. 59 — 84. — И. С. Ястребовъ о Македонии. Пакъ тамъ. — Описание Болгарии въ 60-х годах прошлого века. Годишн. на Народн. библ. въ София. София 1930, стр. 183 — 195. — Днешната югозападна граница на българската говорна область. МП, г. VI (1930), кн. I, стр. 1 — 24.

Сирмановъ, И. И. Село Макри презъ балканската война. 1912 — 13 г. Сп. Родопски прегледъ, София 1930, кн. II, стр. 57 — 9.

Спеланзонъ, Ч. Източниятъ въпросъ. Победени и победителиа н Балканитѣ. Преводъ отъ италиянски. София 1930, стр. 448 (I и II ч.).

Сперанскій, М. Н. Изъ переписки Ст. Верковича. — И. Е. Голочановъ. МП, 1930, кн. II, стр. 7—22.

Станевъ, Н. Лѣтописъ на нова България. ПВБ, София 1930, 210 стр. 41—51. — Момчилъ войвода – Радопски царь. Сп. Вѣнецъ, София 1930, стр. 396 – 407. — Шишмановци и падането на България подъ турцитѣ. София 1930, стр. 118. (Четиво по българска история. Хр. Г. Дановъ.)

Станимировъ, Ст. Архиепископъ Йосифъ Соколски въ Киево — печорската лавра. София 1930, стр. 55. — Изъ черковната история на градъ Ловечъ. ЛИЛ, София 1930, стр. 5 87.

Статевъ, Хр. Димитъръ Петковъ. (Животъ и обществена дейность). София 1930, стр. 91 политическа библиотека, № 1.

Стефанъ, митроп. Софийски. Речь, произнесена при погребението на Н. Бл. Екзархъ Йосифъ I. (Въ кн.: Димитровъ, Вен. Сборникъ отъ образцови проповѣди. София 1930, стр. 220—228).

Стомочнякова, А. Русенскиятъ бунтъ 19 февр. 1887 г. Подъ редакция и преводъ на Д-ръ М, Стояновъ. Русе 1930, стр. 71.

Стоиловъ, Ив. Историко-археоложка страница за Хисарь — Карловско. Изв. на Балнеоложкото д-во въ България 1930, кн. II, стр. 26 - 9.

Стояновъ, Д. Великата освободителна епопея. ПВБ, София 1930 стр. 17—20.

Стояновъ, Людмилъ. Василъ Левски. Животъ, апостолство, смърть. София 1930, стр. 78. Юнашко четиво. № 1.

220 **Стояновъ, Цв** Асѣнь и Петъръ. София 1930, стр. 70 (Четиво по българска история, Хр. Г. Дановъ). — Кирилъ и Методий и тѣхнитѣ ученици. София 1930, стр. 72. (Четиво по бълг. ист.) — Духовнитѣ и материални постижения на България следъ освобождението. ПВБ, София 1930, стр. 61—67.

Страшимировъ, Д. Комитетското десетилѣтие (епоха на комититѣ) 1866—1876. Б1000Г, София 1930, стр. 781—888. — Ловечъ като столица на революционната организация при Левски. ЛИЛ, София 1930, стр. 101—102.

Табаковъ, Иорд. Александъръ Стамболийски (характеристика). София 1930, стр. 64.

Тантиловъ, П. Кжси освѣтления по два факта отъ войната презъ 1885 г. ВИС, София 1930, кн. I и II, стр. 232—8.

Таслаковъ, В. 35 пехотенъ Врачански полкъ въ всеобщата европейска война презъ 1915—1918. Часть I. На западния сръбски и Добруджански фронтове. Враца 1930, стр. IX, 295.

Тодоровъ, Ас. Политически, стратегически и психологически причини и поуки отъ катастрофитѣ: 16 юний 1913 и 16 септемврий 1918 г. София 1930, стр. 36.

Тодоровъ, Ян. Предхристиянски религиозни течения въ нашитѣ земи. БИБ, г. III (1930), т. IV, стр. 1—32.

230 **Тодоровъ-Баланъ, Ал.** Народни будители. БМ. 1930, кн. III, стр. 237—46.

Тодоровъ-Хиндаловъ, В. Добруджа въ миналото. Споредъ турски официални пзточници.;(Въ кн.: Годишникъ на Народната библиотека въ София. София 1930, стр. 199—284).

Тошевъ, А. По сключвчване на Цариградския миренъ договоръ въ 1913 г. БМ 1930, кн. II, стр. 97—105. — Бѣгли спомени отъ турско време. БМ, г. V (1930), кн. IV, стр. 265—70—Солунъ. Изъ моитѣ македонски спомени п. т., кн. VII—VIII, стр. 521—9.

Трайчевъ, Г. Какво сѫ дали македонцитѣ на българското племе. О. П г. III (1930), кн. I, етр. 4—7. — Нѣкогашнитѣ еснафски организации въ Прилепъ, пакъ тамъ, кн. XXI—XXII, стр. 326—8. — Покръстването на галичкитѣ помаци, п. т., кн. XVII—XVIII, стр. 267—9.—Миналото на Прилепъ. п. т., кн. XV—XVI, стр. 226—30. 240 — Мнения на наши и чужди учени за духовнитѣ качества на македонскитѣ българи п. т., кн. XII, стр. 181—3. — Манастиритѣ въ Македония. п. т., кн. VIII, стр. 119—222. — Спомени отъ моето 40-годишно учителство (1889—1929). София 1930, стр. 137. Македонска библиотека, № 8. — Les qualités spirituelles des bulgares de Macédoine. Sofia, 1930, p. 63.

Трифоновъ, Юрд. Плѣвенско подъ турско владичество до началото на XIX в. БИБ., г. III, (1930) т. IV, стр. 94—144.—Деспотъ Иванъ Александъръ и положението на България следъ Велбуждската битка. Сп. БАН. 1930, кн. XLIII, стр. 61—91.

Трѣвненски. Александъръ II въ първия български градъ. Илюстр. Свѣтлина, кн. VIII, стр. 8—10.

Унджиевъ, Ив. Псевдонимитѣ на революционната комитетска организация въ Орханийско и Тетевенско въ времето на Левски. УП 1930 кн. III, стр. 300—411.

Уста — Генчевъ, Д. Изъ историята на българското опълчение. Сп. Заря, г. II (1930), кн. VIII—IX, стр. 292—5. — Какво намѣрихъ за Хр. Ботевъ въ Трѣвна. пакъ тамъ, кн. IV—V, стр. 141—5 — Ромънитѣ презъ освободителната воана. п. т., кн. II, стр. 53—60. 250 — Първиятъ законопроектъ презъ освободителната война п. т., кн. III, стр 86—91.

Филиповъ, Ал. Христо Ботевъ. Софоя 1930, стр. 96. Юнашко четиво, № 2.

Филиповъ, Н. Възраждане чрезъ литература. Б1000Г, София. 1930, стр. 565—600. — Петъръ и падането на Източна България, София 1930, стр. 70. (Четиво по българска история. Хр. Г. Дановъ). — Философски проблеми въ учението на богомилитѣ. Сп. Философ. прегл., г. II (1930), кн. 280—3.

Филовъ, Б. Български археологически институтъ. ПВБ, София 1930, стр. 115—120. — Значението на атонскитѣ монастири за българската църковна живопись ОП, г. III (1930), кн. IX, стр. 125—7. — Живописецътъ Николай — Поповичъ. Сп. Златорогъ, г. XI (1930) кн. VI, стр. 247—53. — Старобългарската архитектура. Сп Бълг. Ак. Н, София 1930, кн. XLII, стр. 1—59. — Старобългарската живопись презъ XIII и XIV в БИБ, г. III (1930), т. I, стр. 52—95.

260 **Фичевъ, Ив. Ив.** Критическо изучаване сръбско-българската война презъ 1885 г. Макарпрмио 930, кн. I и II, стр. 1 — 135.

Франговъ. П. Спомени отъ бунтовната 1876 г. съ две поборнически екскурзии Презъ 1926 и 1928 г. В. Търново 1930 стр. 46. — Митрополитъ Иларионъ Макриполски въ с. Горско-Сливово (Севлиевско)-на 1873. Сп. Православенъ пастиръ, г. VI (1930), кн. X, стр. 434 — 7.

Христовъ, Д. Чехитѣ и развоятъ на българската музика. (Въ кн.: Юбилеенъ сборникъ въ честь на Т. Г. Масарикъ. София 1930, стр. 93 — 99).

Христовъ — Кардаминь, Т. Бракътъ въ България следъ покръстването ни. (Въ кн.: Сорокинъ, П. Многоженство и многомѫжество. София 1930, стр. 60 — 90).

Ценовъ, П. България подъ Византийско владичество. София 1930, стр. 47. (Четиво по българска ист. Хр. Г. Дановъ).

Церовъ, Ив. Животътъ и дейностьта на Н. Високопреосвещенство Варненско-Преславски митрополитъ Симеонъ. Варна 1930, стр. 16.

Чешмеджиевъ, Д. Цариградската конференция (1876). София 1930, стр. 75.

Чилингировъ, Ст. Сърбитѣ и ние. София 1930, стр. 115. Библиотека Западни покрайнини. кн. I.

Чочковъ, Хр. Кресненското възстание въ 1878 г. МП. 1930, кн. II, стр. 87—101. — Солунъ въ историята на България, пакъ тамъ, кн. III, стр. 35 58. — Сръбската пропаганда въ Велешко. ОП 1930, кн. III—IV, стр. 48—9.

Шалдевъ, Хр. Гумендже. М. П. 1930, кн. II, стр. 41—56.

Шарковъ, В. Градъ Горна-Джумая. Минало и днесъ Г. Джумая 1930, стр. 240.

Шейтановъ, Н. Сѫдбата на славянството. Ст. Златоросъ, г. XI (1930), кн. II, стр. 95—107.

Шивачевъ, Б. Стара и нова Турция (Историко — сравнителенъ прегледъ). София 1930, стр. 54. Притурка на сп. „Наученъ прегледъ".

Шишков', П. Старо-Българската държава. ЮП 1930, кн. IX, стр. 382—7.

Шишковъ, Ст. Н. Градътъ Ксанти, Скеча или Ц ірево. Сп. Родопски прегледъ, София 1930, кн I, стр. 15—22.

Шишмановъ, Ив. Ив. Вазовъ. Спомени и документи. Подъ редакцията на М. Арнаудовъ. Изд Б. А. Н., София 1930, стр. XLIII, 380. — Уводъ въ историята на българското възраждане. Б1000Г, София 1930, стр. 270—319.

Шкорпилъ, К Паметници отъ столица Преславъ Б1000Г, София 1930, стр. 183—275.

Явашовъ, Ан. Разградъ, неговото археологическо и историческо минало. Часть I. София 1930, стр. 291.

Янковъ, Т. Григоръ Начовичъ. БМ. 1930, кн V, стр. 408—11, кн. VII—VIII, стр 563—9. — Страници отъ националното ни пробуждане и черковния въпросъ пакъ тамъ, кн. II, стр. 144—50.

Ястребовъ, Н. Очеркъ на българската история. Превелъ отъ руски Цв. Стояновъ, София 1930, стр. 70.

ОТЧЕТЪ

на настоятелството на Историческото дружество за дейностьта му презъ 1931/32 година

(Четенъ на годишното събрание на 29 VI 1932 год. протоколъ № 105)

Почитаемо събрание,

1. Презъ отчетната година настоятелството почна своята дейность въ пълния си съставъ, защото г. В. Бешевлиевъ още презъ септемврий 1931 год. се завърна отъ задграничната си научна командировка и усърдно се залови за работитѣ на дружеството.

2. Настоятелството на д-вото има презъ изтеклата година шесть заседания, въ които се разгледаха текущи въпроси изъ живота на дружеството, а главно се занима съ реализирането на вашето решение отъ миналото общо годишно събрание, а именно съ издаването на юбилейната книга послучай двойния юбилей — 30 годишнината на дружеството ни и 26 годишнината на дружествения органъ „Известия“.

3. Преди всичко настоятелството се опита чрезъ Министерството на Народното Просвѣщение да напечата юбилейната книга безплатно въ държавната печатница, но отъ М-вото ни се отговори, че това е невъзможно, защото самото то плащало на Държавната печатница за всички свои издания, и че въ случая то ще може да помогне на дружеството за издаването на книгата, като му отпусне една субсидия отъ 10 хиляди лева, а следъ излизането на книгата като откупи отъ нея 100 екземпляра. Обаче отъ обещаната субсидия М-вото отпустна само 5 хиляди и то срещу ежегодната субсидия, защото ни се обясни Финансовото М-во тази година не отпускало изобщо пълната сума за субсидиитѣ. Макаръ и да бѣхме принудени да печатаме книгата на своя смѣтка, ние все пакъ сме благодарни на М-вото и за оказаната малка помощь. Сега остава да видимъ, ще изпълни ли М-вото обещанието си за откупване на 100 екземпляра отъ книгата. Тия дни ще направимъ нужнитѣ постжпки за изпълнение на това негово обещание.

Само следъ като се осигури колко-годе паричната часть за напечатването на книгата настоятелството се залови да събира наученъ материалъ за XI книга на „Известията, която обаче да не надминава по обемъ 25 печатни коли. За тая цель то се обърна съ едно окржжно къмъ около 30 членове-сътрудници на списанието ни, като ги помоли да изпратятъ по една научна статия до 1 януарий

1932 год. и не по-голѣма отъ една печатна кола. Но споредъ латинската пословица, homo proponit deus disponit. Както бива въ България въ подобни предприятия, не може да се изпълни нито едно отъ поставенитѣ условия: явиха се статии по-голѣми отъ една кола, и то не на опредѣления срокъ, и настоятелството се видѣ принудено да продължи срока за представянето на статиитѣ. Както и да било, презъ февруарий се събра повечето материалъ и къмъ края на сѫщия месецъ бѣ предаденъ въ Придворната печатница, която е наистина по-скѫпа, но въ техническо отношение стои най-високо, особено пъкъ за нашия материалъ, който изискваше чужди шрифтове, каквито ги нѣма въ другитѣ печатници, освенъ въ Държавната.

Следъ много и дълги прѣчки и разправии и съ сътрудници и съ печатница най-сетне въ началото на юний книгата се яви на бѣлъ свѣтъ, и вие я имате вече на рѫце Въ нея сте вече забелязали и направенитѣ вече промѣни. Понеже се набра много материалъ и се похарчи доста голѣма сума за напечатването, настоятелството намѣри за целесъобразно „юбилейната книга“ отъ известията да бѫде двойна книга XI и XII за 1931 и 1932 години. Освенъ това по случай юбилейната година настоятелството реши да реализира едно отдавнашно желание на дружественитѣ членове, а именно, за да направи нашитѣ „Известия“ по-достѫпни за чужденцитѣ, редакцията внесе новъ елементъ въ дружествения органъ, като направи задължително да се прилагатъ кратки резюмета (не повече отъ две страници) въ края на всѣка статия и да се означаватъ въ съдържанието на всѣка книга имената на авторитѣ и надсловията на статиитѣ имъ на нѣкои западно-европейски езикъ. Макаръ тая новина да не излѣзе въ тая книга тъй сполучливо, както трѣбваше да се очаква, защото резюметата бѣха предоставенина самитѣ автори да направятъ, обаче ние сме убедени, че въ следващитѣ книги тя ще бѫде изпълнена безукоризнено. Сѫщо така е засиленъ и отдѣла „вести и оценки“, на който, споредъ решението на настоятелството, въ следващитѣ книги ще се обърне по-голѣмо внимание, защото колкото повече вести и оценки“ има, толкова повече става книгата по-интересна. Не бѣ възможно въ книга XI—XII да се даде отдѣла „библиография по история на българитѣ и българскитѣ земи“, защото книгата много нарастна и дори задмина опредѣленитѣ отъ настоятелството 25 коли на 26 ½. Най-сетне предвидъ на това, че книгата излѣзе доста скѫпа, настоятелството реши, съгласно съ Вашето желание, изказано миналата година на общоео събрание, да не се плаща хонораръ на авторитѣ на помѣстенитѣ статии, а да имъ се дадатъ безплатно по 15 отдѣлни отпечатъци; сѫщо и на редакторитѣ да се не дава възнаграждение.

Като Ви съобщаваме за всичко, което е направено по издаването на кн. XI XII отъ „Известията“, молимъ почитаемото събрание да го одобри.

4. Както всѣка година, тъй и въ началото на отчетната година настоятелството реши да се подновятъ срещитѣ на дружественитѣ

членове на 7 октомврий и да се поканятъ съ специално писмо ония лица, които работятъ въ областьта на историческата наука и на които сж присърдце целитѣ на дружеството, да изнесатъ нѣкой докладъ на темв, свободно избрана отъ тѣхъ. Но за жалость тая година се отзоваха на нашата покана твърде малко желающи да направятъ доклади, но все пакъ прочетоха се следнитѣ реферати и изследвания:

1. На 7 XI 1931 г. г. *В. Бешевлиевъ*, Надписътъ на Канъ Пресияна отъ Филипи и титлата „Канартикинъ".

2. На 23 X т. г. *Юрданъ Трифоновъ*. Едно ново известие за Исперíховата победа надъ византийцитѣ.

3. На 18 XI с. г. *В. Н. Златарски*. Кои сж били управителитѣ на България презъ царуването на Алекси I Комнинъ.

4. На 10 II 1932 г. *Н. Шейтановъ*. Славянскиятъ съборъ въ 1848 год. въ Прага и българитѣ.

5. На 8 III с. г. *Протоиерей Ив. Гошевъ*. Облѣклото на старо-българскитѣ монаси споредъ византино-български извори отъ IX до X в.

6. На 6 VI с. г. *П. Ценовъ*. Сегашна Япония — реформи, икономически напредъкъ, бждещето ѝ, и

7. На 15/VI с. г. *Д. Уста Генчевъ*. Вългарскиятъ революционенъ комитетъ и Гарибалди (По случай 70 годишнината отъ смъртьта на последния).

Съ голѣма радость пъкъ трѣбва да изтъкнемъ тукъ, че тия сказки презъ изтеклата година бѣха добре посетени отъ членоветѣ на дружеството (но за жалость отъ твърде малко членове-учители по история въ столичнитѣ гимназии), а сжщо и отъ друга публика, а това показва, че нашитѣ срещи ставатъ вече популярни и почватъ вече да постигатъ цельта си.

5. Отдавна замислената екскурзия за Цариградъ презъ тая година се осжществи за членоветѣ учители. По инициативата на М-вото на нар. просвѣщение, респ. по силното настояване и пристояване на главния инспекторъ по история и география г. Владимиръ Николовъ и при участието на нашето дружество тая екскурзия — конференция се състоя, но за жалость въ нея не можаха да вfocus зематъ участие другитѣ членове на дружеството, защото на това попрѣчи въпросътъ за чужда валюта, която Б. Н. банка отказа да даде, но и не се явиха желающи, макаръ да бѣше своевременно обявено за екскурзията. Екскурзията се състоя презъ Великденската ваканция отъ 25 априлъ да 11 май (вкл.) и взеха въ нея участие до 68 членове-учители и учителки. Макаръ тая екскурзия-конференция да имаше частенъ, обаче поради участието на официални лица, турското правителство ѝ даде до известна степень официаленъ характеръ. Неговитѣ представители посрещнаха екскурзиантитѣ твърде радушно, настаниха ги на квартири и храна безплатно, а Цариградското кметство имъ даде карти за безплатно пжтуване по трамваи, параходи, тунели, така че тѣ прекараха въ Цариградъ твърде евтино. Резгледването на забележетелноститѣ на града стана по една

специална програма, приготвена отъ опредѣления за цельта мѣстенъ комитетъ. Тая програма обемаше всички дни на нашето пребивание отъ 26/IV до 8/V съ изключение само на три дни, наречени отъ турцитѣ „сербезъ“, т. е. свободни, въ които на екскурзиантитѣ се предоставяше пълна свобода да ходятъ по своя инициатива кѫдето искатъ. Мѣстниятъ комитетъ, който състоеше: отъ главния секретарь на М-вото на Нар. Просвѣщение. Зехи-бей, декана на Историко-филологическия факултетъ при Цариградския университетъ, Музаферъ-бей, а сѫщо въ него влизаха и директоритѣ на мѫжкото педагогическо училище, Сафетъ-бей, и на лицея Галата-сарай, Фежи-бей, разведе екскурзиантитѣ по султански дворци и съкровища, джамии, музеи, университета, техническо висше училище, разни училища и пансиони и по други мѣста на града и учреждиния — зѫболѣкарски институтъ, въ който отъ 150 души 130 сѫ българи и българки, медицинскиятъ имъ факултетъ и пр. Екскурзиантитѣ видѣха не само чудното географско положение на Цариградъ, на Босфора, Златния Рогъ и Мраморно море, но подробно се запознаха съ много интересни и мѫчно поддаващи се на описание здания и предмети, особено въ стария сарай. Ние нѣма да се спираме тука по-подробно, защото, както се научаваме, М-вото се разпоредимо да се състави подробно описание на цѣлата екскурзия съ нужнитѣ исторически бележки. Особено ценни бѣха поясненията и описанията, които даде г. Б. Филовъ при посещението на музеитѣ и другитѣ сгради, така че екскурзиантитѣ получиха пълна представа за всичко видено и посетено отъ тѣхъ. Мѣстниятъ комитетъ ни показа само това, което е турско; изобщо трѣбва да се забележи, че турцитѣ се малко интересуватъ отъ византийскитѣ археологически паметници, които тѣ безмилостно унищожавали и унищожаватъ още, и, ако се е запазило нѣщо, то това се дължи на европейскитѣ учени, които своевременно се заинтересували и защитили. Главната цель на турцитѣ бѣше да ни покажатъ голѣмия си успѣхъ, който тѣ сѫ направили въ просвѣтно отношение за времето отъ обявяването на „джумхуриета“, т. е. републиката въ 1922 год. Но благодарение на даденитѣ ни три дни свободни отъ задължителната програма, ние можахме да посетимъ, да разгледаме и да се запознаемъ съ останалитѣ византийски паметници и старини, които най-много интересуваха нашитѣ учители и учителки по история и география. По съставена отъ водителитѣ на екскурзията специална програма и подъ рѫководството на Б. Филовъ и В. Златарски тѣ посетиха главно старитѣ стени на Цариградъ съ тѣхнитѣ знаменити врати и окопи, остатъцитѣ отъ византийски сгради, а най-вече съ тъй нареченитѣ Златни врата и съ мѣстностьта на Влахернскитѣ врата и дворецъ, които сѫ играли най-голѣма роля въ нашата стара история и изобщо съ цѣлата мѣстность около стенитѣ и отвънъ тѣхъ. Посетихме сѫщо прочутия Фенеръ — градска часть (махала) на Златния Рогъ съ патриаршеската черква и знаменития и тъй цененъ за насъ метохъ при българската църква Св. Стефанъ, дето на 8 май, Томина недѣля, екскурзиантитѣ направиха едно мило тържество: следъ божествена литургия въ църквата, отслужена отъ замѣстникъ-екзарха Митрополитъ Борисъ Охридски и черковното духовенство, екскурзиантитѣ положиха вѣнецъ, а Н. В. Преосвещенство направи нужната молитва на гробоветѣ на нашитѣ знаменити въ черковната борба иерарси, Илarionъ, Авксентия и Паисия, и се казаха нѣколко думи отъ председателя на дружеството. Следъ това имаше въ залата на метоха приемъ отъ Н. В. Преосвещенство въ присѫтствието на българската колония. За жаль поради разширението на улицата по решение на Цариградското кметство тая наша историческа сграда въ близко бѫдеще ще бѫде разрушена съвсемъ. — Следъ като екскурзиантитѣ се запознаха съ положението на града и съ Цариградскитѣ старини проф. В. Златарски имъ държа сказка на тема: „Превземането на Цариградъ отъ Мохамедъ II въ 1453 год.“

Освенъ Цариградъ и близкитѣ му околности, главно Скутари и Принцовитѣ острови, екскурзиянтитѣ, придружени отъ мѣстния комитетъ, посетиха презъ градчето Мудания (на южния брѣгъ на Мраморно море), дето Гази Кемалъ Паша принуди гърцитѣ въ 1922 година да подпишатъ мирния договоръ, оригиналния и хубавъ градъ Бруса (турски Бурса), гдето се намиратъ тюрбетата — гробницитѣ на турскитѣ султани, разположенъ близо до пл. Олимпъ витински (турски Кишишъ-дагъ) въ една извънредно плодородна долина. Тамъ бѣхме твърде любезно приети и прекрасно настанени. Следъ като разгледаха града съ неговата стара крепость и другитѣ му забележителности, главно джамии и султански гробници, а сѫщо и училищата, екскурзиянтитѣ посетиха между другитѣ и гробницата на султанъ Мурадъ I, дето въ единъ ѫгълъ имъ показаха два малки гроба, отъ които единия бѣ нареченъ гробъ на султанката Мара българска. На въпроса на тамшния нагледвачъ на тюрбето, отде това се знае, той отговори: „по предание“. Въ Бруса престояхме на 1 и 2 май и оттамъ екскурзиантитѣ заминаха покрай езерото на старата Никея за тъй наречена Ялова, на южния брѣгъ на Измидския заливъ. Това е единъ хубавъ морски курортъ, не далечъ отъ който се намира новопостроенъ малъкъ дворецъ на Гази Кемалъ Паша на самия морски брѣгъ съ едно имение за развъждане на птици. Тамъ екскурзиантитѣ останаха цѣлъ день като гости на председателя на турската република; сѫщо посетиха наблизо намиращитѣ се въ красивъ дълбокъ долъ добре уредени минерални горещи бани.

На 9 май вечерьта екскурзиантитѣ напуснаха Цариградъ, изпроводени най сърдечно отъ Н. В. Преосвещенство Митрополитъ Бориса, българския консулъ г. Баламезовъ, мѣстния комитетъ, много турски учивели и учителки и българската колония. По особена покана на одринскитѣ власти и главно на директора на тамшното добре уредено педагогическо училище Неджетъ-бей, който миналата година бѣ дохождалъ въ България и искалъ сега да се реваншира за добрия приемъ, екскурзиянтитѣ се спрѣха въ Одринъ, посрещнати най-тържуствено и приети най-сърдечно. На 10 май тѣ разгледаха само града и посетиха училищата, джамиитѣ, музея и пр. и на 11 май сутриньта потеглиха за София, изпратени сѫщо тъй сърдечно и приятелски.

Надѣваме се, че тая екскурзия до Цариградъ, Бруса и Ялова е оставила дълбоки и незаличими добри спомени съ много полезни познания въ нашитѣ членове-учители, които взеха участие въ нея.

6. Считаме за нужно и тая година да отбележимъ, че колкото и да сѫ тежки условията на живота, при които работятъ дружественитѣ членове въ провинцията, все пакъ тѣ не се отказватъ да работятъ за насаждане на историческата култура между населението на своя градъ или село. Доколкото председательтъ на дружеството има възможность да поговори съ рѫководителитѣ на дружественитѣ клонове и съ отдѣлни учители и учителки, можа да констатира, че и презъ изтеклата година отъ провинциалнитѣ клонове по-голѣма дейность проявили Дупнишклятъ, който работи предимно между младото поколѣние — ученицитѣ и Врачанскиятъ, който заедно съ мѣстното градско читалище работи между възрастнитѣ, като урежда сказки отъ лица изъ своята срѣда, а сѫщо и отъ поканени външни наши учени — специалисти. Особено трѣбва да се изтъкне въ дейността на Врачанския клонъ и това още, че той е успѣлъ така да групира около себе си прогимназиалнитѣ учители по история и география въ цѣлия Врачански учебенъ окрѫгъ, щото съ изходатайствуваното чрезъ настоятелството ни дружеството отъ Министерството на Нар. просвѣщение разрешение се уреждатъ и научни събори, или, както тамъ ги наричатъ, сбирки, на които се четатъ отъ членоветѣ на клона сказки, реферати, както изъ историята на разни градове и старини, тъй и по методиката на история и география. Тия събори отъ учителитѣ на прогимназиитѣ, на единъ отъ които присѫтствува и председателътъ на дружеството, сѫ отъ особена важность, защото на уреждапитѣ отъ дружеттвото ни екскурзии — конференции съ съдействието на Министерството тия учители не се допущатъ поради тѣхната многобройность. Сѫщо трѣбва да отбележимъ, че учителитѣ по история, наши членове се стараятъ или да откриватъ мѣстни музеи и при тѣхъ историко-археологически дружества и по тоя начинъ будятъ интересъ въ населението къмъ отечествената история и археология или пъкъ подъ закрилата и насърдчението на сѫществуващитѣ вече историко-археологически дружества, каквито сѫ Врачанското, Шуменското, Бургаското и Карнобатското тѣ намиратъ възможность да работятъ и да запознаватъ българското общество съ миналото на нашия народъ и отечество.

7. Както презъ другитѣ, години, така презъ изтеклата година дружеството бѣ въ връзка съ много научни институти у насъ и въ чужбина, а така сѫщо и съ по виднитѣ представители на историческата мисъль, които се интересуватъ и боравятъ съ въпроси, засегащи една или друга область отъ нашето минало. На тия научни институти и лица дружеството ще изпрати по особенъ списъкъ, съставенъ отъ настоятелството, било даромъ, било въ замѣна на изданитѣ отъ списания и книги и току що излѣзлата книга XI.–XII отъ „Известията“. Къмъ това трѣбва още да съобщимъ, че дружеството ни е поканено да участвува въ нѣколко исторически конгреси, но по липса на срѣдства, то не може да се отзове положително на тия покани.

8. „Фондътъ 41 п. полкъ“, които се намира, както Ви е известно подъ управлението на дружеството ни, презъ изтеклата година къмъ 1 януарий 1932 год. е нарасалъ до 72847 лева. Съгласно съ „правилника за управлението на фонда“ нѣма да обяви конкурсъ за премиране на най-доброто съчинение, написано по историята на полка или пъкъ по нѣкой въпросъ изъ миналото, етнографията на нашия народъ, а това ще стори до година, когато се надѣваме ще се явятъ конкуренти.

9. Презъ изтеклата година дружеството ни изгуби единъ отъ най-редовнитѣ членове, а именно известниятъ на всички ви дългогодишенъ учитель въ София, Цвѣтанъ Радославовъ, чиято паметь нека почтемъ съставане на крака. Дружеството ни брой презъ тая година 294 члена, както това ще видите отъ напечатания въ книга XI—XII на „Известията“ списъкъ; но понеже книгата излѣзе късно, а пъкъ членскитѣ вноски обикновено се събиратъ заедно съ книгата поради това ние не можемъ тукъ да посочимъ, колко членове сѫ се издължили предъ дружествената каса за 32, а сѫщо и за 32 година. Това ще направимъ въ отчета си за следната година.

10. За финансовото състояние на дружеството тукъ нѣма до се спираме, защото контролната комисия ще ви направи специална изложение по тоя въпросъ. Тукъ ще отбележимъ само, че дружествения бюджето-проектъ за следната година е значително намаленъ, защото при днешната фанансова криза постѫпленията сѫ по-слаби, а отъ тука и приходътъ лихвитѣ на дружествения капиталъ, който е почти изчерпанъ, защото юбилейната книга излѣзе доста скѫпа, па и иомощьта отъ М-вото на народи отъ Просвѣщение е по-малка, а можеби, тя и не ще бѫде дадена презъ тази година поради силното намаление на параграфа за субсидии въ бюджета на самото Министерство.

София, 29/VII 1933 год.

Председатель: **В. Н. Златарски**
Подпредседатель: **П. Никовъ**
Секретарь: **В. Сл. Киселковъ**
Библиотекарь: **В. Бешевлиевъ**
Касиерь: **Ив. Т. Гребенаровъ**

ПРОТОКОЛЪ

Днесъ, 27 юний 1932 год. контролната комисия, състояща отъ г. г. Ст. Станимировъ, Ив. Поповъ и Георги Пауновъ, прегледа смѣткитѣ на касиера на Историческото дружество Иванъ Т. Гребенаровъ за времето отъ 19 юний 1931 год. до 27/VI 1932 год. и намѣри:

По Историческото дружество

I. Приходъ

		лева
1. На 18/VI 1931 година имало		53987
2. Прибавени отъ 19/VI 1931 г. до 27/VI 1932 г.:		
а) Членски вноски	10,150 л.	2,2287
б) Помощь отъ М-то на Нар. Просвещение	5,000 л.	
в) Продажбата на книги { II—XI - XII—2194 сбори В. Злат. 350 }	2,544 л.	
г) Лихви отъ пощ. сп. к. 2447 л. и отъ влог. кн. 1871	4,318 л.	
д) За повече отъ 15 отпечатъци	275 л.	
Всичко . . .		76274

II. Разходъ

1. За печатане XI—XII кн. въ 500 екз. . . .	65,553 л.	66,800
2. За отпечатване повече отъ 15 отпечатъци .	1,247 л.	
3. Канцеларски 1039 л. и за изпращане кн. 429 л.	1,468 л.	73,302
4. За прислуга 1000 л. и събиране чл. вн. .	1,000 л.	
5. Покани за год. събрание и срещи	800 л.	
6. Абонаментъ за „Bulletin international des Scienceshistorique	234 л.	
7. За касиера	3,000 л.	
Оставатъ . . .		2972

(две хиляди деветстотинъ и седемдесеть два лева), отъ които въ пощенската сп. каса по книжки 863,150,I/X 1927 год. 1000 (хиляда) лева, въ Българската земл. банка по влогова книжка 50031/635, 6/VII 1926 год. 1000 (хиляда) лева и въ наличность 972 (деветстотинъ седемдесеть два) лева.

Фондъ 41 П. Полкъ

1. Въ Бълг. земл. банка на 2/II 1922 год. имало . .	2,983 лв.
2. По банково свидетелство № 9992, 5/18 1922 г. „ . .	33,297 „
Всичко . . .	36,280 „
Първата сума въ влогова книжка № 500 32/636, 6/VII 1929 год. на 1/I 1932 год. възлиза на	6,042 лв.
Втората по банково свидетелство № 1649, 21/IX 1927 г.	66,805 „
Всичко . . .	72,847 лв.

Издания на Историческото дружество
Известия на Историческото дружество

Кн. I	на 18/VI 1931 г.	2	дадени	—	оставатъ	2	екземп
„ II	„	23	„	—	„	23	„
„ III	„	32	„	3	„	29	„
„ IV	„	188	„	4	„	184	„
„ V	„	153	„	3	„	150	„
„ VI	„	89	„	5	„	84	„
„ VII—VIII	„	177	„	5	„	172	„
„ IX	„	177	„	5	„	172	„
„ X	„	219	„	34	„	185	„
„ XI—XII	напечатано	500	„	186	„	314	„
Сборникъ В. Златарски		344	„	5	„	339	„
		1904	„	250	„	1654	„

Настоящиятъ протоколъ се състави въ два екземпляра, отъ които единия за дружеството и другия за касиера.

София, 27/VI 1932 год.

Контролна комисия
Ст. Станимировъ
Ив. Поповъ
Г. Пауновъ

Касиеръ: **Ив. Т. Гребенаровъ**

Бюджетъ за 1932—1933 година

№ по редъ	Приходъ	Предвидено за 1931/23 г.	Получено	Предвидено за 1932/33 г.
I.	Останали отъ миналата година	53987	53987	2972
II.	Прибавено презъ годината:			
а	Отъ членски вноски . . .	16500	10150	20000
б	Помощь отъ м-вото на Нар. просвѣщение	10000	5000	10000
в	Отъ продажба на книги . .	5700	2544	12000
г	„ лихъи	3813	4318	2256
д	„ отпечатъци	—	275	972
	Всичко .	90000	76274	48200

№ по редъ	Разходъ	Предвидено за 1931/32 г.	Похарчено	Предвидено за 1932/33 г.
1	За отпечатване XI—XII кн.	16000	65553	—
2	„ отпечатъци	—	1247	—
3	За хонораръ, редактиране и корегиране	9600	—	—
4	За канцеларски и изпращане книги	4000	1468	4000
5	„ Прислуга 1000 и събиране чл. вноски (500) . . .	1500	1000	1500
6	Абонаментъ за „Bulletin international des sciences historiques	—	234	250
7	Покани за год. събрание и и срещи	1600	800	1200
8	За касиера	3000	3000	3000
9	Непредвидени разходи . .	300	—	550
	Всичко .	36000	73302	10500
	Оставатъ .	54000	2972	37700
	Всичко .	90000	76274	48200

ОТЧЕТЪ

на настоятелството и дейностьта на Историческото дружество презъ 1932/33 год. (четенъ на годишното събрание на 28 VI 1933 г. Протоколъ № 111).

Почитаемо събрание,

Въпрѣки небивалата стопанска криза, която бошува надъ цѣлия свѣтъ и притиска наредъ съ него и нашата страна съ всички нейни културни институти. Историческото Дружество успѣ да развие презъ изтеклата 1932/33 год. дейность, която, ако не надминнва, то не остава по-назадъ отъ нея презъ изтеклитѣ години.

I. Настоятелството на Дружеството има презъ тая година петь заседания, посветени на обсѫждане и разрешаване на разни въпроси отъ обществено-научния, финансовъ и организационенъ животъ на Дружеството. Както и въ миналото, вниманието бѣ насочено главно въ три направления: 1. Уреждане на традиционнитѣ вече срещи и беседи на дружественитѣ членове, 2. уреждане на конференция—екскурзия за учителитѣ историци и 3. въ приготвяне на нова XIII книга отъ дружуственото издание.

II. Научнитѣ срещи и беседи въ Софи започнаха въ началото на месецъ октомврий 1932 год. и се приключиха презъ май т. г. въ помѣщенията на Българска Академия на Наукитѣ. Държаха се следнитѣ 13 беседи:

1: *Проф. В. Н. Златарски* говори на 12 октомврий 1932 г. на тема: Подготвяне и обявяване на българското възстание въ 1185 г.

2. *Иванъ Дуйчевъ* — на 19 октомврий 1932 год. върху: Тълкуване на името Мокросъ у Анна Комнина.

3. *Проф В. Н. Златарски* — на 26 октомврий 1932 год. върху: Развитието и успѣшния край на възстанието отъ 1185 год-

4. *Петъръ Ценовъ* — на 9 ноемвирий 1932 год. върцу: Нови освѣтления въ отношенията между Василъ Левски и Димитъръ Общи.

5. *Ст. Станимировъ*-- на 23 ноемврий 1932 год. върху: Бачковския монастиръ презъ XV, XVI и XVII вѣкове.

6. *Д. Уста-Генчосъ* — на 30 ноемврий 1932 год. по въпроса: Кой документъ е послужилъ за основа на Санъ-Стефанския договоръ.

7. *Проф. В. А. Мякотишъ* — на 1 февруарий 1933 год. върху: Стопанственитѣ переспективи на Русия въ изображението на писатель-евразиецъ.

8. *Проф. В. Н. Златарски* — на 1 мартъ 1933 год. върху Георги Скилица и написаното отъ него житие на св. Иванъ Рилски.

9. *Йорданъ Венедиковъ,* запасенъ полковникъ, - на 22 мартъ т. г. върху: Войната презе 1912 год. и превзимането на Лозенградъ.

10. *Йорданъ Венедиковъ,* зап. полковникъ — на 29 мартъ т. г. върху; Войната отъ 1912 год. и сражението при Люле-Бургасъ.

11. *Проф. Ив. Снѣгаровъ* — на 5 априлъ т. г. върху: Търновската кондика (съдържание и езикъ).

12. *Проф. В. Н. Златарски* — на 3 май т. г. по въпроса: Кой е билъ Ансбертовия „Жупанъ или сатрапъ на България“.

и 13. *Иванъ Пандалеевъ Орманджиевъ* — на 10 май т. г. върху: 30-годишнината на възстанието въ Одринско.

III. Научни срещи — сбирки на учителитѣ историцн, особено прогимназиялнитѣ, сѫ били уреждани, споредъ сведенията на настоятелството, и отъ клоноветѣ на дружеството на нѣкои мѣста въ провинцията, така напр. въ Враца. Тия срещи сѫ отъ голѣмо значение не само за съживяване, опресняване и обогатяване знанията на учителитѣ, а и като наученъ двигатель — за будене на единъ по-живъ и деенъ интересъ къмъ историята и специално къмъ родната история. И една бѫдаща задача за Дружеството остава, тѣ по възможность да се организиратъ и разширятъ надъ цѣлата страна, като се привлѣче въ това отношение и съдействието на Министерството на Просвѣтата.

IV. По инициатива на Дружеството, при близкото негово участие и съ съгласието и съдействието на Министерството на Народната Просвѣта тая година биде устроена и предприета подвижна конференция-екзкурзия за учителитѣ историци и географи отъ срѣднитѣ учебни заведения въ страната, която излѣзе успѣшна и съ добри резултати. Поради особенитѣ условия настоятелството трѣбваше съ особено изложение да изясни предъ Министерството на Просвѣтата въпроса за екскурзията и да настои, щото и тая година да се предприеме такава съ обектъ юго-западна България съ новитѣ земи, като при това учителитѣ бѫдатъ подпомогнати парично отъ съответнитѣ фондове при срѣднитѣ училища, дето сѫ на служба. Министерството възприе това предложение на Дружеството и даде необходимото разрешение, като удобри предложената дата отъ 21 до 27 май и изработената отъ настоятелството програма за конференцията екскурзия. Поради липса на Главенъ инспекторъ по история и география, който до сега е рѫководилъ уреждане екскурзии, съ тая деликатна и главоболна задача е билъ натоваренъ отъ Министерството председательтъ на Дружеството, а следъ неговото заболяване и отсѫтствие, подпредседательтъ на сѫщото, така че организирането и осѫществяването на конференцията-екскурзия легна тая година всецѣло върху дружеството. Интересниятъ въ историческо и географско отношение обектъ на екскурзията привлѣче, въпреки неблагоприятното, продължително дъждовно време, масово учителитѣ по история и и география, които се стекоха въ извънредно голѣмо множество. Освенъ отъ гимназии, педагогически училища и учителски институти, въ конференцията участвуваха съ специално разрешение и нѣкои прогимназиални учители. Отъ 187 души писмено предизвестили, че ще участвуватъ въ екскурзията, 17 души впоследствие се отказаха по неизвестни причини и не се явиха, така че въ конференцията-екскурзия фактически ваеха участие 170 души, отъ които 85 учителки и 85 учители историци и геогоафи отъ всички краища на България. Освенъ това, въ екскурзията участвуваха и 10 души членове на Историческото Дружество, бивши учители и не учители, 5 професори отъ университета, така че общия брой на участвуващитѣ възлѣзе на 185 души.

Първоначално бѣше опредѣлено въ програмата на екскурзията петима професори отъ университета да държатъ беседи предъ учителитѣ екскурзианти въ връзка съ географския характеръ и обекти, съ историческото минало и съ археологическитѣ паметници на обходимитѣ мѣстности, обаче следъ като Проф. В. Н. Златарски бѣ принуденъ да отсѫтсвува поради болесть, а проф. Ж. Радевъ оттегли съгласието си да участвува въ конференцията, числото на сказчицитѣ се намали на трима.

Първата цель на екскурзиантитѣ бѣ гр. Кюстендилъ, дето групата пристигна на 21 май къмъ обѣдъ. приветствувани на гарата отъ кмета на града и учители, ученици, ученическа музика, на чело съ директора Йорданъ Захариевъ. Въпрѣки на многочислеността на групата разквартируването се извърши леко и безъ затруднение, благодарение мѣркитѣ и разпоредителностьа на директора Йорданъ Захариевъ, комуто се следва благодарностьта на Дружеството за съдействието, при изнасянето на екскурзията. Сѫщия день следъ пладне се извърши и посещението и разглеждането на Хисарлъка и на Кюстендилскитѣ старини и крепостьта Кулата, банитѣ, музея, при което говори проф. Филовъ и обясни и проследи по старинитѣ историята на града. Въ сѫщото време отъ височината на Хисаря Йорданъ Захариевъ даде на екскурзиантитѣ нѣкои географически указания за разтилащето се долу Кюстендилско поле съ околнитѣ планински възвишения и селищата въ него, като при това се припомниха свързанитѣ съ мѣстностьта събития отъ българската история. На следния день, 22 май, предъ обѣдъ въ салона на читалището се състояха два пробни преговорни урока по история и география. Най-първо учителката по история — Елена Куртева, води съ VII полукласически класъ урока по история на тема: „Англия въ най-новитѣ вѣкове“, подиръ коетто учителя по география, Боню Боневъ, се занимава съ VIII полукласически класъ по въпроса за „Народно стопанство“, като разгледа факторитѣ и елементитѣ въ него. Въ последвалата следъ това конференция, следъ като двамата преподаватели дадоха нѣкои обяснения върху метода, техниката и пр. на изнесенитѣ отъ тѣхъ уроци, завързаха се интересни и поучителни разисквания, въ които се изнесоха ценни мисли и указания по въпроса. При това особено се изтъкна нуждата отъ по-близко свързване въ преподаването на въпроситѣ отъ общата нова история съ ония отъ близкото българско минало, действителность и бѫдеще.

Сѫщия день следъ обѣдъ желаещитѣ отъ екскурзиантитѣ се отправиха съ автомобили за сръбско-българската граница при Гюешево, дето се запознаха съ прочутитѣ вече телени мрежи и вълчи ями, съ които сърбитѣ се мѫчатъ да затворятъ Македония отъ България. Следъ това отъ 5 до $6^{1}{}_{2}$ ч. Проф. П. Никовъ държа въ салона при читалището сказка на тема: Велбуждското княжество презъ XIV вѣкъ, въ която се спрѣ на сѫдбинитѣ на цѣлата обхождана область презъ късното срѣдневѣковие.

На 23 май сутриньта групата напусна Кюстендилъ и презъ Радомиръ се отправи за Дупница, дето пристигна на пладне, радушно посрещната отъ ученицитѣ, начело съ директора на гимназията. Тукъ бѣ поставенъ на разположение на екскурзиантитѣ предварително уговорения специаленъ влакъ, който отведе групата презъ Бараково за Рилския монастиръ, дето се стигна надвечерь. Предварително и своевременно предизвестената монастирска управа посрещна любезно групата и се погрижи за настаняването ѝ. На следния день, Св. Кирилъ и Методий, група отъ желаещи рано се отправиха и посетиха Постницата, а въ това време въ монастирската църква се отслужи литургия, на която присѫтствуваха останалитѣ учители и професори и следъ която учителя Иванъ Пандалеевъ държа хубаво слово за праздника. Въ 11 ч. цѣлата група разгледа църквата, църковната живопись, монастирскитѣ старини и музея подъ рѫководството на проф. Филовъ, който държа за цельта беседи и даде нужднитѣ обяснения. Следъ свободно разглеждане на близкитѣ околности на монастира въ 3 ч. следъ пладне групата замина, любезно изпратена отъ игумена, презъ Бараково, дето престоя половинъ часъ и посети и разгледа предприятието „Горска индустрия“ и презъ станция Струма за Горна Джумая.

Силно впечатление направи и остави дълбоки спомени тържественното и задушевно посрещане и чевствуване на екскурзиантитѣ учители историци и географи въ новитѣ земи, въ Горна Джумая и Петричъ. Тукъ пулсътъ на българския духъ бие съ особна сила, чувствува се особното като че ли ценене на свободата и глухиятъ болезненъ копнежъ и стонъ по останалитѣ подъ чужда власть още братя и родни кѫтове. Скромнитѣ труженици на българската историческа и географска просвѣта бѣха тукъ чевствувани като емблема на българския духъ и българския гений. Надвечерь на гарата въ Горна Джумая, отстояща на 3 клм. отъ града, групата бѣ приветствувана съ цвѣтя и букети и при съответни речи отъ гражданството, начело съ кмета и първитѣ граждани, отъ ученицитѣ и ученичкитѣ начело съ директора. Предшествувана отъ ученическата музика, групата се отправи за града. Предъ самия градъ, наредени отъ двета страни на пѫтя въ шпалиръ войници и офицери отъ гарнизона и граждани съ военната музика посрещнаха тържествено групата. Началника на гарнизона полковникъ Недевъ, приветствува съ добре дошли представителитѣ на българската научна просвѣтна историческа и географска мисъль и изтъкна общностьта на работата имъ въ училището съ оная на офицеритѣ въ казармата, като два творчески и съхраняващи лоста на държавата и нацията. Следъ като се отговори и благодари отъ страна на учителството, групата прорължи за града, дето настаняването на гоститѣ изъ частнитѣ домове на града стана безвъзмездно и твърде леко благодарение извънредно ценното съдействие на Македонския националенъ комитетъ, доброволно предложено и оказвано по цѣлия пѫть изъ новитѣ земи. Сѫщата вечерь началникътъ на гарнизона даде банкетъ на професоритѣ и на представители на учителството въ новото здание на военното казино при присѫтствие на кметъ и на други видни граждани. На другия день, 25 май, сутриньта, екскурзиантитѣ разгледаха забележителноститѣ на града, който сочи явно единъ необикновенъ материленъ и духовенъ напредъкъ. Въ 11 ч. предъ обѣдъ въ салона на театра въ присѫтствието на всички учители екскурзианти и на много граждани Проф. Филовъ държа сказка на тема: „Мадарския конникъ", следъ което началникътъ на гарнизона, полковникъ Недевъ, говори за „Туркизирането на Турция". Следъ като учителя Костовъ отъ името на учителството благодари пакъ на гражданството за добрия приемъ, събранието се закри.

Въ 2 ч. следъ обѣдъ групата потегли съ специалния влакъ по нататъкъ за Петричъ, дето се стигна къмъ 8 ч. привечерь. Изъ пѫтя, въ с. Симитлии, групата биде приветствувана много мило и радушно съ букети и цвѣтя отъ ученицитѣ и учителитѣ отъ селото при съответни речи. Пѫтя отъ Г. Джумая до Петричъ е много интересенъ, особно съ дивното и историческо вече кресненско дефиле. На следния день, 26 май, въ 9 ч. сутриньта въ салона на читалището доцента Иванъ Батаклиевъ прочете предъ екскурзиантитѣ и граждани рефератъ върху „Македоно-родопския масивъ и долината на Струма". Следъ това рѫководителя съ едно заключително слово прогласи конференцията за закрита. На край се състоя една кратка конференция около работата на Историческото дружество и по въпроса за обекта и маршрута на следващата конференция. Изказа се най-вече мнението последната да се насочи въ Източнитѣ Родопи и на изтокъ къмъ Мезекъ. Подиръ това групата разгледа града Петричъ, който прави силно впечатление съ своето бързо развитие, и направи излетъ до високо надъ града построения "Ловенъ домъ". Следъ обѣдъ пъкъ бидоха организирани излети въ две направления: 1) съ коне, дадени отъ воennитѣ, по върха на пл. Бѣласица, 2) съ автомобили до историческото село Ключъ и до днешната сръбско-българска граница. Отъ височината на Ловния домъ се дадоха обяснения за лежащето долу Петричко и съседното Св. Врачко полета съ околнитѣ планини и възвишения, а въ другитѣ два излета участвуващитѣ се запознаха пакъ съ историческитѣ мѣста отъ българското минало отъ времето на Самуила.

Вечерьта кмета даде на гоститѣ отъ страна на града вечеря въ хубавата зала на новото военно казино. Присѫтствува цѣлата група професори и учители историци и географи, наредъ съ окрѫжния управитель, началникъ на гарнизона, архиерейския намѣстникъ, управителя на болницата и др. видни петрички граждани. На приветствието на кмета отговори рѫковомителя на екскурзията, следъ което се заредиха множество пропити съ високъ националенъ духъ и мисъль слова на окрѫжния управитель, началника на гарнизона, на нѣколко души учители и пр. При една задушевна атмосфера, при звуцитѣ на военната музика вечерята се превърна така, тукъ въ тоя отдалеченъ български кѫтъ въ единъ химнъ, единъ апотеозъ на българския духъ, на българска нация и държава. На край трапезата завърши съ народно хоро.

На следния день, 27 май, по-голѣмата часть отъ екскурзиантитѣ учители тръгна обратно съ трена за София, а нѣколко други пред почетоха да поематъ съ автомобили, едни презъ Мелникъ, Св. Врачъ и Г. Джумая, а други презъ Разлогъ за домоветѣ си.

Н. В. Царь Борисъ III благоволи да отговори на отправенитѣ му поздравления отъ страна на участвуващитѣ въ конференцията съ следната телеграма: „Професоръ Никовъ университета. Сърдечно благодаря вамъ и на учителитѣ историци и географи събрани на конференция въ Кюстендилъ за изказанитѣ ми добри чувства и родолюбиви благопожелания, които приехъ съ удоволствие Царьтъ".

Отправената отъ конференцията телеграма гласи: „София. Негово Величество Царя. Учителитѣ историци и географи отъ Цѣла България, събрани на конференция въ Кюстендиль и въодушевени отъ идеалитѣ и вѫжделенията за културното и национално преуспѣване на българския народъ, поднасятъ на Ваше Величество своитѣ най-преданни чувства и Ви пожелаватъ дълъгъ животъ за постигане на тѣзи идеали. Рѫководитель на конференцията Професоръ Никовъ. Телеграфически е билъ поздравенъ отъ конференцията и Министра на Просвѣтата, както и професоритѣ Златарски и Иширковъ. Конференцията е била поздравена телеграфически отъ бившия инспекторъ по история и география Владимиръ Николовъ. Благодарствени телеграми за сърдечния приемъ отъ страна на участвуващитѣ въ екскурзията бидоха отправени до кметоветѣ на Кюстендилъ

Горня-Джумая и Петричъ, и до началницитѣ на гарнизона въ последнитѣ два града. Най-подиръ писмена благодарность е била изказана и на Председателя на Македонския националенъ комитетъ въ София за извънредно ценното оказано съдействие въ новитѣ земи при изнасянето на екскурзията.

Така се приключи тазгодишната конференция-екскурзия въ юго-западна България, която изглежда ще остави добри следи у участвувалитѣ учители чрезъ богатството и разнообразието на впечатленията изъ тия така малко познати български краища и което внесе освенъ това, трѣбва да се признае, едно съживяване и импулсиране въ тия далечни и нѣкакъ откѫснати български покрайнини.

V. Въ началото на тая година се реши да се пристѫпи къмъ приготовляване за издаване на XIII книга отъ Известията на дружеството. Обаче, поради стѣсненото финансово положение на дружеството опредѣли се размѣрътъ на тая книга да не надминава 8—9 печатни коли. Материалътъ е вече събранъ и готовъ и предстои поставянето на тома подъ печатъ. Предвидено е последниятъ да съдържа научни статии, материали, вести и оценки по новоизлѣзли научни съчинения и най-надиръ българска историческа библиография.

VI. И презъ тая отчетна година дружеството продължи, както и въ миналото, да поддържа връзки и сношения съ разни научни дружества или учени историци въ странство или въ България чрезъ изпращане даромъ или чрезъ размѣна на Известията на дружеството. Освенъ предишнитѣ, тая година сѫ били изпратени нѣкои книги отъ Известията на London Library St. James's Square..., на проф. Poland въ Дрезденъ, на проф Ласкарисъ въ Солунъ и пр.

VII. Както се спомена и по-горе преживѣваната стопанска криза се отразява и върху живота на нашето дружество. Броятъ на неговитѣ членове наистина не е спадналъ въ сравнение съ по-рано; то днесъ брои 300 души членове, отъ които за 1933 год. сѫ платили членския вносъ 46 души, до като за предидущитѣ две години отъ общия брой 296 членове се издължили 223 за 1931 год.. а за 1932 год., — 212 души. Тая аномалия се дължи главно на финансовитѣ затруднения на държавата и на свързаното съ това нередовно изплащане на чиновническитѣ заплати.

Презъ тая отчетна година дружеството е загубило петима свои членове, именно: 1) Полковникъ Харалампи Тошковъ, командиръ на 41 п. полкъ, на чисто просвѣтно съдействие се дължи въ голѣма степень създаването на „Фондъ 41 п. полкъ“ и отнасянето му въ разпореждането на Историческото дружество.

2. Ангелъ Поповъ, учитель въ I Софийска девическа гимназия, починалъ на 17/II 1933 год.

3. Христо Самарджиевъ, бившъ учитель въ Самоковъ и авторъ на историята на Самоковъ, починалъ аа 23 VIII 1932 год.

4. Георги Захариевъ, учитель въ Ямболското педагогическо училище, починалъ на 4 IX 19з2 год.

5· Ангелъ Куртелевъ, бившъ директоръ на Видинската девическа гимназия, починалъ на 2 VI 1933 год.

VIII. „Фондъ 45 п. полкъ“, създаденъ въ 1922 год. при Дружеството ни въ размѣръ 36,280 лева за премиране съ лихвитѣ на най-добрия трудъ върху българскати история, е нарастналъ вече до значителната сума 79,382 лева и днесъ брой вече надъ 80000 лева. Следъ като обявенитѣ нѣколко години на редъ конкурси по въпроса не дадоха резултатъ настоятелството на Дружеството съгласно съ решението на общото годишно събрание отъ миналата година направи и още прави чрезъ своя председатель опити за предизвикване на подобенъ единъ трудъ върху историята на 41 п. полкъ.

IX. Финансовото състояние на Дружеството за жалость отъ годиоа на година поради бошуващата криза се влошава. Държавата, следъ като по-миналата година намали отпущаната на Дружеството ни годишна помощь отъ 20, 15, 12 на 5 хиляди лева, презъ изтеклата година отказа да отпусне и тая малка сума. Издадената юбилейна книга на Дружеството, която костува 65,553 лева, легна всецѣло на плещитѣ на Дружеството вследствие отказа на правителството да позволи безплатното ѝ отпечатване въ Държавната печатница, на отказа на М-вото да отпусне обещаната на Дружеството 10,000 лева помощь, нито пъкъ да откупи обещанитѣ 100 екземпляри отъ юбилейната книга; така че последната погълна голѣма часть отъ готовия капиталъ на Дружеството. Продажбата на дружественитѣ издания поради условията сѫщо така е почти замрѣла. При тия условия Дружеството остана да разчита само на едничкия сигуренъ приходъ отъ вноскитѣ на своитѣ членове, които обаче както се изтъкна, сѫщо така не останаха не засегнати отъ общото неблагоприятно положение, а се намира въ връзка съ излизането на дружественото издание. При това положение въ тоя моментъ дружествената каса разполага, както ще се види подробно и отъ отчета на контролната комисия и касиера, съ единъ капиталъ отъ 18,382 лева. Тая сума едва достига за издаването на XIII книга отъ известията и за другитѣ разходи на Дружеството, и за да се осѫществи излизането на книжката, настоятелството реши: 1) да се намали обема на книгата до 8-9 коли и 2) изплащането на хонорара за статиитѣ да се отложи, до като събирането на закъснелитѣ членски вноски направи това възможно. Следъ издаване обаче на XIII кн. дружествениятъ капиталъ ще бѫде изчерпанъ, а това неминуемо ще се отрази неблагоприятно върху живота на Дружеството. За това умѣстно е още отъ сега да се обмислятъ нѣкои мѣрки за засилване на дружественитѣ приходи.

X. Съ тая отчетна година изтича тригодишниятъ мандатъ на Настоятелството на Дружеството, което до сега е било въ съставъ: В. Н. Златарски, П. Никовъ, В. Киселковъ, В. Бешевлиевъ и Ив. Гребенаровъ.

Ето една кратка статистика за извършеното презъ това време. Дружеството издаде въ тоя промежутъкъ три книги отъ Дружественитѣ Известия, именно X, XI, XII, и приготви за печатъ XIII книга. Отпечатенитѣ вече книги съдържатъ 21 научни статии, ценни исторически материали, вести и оценки за ново-излѣзли научни съчинения, българска историческа библиография и пр., и обематъ цѣли 38 печатни коли въ 600 страници. Това е единъ знаменателенъ и цененъ приносъ къмъ родната ни историческа наука. Устроени бѣха презъ казаното време 37 публични научни беседи, въ които се изнесоха важни и интересни данни и ценни освѣтления на нашето минало. Презъ време на своя мандатъ настоятелството взе инициативата и способствува за уреждане на три екскурзии-конференции, една въ 1931 год. въ Пловдивъ и Пловдивско, друга въ 1932 год. — въ Цариградъ и Анадола и трета презъ текущата година въ Югозападна България. Въ тия конференции сѫ взели общо участие 434 души учители историци и географи, държани били 19 беседи и реферати научни и педагогически и сѫ били обходени и разгледани множество интересни и важни исторически мѣстности и старини и географски обекти. Въпрѣки неблагоприятнитѣ условия презъ тия три години числото на дружественитѣ членове показва едно слабо покачване.

Днешното общо годишно събрание, следъ като прецени и одобри настоящия отчетъ, приеме бюджета за идната година и освободи настоятелството отъ отговорность, предстои да пристжпи къмъ изборъ на ново настоятелство.

София, 28 юний 1933 год.

Председатель: **В. Н. Златарски**
Подпредседатель: **П. Никовъ**
Секретарь: **В. Сл. Киселковъ**
Библиотекарь: **В. Бешевлиевъ**
Касиеръ: **Ив. Т. Гребенаровъ**

ПРОТОКОЛЪ

Днесъ, 23 юний 1933 година, контролната комисия, състояща се отъ г. г. Ст. Станимировъ, Ив. Поповъ и Георги Пауновъ, прегледа смѣткитѣ на касиера на Историческото дружество — Иванъ Т. Гребенаровъ за времето отъ 28 юний 1932 год. до 23 юний 1933 год. и намѣри:

По Историческото дружество

I. Приходъ

		лева
1. На 27. VI 1932 година имало		2972
2. Прибавени отъ 28. VI. 1932 г. до 23. VI. 1933 год.:		
а) Членски вноски	18881 л.	23422
б) Продажба на книги (XI—XII)	1338 л.	
в) Лихви отъ пощ. сп. к. 1172 л. и отъ влог. кн. 998 л. =	2170 л.	
г) Отъ отпечатъци	680 л.	
д) Отъ екскурзията-конференция на истор. и географи	353 л.	
	Всичко	26394

II. Разходъ

1. Канцеларски 1465 л. и изпращане на книги 506·8 л.	1971·8 л.	8012·8
2) За прислуга 1000 л. и събиране чл. вн. 841 л.	1841·0 л.	
3) Покани за годишно събрание и срещи	1200 л.	
4) За касиера	3000 л.	
	Оставатъ	18381·2

(Осемнадесеть хиляди триста осемдесеть единъ лева и 20 стотинки), отъ които въ пощенската спестовна каса по книжка № 863,150, 1. X. 1927 год., 12,900 л. (дванадесеть хиляди и деветстотинъ лева), въ Българската земледѣлска банка по влогова книжка № 50031/635, 6. VII. 1926 год., 4998 л. (четири хиляди деветстотинъ и деветдесеть и осемь лева) и въ наличность 483·2 л. (четиристотинъ осемдесеть и три лева и 20 стотинки).

Фондъ 41 п. полкъ

	лева
1) Въ Българската земледѣлска банка на 2. II. 1922 год. имало	2983
2) По банково свидетелство № 9992, 5. IX. 1922 год. . . .	33397
Всичко	36230
Първата сума въ влогова книжка № 50032/636, 6. VII. 1926 год., на 1. I. 1933 год. възлиза на	6450
Втората отъ банково свидетелетво № 7809, 22. IX. 1932 г.	72932
Всичко	79382

Издания на историческото дружество

№ по редъ	Издания на Историческото дружество	На 27.VI 932 г. имало	Дадени				Останали на 27.VI 1932 г.
			На членове	Без-платно	Прода-дени	Всичко	
1	Известия на Ист. д-во книга I	2	—	—	—	—	2
2	„ „ „ „ „ II	23	—	1	—	1	22
3	„ „ „ „ „ III	29	—	—	—	—	29
4	„ „ „ „ „ IV	184	—	2	—	2	182
5	„ „ „ „ „ V	150	—	1	—	1	149
6	„ „ „ „ „ VI	84	—	1	—	1	83
7	„ „ „ „ „ VII- VIII	172	—	1	—	1	171
8	„ „ „ „ „ IX	172	—	1	—	1	171
9	„ „ „ „ „ X	185	—	9	—	9	176
10	„ „ „ „ „ XI--XII	314	72	30	2	104	210
11	Сборникъ В. Н. Златарски . .	339	—	—	—	—	339
	Всичко. . .	1654	72	46	2	120	1

Настоящиятъ протоколъ се състави въ два екземпляра, отъ които единия за дружеството и другия за касиера.

София, 23. VI. 1933 год.

Контролна комисия:
Ст. Станимировъ
Г. Пауновъ
Ив. Поповъ

Касиеръ: **Ив. Т. Гребенаровъ**

Въ годишното събрание на 28. VI. 1933 год. протоколъ № 111) се избра ново настоятелство за годинитѣ 1933/34, 1934/35 и 1935 36 въ съставъ: Проф. В. Н. Златарски, Проф. П. Никовъ, Проф. В. Бешевлиевъ, Ив. Пастуховъ и Ив. Гребенаровъ. Контролна комисия: Ст. Станимировъ, Г. Пауновъ и П. Ценовъ.

Въ заседание на 29. VII. 1933 год. (протоколъ № 112) новото настоятелство се конституира по следния начинъ: председателъ: Проф. В. Н. Златарски, подпредседатель: Проф. П. Никовъ, Секретарь: Ив. Пастуховъ, библиотекарь: Проф. В. Бешевлиевъ, касиеръ: Ив. Гребенаровъ.

Бюджетъ за 1933/934 година.

№ по редъ	Приходъ	Предвидено за 1932/33 г.	Получено	Предвидено за 1933/34 г.	№ по редъ	Разходъ	Предвидено за 1932/33 г.	Получено	Предвидено за 1933/34 г.
I	Отъ миналата година	2,972	2,972	18,382	1	Печатание XIII кн.	—	—	19,800
II	Прибавки презъ годината;				2	Хонораръ, редакция и коректура.	—	—	11,600
1	Членски вноски	20,000	18,881	11,400	3	Канцеларски и изпращане книги .	4,000	1,971·8	3,200
2	Помощь отъ Министерството . .	10,000	—	5,000	4	Прислуга и събиране чл. вноски.	1,500	1,841·0	1,500
3	Продажба на книги	12.000	1,338	1,000	5	Покани за год. събрание и срещи.	1,200	1,200·0	1,200
4	Лихви	2,256	2,170	924	6	За касиера	3,000	3,000·0	3,000
5	Отпечатъци	972	680	294	7	Абонаментъ за Bulletin international des Sciences historique	250	—	300
6	Отъ историческа екскурзия конференция . . . . . :	—	353	—	8	Непредвидени	550	—	—
							10,500	8,0128	40,600
7	Недоборъ отъ чл. вноски и непредвидени	—	—	3,600		Оставатъ . . .	37,700	18 ,881·2	—
		48,200	26,394	40,600			48,200	26,394·0	40,600

СПИСЪКЪ

на членоветѣ на Историческото дружество въ София

а) Членове въ София

1 Аврамовъ Василъ
2 Алексиевъ Владиславъ проф.
3 Андреевъ Стефанъ
4 Апотолевъ Наумъ
5 Асянчина Венера
6 Баджовъ Стефанъ проф.
7 Батаклиевъ Иванъ
8 Бешевлиевъ Веселинъ проф. ✓
9 Бинеманъ Магда Гяурова
10 Бицилли Петъръ проф. ✓
11 Благоевъ Никола проф. ✓
12 Бобчевъ Стефанъ проф. ✓
13 Божиковъ Димитъръ
14 Ботевъ Димитъръ
15 Братовановъ Стефанъ
16 Бъчваровъ Герчо
17 Василевъ Григоръ
18 Велковъ Д-ръ Иванъ
19 Венедиковъ Иорданъ ✓
20 Вранска Елена
21 Георгиева Параскева
22 Георгиева Стефана
23 Георгиевъ Светозаръ проф.
24 Герасимова Рада
25 Гребенаровъ Иванъ
26 Гошевъ Прот. Иванъ проф ✓
27 Гжбенски Петъръ
28 Дановъ Д-ръ Сребро
29 Дерманчевъ Георги проф.
30 Дечевъ Димитъръ проф.
31 Джансжзова Екатерина
32 Диамандиевъ Андрей
33 Димитрова Мария
34 Димитровъ Атанасъ
35 Димитровъ Благой
36 Димитровъ Димитъръ П.
37 Димитровъ Михаилъ
38 Добревски Илия
39 Добревъ Живко
40 Дуйчевъ Иванъ ✓
41 Епископъ Антимъ Шивачевъ
42 Златарски Василъ проф. ✓
43 Иванова Вѣра ✓
44 Иванова Свѣтла
45 Ивановъ Йорданъ проф. ✓
46 Илиевъ Пенчо
47 Ишírковъ Атанасъ проф. ✓
48 Калчевъ Иванъ
49 Караманджуковъ Христо
50 Кацаровъ Гавраилъ проф. ✓
51 Кепова Ивана
52 Кертевъ Георги
53 Киселковъ Д-ръ Василъ Сл. ✓
54 Кларкъ Джеймсъ
55 Комарницка Олга
56 Косачевъ Георги
57 Кралевски Веле
58 Крачуновъ Кръстю
59 Кюркчиева Милка
60 Кюркчиевъ Петъръ
61 Лотевъ Алекси
62 Маджаровъ Рашко
63 Миковъ Василъ
64 Михаиловъ Ненчо
65 Миятевъ Д-ръ Кръстю ✓
66 Мутафчиевъ Петъръ проф. ✓
67 Мушмовъ Никола
68 Негенцова Милка
69 Недевъ Кирилъ
70 Недѣлкова Ася
71 Никова Здравка

72 Никовъ Петъръ проф. ✓
73 Николовъ Ангелъ
74 Николовъ Владимиръ
75 Николовъ Коста
76 Павловъ Панчо
77 Панайотовъ Д-ръ Иванъ
78 Пандалеевъ Иванъ
79 Пантелеевъ Пантелей
80 Панчевъ Д-ръ Младенъ
81 Паскалева Пия
82 Пастуховъ Иванъ
83 Пауновъ Георги
84 Пенчева Мария
85 Петрова Веселина
86 Петрушевъ Протоирей Пет.
87 Попова Гавраила
88 Попова София
89 Поповъ Иванъ
90 Поповъ Сава
91 п. Василиевъ Георги
92 Протичъ Андрей ✓
93 Радевъ Жеко проф.
94 Радевъ Д-ръ Никала
95 Райковъ Ташо
96 Рашеновъ Александъръ арх.
97 Ризовъ Никола
98 Савова Мария
99 Сакжзовъ Д-ръ Иванъ
100 Симеоновъ Георги подполк.
101 Снѣгаровъ Иванъ проф. ✓
102 Ставревъ Иванъ
103 Сомовъ Христо
104 Станевъ Никола
105 Станимировъ Станимиръ
106 Стояновъ Цвѣтанъ
107 СтрашимировъД-ръ Димитъръ ✓
108 Табакова Олга
109 Теодоровъ-Баланъ Ал. проф. ✓
100 Тодоровъ Янко
111 Тончевъ Д-ръ Ст.
112 Трифоновъ Юрданъ ✓
113 Уста Генчевъ Дабко
114 Филиповъ Никола
115 Филовъ Богданъ проф. ✓
116 Христова Драга
117 Цанковъ Протопр. Ст. проф. ✓
118 Ценовъ Петъръ
119 Цоковъ Иванъ
120 Чешмеджиевъ Григоръ ✓
121 Чолаковъ Ромео
122 Шалдевъ Христо

б) Членове въ други мѣста

123 Димитрова Елена — Айтосъ
124 Войниковъ Нягулъ — Анхиало
125 Койчевъ Никола—Н. Загора
126 Аргирова Пенка — Бургасъ
127 Археологическо д-во „
128 Воденичаровъ П. Бургасъ
129 Гинева Иванка „
130 Девическа гимназия „
131 Зурковъ Илия „
132 Месечкова В. „
133 Мечкуевски Гавраилъ „
134 Милевъ Мильо „
135 П. Аяновъ Георги „
136 Б. Николсвъ Димитъръ свещ.
137 Първа прогимназия - Бургасъ
138 Яневъ Д. „
139 Бѣленски Цвѣтко—Б.-Слатина
140 Митрева Цвѣтана „
141 Томовъ Иванъ „
142 Йовински Райко с. Търнакъ Бѣлослатиско.
143 Божиковъ Божидаръ—Варна
144 Вакъвчиева Магда „
145 Войновъ Дяконъ Иванъ „
146 Карамаждракова Райна „
147 Параскевовъ Щерю „
148 Попова Мария „
149 Стояновъ Иванъ „
150 Тодоровъ Йорданъ „
151 Христовъ Георги „
152 Йосифовъ Кузманъ—Видинъ
153 Панйотова Люба „
154 Стояновъ Димитъръ „
155 Ангеловъ Иванъ ✓ Враца
156 Анковъ Нейчо „
157 Атанасовъ Др. „
158 Бобошевски Влад. „
159 Василевъ Димитъръ „
160 Василевъ Иванъ „
161 Василевъ К. „
162 Гешева Сия „
163 Димитровъ Никола „

164 Докевъ Иванъ V „
165 Куновъ Д-ръ П. „
166 Лазарова Ст. „
167 Липовански Иванъ „
168 Младеновски Данаилъ „
169 Морфовъ Христо „
170 Павловъ Хар. „
171 Панчевъ Д-ръ Т. „
172 Пенчевъ Г. К. „
173 Полковникъ Чукурски „
174 Рангеловъ Н. „
175 Тодоровъ Цвѣтанъ V „
176 Цвѣтковъ Андрей V „
177 Ценовъ Ст. „
178 Петковъ Иванъ с. Д. Кремена, Врачанско
179 Димитровъ Пенчо — Габрово
180 Захариевъ Константинъ — Г. Джумая
181 Григоровъ Александъръ — Г. Орѣховица
182 Кожухаровъ Енчо „
183 Георгиевъ Никола — с. Сергювецъ, Г. Орѣховско
184 Андреева Мария — Дупница
185 Апостоловъ . . . „
186 Величкова Цвѣтана „
187 Даскалова Валерия „
188 Даскалова Дена „
189 Дукова Василка „
190 Ивановъ Александъръ „
191 Икономова Мария „
192 Маноловъ Георги „
193 Митревъ Методи „
194 Панчеревска Цвѣтана „
195 Пацински Веселинъ „
196 Пенева Елена „
197 Поповъ Георги „
198 Радевъ Александъръ „
199 Секелариева Тодора „
200 Сжботиновъ Петъръ „
201 Петрова Райна — Ихтиманъ
202 Бакаловъ Владимиръ — Казанлъкъ
203 Гюдюлевъ Андрей „
204 Дѣлева Екатерина „
205 Константиновъ Илия „
206 Кузмановъ Владимиръ „
207 Стоянчевъ П. Никола „
208 Аршинова Зоя Николова „
209 Аршиновъ Евгени „
210 Кисова Велика — Карлово
211 Игнатовъ (Караивановъ) Атанасъ — Карнобатъ
212 Коларовъ Д-ръ Д. „
213 Топалова Зора — Кула
214 Босилкова Параскева — Кюстендилъ
215 Кирова Люба „
216 Милошевъ Станимиръ „
217 Сотировъ Георги с. Трекляно Кюстендилско
218 Василевъ Д-ръ Димитъръ — Ловечъ
219 Ивановъ Гено „
220 Астарджиевъ Димитъръ — Луковитъ
221 Бръшлянова Параскева „
222 Видински Петко „
223 Ниновъ Михаилъ „
224 Ангеловъ Петъръ - Н. Загора
225 Давидовъ Н. К. — Орѣхово
226 Димитрова Тодора „
227 Комаровъ Иванъ „
228 Сухлевъ Иванъ Панагюрище
229 Бръчковъ Ст. — Дрѣново
230 Иванова Ружа Перникъ
231 Георгиева Пена — Петричъ
232 Балтовъ Никола — Пловдивъ
233 Васевъ Андрей „
234 Вишански Влайко „
235 Влакхинова М. „
236 Димчевъ Д. „
237 Епископъ Евлогий „
238 Ковачева Фина „
239 Парапанова Дамяна „
240 Разбойниковъ Анастасъ „
241 Скопакова Елена „
242 Стефанова Райна „
243 Цанковъ Иванъ „
244 Шишковъ Стефанъ „
245 Върбеновъ Илия — Плѣвенъ
246 Димитровъ Стоилъ „
247 Младеновъ Спасъ „
248 Стрезова Бояна „

249 Сърмабожовъ Никола „
250 Андреева Мария — Попово
251 Мнлтеновъ Димитъръ „
252 Панайотовъ Любомиръ — Разградъ
253 Даутовъ Георги — Разлогъ
254 Владова Стойчева Кина — Русе
255 Михаиловъ Начо „
256 Оджакова София „
257 Сапунова Евгения „
258 Стоименовъ Димитъръ — Самоковъ
259 Николовъ Михаилъ П. — Свиленградъ
260 Яржмовъ Георги — с. Хибелий, Свищовско
261 Аврамовъ Христо—Севлиево
262 Андреева Неда — Севлиево
263 Педагогическото училище — Севлиево
264 Ангьозовъ Тодоръ—Сливенъ
265 Божковъ Георги „
266 Измиревъ Захари „
267 Тенева Йовка „
268 Ламбревъ Кирилъ Станимака
269 Мавродиевъ Драганъ „
270 Димовъ Михаилъ—Ст. Загора
211 Минковъ Стефанъ „
272 Митрополитъ Павелъ „
273 Райковъ Христо „
274 Русева Ивана „
275 Янковъ Димо „
276 Димитровъ Кирчо В. Търново
277 Йордановъ Иванъ „
278 Михаилова Анна „
279 Москова Мария „
280 Николовъ Стоянъ „
281 Смиловъ Недѣлко „
282 Цончевъ Димитъръ „
283 Ангеловъ Янаки Т. Пазарджикъ
284 Бижева Стояна „
285 Трифоновъ Данаилъ „
286 Иванчева Янка — Троянъ
287 Денковъ Йото — Трънъ
288 Иванчева Милка—Харманлий
289 Поповъ Данаилъ Гор. Джумая
290 Савова Анастасия—Чирпанъ
291 Ангеловъ Стефанъ—Шуменъ
292 Антоновъ Петъръ „
293 Генчевъ Денчо „
294 Господиновъ Йорданъ „
295 Иовева Стефана „
296 Моловъ Иванъ „
297 Панайотовъ Добри „
298 Паскалева Елена „
299 Поповичъ Октавия „
300 Таневъ Константинъ „
301 Качулева Попова Кръстина — Ямболъ
302 Пейчевъ Павелъ — Ямболъ
303 Трайковъ Никола — Атина
304 Дяковъ Михаилъ София
305 Ковачевъ Михаилъ „
306 Тоневъ Д-ръ Младенъ „
307 Димитровъ Крумъ „

ЗА ИЗВЕСТИЯТА НА ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО

Министерството на Народното Просвѣщение съ окржжно № 20,802 отъ 4 юлий 1933 год. препоржчва Известията на дружеството съ следнитѣ думи: „Известията на Историческото дружество въ София се препоржчватъ на всички училищни и читалищни библиотеки; тѣ се отличаватъ съ своя строгъ наученъ характеръ и сж отъ голѣма полза за самообразованието на учителя и за изпълнението на учебната програма. Тия издания действуватъ и върху засилването на националното самосъзнание на младежьта, тъй необходимо за нашето време.

Известията се доставятъ отъ Историческото дружество въ София.“

Началникъ на отдѣлението: (п) Д-ръ Я. Яневъ.

ИЗДАНИЯ НА ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО

Известия на Историческото дружество въ София: Книга I, 1905 год. и Книга II, 1906 год. изчерпани. Книга III, 1911 год. ц. 150 л. Книга IV, 1915 год., л. 50 л. Книга V, 1922 год.. ц. 50 л. Книга VI, 1924 год. ц. 80 л. Книга VII-VIII, 1927-1928 год., ц. 150 л. Книга IX, 1929 год., ц. 150 л. Книга X, 1930 год., ц. 150 л. Книга XI-XII (юбилейна), 1931-1932 год., ц. 250 л. Prix 12 frs suisses. Книга XIII, 1933 год., ц. 180 л. Prix 8 frs suisses.

Сборникъ въ честь на Василъ Н. Златарски по случай на 30-годишнината му научна и професорска дейность. София, 1925 год., ц. 250 л. Prix paur l'étranger 20 frs suisses.

За училищни библиотеки и читалища се прави отстжпка 30%.

Поискване на адресъ: Иванъ Гребенаровъ, касиеръ на Историческото д-во, ул. Люлинъ № 2, София, 6.

ЦЕНА 180 ЛЕВА

PRIX POUR L'ÉTRANGER 10 FRS SUISSE